VICTORIA HISLOP

Cei ce sunt iubiți

„Peisajele minunate ale Greciei și bogăția de detalii istorice formează fundalul pe care se relevă această poveste cu un subiect important și interesant."
Woman & Home

LITERA
blue MOON

blue
MOON

Those Who Are Loved
Victoria Hislop
Copyright © 2019 Victoria Hislop
Toate drepturile rezervate

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Cei ce sunt iubiți
Victoria Hislop

Copyright © 2020 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii
Redactor: Monica Nedelcu
Corector: Păunița Ana
Copertă: Faber Studio
Tehnoredactare și prepress: Laurenția Carîp

Seria de ficțiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidrașcu Sturza.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României HISLOP, VICTORIA
Cei ce sunt iubiți / Victoria Hislop ; trad. din lb. engleză și note: Laura Runcanu. – București : Litera, 2020

ISBN 978-606-33-6659-8

ISBN EPUB 978-606-33-6841-7

I. Runcanu, Laura (trad. ; note)

821.111

Iubitului meu unchi
Neville Eldridge
15 iunie 1927 – 19 martie 2018

Prolog

2016

Într-un mic apartament din Atena, patru generații se adunaseră ca să serbeze o zi de naștere. O femeie mărunțică, cu păr argintiu, zâmbea în timp ce strănepoții alergau, zvăpăiați, în jurul grupului de adulți care cântau:

Pandoú na skorpízis,
Tis gnósis to fos,
Kai óloi na léne,
Na mía sofós.

Să împărtășești lumina
Din toate câte le știi
Ca toți să recunoască
Ce înțeleaptă poți fi.

Deși auzise cuvintele astea de mii de ori, Themis Stavridis le ascultă și se gândi la cunoașterea pe care o împărtășise celorlalți. Cei ai casei îi știau rețetele „secrete", metoda de a păstra focul mocnit, priceperea de a deosebi poamele bune de cele otrăvitoare. De fapt, ea pe toți îi învățase tot ce știa.

Cei optsprezece membri ai familiei ședeau înghesuiți în jurul mesei vechi, de mahon. Câțiva dintre copii fuseseră așezați în poala părinților, ca toată lumea să aibă loc. Ospățul se încheiase, tortul fusese devorat, iar acum, în după-amiaza târzie, tânăra generație devenise nerăbdătoare și se uita pe furiș la telefoane, ca să-și verifice mesajele și să vadă cât era ceasul. Casa cu două dormitoare n-avea cum să mai cuprindă energia copiilor, mici sau mari, așa că, sub privirea atentă a mamelor, aceștia se așezară la rând ca s-o îmbrățișeze pe femeia de nouăzeci de ani.

În fotoliul zdrențuit, care încă era preferatul lui, ședea soțul lui Themis, deopotrivă prezent și absent. Înainte de plecare, copiii se aliniară ca să-l sărute, mai ales pe creștetul capului sau pe obraz. Părea că nu-și dădea seama că erau acolo. Fața i se asemăna cu o casă în care nu mai ardea nici o lumină. În ultimii cinci ani luminile se stinseseră rând pe rând, iar azi strălucirea de pe fața soției lui nu făcea decât să accentueze contrastul dintre ei. Giorgos Stavridis nu-și mai dădea seama că majoritatea celor de față îi erau rude de sânge și că-i datorau

propria existență. Prezența lor îl contraria și alarma în anumite momente, pentru că pe toți fie că îi uitase, fie că nu-i mai recunoștea.

După promisiuni de revedere și îmbrățișări prelungite, apartamentul redeveni tăcut. Farfuriile pe jumătate pline de *pastítsio*[1], *spanakópita*[2] și *dolmadákia*[3] rămăseseră împrăștiate pe masă. Mai era încă suficientă mâncare ca să-l hrănească din nou pe fiecare oaspete. Un singur platou rămăsese gol, cu câteva firimituri pe el și cu urme de glazură, de la tortul cu ciocolată cremoasă. Acesta fusese tăiat cu îndemânare și împărțit pe farfurii de carton, ultima dintre ele găsindu-și loc în echilibru pe brațul scaunului, lângă bătrân.

Doi dintre nepoți rămaseră în urmă: Popi, care locuia în apropiere, și Nikos, care venise din America să serbeze ziua bunicii. Nikos stătea așezat într-un colț al camerei, lucrând ceva pe laptop, în timp ce Popi începu să adune pe o tavă paharele murdare.

– Te ajut să strângi, *yiayiá*[4], zise ea punând farfuriile una peste alta și răsturnând mâncarea neatinsă în containere de plastic.

– Nu, nu, Popi *mou*. Mă descurc singură. Știu cât de ocupați sunteți voi, tinerii.

– Nu sunt ocupată, *yiayiá*, răspunse Popi, iar apoi adăugă doar pentru ea: Aș vrea eu!

Popi era traducătoare, însă nu cu normă întreagă, și avea un salariu mic. Era în căutare de lucru, preferabil într-un bar, ca să-și poată mări venitul.

Bătrânei doamne îi era destul de greu să pună ordine în haosul provocat de petrecere, așa că se simțea recunoscătoare pentru ajutor.

Cea mai tânără dintre nepoate avea picioare lungi și era cu aproape treizeci de centimetri mai înaltă decât bunica, însă moștenise de la aceasta forma pomeților și degetele subțiri. Felul în care-și tunsese părul o nemulțumise la început pe *yiayiá* ei. Themis n-o mai văzuse până atunci cu capul ras pe o parte, în timp ce pe cealaltă părul îi rămăsese la lungimea umărului și fusese vopsit mov. Mai avea și un cerceluș cu piatră în nas, dar acela era acolo de vreo câțiva ani.

– Atâta mâncare aruncată! exclamă ea cu dezaprobare. Poate că n-ar trebui să risipim atât de mult în vremuri de criză.

– Criză? repetă bătrâna doamnă.

– Da, *yiayiá*. Criza!

Bătrâna doamnă nu făcea decât s-o necăjească puțin, însă Popi avu nevoie de câteva clipe până să înțeleagă.

– Știu, știu. Toată lumea vorbește de „criză". Dar azi am vrut să ne gândim la bunăstarea pe care o avem, nu la ceea ce nu avem.

– Mă simt vinovată, asta-i tot. N-am cum să nu mă simt.

– De dragul meu, încearcă să nu te gândești la asta, *agápi mou*[5]. Chiar dacă ți se pare că facem risipă.

În bucătărioară era loc doar pentru două persoane, una care să spele și să șteargă vasele, iar cealaltă să le pună la loc. Popi, cu brațele și picioarele ei lungi, n-avea nevoie să se suie pe scaun ca să ajungă la rafturile de sus.

Odată terminată treaba, bucătăria fu din nou curată, iar ele ieșiră pe balcon, trecând peste picioarele întinse ale lui Giorgos. Nikos le însoți afară.

Nikos și Popi aveau amândoi spre treizeci de ani, însă asemănarea se oprea aici. Contrastul dintre ei era izbitor, căci Nikos purta costum, iar Popi era îmbrăcată cu o pereche de colanți și cu un tricou. Cei doi se întâlniseră doar de câteva ori în ultimii zece ani, la evenimente de familie, însă gravitau unul în jurul celuilalt cu fiecare ocazie. Lui Popi îi plăcea să-l ia la întrebări pe vărul ei în legătură cu politica americană, iar Nikos era întotdeauna foarte interesat de societatea greacă. Copilăriile lor erau pe cât se poate de contrastante în ceea ce privește privilegiile și oportunitățile avute, însă ambii se bucuraseră de o bună educație universitară și discutau ca între egali.

Fiindcă el crescuse într-o casă înconjurată de teren plantat cu gazon și aflată la o distanță confortabilă de alte case, stilul de viață grecesc i se părea ciudat lui Nikos. De altfel, chiar acum avea sub ochi câteva dintre elementele acelui stil. Ferestrele deschise și storurile prost montate lăsau să se audă detaliile intime ale vieții vecinilor: de la voci ridicate și bebeluși care plângeau, la televizoare zgomotoase, un radio uitat deschis și bâzâitul continuu al muzicii agresive ascultate de adolescenți. Aici, tăcerea era la fel de rară ca intimitatea.

„Vărul din America", după cum îl numea Popi în sinea ei, nu era obișnuit nici cu sârmele de rufe atârnate în văzul lumii, afișând detaliile personale ale membrilor familiei. În felul ăsta, totul devenea explicit – de la numărul lor, vârsta și mărimile hainelor, până la meseriile sau afinitățile politice pe care le aveau.

Themis Stavridis își văzu nepoata cercetând cu atenție balconul de vizavi. Un rând neîntrerupt de tricouri negre îi confirmă propria temere.

– Crezi că sunt în *Chrysí Avgí*? întrebă Popi, cu o notă de îngrijorare în glas.

– Mi-e teamă că da, răspunse Themis cu tristețe. Și tatăl, și cei trei fii.

– *Chrysí Avgí?* se întrebă Nick, nedumerit.

– Sunt fasciști, răspunse Popi. Violenți și anti-emigranți.

Themis văzuse la televizor că reprezentanții partidului de extremă dreapta demonstraseră cu o zi înainte, și fusese profund tulburată.

Pentru câteva momente, cei trei continuară să privească strada. Întotdeauna se găsea câte ceva de observat. Câțiva băieței se jucau cu o minge, în timp ce mamele

lor ședeau pe o bancă din apropiere, povestind și fumând. Trei adolescenți se suiră pe trotuar cu scuterele, parcară și intrară într-o cafenea din apropiere. Un bărbat îl opri pe un altul, aparent ca să-i ceară un foc de țigară, însă atât Popi, cât și Nikos observară cum îi strecurase în buzunar un pachet subțire.

Themis nu putea să stea prea mult degeaba. Erau zeci de plante care aveau nevoie să fie udate, avea de dat cu mătura și de udat gresia de pe balcon.

În timp ce ea își găsi de lucru, Popi o întrebă dacă putea să facă o cafea.

– Să fac una și pentru *pappoú*[6]*?* întrebă, cu glas scăzut, tânăra.

– *Pappoú* nu-și mai bea cafeaua, răspunse Themis. Rămâne în ceașcă și se răcește.

– Știi că sunt douăzeci de ani de când s-a dus ultima oară la *kafeneío*[7]*?* Îmi aduc aminte pentru că s-a întâmplat chiar după ziua mea. S-a întors acasă într-o stare foarte ciudată. Am știut că n-avea să se mai ducă acolo niciodată. Cred că aceea a fost ultima cafea pe care a băut-o.

Nikos se uită cu tristețe la bunicul lui. Până și el înțelegea ce însemna ca un grec să nu mai meargă la cafenea.

– Trăiește în lumea lui acum, zise Themis.

– Poate că e mai bine. Lucrurile nu sunt atât de grozave în lumea reală, nu-i așa? zise Popi.

Themis îi aruncă o privire încărcată de tristețe.

– N-am vrut să sune pesimist, *yiayiá*, câteodată nu mă pot abține.

Themis o strânse ușor de mână.

– O să fie bine, o asigură ea. Sunt convinsă.

– Ce te face să fii atât de sigură?

– Pentru că, în timp, lucrurile se schimbă. Câteodată se înrăutățesc, dar, în ansamblu, se schimbă în bine.

– Nu cred că vorbești serios! Poți să zici asta în ziua de azi? Când sunt atâția oameni care stau la rând la cantina săracilor și dorm sub cerul liber?

– Ai dreptate, nu trăim vremuri bune. Însă lumea vede doar ziua de azi. Ar trebui să se uite în trecut, să-și aducă aminte cât de greu era atunci.

Popi o privi cu un aer întrebător.

– Știu că-ți sună extravagant, draga mea, însă îți garantez că n-am fi aruncat un fir de ață pe vremea când eram de vârsta ta. N-ar trebui să arunc nimic nici acum, dar pentru că pot...

– N-am vrut să te critic, *yiayiá*, zise Popi.

– Știu, știu.

– Ai trăit atâția ani, *yiayiá*. Mă întreb uneori unde îți încap atâtea amintiri!

– E cam aglomerat aici, spuse bătrâna doamnă atingându-și fruntea cu degetul. Când privesc strada de pe balcon, n-o văd doar cum e acum, ci și cum a fost înainte.

– În ce fel? întrebă Nikos. Te simți nostalgică?

– Nu întotdeauna. S-au întâmplat lucruri bune în trecut, dar și lucruri rele. Când mă uit acolo, în stradă, îmi aduc aminte de atât de multe.

– Precum?

– Știi fotografia de pe comoda din cameră? Cea din dreapta?

Din poziția în care ședeau, Popi putu să vadă prin ușile de sticlă deschise, care duceau în sufragerie. Câteva fotografii înrămate se întrezăreau pe comodă.

– Vorbești despre fotografia în care ești cu sora ta?

– Nu e sora mea. E Fotini. Eram cele mai bune prietene, la școală. Ca niște surori. Poate chiar mai apropiate de atât.

Bătrâna doamnă arătă cu degetul printre zăbrele, către colțul piațetei.

– A murit chiar acolo, zise ea.

Popi o privi cu neîncredere și urmări cu privirea în direcția indicată. Nu auzise asta niciodată până acum, iar revelația neașteptată o șocă.

– Asta s-a întâmplat în vremea ocupației. Era foamete, *agápi mou.* Au murit cu sutele de mii.

– Îngrozitor, spuse Nikos. N-am știut că a fost atât de greu.

Pe când era copil, tatăl lui îi oferise o perspectivă vagă asupra istoriei Greciei. Tot ce știa despre subiect era căderea Constantinopolului în 1453 și revoluția greacă de la 1821. N-ar fi putut spune numele unui prim-ministru, dar ar fi putut să recite numele fiecărui președinte american, în ordine cronologică (o șmecherie pe care o învățase pe când era mic). Însă interesul față de atare subiect îi crescuse în adolescență; fusese atât de dornic să-și regăsească rădăcinile, încât începuse să ia intensiv ore de greacă.

– Da, Nikos. A fost îngrozitor. Era atât de tânără...Themis făcu o pauză, ca să-și adune gândurile înainte de a continua: Eram flămânzi tot timpul. Când sunt de toate, ca acum, îmi place să gătesc din belșug, pur și simplu pentru că pot. Poate că asta sună extravagant.

– Mie așa mi se pare, *yiayiá*, zise Popi zâmbind și strângând brațul bunicii. Dar pot să iau resturile acasă?

– Poți să iei cât vrei, răspunse bătrâna cu glas ferm.

Pentru Popi era deja un ritual să plece acasă încărcată cu ce gătise în plus bunica. Mâncarea ajungea până la sfârșitul săptămânii pentru ea și colegele de apartament.

În casă, bunicul sforăia încetișor și murmura câte ceva din când în când.

– Ce crezi că visează, *yiayiá*? întrebă Nikos.

– Nu cred că are prea multe gânduri sau amintiri, răspunse ea. Așa că e greu de zis.

– Presupun că anumite lucruri continuă să existe în subconștient, murmură el, gânditor.

– Câteodată îl invidiez că are atât loc în minte, spuse Themis. Îmi imaginez că e liniștitor.

– Cum adică? întrebă Popi.

– Poate că-mi amintesc prea multe și, câteodată, gândurile îmi dau dureri de cap. Poate că amintirile sunt prea vii.

Se scurseră câteva minute. Soarele coborâse spre apus, iar pe străzi se aprindeau luminile. Themis se întinse și îi atinse mâna lui Popi.

– Ce zici, ieșim la o cafea? șopti ea. După aceea, putem merge la bisericuță. Mă duc întotdeauna de ziua mea.

– Te rogi? întrebă Popi, surprinsă, știind că bunica ei nu era foarte credincioasă.

– Nu, *agápi mou*. Aprind niște lumânări.

– N-ai avut destule pe tort? o tachină Popi.

Themis zâmbi.

– Pentru cine sunt lumânările? întrebă Nikos cu interes.

– Hai cu mine și o să-ți spun, zise ea uitându-se la Nikos și uimindu-se (a câta oară?) de asemănarea acestuia cu bărbatul al cărui nume îl purta.

Pe parcursul zilei, Themis reflectase cu regret la faptul că n-avea nimic să le lase copiilor și nepoților ei. Nu exista nimic de valoare în apartamentul mic, poate cu excepția mesei ponosite, în jurul căreia familia se adunase să mănânce vreme de mai multe generații.

Poate că exista totuși o altfel de moștenire? Dintr-odată realiză că, Giorgos fiind cu totul absent, ea ar fi avut de împărtășit anumite lucruri celorlalți membri ai familiei. Povestea vieții ei nu era o moștenire, însă la asta se reducea ceea ce poseda, și avea să le-o spună celor doi tineri. Își iubea toți nepoții în mod egal, însă avea o afinitate cu Popi, pentru că o văzuse aproape în fiecare zi de când se născuse. Pentru Nikos avea o anumită slăbiciune, chiar dacă tânărul venea la ea doar o dată pe an.

Se pregătiră de îndată să plece. Nikos își ajută bunica să-și pună jacheta, iar Popi își aruncă pe umeri haina de un roșu decolorat, cumpărată la mâna a doua.

Nikos urma să zboare înapoi în Statele Unite în dimineața următoare, așa că Themis insistă ca el, înainte de plecare, să guste baclava proaspătă și cafea

grecească adevărată. Deși mâncaseră cu toții copios la amiază, Nikos nu putu să refuze, așa că în scurt timp cei trei ajunseră la *zacharoplasteío*[8].

Odată așezați, Themis începu să vorbească.

Fel de mâncare ce conține paste coapte, carne tocată și sos beșamel
Plăcintă cu spanac
Sarmale (în limba greacă în original)
Bunică (în limba greacă în original)
Iubita mea (în limba greacă în original)
Bunic (în limba greacă în original)
Cafenea (în limba greacă în original)
Cofetărie (în limba greacă în original)

Capitolul 1

1930

Fâșâitul unui tiv atingându-i obrazul, vibrația podelei în timp ce frații alergau de colo până colo, zdrăngănitul farfuriilor de porțelan undeva în casă, și perechea de pantofi maro, cu cataramă, ai mamei, modelați în jurul picioarelor deformate – iată care fuseseră primele amintiri ale lui Themis.

Ca stăpână a unui mic conac, cu un soț care pleca pe mare vreme de luni întregi și cu patru copii de crescut, Eleftheria Koralis avea de lucru în continuu. Nici gând de timp pentru joacă. Mezina își petrecuse primii ani de viață într-o stare de fericită neglijare și crescuse crezând că putea să devină invizibilă.

Construită în stil neoclasic, casa cu două etaje din strada Antigonis era deja a Eleftheriei la vremea la care se măritase cu Pavlos. Fusese zestrea mamei ei. Exteriorul, clădit ca să impresioneze, nu făcea economie la detalii. Avea un balcon impozant, stâlpi ornați și un rând de adaosuri decorative de-a lungul acoperișului. Tavanele erau înfrumusețate cu cornișă, unele dintre podele fiind placate cu piatră, iar altele, cu lemn lustruit. Ziua în care meșterii își strânseseră uneltele și tencuiala abia se uscase pe cariatidele care decorau ferestrele de sus reprezentase momentul de glorie și grandoare al casei. De atunci încolo, ea începuse să înregistreze o decădere treptată, dar sigură.

Din lipsa banilor de reparații, piatra crăpată și podelele putrede deveniseră un pericol pentru toți ai casei. Cândva prosperă, familia era acum săracă. Cu șaptezeci de ani înainte, strămoșii materni ai lui Themis făcuseră parte din casta negustorilor, aflată în expansiune. Însă din pricina investițiilor riscante, din averea lor rămăsese doar casa. În timp, multe dintre obiectele de valoare, între care tablouri și argintărie, fuseseră vândute, mai puțin câteva piese vechi de mobilier francez și ceva bijuterii.

Pentru că nu cunoscuse nimic altceva, Themis își imagina că toate familiile trăiau într-o continuă stare de răfuială cu o clădire aflată în descompunere. Ferestrele crăpate lăsau să intre praful, bucăți de tencuială se desprindeau, câteodată, din tavan, iar țiglele cădeau pe trotuar, smulse de vânturile puternice. Iarna și primăvara, Themis nu putea să doarmă de pleoscăitul constant al picăturilor de ploaie care aterizau în găleți. Aproape că reușeau să scoată un sunet

muzical. Numărul mereu crescând al obiectelor ce colectau apa măsura viteza cu care clădirea se descompunea.

O altă casă de pe aceeași stradă avea, deja, ușile și ferestrele blocate cu scânduri. Ironia sorții făcea ca aceasta să fie într-o condiție mai bună pentru locuit decât clădirea plină de mucegai a familiei Koralis, care coabita cu o populație de bacterii aflată în plină expansiune. Parterul era în întregime putred. Un miros de descompunere se ridica din podele, infiltrându-se în pereți.

Copiii erau liberi să alerge peste tot, umplând casa cu joaca lor gălăgioasă, nefiind conștienți de pericole și nerealizând primejdiile aflate la tot pasul. Lui Themis îi plăcea să stea la baza scărilor ca să-i observe cum alergau în sus și-n jos sau cum alunecau pe suprafața netedă a balustradei de lemn, chiar dacă ea, mezina, era mică și nu putea să li se alăture. Trei dintre stâlpii de susținere crăpaseră, lăsând loc unei deschizături periculoase, ce se căsca într-o parte.

Îi privea cu mare încântare pe Thanasis, Panos și Margarita luându-și zborul spre ea. Mama îi supraveghea rar și apărea doar atunci când unul dintre copii pierdea controlul și ateriza pe podeaua tare, de piatră. Răspundea rapid la urletele de durere și venea întotdeauna să verifice dacă lovitura era serioasă, legănându-l în brațe pe împricinat, însă se întorcea întotdeauna la treburi de îndată ce suspinele încetau. La baza scărilor era întins un covor, care încă păstra petele de sânge de la ultimul accident suferit de Thanasis. Eleftheria se străduise să-l curețe, așa că urma ca petele să se piardă în curând printre nuanțele șterse, de maroniu și roșu, ale țesăturii.

Themis ignora interdicția de a sta sub masă. Îi plăcea la nebunie locul ăsta secret, unde se putea ascunde sub mahonul masiv, acoperit de faldurile grele, încărcate de broderii, ale feței de masă, ca să asculte sunetele înăbușite ale casei. Era un loc care îngemăna siguranța cu primejdia; ca să fim drepți, nicăieri în casa aceea nu erai în afara pericolului. O întreagă porțiune din podeaua de sub masă putrezise de tot, formându-se o gaură îndeajuns de mare ca piciorușul cuiva să alunece prin ea. Când gaura mai crescu cu vreo câțiva centimetri, piciorul deveni vizibil din camera de jos. *Și-atunci o să cazi prin podea*, o avertizase mama. *Și o să mori.*

Pentru Themis, vocea mamei era asociată cu instrucțiunile și avertizările.

Pavlos Koralis își făcea ocazional apariția, atunci când vasul comercial pe care-l comanda ancora în Pireu. Era un om cât un munte, care-și putea ține cu ușurință ambele fiice în brațe. Themis nu înțelegea de ce Margarita devenea și mai rea cu ea atunci când tatăl lor era acasă, neștiind că sora mai mare se simțea dată la o parte de îndată ce apărea mezina. Margaritei nu-i plăcea să împartă nimic, cu atât mai

puțin afecțiunea paternă. La întoarcerea din câte o călătorie îndepărtată, Pavlos avea sacul plin cu daruri ciudate și exotice pentru toți. Din China aducea papucei de casă brodați, câte un cuțit pentru fiecare dintre băieți și o piatră prețioasă, neșlefuită, pentru soție (adevărată sau falsă, aceasta nu avea cum să-și dea seama). Iar din India veneau elefanți sculptați, bețișoare aromate și bucăți de mătase. Iată „artefactele" ce aduceau ocazionale licăriri de culoare în casă și care înlocuiau moștenirile de familie, mai valoroase, dar mai mohorâte, care erau vândute ca să se cumpere încălțăminte.

Atunci când Pavlos avea concediu, anarhia lua proporții și mai mari. Eleftheria Koralis încerca să facă față treburilor, însă prezența soțului îi aducea, pe lângă îndatoririle legate de dormitor, sporirea celor din bucătărie ori a celor de alte feluri, precum spălatul rufelor. Themis asocia vizitele tatălui cu oboseala accentuată a mamei și cu podelele mai murdare decât de obicei.

Atunci petrecea și mai mult timp în ascunzătoarea ei preferată. În perioadele în care tatăl ei se afla în oraș, veneau și oaspeți în casă, iar în timp ce aceștia mâncau, se auzeau întruna bufnituri în planșeul de lemn de deasupra ei, căci musafirii își loveau palmele de masă. Se familiarizase de la o vârstă fragedă cu anumite cuvinte și nume, rostite cu voce ridicată, arareori fără strigăte de indignare: *Venizelos*[9]*! George! Regele! Turcii! Evreii!*

La vârsta de trei ani știa, deja, cuvântul „catastrofă". De ce se întâmplase? Cine era responsabil? Până către sfârșitul decadei și poate că mulți ani după aceea, puteai auzi discuții în contradictoriu în jurul fiecărei mese din țară, în legătură cu cine purtase vina pentru acele evenimente care duseseră, în 1922, la distrugerea Smyrnei, cel mai frumos oraș din Asia Mică. Moartea atâtor greci nu avea să fie uitată, după cum nu avea să fie uitată venirea milioanelor de refugiați, a căror prezență adusese schimbări în toate straturile sociale.

Themis crescuse cu ideea că oamenii nu erau de acord unii cu ceilalți, chiar dacă se adunau și se distrau, așa cum o făceau Pavlos Koralis și prietenii lui. Cu toate astea, la finalul oricărei dispute se auzeau întotdeauna clinchetele paharelor. Dădeau peste cap pahar după pahar de rachiu, lovind apoi masa cu putere, îndeajuns de tare ca să lase urme în lemn. Lichidul transparent le ațâța pasiunile și mânia, înainte ca vreun cântec deocheat să-i facă să uite.

În cele din urmă, mama o scotea pe Themis de sub masă, chiar dacă adormise peste cizmele tatălui.

Din ascunzătoarea ei, fata auzise conversații în surdină între părinți și, câteodată, atunci când tatăl era plecat, între mamă și bunica paternă, care era un musafir ce venea regulat, iar, uneori, nepoftit. Majoritatea discuțiilor păreau să

aibă legătură cu starea în care se afla casa și cu timpul limitat pe care-l mai puteau petrece acolo. Într-o zi, în timpul vizitei bunicii, Themis auzi ceva ce-i făcu o impresie și mai puternică:

– Nu *mai* poți să-i ții în epava asta de casă.

Vocea bunicii sunase plină de indignare, însă fetei îi plăcea ideea unei case asemenea unei corăbii. În zilele cu furtună, când vântul vâjâia prin ferestrele crăpate, casa scârțâia și se clătina de parcă ar fi fost pe mare.

Răspunsul mamei nu sună așa cum se aștepta Themis:

– N-ai nici un pic de rușine, șuieră ea. Asta-i casa noastră. Te rog să pleci. Te rog să te duci *acum*.

Vocea mamei era răgușită de efortul de a vorbi în șoaptă, însă plină de mânie.

– Îmi fac atâtea griji pentru ei, continuă *kyría*[10] Koralis. Cred că ar trebui să locuiască undeva mai puțin...

Eleftheria o întrerupse:

– Să nu îndrăznești să zici așa ceva în fața copiilor!

Campania doamnei mai în vârstă de a-și „salva" nepoții era, de obicei, condusă în mod mai subtil. Însă Themis auzise mai mult decât ar fi trebuit să audă, și în curând începu să priceapă perfidia adulților.

– Mă îngrijorează nevasta ta, îi spuse lui Pavlos bunica atunci când acesta se întoarse de pe mare. Lucrează atât de mult. De ce nu vă mutați undeva mai modest, dar decent?

Era adevărat că o asemenea casă ar fi avut nevoie de două servitoare ca să fie întreținută, însă ei nu-și puteau permite nici măcar una. Remarcile indiscrete ale mamei-soacre îi erau foarte rar adresate Eleftheriei, așa că, la rândul ei, le răspundea prin intermediul soțului.

– Asta-i casa noastră, îi spunea Eleftheria lui Pavlos. Indiferent de ce crede mama ta, eu mă descurc.

Îi era clar până și lui Pavlos că maică-sa era geloasă pe soția care adusese o zestre atât de impunătoare, așa că nu era deloc surprins de antipatia dintre cele două femei. Prietenii lui ziceau că era firesc ca o soacră să-i poarte pică nurorii și ca o nevastă să nu-și placă *petherá*[11]. Eleftheria considera că atitudinea posesivă a soacrei față de unicul ei fiu și dominatoare față de copii îi subminau ei rolul de soție și mamă, în timp ce *kyría* Koralis considera că purtarea ei nu însemna decât expresia firească a iubirii și exercitarea rolului ei de drept ca mamă și bunică.

Pe de altă parte, Themis își aștepta cu nerăbdare bunica, pentru că aceasta aducea întotdeauna ceva dulce și proaspăt făcut, de obicei o plăcintă cremoasă sau o prăjitură. Eleftheria nu gătea niciodată așa ceva, iar exclamațiile de încântare ale

copiilor nu făceau decât să-i sporească sentimentul de inadaptare și enervarea față de vesela, generoasa și sofisticata *petherá*. *Kyría* Koralis avea aproape șaizeci de ani și nici un fir de păr alb pe cap.

Ca și vizitele mamei sale, venirile lui Pavlos Koralis însemnau întotdeauna o surpriză. Pentru copii erau palpitante, însă atunci când pleca, tot fără să dea de știre, aceștia se simțeau părăsiți. Themis se trezea în patul pe care-l împărțea cu sora ei și, fără să-i spună nimeni, știa deja că taică-său plecase.

Vocea lui răsunătoare nu mai umplea casa, iar spațiile înalte și dărăpănate păreau goale. Viața se întorcea imediat la normal: copiii se luau la harță, Thanasis și Panos se luptau, reușind invariabil să rănească pe cineva sau să strice ceva, Margarita continua s-o trateze pe Themis cu o cruzime moderată, iar bunica venea în vizită pentru o oră, nu ca să ajute, ci doar ca s-o privească pe noră călcând, gătind, făcând curat, întinzând rufe, și ca să observe cu voce tare cât de jupuite erau degetele acesteia de la scosul petelor de pe rufe și de pe podele.

Eleftheria fiind întotdeauna ocupată, Themis era lăsată să-și petreacă timpul de una singură. În toată viața sa, copila nu avusese parte nici măcar de o singură oră în care mama să nu fi fost prinsă cu altceva, cu ceva care să trebuiască făcut urgent și să fie luat de la capăt în ziua următoare.

Într-o dimineață de iarnă, pe când mama plecase grăbită la piață, iar Themis se afla sub masă (locul care-i aducea alinarea, căci acum era îndeajuns de mare ca să știe ce însemna singurătatea), copilul de patru ani auzi un zgomot puternic, asemănător cu izbitura ușii grele de la intrare. Trebuie să fi fost mama, întoarsă mai devreme de la treburile ei.

În timp, prin mulțimea de crăpături din tencuială se formaseră fisuri adânci, deghizate în linii ce traversau zugrăveala decojită, dar care duceau din interior spre exterior și de sus până jos. Pe parcursul câtorva zeci de ani, câteva mici cutremure de pământ (între care și unul ce se petrecuse, pe nesimțite, chiar în acea zi) fuseseră de ajuns ca să creeze nu numai crăpături în pereți, dar și o instabilitate a fundației.

Când Themis ieși de sub masă, unde era întotdeauna întuneric, fu întâmpinată de o luminozitate mai puternică decât de obicei. În mod obișnuit, obloanele păstrau încăperea într-o lumină de amurg, însă acum nu mai era nici unul la locul lui. Tot așa cum nu mai erau nici ferestrele sau zidurile. Nu mai exista nimic care să oprească lumina să pătrundă înăuntru. Copilul păși spre marginea încăperii și se uită afară. Putea să vadă întreaga stradă, la stânga și la dreapta, copaci, un tramvai, oameni mergând în depărtare. Se uită în jos, în ceea ce părea un abis.

Oamenii începuseră să se adune pe pavajul de dedesubt și se uitau în sus, arătând cu degetul la fetița îmbrăcată într-o rochie de un roz pal, care stătea în picioare, încadrată ca într-o ramă fotografică. Themis se uită în jos și le făcu, veselă, cu mâna, apropiindu-se de marginea prăpastiei ca să poată auzi ce strigau.

Venind pe stradă grăbită și încărcată de poveri, mama observă mulțimea adunată în jurul casei. Apoi văzu priveliștea neobișnuită a unei clădiri deschise precum un dulap, în care se zărea silueta micuță a fiicei ei șezând la marginea zidului, cu picioarele atârnate peste muchia acestuia.

Podeaua nu se sprijinea pe nimic de dedesubt. Plutea.

Eleftheria Koralis lăsă cumpărăturile să cadă și începu să alerge. Oamenii îi făcură loc să treacă.

– Themis! *Agápi mou!* Draga mea!

Mama rostea cuvinte neobișnuite.

– *Mána*[12], răspunse Themis. *Koíta!* Uite!

Jos, în stradă, mulțimea continua să se adune. Era extraordinar cât de repede își făcuseră apariția oamenii. Chiar și pentru un adult ar fi fost dificil de sărit de la primul etaj, iar căderea într-o masă de metal contorsionat, bucăți de zidărie spartă și tencuială zimțată i-ar fi putut fi fatală unui copilaș.

– Stai..., zise Eleftheria îndreptându-și palma în sus, către fiica ei, și încercând să pară calmă. Stai nemișcată... te aducem noi jos.

Păși cu grijă peste câteva bucăți de zidărie și se întoarse către oamenii din jurul ei, cerând ajutor din priviri. Un bărbat apăru cu o pătură, iar alți trei se oferiră s-o țină, pentru ca Themis să poată sări. Își croiră drum printre resturile fațadei, până la locul potrivit. Cu o trosnitură, unul dintre pereții laterali căzu în interior. Themis sări slobozind un țipăt. Imita, astfel, felul îndrăzneț în care frații ei se lansau câteodată în jos, de pe scări. Aterizâ ușor, în picioare, în mijlocul țesăturii aspre de lână. Înainte de a ști ce i se întâmpla, se trezi făcută ghem și aruncată înspre mulțimea care aștepta, în timp ce bărbații se străduiră să se ferească din calea zidăriei ce se prăbușea.

Aflată în siguranță, fu de îndată scoasă dintre faldurile păturii și dată mamei. Eleftheria o luă în brațe și o ținu astfel preț de câteva clipe, iar apoi totul încremeni; întreaga casă începu să se prăbușească. Fiecare zid susținuse un altul, iar acum, când structura ceda, întregul edificiu căzu, însă nu bucată cu bucată, ci dintr-odată, cu o mișcare rapidă, aproape grațioasă, trimițând un nor de praf în direcția privitorilor, care se retraseră și-și acoperiră ochii.

În acel moment Thanasis, Panos și Margarita dădură colțul pe strada Antigonis. Îi nedumeri mulțimea pe care o văzură adunată în fața lor, însă nu

putură să vadă pe deasupra capetelor, ca să înțeleagă ce anume le atrăgea atenția atâtor oameni.

Panos îl trase de mânecă pe bărbatul din fața lui. Fu nevoit să insiste.

– Hei! strigă el pe deasupra agitației generale. Ce s-a întâmplat?

Omul se întoarse către ei.

– A căzut o casă... Chiar în fața noastră. S-a prăbușit.

Copiii o auziseră cu toții pe bunica vorbindu-i de atâtea ori tatălui despre casa care avea să cadă peste ei și-și petrecuseră întreaga viață evitând picăturile de apă ce răzbăteau prin acoperiș și fiind treziți din somn de bucăți de tavan căzute în pat. *Yiayiá* a lor avusese dreptate.

– Mamă! zise Margarita cu vocea înecată în lacrimi. Unde-i mama?

– Și cea mică, adăugă Panos, fiindcă, deși Themis avea deja patru ani, așa o numeau frații ei mai mari. *I mikrí?* Cea mică?

– Le găsim noi, zise Thanasis cu glas ferm, conștient de responsabilitatea lui de frate mare.

Nimic nou nu avea să se mai întâmple pentru spectatorii adunați la fața locului. Mulțimea începu să se împrăștie, iar copiii reușiră să vadă mai bine. Stăteau toți trei în picioare, privind cu ochii larg deschiși la învălmășeala de mobilă și de obiecte casnice. Întregul conținut al casei era acum împrăștiat pe pământ. Obiecte personale se iteau din grămada de moloz – unele dintre ele fiind daruri primite de la tatăl lor – ca niște pete de culoare ce răzbăteau din haos: păpușa preferată a Margaritei, cărți rupte, un dulap de bucătărie căzut într-o rână și din care se revărsau oale și tigăi.

Una dintre vecine îi observă pe copiii agățați cu disperare unul de celălalt și se duse lângă ei. Toți trei își înăbușeau suspinele tăcute.

– Mama voastră e în siguranță, le zise ea. Și micuța Themis. Sunt amândouă tefere. Priviți, sunt acolo.

Copiii văzură un pic mai jos, pe drum, figura aproape de nerecunoscut a mamei, cu părul ei roșcat acoperit de praf alb. Hainele Eleftheriei Koralis erau pline de tencuială, iar ploaia care începuse să cadă le făcea să strălucească. Atenția îi era încă îndreptată spre Themis, în timp ce copiii mai mari începură să alerge către ea, strigând-o pe nume.

Unul dintre vecini le adusese o carafă cu apă, însă nimeni nu părea interesat să le ofere mai mult de atât. Omenia lor nu depășea limitele unor priviri îngrijorate. Copiii se îngrămădiră unii în alții, privind, nemișcați, la ruinele casei, însă mama lor se uita în altă parte, mult prea îndurerată ca să privească într-acolo.

O vreme stătură nemișcați, dar apoi ploaia se transformă în grindină. Când hainele începură să li se îmbibe cu apă, înțeleseră că nu mai puteau rămâne acolo. Themis purta doar o rochiță subțire.

– Mi-e frig, spuse ea tremurând. Mi-e foarte frig.

– O să găsim să mergem undeva, o asigură mama.

Și exact în acel moment, chiar la timp, bunica își făcu apariția. Eleftheria Koralis n-o detestase niciodată pe soacra ei mai mult decât atunci, nevoită fiind să accepte mila acesteia.

O oră mai târziu se instalau în Patissia, în apartamentul nou-construit al femeii mai vârstnice. Sentimentul acesteia că avusese dreptate era cu atât mai iritant pentru Eleftheria cu cât soacra ei nu-l exprima în cuvinte, ci printr-o atitudine îndeajuns de grăitoare. În acel moment Eleftheria nu mai avea nimic, nici măcar o altă opțiune, iar copiilor le trebuia un acoperiș deasupra capului.

În ziua următoare, Eleftheria se întoarse pe strada Antigonis, ca să cerceteze încă o dată dezastrul.

Își dădu seama că toate piesele frumoase de mobilier, de care părinții ei fuseseră atât de mândri, nu mai puteau fi recuperate. Fragmente lustruite de lemn încrustat și margini sculptate cu finețe zăceau împrăștiate precum piesele unui puzzle nerezolvat, însă acolo, în colț, neatinsă, masa de mahon părea să sfideze dezastrul. Era singura piesă de mobilier rămasă întreagă.

Eleftheria păși, fără să-i pese, peste cioburi de sticlă, țăndări zimțate de tencuială și aschii de lemn, îndepărtând bucăți de moloz până când găsi ceea ce căuta. Un cufăr mic, cu bijuteriile ei, pe care-l scoase cu greutate de sub o bârnă de lemn. Nu avea de gând să le lase jefuitorilor un asemenea premiu. Pe lângă obiectele de valoare, voia să găsească și câteva haine. Reuși să găsească în amestecul de resturi un dulap vechi, din care scoase câteva haine pe care le scutură de praf. Erau lucrurile ei preferate.

Urmară câteva zile de discuții aprinse. Eleftheria voia să aducă masa în noua casă și, în ciuda faptului că era prea mare pentru spațiul acela, refuza cu încăpățânare să cedeze. Amenință că avea să mute copiii la o străbătușă sau alta, în Larissa. *Kyría* Koralis capitulă cu mare greutate, iar în ziua următoare masa fu recuperată, instalată și acoperită cu câteva straturi de pânză cu dantelă, care-i ascundea până și picioarele elegant curbate.

– Asta-i tot ce te las să aduci aici, mormăi femeia mai în vârstă, în timp ce propria masă, mai mică, era scoasă din apartament.

Nora ei se prefăcu a nu fi auzit nimic.

Zona în care locuia bunica părea departe de centrul orașului, după cum le spunea chiar ea copiilor:

– Are atât de mulți copaci! Și atât de multe spații verzi, minunate, unde te poți juca și te poți așeza.

Vorbind mereu despre avantajele zonei, critica în mod subtil cartierul în care locuiseră înainte.

Copiii se acomodară repede. Le plăcea să meargă în piațeta de lângă casă și să găsească alți copii cu care să se joace. Se distrau pe acoperiș, acolo unde bunica întindea rufele, strecurându-se printre cearșafuri ca să se joace de-a v-ați ascunselea, țopăind în sus și-n jos pe scările de piatră și ferindu-se cu băgare de seamă de femeia de la parter, care ar fi putut oricând să iasă din apartament împreună cu câinele ei cel minunat.

Ceea ce le plăcu, poate, cel mai mult, fu prezența necondiționată a luminii electrice. Și faptul că atunci când dormeau respirau aer curat, nu praf. După câteva luni, pe când mugurii copacilor începeau să se desfacă, dispăru cu desăvârșire acel cor de tuse care altădată se auzea în zori.

Între timp casa veche fu înconjurată cu un gard, din rațiuni de siguranță. Urma ca autoritățile s-o demoleze.

Eleftheria Koralis și copiii ei erau acum la fel de nevoiași precum refugiații care sosiseră din Asia Mică în urmă cu câteva zeci de ani. Mii de oameni veniseră atunci în țară, neavând cu ei altceva decât hainele pe care le purtau. Cei mai mulți dintre ei continuau să locuiască la marginea orașului, concentrați în zone extrem de sărace.

Autoritățile încă nu rezolvaseră problema cazării acestui val de nou-veniți, iar dacă Eleftheria nu accepta ospitalitatea oferită de *kyría* Koralis, familia ei ar fi fost nevoită să-și aștepte rândul. Nimic nu-i mai despărțea de sărăcia lucie.

– Sunt sigură că putem reconstrui, îi spuse Eleftheria Koralis soțului ei atunci când acesta reveni de pe mare. Putem curăța terenul și începe din nou.

Soțul ei dădu din cap cu indiferență. Chiar dacă n-o spunea cu voce tare, căderea casei nu-l afectase. Era mulțumit că familia locuia în apartamentul mamei lui. Curenții de aer și scurgerile de apă din strada Antigonis nu-l lăsaseră niciodată să aibă un somn odihnitor atunci când se întorcea acasă de pe mare.

Familia nu locuia de multă vreme împreună cu bătrâna *kyría* Koralis, însă nefericirea curgea deja prin venele Elefthériei.

Apartamentul din strada Kerou era mic și bine organizat, toate lucrurile se aflau la locul lor, în teancuri ordonate, impecabil șterse, spălate, aranjate și aliniate. Locuința avea o sufragerie așezată în mijloc, două dormitoare îndeajuns de mari și

o cameră mică, folosită ca birou de răposatul soț al *kyríei* Koralis. Ea îl transformase în dormitor pentru ea însăși, în timp ce Eleftheria împărțea un pat dublu cu fetele, iar băieții aveau celălalt dormitor.

Lui Themis îi plăcea faptul că toată familia se afla la același etaj. Trăia un sentiment de siguranță auzind, din cealaltă cameră, sforăitul bunicii, alături de murmurul slab pe care îl scotea, lângă ea, Eleftheria. Se simțea protejată și de agresiunile Margaritei. Trasul de păr și ciupiturile încetaseră, acum că cineva era lângă ele.

În loc de praf și de primejdii aveau parte de muzica veselă de la radio, de izuri aromate de mâncare, de lumina blândă a lămpii cu ulei din fața iconostasului și de un sentiment de calm. Poate că apartamentul nu era îndeajuns de spațios ca să se poată alerga în el, însă copiii cei mari aveau voie să se joace în piațeta încărcată de frunze și să exploreze străzile din jur. Orașul devenise terenul lor de joacă și în curând realizară posibilitățile nelimitate ale acelui spațiu.

Kyría Koralis îndrăgea provocarea de a-i hrăni pe toți, în ciuda lipsurilor prelungite. Ea era cea care îi punea pe băieți să-și facă temele atunci când ajungeau acasă și-i convingea să stea la masa din bucătărie până când terminau ce aveau de făcut. Îi cumpăra cu dulciuri, cu mai mult timp de joacă în piațetă sau chiar cu promisiunea unei excursii la mare.

Eleftheria era singura care tânjea după ceea ce lăsaseră în urmă și visa să-și regăsească traiul pierdut. Nevoia de a ține o casă pe linia de plutire îi dăduse un scop în viață, iar acum nu mai găsea stimulente care s-o scoale dimineața din pat. *Kyría* Koralis începu să se simtă neliniștită atunci când o vedea pe noră prăbușită între perne, în mijlocul zilei.

E greu de spus dacă bunica fu cea care preluă controlul asupra familiei, măcinând dorința de viață a Eleftheriei, sau dacă tânăra femeie își pierduse complet voința, iar femeia în vârstă fu nevoită să-i ia locul. Themis n-avea cum să înțeleagă ce se petrecuse mai întâi. Tot ce știa era că situația în care se aflau fusese provocată de distrugerea casei, în vreme ce frații ei spuneau că totul era mai bun în noua lor viață.

Vreme de multe luni de zile nimeni nu vru să recunoască faptul că era ceva în neregulă cu mama copiilor, iar *kyría* Koralis continuă să se poarte ca și când comportamentul nurorii era normal. Câteodată, după ce copiii plecau la școală, îi ducea o tavă cu mâncare, însă Eleftheria o băga rareori în seamă. Părea că voia să moară încet, dar sigur, prin înfometare.

Într-o zi *kyría* Koralis se întoarse din oraș și găsi patul gol. Poate că Eleftheria se hotărâse să se adune, în cele din urmă, se gândi bătrâna doamnă.

Păşind pe vârfuri, se uită printr-o crăpătură în camera mică şi văzu conturul nurorii sub cuvertură. Se strecură înăuntru, îşi luă hainele din dulap şi le puse în loc pe cele ale Eleftheriei. Schimbul fu făcut repede. În acea noapte *kyría* Koralis se culcă în patul cel mare, cu fetele sprijinindu-se de generosul ei trup de bunică, ce se oferea ca sprijin pentru încâlceala de braţe şi de picioare.

La următoarea vizită a lui Pavlos Koralis, lucru care se întâmpla tot mai rar, el discută cu mama lui despre soarta casei din strada Antigonis. Într-o zi, pe când Themis stătea într-un colţ desenând ceva, în casă veni un avocat. Fata avea cinci ani, însă adulţii continuau să creadă că era prostuţă sau surdă. Chiar dacă mare parte din limbajul pe care îl folosiră cei mari fu peste puterile ei de înţelegere, fata pricepu destul. Părea că totul se decidea acum între tatăl ei şi *yiayiá*. Un cuvânt necunoscut fu folosit pentru a o descrie pe mamă. După cum încercă mai târziu să i-l descrie lui Panos, suna ca „suferindă", însă era mai lung. Cuvântul pe care-l folosiseră fusese „schizofrenică".

Eleftheria ieşea rar din camera aflată la capătul apartamentului. Pavlos Koralis şi mama lui ajunseseră la concluzia că cea mai generoasă rezolvare a situaţiei ar fi fost s-o interneze într-o instituţie privată. Era singura soluţie pentru cineva marcat de o depresie atât de adâncă. Un judecător îl împuternicise pe Pavlos Koralis să vândă locul pe care se aflase vechiul conac al soţiei. Urma ca banii obţinuţi să fie folosiţi pentru îngrijirea Eleftheriei.

Copiilor li se spuse că, pentru o vreme, mama lor trebuia să meargă la spital. Cu toţii înţeleseseră că era bolnavă, altfel de ce ar fi stat în pat toată ziua? Aşa că au crezut în promisiunea că avea să fie tratată, să se facă bine şi să se întoarcă din nou la ei. Doar Themis şi bunica erau acasă atunci când asistenta medicală veni s-o conducă, iar geanta mică pe care Eleftheria o luă cu ea confirmă ideea că absenţa nu avea să fie lungă.

Themis fu îmbrăţişată pe fugă de maică-sa şi rămase nedumerită de faptul că aceasta pleca fără palton într-o zi atât de friguroasă. De la balcon, bunica şi copilul priviră cum silueta fragilă fu ajutată să intre într-o maşină, iar apoi maşina dispăru în depărtare.

Odată întorşi de la şcoală, ceilalţi copii fură tulburaţi să n-o mai găsească pe Eleftheria acasă. O văzuseră foarte rar în ultimele luni, dar acum, ştiind că micul dormitor era gol, deveniră foarte abătuţi. Margarita o ţinu toată noaptea trează pe Themis cu plânsul ei; prin pereţi se auzeau şi suspinele fraţilor.

Aşezământul psihiatric de lângă Drama, în care trăia acum Eleftheria Koralis, se afla într-o clădire dărăpănată, cu tavane înalte şi cu pereţi crăpaţi. Se afla la mai

bine de șase sute de kilometri distanță de casă, iar Pavlos Koralis își vizită soția o singură dată, chiar la începutul ședерii ei.

– Pavlos crede că-i amintește de un alt loc, îi spuse *kyría* Koralis unei prietene. Zice că n-a văzut-o atât de mulțumită de când s-au căsătorit și s-au mutat în casa aceea îngrozitoare.

De două ori pe an sosea câte o scrisoare care le anunța starea ei. Aceasta rămânea „stabilă", însă nu se preciza în raport cu ce anume se făcea comparația. Niciodată nu s-a pus problema vreunui diagnostic, fapt care nu părea să tulbure pe nimeni, iar copiii acceptară ideea că mama lor avea nevoie să se recupereze. Chiar dacă ar fi fost mai aproape, copiii tot n-ar fi avut voie s-o vadă.

O fotografie de la nunta lui Pavlos și a Eleftheriei era așezată pe comoda *kyríei* Koralis, fiind, probabil, unicul memento al cuplului absent.

Sofoklis Venizelos, politician grec (1894-1964)
Doamnă (în limba greacă în original)
Soacră (în limba greacă în original)
Mama (în limba greacă în original)

Capitolul 2

În următorii ani, *kyría* Koralis își îngriji nepoții în mod exemplar. Avea acum parte de familia pe care și-o dorise întotdeauna. Soțul ei lucrase în marina elenă și pierise pe mare pe când unicul lor copil era mic. Înrolându-se într-o flotă comercială, Pavlos își luase mama pe nepregătite, lăsându-i *kyríei* Koralis un gol în miezul existenței. Însă acum ea avea un cârd de copii care să-i umple zilele. Ușor trecută de șaizeci de ani, era, încă, extrem de energică și de capabilă să-și organizeze nepoții.

Îi făcea plăcere să șadă în fiecare seară în capul mesei și să-i observe pe toți. Nu voia să recunoască față de ea însăși faptul că Margarita, care moștenise ochii mari și migdalați ai tatălui, dar și fața rotunjoară și silueta durdulie a bunicii, era favorita ei. La rândul său, Thanasis îi amintea de Pavlos, cu pometii lui ascuțiți și umerii largi. Panos era mai mititel, la fel ca maică-sa, iar Themis avea, și ea, osatura subțire a Eleftheriei Koralis și o nuanță roșcată, de neconfundat, în părul șaten-deschis. În sinea ei, bătrâna *kyría* Koralis era dezamăgită că nepoții ei de parte bărbătească nu erau mai înalți, însă dădea vina pe regimul alimentar sărac la care erau cu toții supuși.

Planificând cu atenție cheltuielile pentru mâncare și punând în slujba familiei îndemânarea ei de a coase, bunica izbutea s-o scoată la capăt cu ceea ce avea, însă nu reușea să-i protejeze întotdeauna de efectele crizei economice. Ajunși adolescenți, Thanasis și Panos se plângeau adesea că le era încă foame după ce terminau de mâncat. *Kyría* Koralis era înțelegătoare și avea grijă ca a doua zi să fie încă o pâine pe masă.

Margarita fu cea care, prin lipsa ei de recunoștință, o făcu să-și piardă într-o zi cumpătul. Pentru ziua de naștere a nepoatei, care împlinea doisprezece ani, bunica transformase cu minuțiozitate o rochiță de vară a Eleftheriei. Ochii Margaritei străluciseră de încântare atunci când *kyría* Koralis așezase cadoul în fața ei, dar expresia feței i se schimbase de îndată ce-l deschise.

– Dar asta nu e o rochie nouă, *yiayiá.* Mi-ai promis *una nouă,* zise ea îmbufnată.

În ciuda nasturilor aprinși colorați și a tivului împletit, Margarita nu se înduplecă. Rochia îi stătea grămădită în poală, într-un amestec de panglici și hârtie de împachetat.

– Sunt multe fete care și-ar dori să aibă o asemenea rochie, Margarita! îi spuse *kyría* Koralis pe un ton ferm.

– Da, Margarita, se amestecă Panos. Ești nepoliticoasă.

– Taci, Panos, răbufni Margarita. Asta n-are legătură cu tine.

– Trebuie să-ți aduci aminte, tânără domniță, că în ziua de azi rochiile noi nu se găsesc nici chiar pentru zilele de naștere, își dăscăli bunica nepoata bosumflată. Nu doar în Grecia, ci pretutindeni. Așa că te rog să fii mai recunoscătoare.

Kyría Koralis smuci rochia din poala Margaritei și părăsi camera. Nu pricepea în amănunt situația politică din țară, însă știa că recesiunea economică prin care treceau afecta o lume întreagă. Era timpul ca nepoata cea încăpățânată să-și dea seama, la rândul ei, de acest lucru.

Chiar și prin ușa închisă a dormitorului, bunica auzi vocile ridicate ale copiilor, apoi Margarita țipă, iar o ușă se trânti.

Themis nu zisese nimic. Nu purtase o rochie nouă în toată viața ei, ci numai lucruri rămase de la Margarita.

La două zile după acel episod, prima pagină a ziarelor publica o fotografie cu o femeie îndurerată, aplecată asupra fiului ei mort. Disperarea îi împinsese pe muncitorii din industria tutunului să facă grevă la Salonic, iar poliția deschisese focul și omorâse doisprezece bărbați, într-o încercare de a ține lucrurile sub control.

Diferențele sociale dintre oameni se accentuaseră în ultima vreme și, odată cu asta, atmosfera devenise frământată. Amenințarea unei greve generale, care urmă violențelor, îi dădu prim-ministrului, generalul Metaxas, ocazia de a impune un nou regim. În 4 august 1936, cu permisiunea regelui, Metaxas suspendă constituția, declară legea marțială și stabili o dictatură care-i dădea puteri nelimitate.

Dacă în trecut neînțelegerile politice se petreceau atunci când Pavlos Koralis venea în vizită și-și aducea prietenii acasă, acum asemenea certuri începuseră să se dezlănțuie între Thanasis și Panos. Încă din primii ani ai adolescenței, cei doi avură viziuni total diferite în legătură cu problemele țării. Thanasis îl simpatiza pe generalul Metaxas și admira modelele urmate de acesta (printre care se număra și Mussolini). De cealaltă parte, Panos nu agrea ordinea rigidă impusă de Metaxas. De fapt, lui Panos nu-i plăcea disciplina de nici un fel. Câteodată, *kyría* Koralis era nevoită să-i amenințe pe băieți că avea să-i dea de știre tatălui despre orice necuviință de-a lor atunci când Pavlos venea în vizită. Erau prea mari acum și prea înalți ca să poată fi disciplinați de ea, însă amenințarea furiei paterne era suficientă ca să-i liniștească.

Una dintre rarele lui vizite coincise cu revolta lui Panos, căruia nu-i plăcea să meargă la întâlnirile EON. *Ethniki Organosis Neolaias,* Organizația Națională de Tineret, era noua mișcare în care se înrolaseră cei trei frați mai mari. Metaxas

crease organizația la scurt timp după ce instituise dictatura. După o vreme, participarea devenise obligatorie. Panos detesta să se ducă și chiulise în seara aceea.

– De ce să mă duc? întrebă el pe un ton imperativ. *De ce?*

Avea acum cincisprezece ani și era cu aproape jumătate de metru mai înalt decât bunica lui.

– Pentru că e bine să mergi. Înveți un pic de disciplină.

– Ce-i aia disciplină? ripostă el cu dispreț.

Bunica nu știa că Panos lipsea de la întâlniri de ceva vreme. Adolescentul detesta tot ce ținea de EON, de la propaganda intensă de dreapta, la logoul de pe uniformă, cu cele două securi fasciste. La polul opus, Thanasis aștepta cu nerăbdare exercițiile militare la care lua parte și țintea deja să urce în rang. Margarita participa și ea în mod activ. Îi plăcea uniforma și repeta, veselă, sloganul despre locul femeii la cratiță.

Panos își alesese o zi nepotrivită ca să-și provoace bunica. Tatăl lui se întorsese în după-amiaza aceea și se odihnea în micul dormitor al *kyríei* Koralis. Ușa trântită de Panos îl trezise. Pe când se dădea jos din pat, Pavlos Koralis putu să audă vocea fiului său, ușor ridicată, iar apoi felul în care autoritatea bunicii fu pusă la îndoială. Toată lumea știa care erau consecințele împotrivirii față de regimul Metaxas. Dacă refuzai să faci parte din EON puteai fi exmatriculat din școală, aveai oportunități de angajare mult mai puține și cine știa ce altă rușine ți se putea întâmpla. Furia lui Pavlos crescu brusc.

Themis era așezată la masa din bucătărie. Din momentul în care fratele ei intrase în casă, voise să sară și să-l avertizeze, însă fusese prea târziu. Ușa de la dormitor se deschise cu putere.

Cu toate că trecuseră luni bune de când Pavlos Koralis nu-și văzuse copiii, acesta nu se apropie de Panos pe la spate ca să-l surprindă cu o îmbrățișare. Îi dădu, în schimb, un brânci puternic între umeri. Panos zbură în direcția bunicii, care, fără să ezite un moment, se mișcă într-o parte, ca să evite ciocnirea. Băiatul căzu cu toată greutatea, agățând cu fruntea colțul mesei.

Themis țipă.

Panos n-avusese timp să se pregătească pentru cădere, iar corpul lui se lovi cu putere de podea. Capul păru că-i săltase la contactul cu suprafața tare. În câteva clipe, Themis îngenunche lângă el.

– Panos... Panos... Mă auzi?

Se uită în sus la bunica ei, care-și făcea cruci cu nemiluita.

– E mort, *yiayiá,* șopti ea printre lacrimi. Cred că a murit.

Kyría Koralis se calmă repede și înmuie o bucată de cârpă în apă ca să șteargă tăietura de pe fața nepotului. După câteva secunde în care zăcu inconștient, băiatul începu să se miște.

– O să se facă bine, *agápi mou,* zise ea, simțindu-se prinsă între dragostea față de nepot și loialitatea față de tatăl acestuia. Nu-ți face griji!

Pentru Themis, acela fu un moment în care își pierdu inocența. Îl săgetă pe taică-său cu privirea. Cum putuse să facă așa ceva?

Panos își reveni, fără cea mai mică idee despre ceea ce se întâmplase. Nici acum nu înțelegea că cineva îl împinsese. Tatăl lui părăsise încăperea.

Kyría Koralis îngenunche pe podea ca să-și îngrijească nepotul.

– Ce s-a întâmplat? întrebă el cu voce slabă. Mă doare capul. Tare de tot.

– Ai căzut, îi răspunse, simplu, bunica.

Băiatul închise ochii, iar *kyría* Koralis îi făcu semn lui Themis să nu spună nimic, apăsându-și degetul arătător pe buze.

Themis înțelese. Gestul violent al tatălui nu trebuia divulgat nimănui. Trebuia să tacă.

Înțelegând că fiul lui supraviețuise căzăturii, Pavlos Koralis se strecură afară fără să-și ia rămas-bun. Se întoarse la Pireu, de unde vaporul său urma să plece a doua zi.

Când Margarita și Thanasis se întoarseră de la întâlnirea EON, îmbrăcați în uniformele lor albastre, îl găsiră pe Panos în pat, cu capul bandajat. Odată ce aflară povestea „căzăturii" lui și se asigurară că mergea spre bine, se așezară la masa din bucătărie ca să mănânce. O farfurie îi fu dusă lui Panos, însă rămase neatinsă.

Margarita avea multe de povestit despre o paradă la care tocmai luase parte.

– Am fost chiar în față de tot! se repezi ea să spună, ținând brațul drept ridicat, ca să arate cât de bine știa salutul. Eram unul dintre lideri!

– Minunat, draga mea. Te descurci atât de bine! se entuziasmă *kyría* Koralis.

– Și eu am făcut ceva nou azi, întrerupse Thanasis, vrând să fie și el în centrul atenției. Am învățat cum se ține o armă.

În vocea lui se auzea o notă de triumf, de parcă ar fi câștigat o bătălie.

Themis își mestecă mâncarea în tăcere, dar nu putu înghiți. Nimeni nu se aștepta niciodată ca ea să zică mare lucru la masă, așa că nu-i fu greu să se țină deoparte. În curând avea să fie și ea nevoită să facă parte din EON, dar singurul motiv pentru care ar fi fost interesată de o asemenea organizație era acela de a învăța să folosească o armă. Asta suna interesant și folositor. Nimic altceva n-o atrăgea.

Se uită pe rând la Margarita, la Thanasis și la *yiayiá,* copleșită de sentimentul că Panos fusese trădat.

Mânia, frica și rușinea se amestecară în sufletul ei. Într-un timp foarte scurt, o crăpătură la fel de invizibilă precum cea din țeasta lui Panos o separase de restul familiei.

Capitolul 3

Pentru o vreme, Themis traversă o stare acută de izolare, în ciuda faptului că era alături de alți patru oameni într-un spațiu atât de mic.

Trecuseră mai mult de cinci ani de când se mutaseră în locuința din Patissia, iar copiii crescuseră și umpluseră apartamentul aproape până la refuz: băieții – cu brațele și picioarele lor deșirate, Margarita – cu rotunjimile și cu siguranța ei de sine, care sporea din zi în zi. Așezați la masa mare din sufragerie, își dădeau acum coate ca să prindă a doua porție de mâncare, chiar dacă bunica gătea zilele acelea de trei ori mai mult decât înainte.

Relațiile dintre copii erau la fel de instabile precum cele dintre politicienii țării. Panos și Thanasis se certau și se luptau, aflați într-o încleștare frățească perpetuă. La noua cicatrice de pe frunte Panos adăuga mereu altele, atât era de mare diferența de putere dintre ei. Bătăliile nu se dădeau însă doar între băieți. Margarita și Panos se luau la harță pentru orice. Între Margarita și Themis nu exista vreo ceartă la vedere, însă fata cea mare nu rata nici o ocazie să fie răutăcioasă față de cea mică. Viața în spatele ușii dormitorului pe care-l împărțeau era o tortură pentru Themis. Margarita acaparase tot spațiul din cameră. Îi răsucea urechile surorii mai mici până când o dureau, atentă să nu lase nici o urmă, și o împingea cu piciorul atât de tare încât Themis era nevoită să doarmă pe podea sau să se strecoare în sufragerie. În loc să aibă parte de liniștea după care tânjea, Themis rămânea trează din pricina scrâșnetului de dinți pe care-l scotea bunica în somn. Cea mai tânără membră a familiei era prea mândră ca să plângă sau să se vaite, știind că orice ar fi spus s-ar fi întors împotriva ei, sub forma unor cruzimi și mai elaborate din partea surorii celei mari.

Locuința lor, care păruse la început atât de sigură și de primitoare, era acum plină de lupte și de tulburări. Casa nu-i mai oferea fetei nici un adăpost. Școala devenise refugiul ei, un spațiu în care se simțea liberă și în siguranță. Pereții înalți și albi ai curții școlii le păreau unora o închisoare, însă pentru Themis, încă din prima zi, ei fuseseră precum o îmbrățișare caldă. Pe măsură ce toamna se apropia, Themis aștepta cu nerăbdare noul semestru.

Sala de clasă era austeră, cu rânduri de bănci de lemn, scaune tari și pereți goi, cu excepția unei cruci și a unei icoane a Fecioarei Maria. Totul se concentra asupra profesoarei, *kyría* Anteriotis, asupra piedestalului pe care era așezată și asupra tablei negre din spatele ei. Nimeni nu-și putea alege locul. Numele pe care soarta îl

alesese pentru ea determinase faptul că Themis trebuia să-și ia locul în clasă între doi băieți, Glentakis și Koveos, care o necăjeau de îndată ce profesoara se întorcea cu spatele. Indiferent de intențiile pe care băieții le aveau, aceștia nu reușeau niciodată s-o distragă pe Themis. Încercările lor n-o făcuseră decât să-și dezvolte o extraordinară putere de concentrare. În primii ani de școală, Themis nu avu competitori în clasă, cu excepția unui băiat timid, care reușea uneori să ridice mâna înaintea ei. Indiferent dacă învățau algebră sau gramatică, fata rareori dădea vreun răspuns greșit. Își concentra întreaga atenție asupra lecțiilor și era prea puțin conștientă de orice altceva în afară de zgomotul cretei pe tablă.

Într-o zi, la câteva săptămâni de la începerea școlii, după ce profesoara scrise o ecuație pe tablă, se uită peste umăr și nu-i invită să răspundă nici pe Themis, nici pe timidul Giorgos. O altă voce enunțase soluția. Altcineva rezolvase o problemă la matematică înaintea oricăruia dintre ei. Trebuia să fi fost cineva nou.

Themis se uită în jur ca să vadă cine putea fi.

Dincolo de figurile familiare ale celor patruzeci de colegi, ea zări un păr negru și o frunte palidă. Themis își răsuci gâtul ca să vadă mai bine.

Nu numai că vocea fetei suna străin, dar și accentul ei era diferit. Themis se întoarse și scrise răspunsul dat de noua colegă.

De îndată ce clopoțelul sună, toți copiii năvăliră afară din clasă. Themis ieși din clădire și o zări pe fata cea nouă în capătul celălalt al curții. Se duse spre ea și văzu că era preocupată să smulgă solzii unui con căzut din copacul ce creștea lângă zid.

Themis se feri de copiii care săreau coarda sau alergau unii după alții. Fata era de una singură, însă atitudinea ei nu trăda câtuși de puțin însingurare. Privea în jur în timp ce îmbucătățea conul, cercetându-i pe colegii de clasă și fiind, în același timp, mulțumită de propria companie, ca și când nu se aștepta să-i vorbească cineva. Lui Themis îi bătu inima mai repede decât de obicei. Presimți că aveau să devină prietene.

Era toamnă, iar fata purta o haină de lână de un roșu șters, cu tivul deșirat și cu mânecile rulate de câteva ori, ca să nu-i acopere mâinile. La rândul ei, Themis purta o jachetă veche a Margaritei, de culoare maro, ușor mai mare, însă haina fetei părea mult prea mare pentru ca aceasta să reușească s-o umple vreodată. Ca și Themis, fata avea șosetele murdare, însă încălțămintea ei părea și mai uzată.

Din când în când, eleva cea nouă își pironea privirea asupra cuiva, fără să-i pese de felul în care i se putea interpreta gestul. Radia de încrederea unei persoane mai mature decât vârsta de unsprezece ani.

Themis rămase în picioare la câțiva metri distanță, rezemându-se cu nonșalanță de zid și studiindu-și ghetele scâlciate și pline de praf. Avea nevoie de câteva

momente ca să-și adune curajul și s-o abordeze pe nou-venită.

Se mocăi așa până când clopoțelul sună din nou. Era timpul să se întoarcă în clasă. Themis se folosi de acel moment și începu să pășească în același ritm cu fata. În fața intrării principale, Themis o văzu ezitând. Stânga sau dreapta? Erau clase în ambele direcții.

– Noi mergem pe-aici, îi spuse Themis, sigură pe ea, iar apoi o luă de mânecă și o trase în direcția cea bună.

Fetele își agățară hainele în același cui, în spatele clasei. Themis avu suficient timp ca s-o întrebe cum o chema.

– Fotini, veni răspunsul dat cu mândrie.

Un moment mai târziu, profesoara intră și începu următoarea lecție. La sfârșitul celor cincizeci de minute, Themis știu că cineva mai studios decât ea ședea cu câteva rânduri mai în spate.

Atunci când sunetul clopoțelului vesti sfârșitul orelor de curs, Themis își strânse lucrurile în grabă și se repezi spre ieșire. Se opri în dreptul băncii lui Fotini, unde aceasta își aranja creioanele într-o cutie de lemn și-și vâra cu grijă caietele într-o geantă veche.

Fotini privi în sus. Avea ochi albaștri, pielea albă și părul aproape negru, împletit în două cozi groase, care îi atârnau, precum niște frânghii de ancoră, de o parte și de alta a feței. Îi zâmbi larg lui Themis.

Fetele se simțeau deja apropiate, fiindcă își petrecuseră întreaga după-amiază luându-se la întrecere în fața profesoarei. *Kyría* Anteriotis le dăduse amândurora șanse egale ca să răspundă la întrebările ei.

Își luară hainele din cuier și ieșiră împreună din clasă, îndreptându-se către ieșire. Se dovedi că mergeau în aceeași direcție.

Themis turui întrebări pe nerăsuflate, iar Fotini îi răspunse la toate.

– De unde ești? Care e numele tău de familie? Mai ai frați sau surori? La ce școală ai fost înainte?

După ce se opri interogatoriul, veni rândul lui Fotini.

– Iar tu unde locuiești? o întrebă ea, în cele din urmă, pe Themis.

Mergeau de-a lungul străzii principale de vreo zece minute și tocmai ajunseseră la o cotitură.

– Aici, sus, îi arătă Themis. La capătul străzii e o piață. Locuința noastră e chiar acolo.

Fotini zâmbi.

– Nici noi nu locuim departe de aici, murmură ea.

Își luară la revedere și râseră atunci când rostiră amândouă în același timp: *Pe mâine!*

În seara aceea, Themis fu plină de entuziasm.

– E *atât* de deșteaptă, îi spuse ea bunicii.

– Cum, mai deșteaptă decât micuța mea Themis? o tachină *kyría* Koralis.

– Nu e posibil așa ceva, zise, sarcastică, sora mai mare.

– O cheamă Fotini și nu are frați sau surori, e mai mare decât mine cu două luni, iar familia ei e din Smyrna.

– Sunt refugiați? o întrerupse, bănuitor, Thanasis.

– De ce întrebi așa ceva? îl puse la punct Panos.

– S-a mutat în Atena de curând. Înainte locuia la Kavala. Iar acum e prietena mea, zise Themis cu emfază.

– Foarte frumos, spuse Margarita, răutăcioasă. Aveai nevoie de o prietenă.

Cina continuă plină de tachinări, unele – prietenoase, altele – mai puțin.

Themis de-abia aștepta să vină ziua următoare. Frații ei mergeau la școală în direcția opusă, iar ea se ducea singură. În dimineața aceea aproape că alergă ca să ajungă în curtea școlii înaintea lui Fotini.

Cotind pe o stradă laterală, dădu cu ochii de o haină purpurie. Fotini i-o luase înainte. Mersul lui Themis se transformă în fugă.

– Fotini! Fotini! Așteaptă-mă.

Fata se întoarse.

– Salut, Themis!

Se luară de mână precum două prietene care se știau de când lumea și păși împreună în curtea școlii.

Nu se punea problema ca Fotini să se mute în față, mai aproape de Themis. Venise după începutul anului școlar și avea să rămână în ultimul rând. Ambele fete așteptau pauzele cu nerăbdare. Câteodată săreau coarda alături de celelalte colege, iar în alte dăți, când soarele strălucea și aducea în miez de iarnă o căldură neașteptată, ședeau pe bancă și-și împărtășeau poveștile de viață. Reprezentările lor despre trecut erau un amestec de informații primite de la adulți și de rememorări senzoriale personale. Amândouă trecuseră prin tumult, foame, lacrimi, oboseală și pierderi, însă despre acestea aveau să discute în viitor.

– De ce s-au mutat părinții tăi de la Smyrna la Kavala, iar apoi au venit aici? o întrebă, într-o zi, Themis pe Fotini cu interesul cuiva care nu părăsise niciodată Atena.

– Părinții mei n-au vrut să plece din Asia Mică, îi explică Fotini. Însă n-au avut de ales. Am locuit o vreme la Kavala pentru că tata a lucrat întotdeauna în

industria tutunului, iar acolo a găsit de lucru.

Themis știa despre campania din Asia Mică. Crescuse auzindu-i pe oamenii mari discutând în contradictoriu despre subiect și despre milioanele de refugiați care sosiseră doar cu hainele de pe ei. Majoritatea erau săraci. Își aminti de resentimentele tatălui ei în legătură cu cât de mult se schimbase orașul după aceea.

– Există un motiv pentru care i se zice „catastrofă", spuse Fotini cu glas ferm. Pentru că a fost. Oamenii erau fericiți și, dintr-odată, totul s-a schimbat. Tot ce era bun a dispărut.

– De asta nu mai ai frați și surori? o întrebă Themis.

Fotini rămase uluită. Era ceva la care nu se gândise niciodată până atunci.

– Ai mei erau flămânzi aproape tot timpul, probabil că ar fi fost și mai greu dacă eram mai mulți...

– Ce s-a întâmplat după ce au plecat din Smyrna?

– Au fost duși cu vaporul la Kavala. Una dintre mătușile mele era deja acolo, așa că am locuit împreună. Mi-au plăcut anumite lucruri ca, de pildă, faptul că eram la mare. Apoi, Kavala e un oraș frumos. Un apeduct imens îl traversează, ca un pod uriaș. Avea și un castel vechi. Și multe clădiri bătrâne și străduțe înguste, descrise Fotini orașul, cu ochii strălucindu-i. Dar nu se compară cu Atena.

– Îți place Atena?

– Încă nu, răspunse ea. Dar sper că, în timp, o să-mi placă.

În punctul în care drumurile lor se despărțeau, cele două fete se opreau și se așezau pe un zid scund. Vorbeau fără să se oprească.

Themis începu să povestească despre „catastrofa" petrecută în propria familie: căderea casei bătrânești și plecarea mamei ei. Recunoscu față de Fotini că imaginea mamei îi devenise neclară de când fotografia de la nunta părinților fusese pusă deoparte.

– Nu-mi mai amintesc fața ei, îi spuse Themis prietenei. Dar *yiayiá* mi-a spus cândva că seamăn un pic cu mama.

– Însă îl mai ai pe tatăl tău, nu? o întrebă Fotini.

– Într-un fel, răspunse Themis, păstrând povestea pentru altă dată.

În următoarea săptămână, în drum spre casă, Themis îi spuse lui Fotini mai multe despre conacul prăbușit.

– O să te duc într-o zi să-ți arăt ruina, zise ea. Cred că e încă acolo.

– Erau conace și la Kavala. Însă le aparțineau unor oameni răi, care aveau fabricile de tutun.

– De ce erau răi? întrebă Themis.

– Spre exemplu, proprietarii fabricii la care lucrau părinții mei...

– Părinții? Și mama ta lucra?

Themis nu cunoștea mulți copii ale căror mame mergeau la muncă. Mamele stăteau acasă în majoritatea familiilor, așa cum stătuse și mama ei. Chiar și în cele mai umile, acolo unde un salariu în plus ar fi fost bine-venit.

– Da. Munceau împreună. Mama povestește că lucrau la etajul la care se făcea sortarea. Bărbați și femei deopotrivă. Creștini și musulmani. Separând frunzele bune de cele rele și punându-le pe categorii.

– Dar...

Themis rămase cu gura căscată în timp ce Fotini continuă povestea.

– Cred că nu era rău tot timpul, însă orele de muncă erau foarte lungi. Și păreau să se facă și mai lungi.

Fotini făcu o pauză.

– Mama ta n-a trebuit să lucreze? întrebă ea.

Themis ezită.

– Pe când locuiam la conac, lucra toată ziua în casă...

Apoi ocoli subiectul, vorbind despre tatăl ei, care era plecat pe mare, despre ea și frații ei, care erau crescuți de bunica.

Când Themis îl pomeni pe taică-său, Fotini începu să vorbească despre al ei.

– Tata e mort, spuse ea. De asta ne-am mutat la Atena.

Themis nu știu ce să spună. Cel puțin mama ei era încă în viață, iar tatăl mai apărea din când în când.

– Nici eu nu-l vedeam pe tata foarte des, continuă Fotini. Venea întotdeauna târziu de la întruniri și, chiar și atunci, el și mama discutau și scriau discursurile lui.

– Ce discursuri?

– Pentru muncitorii de la fabrică. Avea cearcăne negre în jurul ochilor și niciodată nu se oprea din citit ziare și cărți. Stătea întotdeauna treaz până târziu, la masa din bucătărie. Într-o noapte, pe când mătușa avea grijă de mine, mama a ajuns acasă mai târziu decât de obicei. Nu puteam să adorm, așa că mătușa mi-a încălzit o cană cu lapte. Și ea părea îngrijorată. Un pic mai târziu, am auzit cheia în ușă. Era mama.

Themis se aplecă înainte, așteptând cu sufletul la gură.

– Mama încerca să vorbească, însă nu putea scoate nici un cuvânt. După ce s-a mai liniștit, ne-a povestit ce se întâmplase. Avusese loc o demonstrație. Muncitorii voiau salarii mai mari și condiții de lucru mai bune. Poliția i-a atacat. Câțiva dintre ei au fost răniți.

– Și tatăl tău...?

– A fost ucis.

Pentru o clipă se înstăpâni, brusc, liniștea. Themis se simți stângace, neștiind ce să spună. În cele din urmă, Fotini fu cea care rupse tăcerea.

– Toate astea s-au întâmplat cu ceva timp în urmă. Ne-am făcut bagajele și am venit la Atena. Mama a zis că nu-i păsa cât de sărace aveam să fim. Nu putea rămâne într-un loc în care patronii își omorau angajații. Nu voia să fie o sclavă. Ce s-a întâmplat la fabrică a fost o nedreptate. Ăsta e cuvântul pe care l-a folosit.

Nedreptate. Themis auzise cuvântul de multe ori, dar cel mai adesea în legătură cu certurile care aveau loc între frații ei. Pentru aceștia, „nedreptate" însemna porții de tort inegale sau excluderea dintr-un joc, iar pentru ea însăși „nedreptate" însemna să fie țapul ispășitor al Margaritei.

Fotini începu să plângă. Pentru prima dată în viață, Themis înțelese ce înseamnă să-ți pară rău pentru cineva pe care nu l-ai întâlnit. Plânse și ea pentru pierderea suferită de Fotini.

În seara aceea, la masă, Themis spuse povestea suferinței lui Fotini.

– Deci prietena ta e comunistă? întrebă Thanasis.

– Nu, zise Themis, care se pricepea să-l înfrunte pe fratele ei mai mare mai bine decât pe soră-sa.

– Eu cred că tatăl ei își apăra drepturile, replică Panos în apărarea surorii sale mai mici. Am auzit de un sindicat din Kavala. Protestau...

– De ce? îl întrerupse Margarita. Care-i rostul?

Panos n-o suporta pe sora lui.

– Care-i rostul unui protest? o întrebă el. Să oprească exploatarea oamenilor. Să-i facă pe cei slabi mai puternici...

– Păi, nu e mai puternic acum, nu? i-o întoarse Margarita cu cruzime.

– Omul nu acționa doar pentru el, zise Panos. Dar asta nu ți-ar trece ție prin cap niciodată, nu-i așa? Că cineva ar putea să facă un sacrificiu pentru altcineva.

– Ca Iisus, vrei să zici? întrebă Themis, care fusese recent obligată să învețe pe de rost părți din liturghie, la ora de educație religioasă.

– Nu-l compara pe un comunist cu Dumnezeu! o certă Thanasis săgetând-o cu privirea, dând cu pumnul și făcând să tresalte masa.

– Nu e o diferență chiar atât de mare, zise Panos ca s-o ajute pe Themis.

– *Theé mou*[13], șopti *kyría* Koralis, rugându-se Domnului să oprească sfada celor doi.

Însă cearta băieților continuă agresiv, iar Themis se întrebă dacă Dumnezeu asculta rugăciunile neîncetate ale bunicii ei. Nu prea observase asta.

– Cum îndrăznești să spui așa ceva? Cum poți să insinuezi că Biserica e de partea acelor oameni? strigă Thanasis.

– Vrei să zici că de partea sindicaliștilor?

– Sunt niște lepădături. O să distrugă țara asta.

– În ce fel? Pentru că vor ca familiile lor să aibă ce mânca? Asta îi face lepădături?

– Să-și hrănească familiile! Tu crezi că ăsta e scopul lor principal? Nu pot să cred! Majoritatea imigranților sunt niște agitatori.

– Refugiații n-au venit aici pentru că așa au vrut. Ești nebun, Thanasis! Au venit fiindcă n-au avut de ales.

– Vrei să zici că politicienii i-au forțat să vină aici? Să ne aglomereze pe noi? Să ne ia locurile de muncă?

– Știi că n-a fost așa, încercă Panos să argumenteze rațional. Guvernul a luat decizia care a dus la declanșarea războiului. Așa că a fost vina politicienilor că acei oameni au fost nevoiți să plece din casele lor și să lase în urmă tot ce aveau.

– Și i-am primit în Grecia ca să ne facă probleme, nu-i așa?

Ochii lui Themis se plimbau de la un frate la altul. Panos și Thanasis cădeau rareori de acord asupra vreunui lucru, însă adâncimea resentimentelor în acea confruntare era mai mare decât de obicei. Fata înțelese că ea fusese responsabilă de declanșarea neînțelegerii. Se uită peste masă la Margarita, care părea că se distra.

– Spune-mi! țipă Thanasis amenințându-l cu degetul pe Panos, fățiș agresiv. Comuniștii ăștia au dreptul să încalce legea?

Bunica se ridicase de pe scaun ca să taie fructe pentru toată lumea, însă atunci când Thanasis își trânti furculița pe farfurie și se năpusti afară din cameră, se întoarse la loc.

– *Panagiá mou,* Maica lui Dumnezeu, se răsti ea la Panos. Vezi ce ai făcut? De ce trebuie să vă certați tot timpul?

– Pentru că avem păreri diferite, ripostă Margarita, care credea că avea dreptul să fie nepoliticoasă cu toată lumea, inclusiv cu bunica. Zic asta chiar dacă Panos greșește întotdeauna.

Panos o lovi, în joacă, după ureche.

– Hai, Margarita, ai și tu inimă. Prietena asta a lui Themis... nu mai are tată.

– Vorbesc serios, Panos. Greșești. Oricine ar putea să creadă că nu-ți iubești țara.

Fratele ei se abținu să răspundă. Se ridică de la masă și părăsi, tăcut, apartamentul.

Themis nu ripostase atunci când unul dintre frați vorbise despre familia noii ei prietene ca despre una de criminali. Și-și promise ei înseși să nu-i repete niciodată lui Fotini ceea ce spusese Thanasis. Fisura care apăruse în familie începea să se adâncească.

Zece minute mai târziu, Thanasis apăru îmbrăcat în uniforma de cadet, cu boneta înclinată într-un unghi elegant. Fu urmat în scurt timp de Margarita, foarte stilată în costumul ei albastru EON.

– Azi e repetiția generală pentru parada de vineri, îi spuse ea, mândră, bunicii. Vii și tu, nu?

– Da, *agápi mou.* O să fim acolo amândouă, nu-i așa, Themis?

Themis încă ședea la masa din bucătărie, cu cărțile întinse în față. Era cu gândul departe. De ce, se întreba ea, n-ar fi fost Iisus de partea comuniștilor? Nu spusese, oare, ca săracii să vină la el? Nu voise el ca oamenii să fie egali? Fuseseră duși la biserică destul de des și era sigură că asta spusese preotul. Dar poate că lumea era plină de asemenea contradicții, iar ea nu observase înainte acest lucru.

Dumnezeul meu (în limba greacă în original)

Capitolul 4

Prietenia dintre Themis și Fotini se adânci în lunile care urmară. În fiecare dimineață se întâlneau în drum spre școală și erau împreună ziua întreagă. Într-o după-amiază, pe când veneau spre casă și erau adâncite în conversație, Themis sugeră un alt traseu.

– Vreau să-ți arăt casa veche, spuse ea, veselă.

Se treziră în cele din urmă pe strada Antigonis, după un traseu întortocheat și opriri ocazionale ca să ceară îndrumări. Themis avea o idee vagă despre cum arătase casa, însă amintirea ei se dovedi a fi diferită de ceea ce văzu în ziua aceea. Pe ambele laturi ale străzii apăruseră clădiri noi, de la un capăt la altul. Nu mai rămăsese nimic din vechea construcție și toți copacii fuseseră tăiați.

Themis nu-și putu ascunde consternarea. Nu se gândea des la mama ei, însă acum îi apăru în minte și se simți ușurată că Eleftheria Koralis nu era acolo, ca să vadă că locul pe care-l iubise atât de mult fusese ras de pe fața pământului.

– Nu arăta așa înainte, zise ea cu voce șoptită atunci când se întoarseră.

Nu spuse nimic nici acasă despre ceea ce văzuse.

Când anul școlar se încheie și începu următorul, Fotini fu mutată la locul ei, în ordine alfabetică, lângă Themis. Karanidis și Koralis. Cele două fete erau nedespărțite, împărtășindu-și una celeilalte îndrăgostirile, poveștile și cărțile. Singura persoană din clasă care le oferea un dram de competiție la învățătură era un băiat pe care îl chema Giorgos. Bun mai ales la matematică, însă mai lent, fiindcă se bâlbâia. Pentru că mulți dintre colegi îl luau peste picior, Giorgos fu mulțumit că fetele îl acceptaseră în clubul lor. Dacă ridica mâna, ele îi dădeau întotdeauna șansa de a răspunde primul.

Certurile deveniseră și mai aprige în casa familiei Koralis. Ceea ce fusese în trecut o competiție frățească se metamorfozase într-un război al idealurilor opuse, purtat cu asprime, fără ca vreuna dintre părți să aibă vreo șansă de câștig, oricât de mică. Poate că dacă tatăl lor ar fi fost prezent în casă, ar fi putut să domolească focul, însă Pavlos Koralis nu mai fusese în vizită de aproape un an. Cu câtva timp în urmă trimisese o scrisoare din America, în care le spunea că plănuia să rămână acolo pentru un timp și că avea să trimită bani în mod regulat. Greutățile de ordin economic îl obligaseră să înceapă o viață nouă, iar Statele Unite reprezentau un loc al posibilităților nelimitate.

Kyría Koralis selectă veștile pe care le dădu copiilor; toți le primiră cu sângerece, mai puțin Margarita, care își adora tatăl și care îi aștepta întotdeauna darurile exotice și pline de culoare. Fata plânse neconsolată zile întregi, apoi luă fotografia alb-negru, care-l înfățișa în uniformă de marinar, și o puse pe măsuța de lângă pat.

Viața continuă ca de obicei. Din când în când soseau câțiva dolari americani, pe care *kyría* Koralis îi împărțea în mod egal între copii.

Thanasis își deschise cu ei un cont bancar, Panos folosi banii ca să-și cumpere cărți, Margarita voia întotdeauna haine noi. Themis cerea câte puțin în fiecare săptămână, ca să aibă câteva monede în buzunar. Ea era în ultimul an de școală elementară, în timp ce ceilalți erau la *gymnásio*, iar Thanasis urma să hotărască ce să facă mai departe. Ambiția lui era să intre în forțele de poliție.

Kyría Koralis nu mai reușea să-și facă vocea auzită la masă, fiind depășită de tonul ridicat al nepoților, așa că renunțase să mai vorbească. Însă războiul dintre frați nu era numai unul al cuvintelor. Agresiunea dintre ei se manifesta adesea în explozii de natură fizică, iar bunicii îi era rușine că nu-i mai putea controla.

Themis îi descria lui Fotini certurile neîncetate și gălăgia din apartament, răutatea surorii și trântitul constant al ușilor. Acasă nu avea un mediu în care să poată studia. Pentru că urma ca amândouă să intre la liceu, Fotini sugeră că puteau învăța la ea acasă.

– Mama n-o să fie deranjată, spuse Fotini. Oricum, ajunge acasă târziu.

În drum spre strada pe care locuia Fotini, amândouă mâncară *koulούria,* chifle proaspete pe care le cumpără Themis cu drahmele ei. Aveau de urcat o pantă abruptă, care pornea dintr-un drum aglomerat, trecea pe lângă câteva biserici și se ramifica în străduțe și mai înguste, unde rufele spălate erau întinse din poartă în poartă.

Până și suprafața drumului arăta altfel. Plouase mai devreme în ziua aceea, iar tălpile lui Themis alunecau urcând panta. Copii mici stăteau în praguri de ușă, privindu-le tăcuți, cu fețe ursuze și în picioarele goale.

Themis își imaginase că Fotini locuia undeva ca și ea, într-un bloc de apartamente. Acum, când dădură colțul într-o alee lată doar cât să le lase pe amândouă să meargă una lângă alta, văzu locuințe fără etaj, foarte diferite de oricare clădire aflată în Patissia. Greu de spus dacă erau vechi sau noi, temporare sau permanente, atât păreau de fragile.

Câteva case mai în jos, pe stânga, Fotini se opri și împinse o ușă gri.

Themis o privi pe prietena ei traversând camera ca să aprindă lampa de gaz. Lumina gălbuie a acesteia fu suficientă ca să-i arate mărimea singurei încăperi a casei lui Fotini.

La celălalt capăt era o altă ușă, pe care Fotini o deschise ca să lase înăuntru mai multă lumină și pe care o propti de perete cu o găleată.

Themis se uită afară și văzu o curte ce era, în mod evident, împărțită cu ceilalți locatari de pe stradă. O femeie întindea cearșafuri și un copil îi întindea cleștii de lemn pe măsură ce ea înainta.

În apropiere se afla un rezervor de apă așezat pe un schelet de metal, iar lângă el era întinsă o perdea subțire. Aici trebuia să fie locul în care se spăla Fotini, se gândi Themis, stânjenită. Ambele fete erau stingherite din pricina trupurilor aflate în schimbare. Fata se simți rușinată la gândul unei asemenea instalații de îmbăiere aflate în văzul lumii.

O carafă emailată era așezată pe un bufet mic. Fotini ridică cu grijă de pe ea ștergarul cu margini cusute cu mărgele, care îi apăra conținutul de muște, apoi scoase niște căni din dulap și le umplu. Îi întinse una lui Themis și zâmbi.

– *Kalós órises!* îi ură ea. Bine ai venit la noi!

Ochii lui Themis se obișnuiseră cu întunericul. Fata privi în jur. Îi era imposibil să-și ascundă curiozitatea.

– Covorul, zise Fotini, e singurul obiect mare pe care ai mei l-au adus de acasă, de la Smyrna.

Themis se uită în jos, la picioare, conștientă de noroiul care i se lipise de pantofi. Covorul ros pe care stătea avea un model șters, în nuanțe de maro, asemănător cu cel pe care și-l amintea din strada Antigonis. Dintr-odată, se îngrijoră la gândul că, poate, adusese mizerie în casă. În apartamentul familiei Koralis, încălțămintea era întotdeauna lăsată la ușă.

– Mama îmi amintește mereu că a fost adus de la mii de kilometri depărtare, continuă Fotini. Așa că nu s-a pus problema să-l lăsăm la Kavala.

Arătă către o pictură mică, prinsă în cui, pe perete.

– Iar acela e un tablou al satului nostru. E cel de-al doilea lucru pe care l-am adus cu noi. Mama l-a ținut tot timpul în buzunarul de la fustă, împreună cu o fotografie.

Când părăsiseră Asia Mică, părinții lui Fotini nu luaseră aproape nimic cu ei. Iar din câte vedea Themis, chiar și acum își puteau număra posesiunile pe degetele de la o singură mână. Fata avu un moment de revelație profundă. Asta era realitatea la care se referea Panos atunci când vorbea despre refugiați. Majoritatea se zbăteau să supraviețuiască chiar și acum, la aproape douăzeci de ani de când fuseseră nevoiți să plece din căminele lor.

Mama lui Fotini reușise să folosească la maximum spațiul mic în care locuiau. Un pat îngust, așezat pe colț, era aranjat ordonat și acoperit cu o cuvertură

brodată. Themis nu putu să înțeleagă unde avea loc să doarmă o a doua persoană. Trei scaune erau băgate sub masa de bucătărie, iar pe o altă masă, mai mică, se afla un lighean de metal înăuntrul căruia se îngrămădeau oale și tigăi, una peste cealaltă. De unul dintre pereți fuseseră prinse niște răftulețe pe care se aflau farfurii și căni, iar pe lângă zid se întindea o bancă joasă, de lemn, presărată cu câteva perne brodate. Sub bancă se vedeau câteva teancuri de cărți.

Fotini trase un scaun de sub masă pentru prietena ei, iar apoi se așeză și ea în partea opusă. Deasupra lor se afla o fotografie a unui cuplu aflat la o vârstă nedefinită, cu brațele atârnând țepene pe lângă corp.

Themis se gândi că aceea trebuia să fi fost fotografia despre care vorbise Fotini.

– Mama și tata în ziua nunții lor, zise Fotini păstrându-și tonul calm.

– Ah, făcu Themis, neștiind ce să spună.

– Haide să învățăm, continuă Fotini scoțându-și, nerăbdătoare, cărțile din ghiozdan și deschizând una.

Vreme de o oră sau mai mult, fetele citiră în liniște. Apoi începură să facă teme la matematică. Terminară aproape în același timp și văzură că ajunseseră la aceleași rezultate, însă urmând metode diferite. Ca de obicei, în caietul lui Fotini rezolvarea exercițiilor era scrisă cu grijă până la margine. Themis era mai împrăștiată, scrisul ei de mână fiind mult mai mare, iar cifrele 5 și 6 nu puteau fi deosebite una de cealaltă. Îi putea lua o pagină întreagă pentru o ecuație, în timp ce Fotini putea scrie trei în același spațiu.

– Scrisul tău e atât de ordonat și de îngrijit, o tachină Themis. Nu ca al meu.

– Tata mi-a zis să nu irosesc hârtia. Că nu crește pe garduri!

Fetele râseră împreună, însă Themis fu conștientă de seriozitatea remarcii: oamenii care aveau puțin nu-și puteau permite să-și irosească niciodată resursele. Încă mai râdeau atunci când ușa de la intrare se deschise. O femeie foarte subțire, cu pielea palidă, aproape transparentă, cu ochi ovali, enormi, și cu părul prins la spate, intră în casă.

Fotini se ridică și se duse să-și îmbrățișeze mama.

– Ea e prietena mea, Themis, zise fata cu mândrie.

– Mă bucur tare mult să te cunosc, răspunse femeia zâmbind. Fotini vorbește încontinuu despre tine, încă din prima zi de școală.

Așeză un coș pe bufetul de bucătărie, scoase două pachete și începu să le desfacă. Themis se minună de pletele lungi și închise la culoare, care-i ajungeau până mai jos de talie, ale mamei lui Fotini. Femeia părea grăbită să gătească ceva din alimentele pe care le adusese.

Obișnuită cu vasele mari folosite de bunica ei, Themis și-și dădu seama că mama lui Fotini gătea într-o oală minusculă.

– S-a făcut târziu, le spuse femeia.

Nici una dintre fete nu fusese atentă la scurgerea timpului. Oricum n-aveau cum s-o măsoare.

– Nu te așteaptă familia?

– Ba da... trebuie să mă duc acasă, răspunse Themis, gândindu-se că poate stătuse mai mult decât se cuvenea.

Începu să-și împacheteze cărțile, în timp ce aroma de *fasoláda,* ciorbă de fasole, începu să plutească în aer.

Fotini o conduse până la strada principală. Themis n-ar fi putut să găsească drumul înapoi fără ajutor.

– Pe mâine! își luă la revedere Fotini. Mă bucur că ai venit în vizită.

Când Themis intră în casă, frații ei se așezaseră deja la masă. Bunica era pe cale să servească mâncarea din două oale pline ochi, una cu tocană, cealaltă cu *hórta*[14]. O pâine întreagă se afla, neînceputâ, pe masa din fața lor. Themis se gândi că ceea ce gătise mama lui Fotini fusese, probabil, tot ce-și puteau permite. Desigur că ăsta fusese motivul pentru care n-o invitaseră să mănânce împreună cu ele.

– Unde ai fost? o întrebă Thanasis.

– Și de ce vii atât de târziu? vru să știe, poruncitoare, Margarita.

Farfuriile fuseseră puse pe masă, așa că orice răspuns pe care l-ar fi dat Themis s-ar fi pierdut în zăngănitul veselei și în gâlgâitul apei turnate în pahare. Nu avea nici o dorință de a le spune unde fusese. Ultimele ore fuseseră pline de mulțumire și nu voia ca frații ei să-i tulbure amintirile plăcute.

Însă Margarita fu insistentă și, în ciuda hotărârii luate, Themis le spuse adevărul. După cum se temuse, Thanasis se înfurie pe dată.

– Nu e grecoaică în același fel în care suntem noi, zise el, neclintit.

– Dar vorbește grecește, e ortodoxă, botezată...

– Părinții ei...

– Tatăl ei e *mort,* protestă Themis. A fost ucis! Ți-am spus asta.

– Atunci mama ei. Încă e comunistă?

Margarita se repezi și ea să-și atace sora mai mică:

– Ce înseamnă sloganul EON pentru prietena ta? „O singură națiune, un singur rege, un singur lider, un singur tineret"?

Themis își reaminti conversația avută cu prietena ei. Îi cunoștea mintea lui Fotini aproape la fel de bine cum și-o cunoștea pe a ei.

Thanasis vorbi din nou, de data asta cu mai multă grijă. Văzuse că ochii surorii mai mici erau înecați în lacrimi.

– Themis, cine e liderul pe care-l urmează mama ei? Îl respectă pe Metaxas? Sau îi susține pe cei care vor să dea jos regimul?

Themis nu avu timp să răspundă, pentru că Panos sări s-o apere nu numai pe Themis, ci pe toți aceia care se opuneau dictaturii în care trăiau:

– Voi doi chiar că nu vedeți nimic! le strigă el lui Thanasis și Margaritei, îndreptându-și degetul către ei. Nu vă deranjează deloc faptul că Metaxas e admiratorul unui regim precum cel din Italia. Sau că zdrobește opoziția cu bătăușii lui.

Ca de obicei, atunci când cei patru nepoți se împărțeau în tabere diferite, *kyría* Koralis devenea preocupată de gătitul mâncării, de spălatul vaselor și de rearanjarea ustensilelor de bucătărie, care erau deja la locul lor. Uneori încerca să-i îmbuneze ca să-și coboare tonul, iar câteodată, așa cum făcu și acum, îi întrerupea cu o afirmație politică prin care-și trăda propriile loialități:

– E adevărat că Metaxas îl admiră pe Mussolini, Panos, dar cred că admirația e reciprocă.

– Și Hitler îi admiră pe greci. Ar trebui să fim mândri de lucrul ăsta, adăugă Margarita.

– Are dreptate, Panos, zise Thanasis, triumfător. Toată lumea știe că nemții îi admiră pe grecii antici!

Era adevărat că grecii din Antichitate erau descriși în cărțile naziste drept „frații cu caracterele rasiale cele mai apropiate", însă Panos reacționă cu dispreț:

– Grecii antici nu mai există! zise el. Nu suntem aceiași oameni. Și cu cât o să încetăm mai repede să pretindem că suntem, cu atât mai bine.

– Calmează-te, Panos, îl îndemnă insistent Thanasis. E bine pentru noi că Hitler respectă idealurile elene.

– Nu pot să ascult așa ceva. Și nu-mi mai spune să mă calmez!

Thanasis eșua rareori în a-l provoca pe fratele mai mic. Margarita își astupă urechile, în timp ce frații începură să strige.

Thanasis era de neoprit. Acum, că-l adusese pe fratele mai mic aproape de punctul de fierbere, își intră în ritm, simțindu-se la cârma dezbaterii, cu toate argumentele pregătite:

– Uite ce lucruri măreațe face Hitler pentru țara lui! E un adevărat lider, care știe să ceară disciplină, Panos.

– Are și o organizație de tineret, adăugă Margarita. Multe alte țări îi urmează exemplul.

– Și ăsta e singurul lucru cu care sunt de acord! țipă Panos. Că toți fasciștii merg pe aceeași cale, adăugă el, însă apoi o notă de disperare i se strecură în voce. Însă unde va duce calea asta?

Fu liniște pentru câteva momente. Nimeni nu părea să aibă un răspuns la întrebarea lui.

Themis își șterse nasul cu mâneca. Își dorea cu disperare ca frații ei să nu se mai certe.

Margarita zâmbea cu superioritate. După ea, Thanasis fusese cel care câștigase disputa. Își legăna pantofii pe sub masă, lovind-o din când în când pe sora ei în fluierul piciorului.

Thanasis se ridică de la masă, oftând.

– Ești atât de prost, Panos. Nu poți vedea nimic cu claritate.

Panos nu-i răspunse. Cearta se stinsese deja.

Themis era obișnuită ca lucrurile să se întâmple astfel. Nu avusese nici un cuvânt de spus în toată cearta, chiar dacă neînțelegerea fusese provocată de faptul că ea își pomenise prietena și pe mama acesteia. Simțise, în schimb, intensitatea focului și felul în care el se stingea de îndată ce unul dintre frați părăsea încăperea.

Cel mai important lucru care-i rămase fetei în minte după acea după-amiază fu că nu toată lumea trăia așa cum trăiau ei. Noaptea, stând întinsă în pat, se gândi la mama lui Fotini măsurând cu grijă câteva boabe de fasole uscată.

În dimineața următoare, prietena ei fu foarte vorbăreață.

– Mama s-a bucurat atât de mult că ai venit la noi, zise Fotini. Ești primul musafir pe care l-am avut.

– Pot să mai vin și altă dată?

– Sigur că da. Cât de des ai voie, răspunse Fotini în grabă.

Din clipa aceea apăru un nou obicei. În fiecare zi, după școală, Themis se ducea acasă la Fotini, pe străduța îngustă, și învăța împreună cu ea. Deși era gălăgie în curte pentru că femeile stăteau la povești, iar copiii plângeau, nimic nu le putea împiedica pe fete să se concentreze.

Themis rămânea întotdeauna până când mama lui Fotini ajungea acasă. Schimbau câteva cuvinte prietenoase, iar Themis pleca de îndată ce în încăpere începea să se simtă mirosul de mâncare.

Fetele învățau exemplar și luau întotdeauna cele mai mari note. O singură dată pe săptămână făceau altceva, atunci când erau obligate să participe la una dintre întâlnirile EON. Acestea deveniseră obligatorii pentru toate fetele de vârsta lor.

– Dacă mimăm cu buzele cuvintele cântecelor, asta nu înseamnă că le cântăm, spunea Fotini.

– Deci, de fapt, nu le luăm în serios...?

– Exact! exclamase Fotini cu hotărâre. Putem cânta alte cuvinte în minte, așa că vom gândi cu totul și cu totul altceva. Mama s-a supărat că ți-am spus ce s-a întâmplat cu tata, continuase ea. Dar eu nu pot să uit.

– Sigur că nu, Fotini. Nici eu n-am să uit, zisese Themis, încă șocată de dușmănia arătată de familia ei. Dar poate că mama ta crede că nu e prudent să le spui oamenilor în ce fel a murit tatăl tău.

Fotini ridicase din umeri.

– Nu mi-e rușine de asta și nici n-am să mă prefac că nu s-a întâmplat.

Încercările mamei de a o preveni pe fiică să fie atentă la ceea ce spunea fură ignorate. Era imposibil de stârpit tendința de răzvrătire din firea lui Fotini.

– Urăsc costumația asta soldățească, se plânse într-o zi Fotini, așezându-și boneta EON pe cap. Ne facem că suntem la război? Cu cine mă lupt, spune-mi?

Mama nu-i răspunse. Războiul era mai aproape decât își imaginaseră oamenii. Dilema legată de tabăra căreia trebuia să i se alăture Grecia deveni, în curând, subiect de conversație la nivel național. În septembrie 1939 Hitler invadă Polonia, iar Marea Britanie și Franța declarară război Germaniei. În următoarele luni conflictul luă amploare și se părea că fiecare țară trebuia să se hotărască de partea cui era.

Chiar și Margarita, care îndrăgise întotdeauna activitățile EON, respingea posibilitatea războiului. Își acoperea urechile de îndată ce se vorbea despre asta. Își dorea o viață diferită. În timp ce prietena cea mai bună a lui Themis locuia în cea mai săracă parte a Atenei, prietena Margaritei, Marina, provenea din zona cea mai bogată. Mama ei purta haine frumoase și mergea la coafor de două ori pe săptămână. Margarita voia să fie ca ea și nutrea aspirații care depășeau posibilitățile din Patissia. În vreme ce ai casei dezbăteau între stânga și dreapta sau în legătură cu ce se întâmpla în Europa, Margarita visa cu ochii deschiși, imaginându-și că făcea parte dintr-o altă familie, că destinul ei era altundeva. Începu să caute dovezi care să susțină atare teorie.

Într-o dimineață de decembrie, rămase singură în apartament și nu putu rezista tentației de a se uita în cotloane în care știa că nu avea voie să caute. Între piesele de mobilier ce le aparțineau numai adulților se afla și un birou care fusese al tatălui ei. După ce scotoci prin sertare, Margarita ajunse repede la concluzia că hârțoagele erau neinteresante, așa că le puse înapoi. Nu în aceeași ordine, însă nu-și închipui că cineva avea să-și dea seama de dezordine. Curiozitatea o purtă, apoi, către dulapul mic din camera bunicii. Interesul îi fu imediat stârnit atunci când răsuci mânerul și îl găsi închis. Fu sigură că dulapul adăpostea ceva interesant și secret.

Cheia, ascunsă în sertarul de la noptieră, fu ușor de găsit, iar mecanismul rigid se deschise în cele din urmă. Dulapul era plin de haine împăturite cu grijă. Margarita o luă pe prima și și-o puse în față, pe lângă corp. Rochia acoperea jumătate din trupul durduliu al adolescentei de cincisprezece ani, însă fata găsi nasturii de la spate gata deschiși, așa că păși în ea și și-o trase peste puloverul de un verde spălăcit și peste fusta maronie de lână. Nasul i se umplu de umezeală și de praf. Întrezărindu-și reflexia în oglindă, o năpădi dezgustul. Îi veni în minte o imagine cu mama ei îmbrăcată în rochie, încovrigată în pat, fără vlagă și tristă. O dezbrăcă iute și o aruncă înapoi în dulap.

Mișcarea dislocă un vraf de haine care căzură una peste cealaltă, într-o grămadă dezordonată, iar apoi se prăbușiră pe podea. Acum Margarita putu să vadă că sub îmbrăcăminte fusese ascuns altceva. Era o cutie de mărimea unei cărți, însă de trei ori mai adâncă. Se aplecă și o ridică. Era mai grea decât se așteptase, dar o luă și se așeză pe patul bunicii ca s-o deschidă.

Priveliștea care o întâmpină era desprinsă, parcă, dintr-o poveste despre niște pirați turci, citită în copilărie, unde dintr-un cufăr se revărsau aur, argint, perle și nestemate. Luă între degete primul obiect și văzu că era încurcat în celălalt. Lanțuri și închizători erau înnodate împreună, brățările erau cu neputință de separat de mărgele și de broșe.

În următoarea oră, Margarita descurcă cu răbdare fiecare obiect și îl așeză pe pat. Fredona în timp ce lucra, veselă, încântată, cu ochii scânteindu-i de descoperirea făcută. Asta era, într-adevăr, o comoară neașteptată.

Odată ce totul fu descurcat, păși îndărăt ca să-și admire colecția. Erau multe coliere (unele cu perle, altele cu diamante), pandantive (unul răsucit ca un șarpe cu ochi de smarald și un altul cu un rubin mare în mijloc) și o brățară de aur cu un rând de safire montate în centru. Erau, de asemenea, și câteva inele.

Margarita nu știa că bijuteriile făcuseră parte din zestrea mamei ei, împreună cu casa de pe strada Antigonis, și că, probabil, la un moment dat, valoraseră mai mult decât casa în sine. Eleftheria luase cu ea doar o geantă cu haine atunci când plecase la spitalul de psihiatrie, iar *kyría* Koralis îi promisese că avea să-i trimită și restul lucrurilor. Atunci când Pavlos o vizitase pentru prima dată, își dăduse seama că Eleftheriei nu-i trebuiau alte haine, pentru că își petrecea mai tot timpul în pat. Drept urmare, nimic nu-i mai fusese trimis la spital.

Margarita probă bijuteriile una câte una și se uită în oglindă, așezându-le jos cu grijă. Apoi încercă diferite combinații: chihlimbar cu smarald, rubine cu perle, argint cu aur, ametist cu diamante. Numărul permutărilor părea infinit, iar ea nu avea nici cea mai mică idee despre curgerea timpului.

După ce probă totul cel puțin o dată, încercă combinații și mai extravagante, iar apoi purtă mai multe obiecte deodată: trei coliere, broșe aliniate de la umăr la piept, ca niște medalii militare, și brățări de la încheietura mâinii până la cot. Își țuguie buzele și defilă în fața oglinzii de parcă ar fi fost fotografiată pentru o revistă, pășind așa cum își imagina că o făceau actrițele și modelele, stând cu spatele la oglindă și aruncând priviri peste umăr. Zâmbi în tot acest timp. Toți anii petrecuți în întuneric nu estompaseră cu nimic strălucirea nestematelor.

Margarita continuă să se privească în oglindă. Fiindcă nu avusese niciodată ocazia să poarte o bijuterie, își dădea seama acum că aurul, argintul și pietrele prețioase creau o magie aparte. O făceau mai frumoasă. De aceea erau ele atât de râvnite, de aceea femeile și le doreau atât de mult.

Margarita ar fi vrut să fie una dintre acele femei fascinante care frecventau Zonars, noua cafenea din centrul Atenei. Le întrezărise prin strălucirea ferestrelor groase de sticlă, sorbindu-și cafeaua cu mâini înmănușate. Iarna purtau blană de nurcă, iar vara – mătase pastelată. Părul le era aranjat cu grijă și cu toatele, fără nici o excepție, purtau coliere grele. La fel ca mama Marinei, Margarita avea să meargă cândva la un rendez-vous, iar un angajat în uniformă avea să-i țină ușa deschisă. Ea avea să pășească printre mese ținându-și capul sus, purtând tocuri înalte și ciorapi fini, care făceau picioarele să pară dezgolite, chiar dacă nu erau.

Încărcată de bijuterii, se duse la dulap și încercă să aranjeze grămada de haine. O, dacă ar fi avut o haină de blană... dintr-odată, ușa de la intrare se trânti. Margarita încremeni auzind pașii grei ai fratelui mai mare oprindu-se în fața ușii.

Thanasis fu atras de lumina din camera bunicii. Restul apartamentului era cufundat în întuneric.

Margarita nu avea unde să se ascundă, așa că se ridică în picioare. Fusese prinsă asupra faptului.

Reacția lui Thanasis o luă însă pe nepregătite.

– Ești foarte frumoasă! exclamă el zâmbind. Uită-te la tine, purtând lucrurile cele mai fine ale mamei!

Se dădu înapoi ca s-o admire. Fiind mai mare cu câțiva ani decât Margarita, și-o amintea pe mama lor de dinainte de a se îmbolnăvi. Păstra încă amintiri cu ea îmbrăcată în câteva dintre hainele acelea și purtând bijuteriile.

– M-am tot întrebat unde vor fi fiind diamantele ei, zise el, privind-o gânditor pe sora lui.

– Știai că avea toate lucrurile astea...?

– Nu știam de toate. Dar mi-o amintesc purtând câteva dintre ele. Cred că ar trebui să le dai jos înainte ca *yiayiá* să te găsească aici.

Era imposibil să pună hainele la loc exact așa cum fuseseră, însă se străduiră, crezând că bunica nu avea să bage de seamă că fuseseră deranjate. Judecând după mirosul de învechit, părea că ea nu prea deschidea dulapul cu pricina.

– E păcat să le lăsăm acolo pe toate, zise Margarita în șoaptă, îngropând cutia sub haine.

– Hainele?

– Nu, giuvaierele.

– Sunt sigur că vei primi și tu ceva atunci când o să vină timpul.

– Și cât trebuie să mai aștept? Până când moare femeia aia?

– Margarita!

– Nu poți spune că ne-a fost o mamă adevărată, zise Margarita, apărându-se.

Lui Thanasis îi era dor de mama lui. El fusese cel mai apropiat de ea și avea cele mai vii amintiri legate de iubirea ei. Fiind primul născut, fusese și singurul care avusese parte, el și numai el, de atenția mamei. Se gândea adesea la ea, chiar dacă scrisorile de la spital deveniseră rare.

Văzu o batistă de femeie pe jos, o ridică și o puse în buzunar, fără ca Margarita să vadă. Batista avea brodată într-un colț, elaborat, litera „E". Ceva mai târziu, urma ca el să și-o apropie de nas. Nu mai exista nici o dâră de miros care să-i amintească de mama lui, însă Thanasis avea să prețuiască întotdeauna micul pătrat de mătase.

– Dar n-o vedem nicicând. Nu auzim niciodată de ea. Și totul se irosește stând ascuns acolo, protestă Margarita.

– Ești prea tânără pentru lucrurile alea, îi spuse el.

Vocile lor acoperiră zgomotul ușii de la intrare, așa că ei nu-și dădură seama de apariția lui Themis.

Zărind-o, Margarita o împinse afară din cameră.

– De ce spionezi întruna? Ieși de-aici!

Themis fugi, însă auzise destul. Surorii mai mari părea să-i fi fost indiferent dacă mama lor trăia sau murea. Lipsa ei de omenie părea să nu cunoască limite.

Margarita fu foarte furioasă pe Themis pentru că aceasta o surprinsese căutând printre lucrurile mamei lor. În acea seară, la culcare, se sui pe pieptul surorii ei și-i jură că, dacă o trăda, avea s-o ucidă.

Themis nu se îndoia deloc.

Margarita avea să se reîntoarcă la dulap ori de câte ori bunica pleca de acasă și să se familiarizeze cu fiecare bijuterie în parte, atingând-o cu tandrețe și așezându-le pe toate în ordinea valorii, pe care o putea doar ghici. Giuvaierele îi hrăneau visurile și aspirațiile, îi umpleau imaginația cu fantezii ale unei vieți în care toată

lumea îi prețuia frumusețea și o trata ca pe o prințesă. Poate că avea să cunoască chiar și fețe regești? Iar dacă da, oare ce giuvaier avea să poarte cu acea ocazie?

În timp ce Margarita trăia în acea lume de vis pe care și-o crease, frații ei urmăreau evenimentele imprevizibile din lumea reală.

Deși generalul Metaxas fusese influențat de regimurile german și italian, el nu-și afirmă susținerea față de acestea în septembrie 1939, atunci când izbucni războiul. Se alie, în schimb, cu Marea Britanie.

Un an mai târziu, într-o dimineață de octombrie, ambasadorul italian se prezentă la reședința lui Metaxas, cerându-i acestuia să dea voie armatei lui Mussolini să intre din Albania în Grecia și să ocupe anumite teritorii. Răspunsul lui Metaxas fu un refuz categoric.

Forțele armate italiene trecură granița aproape imediat.

– Ne-au invadat, spuse *kyría* Koralis frângându-și mâinile. Ce ne facem acum?

Panica din vocea ei era palpabilă.

Chiar dacă împlinise paisprezece ani, Themis nu avea o imagine concretă despre geografia țării ei; nu fusese niciodată mai departe de zona de coastă, aflată la douăzeci de kilometri de centrul Atenei. Dacă italienii veneau în marș spre sud, aveau să ajungă în Patissia de dimineață. Era convinsă de asta. Fata nu dormi toată noaptea.

Însă în dimineața următoare lucrurile părură mai puțin sumbre. Știrile transmiteau că forțele grecești răspunseseră cu neașteptată virulență și putere. Pe parcursul următoarelor luni, în ciuda iernii grele, grecii reușiră să-i împingă pe italieni până în Albania și să ocupe o zonă aflată în sudul acelei țări.

Ideea că italienii îi admirau sau nu pe greci nu mai era deloc relevantă în acel moment.

– Mă bucur atât de mult că voi doi nu sunteți acolo, le zise *kyría* Koralis băieților, cu lacrimi în ochi, când se adunară în jurul radioului.

Condițiile în care luptau soldații greci erau foarte aspre.

– Mie nu-mi pare bine, *yiayiá,* zise Thanasis. Aș fi foarte fericit să-mi apăr țara. Soldații noștri ne arată cât de mult și-o iubesc. Domnul să-i binecuvânteze!

– O să ai timp să lupți, răspunse *kyría* Koralis. Sunt sigură de asta. N-o să se irosească pregătirea făcută cu EON.

În casa Koralis, izbânda forțelor grecești fu sărbătorită de toți membrii familiei. Acel „*Óchi!*"[45] scurt, adresat ambasadorului italian, îl făcuse pe Metaxas și mai popular în ochii admiratorilor lui, în timp ce aceia care aveau obiecții la adresa dictaturii fură nevoiți să admită că generalul își ferise țara de umilință.

– Pentru soldații noștri viteji, zise Thanasis închinând un pahar de rachiu.

În acea seară, toți cei patru copii erau îmbrăcați în uniformele EON. După-amiază luaseră parte la o paradă în cinstea victoriei, în fața bunicii lor. Panos închină cu jumătate de gură, însă Themis fu plină de entuziasm.

– Pentru generalul nostru! răspunseră ea și Margarita în cor, într-o manifestare neobișnuită de solidaritate.

Respingerea italienilor dincolo de granița cu Albania însemna o victorie importantă, însă Metaxas încerca încă să evite implicarea în război.

– A refuzat oferta britanicilor de a trimite trupe! zise Panos. De ce? Ne-ar fi apărat!

Thanasis îi răspunse pe loc, cu asprime:

– Dacă trupele lui Churchill ar fi pe teritoriul nostru, s-ar termina cu noi. Atunci Hitler ne-ar privi ca pe inamicii lui.

Toată lumea rămase tăcută în jurul mesei. Țara lor era extrem de vulnerabilă.

În tot acest timp, măsurile represive ale regimului Metaxas continuară. Într-o zi de ianuarie, la scurt timp după ce se întorseseră la școală după vacanța de Crăciun, Themis fu martora brutalității acestui regim. Era acasă la Fotini când poliția veni să aresteze câteva persoane suspectate de a fi comuniste. Văzu un bărbat tânăr, de vârsta lui Thanasis, târât afară din casa lui improvizată. În timp ce grupul trecea pe stradă, ea și Fotini priviră, tremurând de frică, prin crăpăturile ușii. Themis băgă de seamă că fața tânărului era plină de sânge atunci când îl urcară în dubă.

O săptămână mai târziu, auziră din nou strigăte în stradă și zgomot de pumni izbiți într-o ușă apropiată. *Kyría* Karanidis le spusese fetelor să se ascundă sub pat în caz că poliția venea din nou. Și așa și făcură, acoperindu-și urechile cu palmele ca să nu audă strigătele de afară.

La sfârșitul lui ianuarie se întâmplă ceva ce nimeni nu putuse să prevadă. Generalul Metaxas muri subit.

– Septicemie, anunță Panos fără pic de tristețe, citindu-le dintr-un ziar.

Reacțiile fură amestecate, mai ales în casa familiei Koralis.

Themis simți un val de optimism. Poate că moartea dictatorului avea să însemne întoarcerea celorlalte partide și sfârșitul brutalității polițienești față de comuniști.

Thanasis și Margarita îl jeliră pe Metaxas în mod ostentativ. Existau acum mai mult de un milion de membri EON în întreaga țară, și mulți dintre ei simțeau că piatra de temelie a credinței lor fusese sfărâmată. La polul opus, Themis nu simți nimic. Panos, cu atât mai puțin.

– Stai să vezi, îi zise Margarita lui Panos. O să-ți pară rău după Metaxas. Nu ți-a plăcut de el, dar o să regreți că nu mai e.

Lui Panos îi făcea plăcere să se războiască cu frații lui, însă Themis ar fi făcut orice ca să evite confruntarea, în special cu răutăcioasa ei soră. Panos știa însă că Themis simțea la fel ca el.

– Ascultă, Themis, îi spunea el atunci când erau doar ei doi. Chiar dacă nu avem voie să ne exprimăm opiniile, asta nu înseamnă că ele sunt greșite. Poate că sunt cu atât mai corecte.

Astfel, păstrându-și gândurile pentru ei înșiși, Panos și Themis nu vărsară nici o lacrimă pentru dictator. Sperau ca moartea acestuia să aducă vremuri mai bune și restaurarea libertăților cetățenești.

Însă speranța lor n-avea să se împlinească. În doar câteva luni se sfârși orice fel de libertate pentru toți grecii, indiferent de orientarea politică: stânga, dreapta, centru, regaliști sau republicani.

În cele din urmă, nici forțele grecești și nici cele britanice, care sosiseră la invitația succesorului lui Metaxas, Alexandros Koryzis, nu putură să facă nimic ca să împiedice invazia germană. La începutul lui aprilie naziștii mărșăluiau peste graniță.

Verdețuri (în limba greacă în original)
Nu (în limba greacă în original)

Capitolul 5

În ultimii ani, radioul adusese în apartament povești pentru copii, muzică, dar și știri, atât bune, cât și rele. În aprilie 1941 el transmise o informație de care se temuseră cu toții. Trupele germane ajunseseră la Salonic.

Chiar și în acea zi, în vreme ce ședeau în jurul mesei, cu sonorul radioului dat la maximum, Thanasis susținea că nemții, mai degrabă decât britanicii, erau aliații firești ai grecilor.

– Sunt convins că o să ajungem cu toții să-i vedem altfel pe nemți, spuse el cu o intonație de cap de familie, pe care începuse s-o folosească de curând.

Existau îndeajuns de multe argumente în favoarea unei astfel de păreri. Goebbels făcuse o declarație la radio chiar înainte de invazie: *Lupta dusă pe pământ grecesc nu e o bătălie împotriva poporului grec, ci una împotriva dușmanului nostru numărul unu. Și acela este Anglia*, spusese el.

– N-are nici un sens să fim de partea Aliaților, continuă Thanasis.

– Șșștt! îl îndemnă să tacă *kyría* Koralis.

Voia să asculte detaliile anunțului, însă Panos fu mai interesat să-l provoace pe fratele lui.

– Asta o fi părerea ta, scuipă Panos cuvintele. Dar am fost invadați și avem trupe străine pe teritoriul nostru.

Atât Thanasis, cât și Margarita se simțeau mai apropiați de germani și credeau că împărtășeau aceeași identitate culturală.

– Avem mai puțin în comun cu englezii decât cu nemții, zise Margarita, sfidătoare. Poate că o să înțelegi asta cât de curând.

– Margarita, *agápi mou*, te rog să nu mai strigi! Am nervii întinși la limită, o rugă *kyría* Koralis.

– Dar *yiayiá*, știi cât de mult îi admiră nemții pe greci, stărui fata, lovind masa cu furculița.

Kyría Koralis clătină din cap cu disperare. Grecia fusese invadată, iar tonul vocii de la radio suna îndeajuns de sobru ca să transmită gravitatea situației. Themis nu zise nimic. Pentru ea era clar că orice soldat care intra neinvitat era un dușman.

În următoarele zile, Thanasis folosi toate informațiile pe care le găsi și toate declarațiile lui Hitler, publicate în presa de extremă dreapta, ca să-și argumenteze poziția. Acum mai mult decât oricând, Thanasis credea că Germania era aliata Greciei și nu inamicul ei.

Panos aproape că renunțase să-l contrazică. Era convins că într-o bună zi Thanasis avea să vadă adevărul.

La rândul ei, Themis găsea că fratele cel mare era ridicol, mai ales atunci când încerca să pună cap la cap tot felul de informații ca să-și susțină părerea.

– Unii zic că mama lui Rudolf Hess e grecoaică, continuă Thanasis. Cum crezi că el poate să fie împotriva noastră?

Margarita își susținu fratele dând din cap cu entuziasm, însă restul audienței rămase tăcut.

– Și șeful Serviciului Militar de Informații German e un descendent al lui Constantine Kanaris, continuă Thanasis, vorbind despre cel care se numărase printre luptătorii pentru libertate în Marele Război de Independență și care fusese unul dintre primii prim-miniștri ai Greciei moderne. Greu de imaginat că ar putea să ne fie dușman, ce zici, Themis?

Thanasis era întotdeauna dornic s-o atragă pe Themis de partea lui, iar acum își pleda cauza vorbindu-i ei. Fata amestecă în supa din farfurie, însă nu se uită în sus ca să-i întâlnească privirea. Faptul că fusese ignorat nu-l opri pe Thanasis să continue:

– Ești îndeajuns de deșteaptă ca să știi că faptele sunt fapte. N-are nici un sens să ne luptăm cu oamenii ăștia dacă unii dintre liderii lor au același sânge ca noi.

– Dar nu ne luptăm cu ei, nu-i așa? îl întrerupse Panos, privind în farfurie și ținând furculița atât de strâns încât încheieturile degetelor începură să i se albească, în timp ce avu o viziune cu furculița intrând în gâtul fratelui său. Sunt aici, Thanasis, și nu mai e nimic de făcut. S-a terminat.

– Nu mai fi atât de sumbru, Panos.

– Sumbru? Îmi spui să nu fiu mohorât în timp ce Luftwaffe[16] a distrus toate vasele din Pireu?

– Erau vase britanice.

– Nu, nu erau. Și știi asta. Unele erau ale noastre. Te minți până și pe tine, Thanasis!

Văzuseră cu toții fulgerele de lumină care aprinseseră cerul în depărtare atunci când portul Pireu fusese bombardat. Chiar și în cazul în care realitatea îi dovedea că se înșela, Thanasis rămânea pe poziții, iar Margarita îi cânta în strună.

Evenimentele se succedară rapid. Fiecare zi aducea schimbări de situație noi și alarmante, care făceau ca știrile din paginile ziarelor să fie expirate de îndată ce ieșeau de sub tipar. În casa familiei Koralis, radioul mergea în permanență. Într-o seară, Panos intră în casă și le găsi pe bunică și pe cele două fete, albe la față, șezând împreună. Cu o zi înainte auziseră cu toții vestea șocantă că premierul Koryzis se

împușcase, iar acum ascultau o știre despre rege, guvern și trupele britanice, care părăseau continentul și se refugiau în Creta.

– Nu pot respira afară, zise Panos. Atmosfera e atât de tensionată!

Naziștii avansau constant spre sud, iar amenințarea înspăimântătoare a prezenței lor în Atena se simțea în aer. Frica era palpabilă.

Zece mii de soldați greci fuseseră deja luați prizonieri, iar Themis era îngrozită la gândul că întreaga familie avea să fie închisă. Margarita insista să-și dea cu părerea cum că întregul oraș avea să devină o închisoare gigantică.

– Ce crezi că o să se întâmple? o întrebă Themis pe bunică-sa. Se pare că am fost abandonați.

– Nu știu, *agápi mou,* răspunse *kyría* Koralis frângându-și mâinile.

Pentru prima oară în viață, nu-și putea asigura nepoții că avea lucrurile sub control. Nu putea să le promită că-i ocrotește. Frica și incertitudinea ei erau la fel de mari precum cele ale nepoților.

– Totul o să fie bine, micuță Themis, zise Thanasis, care tocmai intrase în casă.

O luă pe sora lui în brațe și-o ridică la nivelul lui.

– Pune-mă jos, insistă ea, conștientă de faptul că avea cincisprezece ani și era prea mare ca să fie tratată ca un copil de cinci ani. Pune-mă *jos*!

– Care-i problema? o întrebă Thanasis, râzând.

– Care-i problema? răspunse ea. Mi-e frică. Mă tem de ceea ce o să se întâmple.

– Totul o să fie bine. Știi ce spune unul dintre generalii germani? Că vrea să întărească prietenia dintre Grecia și Germania! Asta nu e ceva de care să te temi, nu-i așa?

Chiar și acum, liderii germani continuau să pretindă că veniseră să aducă pacea și, la doar câteva ore de la venirea lor, cheia orașului le fusese predată, fără discuții, de către primar. Acest gest simbolic, după cum se grăbi să le demonstreze Thanasis în timp ce se aflau în seara aceea la masă, avusese loc fără nici o împușcătură.

Mâncară în liniște pentru prima dată, mult prea copleșiți ca să discute în contradictoriu.

– N-aveți voie să ieșiți din apartament. Nici unul, spuse bunica. Vreau să vă știu în siguranță.

Nimeni nu voia s-o supere pe *kyría* Koralis, dar când aceasta se duse pe balcon ca să aducă biscuiții puși la răcit, ambii băieți se strecurară pe ușă, unul după altul. Fetele rămaseră la masă.

– S-au dus în camera lor, zise Margarita repede, înainte ca bunica să întrebe ceva.

Femeia în vârstă își trecu câte un braț pe după umerii fiecărei fete.

– Cred că ar trebui să vedem ce se întâmplă, spuse ea.

Porni radioul. Vocea care călătorea pe unde le dădu veşti rele, dar le şi îndemnă să aibă curaj, în ciuda înfrângerii:

Bravura şi victoria armatei noastre au fost deja recunoscute. Ne-am făcut datoria cu onestitate. Prieteni! Purtaţi Grecia în inimile voastre, trăiţi inspiraţi de cele mai recente victorii şi de gloria armatei noastre. Grecia va trăi din nou şi va fi măreaţă. Fraţilor! Aveţi curaj şi răbdare. Fiţi neînfricaţi. Vom trece peste aceste greutăţi.

Thanasis se întoarse la finalul transmisiei.

– Ştiţi unde e Panos? le întrebă *kyría* Koralis pe fete, dându-şi seama că o păcăliseră.

– Nu, ziseră ele uitându-se una la alta, uşor ruşinate.

Ceva mai târziu, o nouă transmisie radiofonică dădu instrucţiuni pentru ziua următoare. Tonul era practic. Transportul avea să fie întrerupt şi trebuia ca toţi civilii să rămână acasă, iar soldaţii – în barăcile lor. Magazinele şi şcolile rămâneau închise.

Panos nu rămase afară prea mult şi se întoarse abătut. Fu de acord cu fratele lui.

– Trebuie să facem ceea ce ni se spune, conchise el. Şi să aşteptăm să vedem ce se întâmplă.

În dimineaţa zilei de 27 aprilie, primele trupe mărşăluiau pe străzile pustii. Themis se simţi prizonieră în casă ziua întreagă. Ar fi vrut s-o poată întâlni pe Fotini sau, cel puţin, să coboare în piaţă. Dar fiindcă nici una dintre variante nu era posibilă, urcă pe scările întunecate care porneau de pe palier, împinse uşa grea din capătul lor şi ieşi pe acoperişul clădirii. Cearşafuri puse la uscat se înfăşurau şi se desfăceau în jur ca nişte steaguri albe. Themis le dădu la o parte ca să-şi facă loc lângă balustrada instabilă de metal, care înconjura acoperişul. Ochii ei urmăriră linia dreaptă a bulevardului Patission, care ţintea ca o săgeată înspre Acropole. La mai puţin de trei kilometri distanţă se vedea, profilat pe linia orizontului, templul străvechi al zeiţei Atena. Imaginea, foarte limpede în acea zi de primăvară fără nori, o asigură pe Themis că totul era bine.

Însă din punctul ei de observaţie nu se putea vedea steagul nazist, care flutura în vânt. Tocmai fusese implântat lângă Partenon. Când se întoarse, Themis o găsi pe bunică-sa încercând să-i convingă pe băieţi să rămână în casă. Totuşi, ei erau hotărâţi să vadă ce se întâmpla afară.

– Dar e atât de periculos! le strigă *kyría* Koralis. Ne-au spus foarte clar să rămânem în casă! Dacă tatăl vostru ar fi fost aici...!

Bătrâna doamnă nu putea face nimic ca să-i oprească. Erau amândoi decişi să iasă, fiecare pentru motivele lui, ca toţi bărbaţii tineri.

Thanasis fu primul care plecă.

Panos ieşi pe balcon. De curând se apucase să fumeze câte o ţigară, ocazional, fapt care o înfuria pe bunică. Tocmai îl prinse asupra faptului.

– *Agápi mou,* te rog să nu scuturi scrumul peste plante, îl imploră ea.

Panos n-o băgă în seamă. Era prea absorbit să-l privească pe fratele lui traversând piaţa şi dispărând după colţ. N-avea nici o îndoială că Thanasis se îndrepta către sediul EON.

– Panos! răbufni *kyría* Koralis văzându-l pe nepot cum arunca mucul de ţigară într-unul dintre ghivece.

– Scuze, *yiayiá,* zise el, atingând-o pe obraz cu buzele. Iartă-mă. Mă întorc mai târziu.

Panos ieşi în grabă din apartament şi coborî scările. Odată ajuns afară, ezită înainte să traverseze piaţa. Îşi puse în minte să găsească un traseu diferit de cel obişnuit. Astfel, merse spre centrul oraşului luând-o pe străzi lăturalnice şi pe alei, evitând drumul principal şi asigurându-se că nu era văzut. Nu se întâlni cu nimeni. Părea că oraşul fusese evacuat. Din când în când, câte o voce se auzea printr-o fereastră deschisă. Pisicile stăteau, încă, în pragurile uşilor. În curând până şi ele aveau să bage de seamă că restaurantele erau închise.

Mergea repede, cu capul în jos şi cu mâinile afundate în buzunare. Cu câteva minute înainte să ajungă la Syntagma, începu să audă un zgomot de ciocănit constant, ca de metal bătut pe nicovală. Zgomotul îi irita auzul. Dintr-odată, văzu de unde venea acel sunet. De-a lungul capătului îngust al străzii, şiruri de soldaţi în uniforme gri mărşăluiau în jos pe strada Academia, îndreptându-se spre centru. Cizmele lor tropoteau la unison pe pavaj. Soldaţii aveau privirile aţintite înainte, însă Panos se lipi de o uşă, îngrozit că ar fi putut fi văzut.

Continuă să coboare pe o stradă paralelă, cu inima bătându-i în ritmul marşului soldăţesc. În cele din urmă şirurile de oameni în uniforme trecură, iar el se îndreptă spre capătul străzii, de unde reuşi să-i vadă cum se îndepărtau. N-avea idee dacă mai urmau şi alţii, însă trebuia să afle. Ceea ce îl şocă nu fu neapărat numărul soldaţilor, nici svasticile care fluturau deja pe clădiri, ci priveliştea unor greci aflaţi pe trotuare, făcând entuziasmaţi cu mâna. Apoi îl zări pe fratele lui. Thanasis era împreună cu câţiva prieteni. Panos îl văzu pe unul dintre soldaţi oprindu-se şi luând o ţigară de la cineva din grup. În apropiere, câteva femei adunate la un loc le zâmbeau soldaţilor în timp ce aceştia treceau, iar altele se aplecau de la balcoane, făcând cu mâna şi strigând urări de bun venit.

Panos se simți îngrețoșat. Făcu cale întoarsă către casă, cu picioarele tremurând, aproape indiferent la traseul ales sau la propria siguranță.

Această dovadă a bunăvoinței reciproce dintre greci și nemți îl dezgustă pe Panos, însă lui Thanasis îi spori convingerile.

– Ai auzit vreo împușcătură? îl întrebă el pe Panos atunci când se întoarse acasă. A fost rănit vreun atenian, măcar unul singur?

Thanasis avea dreptate, iar Panos nu putu să nege.

Știrea că steagul nazist fusese arborat în dreptul Partenonului se răspândise peste tot și îl ofensă profund pe Panos.

– Războiul e mai mult decât un câmp de luptă însângerat, răspunse Panos cu glas istovit. Nu trăgeam cu armele în turci în fiecare zi, dar eram în conflict cu ei, nu? Zi după zi, vreme de sute de ani, am fost în război.

– Mie ăsta nu mi se pare război.

Thanasis nu-și schimbă părerea. Avea nenumărate „dovezi" că Panos greșea și continua să-l tachineze pe fratele lui. Fiecare dintre ei era la fel de încăpățânat.

În primele zile ale ocupației, Themis se strecura pe acoperiș în mod regulat, ca să se asigure că Partenonul era acolo, mulțumită că nu putea vedea steagul străin. Școlile erau încă închise și-i era foarte dor de Fotini. Nu avea cum să comunice cu ea și nu putea să nesocotească voia bunicii și să iasă singură afară.

Kyría Koralis petrecea acum și mai mult timp în fața icoanelor decât înainte, iar nepoții o văzură făcându-și cruci peste cruci de fiecare dată când la radio se făcea un anunț. În fiecare zi lucrurile se înrăutățeau și părea clar că Dumnezeu n-o asculta.

Când auziră că fusese alcătuit un nou guvern grec, Themis urî ideea că acesta avea să coopereze cu forțele de ocupație.

– Trebuie să avem răbdare, spunea bunica, împăciuitoare. Totul o să fie bine dacă facem ceea ce ni se cere.

– Dar nu vreau să fac ce-mi spun nemții, protestă Themis.

– Nu sunt nemți, proasto, zise Margarita. Sunt ai noștri. Avem un guvern alcătuit din greci. De ce n-o asculți pe *yiayiá?* Nu asculți niciodată de nimeni!

– Taci, Margarita, răspunse Themis.

– Ești pur și simplu proastă, asta-i tot. Dar așa ai fost întotdeauna.

Margarita avea teoria ei cum că mintea surorii mai mici fusese afectată atunci când casa se prăbușise. Asta însemna că putea să nu ia în serios părerile mezinei atunci când acestea nu coincideau cu ale ei.

Refuzul lui Themis de a participa la parada victoriei armatei germane, la câteva zile după ocupație, fu întâmpinat cu jigniri.

– Ești idioată, îi spuse Margarita împungând-o în coaste, după care ieși pe ușă cu părul proaspăt pieptănat și cu o urmă de ruj pe buze. Nu știi ce pierzi! îi mai strigă ea.

Mii de oameni se adunaseră pe străzi sau priveau de la balcoane. Membri ai mișcării de dreapta și ai EON se adunaseră ca să-i salute pe soldații care treceau, iar câteva case arboraseră steagul cu svastică.

Themis le auzi pe sora și pe bunica ei întorcându-se de la paradă. După noul obicei din casă, băieții erau afară. *Kyría* Koralis nu mai cerea explicații. Aveau nouăsprezece și, respectiv, douăzeci și unu de ani, așa că bunica nu mai putea să le controleze plecările și venirile.

De fapt, ea se bucura că nu erau cu toții împreună. Se simțea sătulă de gâlceava fetelor, iar conflictul continuu dintre băieți adăuga și mai mult la zarva făcută de nepoate.

La o zi după parada trupelor sale în Atena, Hitler ținu un discurs în Reichstag[17]. Thanasis citise un articol despre discurs și insistă să le explice fetelor părerea lui, după cină.

– Îl consideră vinovat pe prim-ministrul britanic pentru ceea ce s-a întâmplat aici, înțelegeți?

– Pe Churchill?

Nici *kyría* Koralis nu putu să vadă logica afirmației.

– Cum ar putea să fie vina lui? se îndoi Themis. Asta e o prostie.

– Noi i-am chemat pe Aliați pe pământul nostru. Așa că Hitler n-a avut de ales. Ascultă. Uite cât de mult iubește Grecia!

Fără să facă pauză, Thanasis scoase o bucată de ziar din buzunar și turui câteva propoziții, care spuneau că Führerul își exprima regretul pentru atacul asupra țării lor.

– Spune că a fost educat să respecte cultura acestei țări, că primele străluciri ale frumuseții și demnității muritoare s-au ivit aici, că a trăit o experiență amară atunci când a văzut ce se întâmplă...

Thanasis continuă nestingherit și nu băgă de seamă că fratele lui mai mic se întorsese acasă.

– Crede că soldații greci au luptat cu cea mai mare îndrăzneală, disprețuind moartea. Și mai spune aici că prizonierii greci vor fi eliberați...

– Crezi doar ceea ce vrei tu, Thanasis! spuse Panos.

Fratele mai mare se răsuci spre el.

– Iar tu nu vrei să accepți adevărul, ripostă Thanasis.

– Problema e că tu nu *cunoști* adevărul! Nemții au închis o grămadă de lume înainte de paradă. Singurii care erau acolo au fost trădătorii, cei asemenea ție. Hitler nu respectă țara asta mai mult decât o face Mussolini.

Kyría Koralis stătea în picioare, tăcută, ștergând niște farfurii, până când aproape că le mătui desenele. Îi iubea pe băieți în mod egal și câteodată certurile lor o necăjeau la fel de mult pe cât o făceau anunțurile dezolante de la radio. Dar se străduia să-și stăpânească reacțiile în ambele situații.

Considera că instrucțiunile pe care nemții li le dădeau atenienilor pentru viața de zi cu zi le încălcau drepturile acestora din urmă. În plus, băga de seamă că ele îl făceau pe Panos să fie și mai rebel. Ordinele veneau cu nemiluita: simbolul nazist trebuia arborat peste tot; nimeni nu avea voie să-i ajute pe prizonierii Aliați; nimeni nu avea voie să asculte BBC; nimeni nu avea voie să fie pe stradă după ora unsprezece seara.

Mulți greci, mai ales tineri, începuseră să se dedea la acte de sabotaj. Dacă Panos stătea afară un timp mai îndelungat, *kyría* Koralis se aștepta să audă un ciocănit la ușă și să dea de un necunoscut care să-i spună că nepotul ei fusese arestat. Îngrijorarea îi spori după ce svastica fu smulsă de pe Acropole. Auzind despre episod, se temu că cel care o vandalizase fusese chiar nepotul ei. Simți o mare ușurare la vestea că răufăcătorii fuseseră prinși.

– Aș vrea să fi fost eu, *yiayiá,* spusese Panos îmbrățișându-și bunica. Aș fi fost foarte mândru de asta!

– Promite-mi că n-o să faci nici o prostie, *agápi mou,* îl rugă ea.

Panos nu zise nimic.

Thanasis auzi discuția.

– Asta a fost o prostie imensă, tună și fulgeră el. Nemții o să ne pedepsească pe toți. Sau crezi că o să uite, pur și simplu?

– A fost un gest curajos, răspunse Panos.

– Curajos? scuipă cuvintele, cu dispreț, Thanasis. Idioții ăia înrăutățesc lucrurile pentru noi toți.

Atmosfera dintre băieți devenise și mai ostilă decât înainte, iar între surori lucrurile nu stăteau cu mult mai bine. Noul guvern dizolvase mult iubitul EON al Margaritei, ceea ce o făcea pe aceasta mai prost dispusă decât de obicei. Themis evada acasă la Fotini cât de des putea. În locuința modestă a familiei Karanidis, ea putea să evite toanele surorii mai mari, să studieze și să se gândească la alte lucruri decât la prezența soldaților străini pe străzi. Gimnaziul pentru fete era uneori închis în acele vremuri de ocupație. Themis începu să ia cu împrumut cărți din

camera băieților sau să-și cumpere, cu banii pe care-i pusese deoparte, cărți de la librărie. Astfel, ea și Fotini nu rămâneau niciodată fără să aibă ce să citească.

Școlile se redeschiseră la mijlocul lui iunie, pentru aproape o lună. La vremea aceea sosiră în oraș, pe lângă trupele germane, și trupe italiene. Batalioanele lui Mussolini își făcură apariția la sfârșitul lui iunie.

În timpul lunilor fierbinți de vară, fetele își petrecură timpul mai ales în casa lui Fotini, pasionate de studiul științelor și al matematicii. Nimeni nu putea să nege adevărurile pitagoreice absolute sau certitudinile tabelului periodic al elementelor. Dacă erai bogat sau sărac, regalist sau comunist, răspunsurile rămâneau aceleași. Formulele științifice nu puteau deveni subiect de dispută, așa încât ambele fete fură în stare să uite cât de mult se schimbase viața în lumea de afară.

Își testau memoria una alteia în legătură cu diferiți compuși chimici, rezolvau probleme din culegeri, verificând întotdeauna răspunsurile scrise la sfârșitul cărților, și-și stabiliră, ca temă, să învețe cel puțin un poem pe săptămână. Într-o după-amiază, Fotini scoase la iveală un scurt pamflet pe care-l găsise ascuns într-una dintre cărțile îndrăgite de mama ei.

Fetele citiră cu voce tare câte o strofă, pe rând. Era *Epitáfios, d*e Ritsos, un bocet inspirat de fotografia unei mame ce plângea deasupra fiului ei, care fusese ucis de poliție în timpul unei greve. Imaginea fusese publicată pe prima pagină a unui ziar, cu câțiva ani în urmă. Fetele erau prea tinere ca să prețuiască sinceritatea emoțiilor, așa că găsiră poemul oarecum sentimental.

Se puseră pe chicotit, iar *kyría* Karanidis intră, pe neașteptate, în casă. Văzu ce ținea în mână fiica ei.

– Ce faci cu foaia? o întrebă ea și-i smulse, apoi, hârtia din mână.

Fotini își ceru iertare, stânjenită.

– A fost interzis, îi spuse mama cu severitate. L-am ascuns cu un anumit motiv.

O privire punând poemul la loc. Fetele nu înțeleseră cu adevărat unde greșiseră, însă își dădură seama că subiectul era închis.

– Ar fi timpul ca voi să mergeți din nou la școală, zise *kyría* Karanidis cu voce mai blândă. Dacă e deschisă.

– Chiar că mi-e dor de școală, răspunse Fotini.

– Cred că ți-e dor de Dimitris, o tachină Themis.

Râseră toate trei.

Chiar dacă la școală erau doar fete, câțiva băieți de la gimnaziul alăturat flirtau cu ele la poarta școlii. Frumusețea lui Fotini îi atrăgea pe mulți, însă ea era interesată de unul singur, iar acum se îmbujoră auzindu-i numele.

Soarele nu reușea să pătrundă în casa întunecată a familiei Karanidis, dându-i avantajul de a rămâne răcoroasă. Înaintea începerii unui nou semestru, Themis și Fotini recapitulau împreună gramatica greacă antică. Temperaturile ridicate de afară, frica permanentă ce domnea pe străzi și atmosfera înverșunată din Patissia se estompau în felul acesta.

Dorința fetelor de a se întoarce la școală se împlini, însă pe măsură ce toamna își intră în drepturi, chiar dacă ecuațiile rămâneau neschimbate în sala de clasă, în lumea reală numerele nu mai aveau sens. Populația devenise mult prea numeroasă odată cu apariția forțelor de ocupație, iar nevoile alimentare sporiseră. Grecia trebuia să-i hrănească pe toți. Ba, mai mult decât atât, hrana era trimisă afară din țară, în Germania.

Situația fusese înrăutățită de hotărârea Forțelor Aliate de a supune Grecia unei blocade. Nu se puteau limita proviziile care ajungeau la italieni și la germani, fără să fie afectați grecii. Pentru Fotini și mama ei, consecințele fură aproape imediate.

– Acum e mai puțină mâncare decât înainte, iar cei care trebuie hrăniți au devenit mai mulți, explică *kyría* Karanidis într-o zi, după ce se întoarse de la muncă aducând în coș mai puține provizii decât de obicei.

Themis băgă de seamă cantitatea de mâncare demnă de milă pe care femeia o punea pe masă. Simți că ochii lui Fotini erau îndreptați asupra ei. Se uită în sus și surprinse o expresie de rușine pe fața prietenei. I se strânse inima pentru că era de față, martoră a stânjenelii lui Fotini.

În Patissia încă se mânca îndeajuns de bine, însă chiar și familia Koralis începuse să resimtă schimbarea. *Kyría* Koralis fusese mândră de felul în care își hrănise nepoții atâția ani – mese nutritive și porții generoase, pâine proaspătă, carne aproape în fiecare zi, legume din piață, baclava de casă. Bugetul ei ajunsese pentru toate. Într-un timp foarte scurt, toate astea se schimbaseră.

La început bunica încercă să ascundă situația, însă, încetul cu încetul, cantitatea și calitatea mâncării se diminuară. Treptat, carnea deveni mai ațoasă, iar apoi – mai puțină. Un singur pui trebuia să le ajungă câteva zile, până când nu mai rămâneau decât câteva firișoare zdrențuite, ce pluteau în supă. *Kyría* Koralis avusese întotdeauna un borcan mare de sticlă în care păstra boabe, însă și nivelul lintei și al năutului scăzuse treptat, până când nu mai rămăsese nimic.

Amintirea măinii sărăcăcioase de fasole aduse de *kyría* Karanidis era încă vie în mintea lui Themis într-o după-masă rece de toamnă, pe când stătea la masă împreună cu frații și cu bunica. Margarita se plângea, însă nemulțumirea ei era gratuită și o țintea pe sora mai mică.

– *Yiayiá,* nu-i drept, mormăi Margarita cu gura plină de pâine.

– Ce nu-i drept? întrebă *kyría* Koralis, răbdătoare.

– Îi dai lui Themis cât le dai și băieților.

Margarita o privea pe bunică punând în farfurii cantități egale de supă. Cândva, acea mâncare ar fi fost tocăniță de pui. Azi, prin lichidul maroniu, lipsit de gust, puteai să vezi modelele pictate pe farfurie. Fără cele câteva bucăți de varză care pluteau la suprafață, n-ar fi fost altceva decât apă fierbinte.

– Toată lumea primește la fel, Margarita.

– Dar nu-i drept, răspunse nepoata trăgând o farfurie către ea.

Băieții nu spuseră nimic, iar apoi fu împărțit restul farfuriilor.

– Puteți lua un pic din pâinea mea, zise Themis rupând felia ei în două și apoi împărțind din nou jumătatea pentru frații ei. Ambii acceptară.

– Ești mulțumită acum? întrebă Themis, aruncându-i Margaritei o privire sfidătoare.

Kyría Koralis nu-și tăiase nici o felie pentru ea. Erau cu toții mai flămânzi decât de obicei, fapt care-i făcea să fie arțăgoși. Cu excepția Margaritei, ceilalți copii aveau o constituție zveltă, iar după primele luni de ocupație pierduseră cu toții kilograme bune. Odinioară corpolentă, *kyría* Koralis părea să se fi înjumătățit, iar băieții erau nevoiți să-și strângă curelele pantalonilor până la ultima gaură, ca să-i țină pe ei.

Și Margarita era acum mai slabă (dar își umplea sutienul cu șosete vechi, ca să ascundă asta). Fața îi era încă îndeajuns de plină și învățase să-i dea o strălucire sănătoasă ciupindu-și obrajii și mușcându-și buzele, ca să le facă mai roșii. Era batjocoritoare la adresa picioarelor subțiri, ca niște bețe, ale lui Themis.

– Ai niște genunchi ca guliile! Numai noduri! îi strigă ea mezinei într-o zi, împungându-i cu furculița.

Lipsa mâncării se accentuă atunci când recoltele de măsline, smochine și stafide fură rechiziționate. Fermierilor li se luară animalele.

Prima oară când *kyría* Koralis fu silită să servească o supă fără nici o urmă de carne în ea, își ceru scuze.

– Nu e vina ta, *yiayiá,* o asigură Panos. Ne descurcăm. Ticăloșii ne-au luat animalele ca să-și îngrașe domnițele[18] continuă el.

Kyría Koralis, căreia nu-i plăcea limbajul urât la masă, îl avertiză pe nepotul ei aruncându-i o privire deznădăjduită.

– Fii atent ce vorbești! îl certă Thanasis.

– Dar e adevărat, zise Panos. Unchiul prietenului meu e fermier în nord. Avea vaci pentru lapte și carne. I le-au luat pe toate. Le-au urcat în camioane. Ne-ar trimite și pe noi, dacă am fi buni de mâncat.

– Nu exagera, Panos, râse Margarita.

– Nu exagerez! se răsti Panos. De ce crezi că Hatzopoulos are obloanele trase?

Până aproape de luna trecută, măcelarul reușise să găsească ceva, oricât de mic, de ambalat în hârtie: fie că era o coadă de vită, niște rinichi de miel, chiar și niște resturi de burtă.

Erau bucăți de carne pe care *kyría* Koralis le-ar fi privit cu dispreț în trecut, însă pe care le folosise, plină de recunoștință, ca să dea gust supelor. Unul dintre băieți adusese adesea acasă câte ceva spongios, învelit în hârtie cerată, însă nici asta nu se mai întâmpla acum. Măcelarul nu mai avea nimic de vândut, nici măcar pentru clienții lui preferați.

Mâncară cu toții în liniște. Nimeni nu răspunse la întrebarea lui Panos. Era adevărat că milioane de animale fuseseră exportate în Germania.

Naziștii nu prădau doar mâncarea. Încetul cu încetul, Grecia fu deposedată de toate bunurile ei. Invadatorii luară tutunul, mătasea, bumbacul, pielea și toate celelalte materii prime ale industriei. Pădurile fură distruse ca să furnizeze combustibil pentru Axă[19], iar producția de energie fu aproape oprită. În doar câteva luni infrastructura, industria și moralul întregii țări fură făcute praf. Disperarea înlocui frica.

Efectele fură imediate și catastrofale: șomajul crescu vertiginos, iar hiperinflația se instală în economie. Într-o dimineață, *kyría* Koralis veni acasă cu lacrimi în ochi, pentru că prețul unei pâini ajunsese la câteva milioane de drahme și continua să crească. După ce guvernul introduse raționalizarea, cantitatea de pâine alocată unei persoane fu mai mică de o sută de grame pe zi. Thanasis era mai masiv decât fratele lui, însă amândoi tânjeau după ceva hrănitor. Foamea îi ținea treji noaptea. Se simțeau de parcă ar fi avut pietre în pântec.

Sarcina *kyríei* Koralis de a-i hrăni pe toți devenise din ce în ce mai grea. Pe măsură ce se apropia iarna, un sentiment de disperare începu să-și facă simțită prezența.

– E frig aici, se plânse Margarita într-o zi, ținându-și palmele în jurul bolului de supă ca să și le încălzească.

Apoi o împunse pe sora mai mică în coaste, pentru că stătea pe scaunul cel mai apropiat de sobă. Lui Themis îi zbură supa din lingură.

– Neîndemânatico! exclamă Margarita.

Supa împroșcase fața de masă.

– Mișcă-te de-acolo! De ce să iei tu toată căldura?

– Pentru că vara nimeni nu vrea să stea pe locul ăsta! Atunci e prea cald, spuse Panos, venind în apărarea surorii celei mici.

Margarita își aruncă lingura pe masă și ieși valvârtej pe ușă.

– Am o idee, zise Panos câteva momente mai târziu, pe când ceilalți începuseră să mănânce din nou. La sfârșitul săptămânii trecute, unii dintre prietenii mei s-au dus în pădure și au găsit câteva bucăți de lemn pe care le-au adus cu ei. Ce-ar fi să facem și noi la fel? Asta ar însemna o schimbare pentru toată lumea. Și poate că am reuși să încălzim casa.

Sâmbăta următoare, lăsând la o parte toate neînțelegerile dintre ei, cei patru frați merseră la capătul străzii și așteptară cu răbdare venirea unuia dintre puținele autobuze care mai circulau ocazional și care nu fuseseră luate în primire de forțele de ocupație. Câteva trecură pe lângă ei fără să oprească, însă nimeni nu se plânse, nici chiar Margarita. Așa stăteau lucrurile acum. Nu se mai găsea aproape nimic și nu existau alți vinovați decât invadatorii. Nici Thanasis, nici Margarita nu-i mai susțineau pe nemți atât de fervent.

Când reușiră, în cele din urmă, să se înghesuie într-un autobuz, le luă o jumătate de oră ca să ajungă la marginea orașului. Coborâră și merseră pe jos câteva sute de metri de-a lungul drumului, până când Panos văzu o potecă ce ducea în pădure.

– Cred că aici e locul de care zicea Giannis.

Frunzele copacilor se coloraseră în nuanțe de auriu și roșu, iar câțiva dintre ei erau deja încărcați cu boabe portocalii. O vreme merseră, tăcuți, pe potecă. Trecuse mult timp de când fuseseră ultima dată în natură.

Nu erau obișnuiți să meargă pe pământul moale. Margarita fu prima care se plânse că pantofii ei erau plini de noroi și că mănușii i se prindeau de pulover.

– Am venit aici cu un motiv, se răsti Thanasis la ea. Nu te mai plânge! o puse el la punct pe sora lui, pe care, de regulă, o certa foarte rar. O să luăm niște lemne de foc, iar pe urmă ne întoarcem acasă.

– Suntem aici pentru noi toți, adăugă Themis. Tu te plângi întotdeauna că ți-e frig.

– Trebuie să ne uităm neapărat după nuci, spuse Panos. Giannis mi-a zis că a găsit destule cât să umple o găleată.

– Ce-ar fi să culegem ghinde? întrebă Themis, adunând câteva de pe jos.

– Astea nu se mănâncă, proasto! zise Margarita.

– Mama lui Fotini mănâncă.

– Deci prietenele tale comuniste trăiesc cu ghindă, hm? rânji Thanasis.

– *Kyría* Karanidis le macină și le transformă în făină. Am văzut cum face. Iar apoi coace biscuiți din ea, răspunse Themis.

– Hai să culegem și noi câteva, zise Panos. De ce nu?

– N-o să mă vezi pe mine mâncând ghindă, spuse Margarita. Asta e pentru porci.

Panos o împunse între coaste.

– Dar îți place mâncarea, o tachină el. Întotdeauna ți-a plăcut!

Margarita ridică mâna ca să-l lovească, însă Panos se feri și începură să alerge unul după celălalt, râzând și țipând. Thanasis și Themis li se alăturară, încercând să-l prindă pe Panos. În cele din urmă reușiră să-l încolțească și-l traseră jos, la pământ.

Pentru scurt timp se transformară încă o dată în copii fără griji, cu obrajii îmbujorați. Însă nevoile pe care le aveau nu erau o joacă, ci niște probleme cât se poate de reale. La sfârșitul după-amiezii, fiecare dintre fete purta câte un coș plin de nuci și ghinde, iar băieții duceau în brațe rămurele uscate, de aprins focul, și cele mai groase crengi pe care le puteau căra sub braț. Nu fusese nevoie să se aventureze prea departe în pădure ca să găsească ceea ce voiau. Pentru că se întuneca, se întoarseră acasă, dornici să-i arate *kyríei* Koralis trofeele lor.

După-amiaza aceea îi transportase, pentru scurt timp, departe de austeritatea severă a orașului, de atmosfera opresivă care îi satura străzile. Vreme de câteva ceasuri văzuseră culori strălucitoare, respiraseră mirosul proaspăt al pământului și auziseră chemările sălbatice ale păsărilor.

– Ne mai ducem acolo, nu?

Themis fu prima care își arătă entuziasmul, pe când luau cina în acea seară. Frații ei încuviințară cu un gest din cap. În apartament era mai cald, iar un miros reconfortant de biscuiți cu nucă, copți în cuptor, le aminti de vremuri mai bune.

Școala era adesea închisă zile la rând. Câteodată temperatura era atât de scăzută, încât devenea inutil să încerci să le predai copiilor care dârdâiau de frig într-o încăpere mare și neîncălzită. Atunci când electricitatea era tăiată, Themis și Fotini se întorceau înapoi acasă. Într-o zi, Themis observă cât de subțire se făcuse prietena ei. Pielea îi devenise transparentă, după cum i-o descrise mai târziu bunicii.

– Poți vedea prin ea, spuse Themis.

– Biata fată, răspunse *kyría* Koralis cu compasiune. Aș vrea să fi avut mai mult, ca să împărțim...

– N-aș putea s-o invit aici, *yiayiá,* spuse Themis. Nu după lucrurile spuse de Thanasis.

– Asta a fost de mult, *agápi mou.*

– Știu. Dar el încă gândește la fel. Sunt sigură.

În ziua următoare, *kyría* Koralis înveli într-o bucată de hârtie un biscuit pus la păstrare și i-l dădu lui Themis.

– Pentru prietena ta, spuse ea. Să nu-l mănânci!

Mai târziu, Themis o privi pe Fotini cum mestecă încet fiecare îmbucătură, iar apoi linse firimiturile de pe hârtie. Cel mai dureros moment fu atunci când termină de mâncat și se întinse ca s-o îmbrățișeze pe Themis.

– Mulțumesc, șopti ea.

Themis fu șocată să-și dea seama că, dedesubtul paltonului roșu, prietena ei se topea văzând cu ochii.

O lună mai târziu, cei patru frați plănuiră să repete ieșirea la pădure. Themis o invită și pe Fotini să li se alăture, știind că ea și mama ei se chinuiau mai mult ca oricând să găsească de mâncare.

Cu câteva zile înainte, Fotini leșinase în clasă. Folosise ca scuză „acel moment al lunii", însă adevăratul motiv era altul. Multe fabrici se închiseseră din pricina lipsei de materie primă, iar *kyría* Karanidis își pierduse serviciul. Fiindcă nu mai aveau nici un ban pentru alimente, Fotini nu mai mâncase de două zile. Plecă de la școală acasă, iar în următoarea zi nu se mai întoarse.

Themis se duse la prietena ei în acea seară. La câteva momente după ce bătu la ușă, aceasta se întredeschise ușor. O față palidă privi afară.

Nici chiar atunci când o văzu pe prietena ei, Fotini nu dădu nici un semn că avea să deschidă ușa ca s-o lase înăuntru.

– Am venit doar să văd..., începu Themis.

– Sunt bine, spuse Fotini în grabă. E doar problema lunară. Nu-ți face griji. O să fiu bine în câteva zile.

Înainte ca Themis să aibă timp să mai spună ceva, ușa se închise. Fu supărată că nu putuse vorbi mai mult cu Fotini. Îi adusese o carte, în caz că era îngrijorată să nu rămână în urmă cu lecțiile, și o casoletă mică în care era niște orez fiert, pe care i-o dăduse bunică-sa. Se întoarse abătută acasă.

Fotini nu apăru la școală tot restul săptămânii. Themis își jură că, după weekend, avea să meargă la ea s-o vadă.

Forțele militare aeriene ale Germaniei în cel de al Doilea Război Mondial
Parlamentul german
„Fräuleins" în text (n.tr.)
Puterile Axei în cel de al Doilea Război Mondial: Germania, Italia și Japonia

Capitolul 6

Când ziua de sâmbătă sosi, atmosfera excursiei în pădure fu foarte diferită de ieșirea anterioară. Cei patru frați Koralis așteptau autobuzul de ceva vreme, adăpostiți în intrândul unui magazin gol. Autobuzele veneau rar, iar câteva dintre ele nici nu mai opriră, pentru că erau deja pline cu pasageri. O ploaie rece se transformase în lapoviță și, până să sosească autobuzul, fetele tremurau deja. Când acesta porni rostogolindu-și roțile și pârâind, se strânseră unii în alții, ca să le fie cald. Themis nu îndrăzni să le spună că-și pierduse una dintre mănuși. Străzile erau aproape goale, iar vitrinele multor magazine fuseseră astupate cu scânduri. Din când în când se zăreau soldați în uniformă: nemți sau italieni, era greu de distins prin ferestrele aburite.

Ajunși la destinație, își dădură foarte repede seama că lucrurile se schimbaseră. Mulți copaci fuseseră tăiați, iar cei rămași în picioare nu mai aveau crengi. Se întoarseră acasă uzi și dezamăgiți, ducând cu ei câteva rămurele amărâte, care, odată uscate, ar fi putut folosite ca să aprindă focul.

Pe măsură ce urcau la etaj, cei patru comentară despre mirosul de miel care se răspândise pe casa scărilor, însă fură convinși că venea de la vecini. Când deschiseră ușa, aroma îmbătătoare de carne gătită deveni și mai intensă. Văzură în fața lor masa deja pregătită pentru cină. La îndemnul bunicii, se spălară pe mâini, apoi se așezară la masă și priviră cu ochii larg deschiși cum ea așeza în fața fiecăruia câte un bol plin cu pulpă de miel, cartofi și morcovi. În mijlocul mesei era o oală plină de orez cu spanac. Nu mai văzuseră asemenea feluri de mâncare de luni întregi. Mâncară cu lăcomie, cu capetele aplecate în farfurie, trăgând aroma pe nări, simțind aburul tocanei ridicându-li-se în față și deschizându-le porii. Era suficientă mâncare ca băieții să-și mai poată pune încă o porție.

Doar atunci când foamea le fu astâmpărată, începură să curgă întrebările.

– Cum?

– De unde?

– Când?

Bătrâna doamnă le dădu un răspuns care le satisfăcu curiozitatea și puse capăt altor întrebări.

– Tatăl vostru a trimis niște bani, rosti ea simplu.

– Asta a fost *tot* ce a trimis? întrebă Margarita, sperând că, poate, tatăl lor trimisese și un cadou.

– Doar niște bani, răspunse bunica. Dar cred că ar trebui să fim cu toții recunoscători pentru ei.

Kyría Koralis își făcu de câteva ori cruce și începu să adune farfuriile.

– Aproape că nu mai trebuie spălate, spuse ea zâmbind, fiindcă fiecare dâră de sos fusese ștearsă cu pâine caldă, pufoasă.

Adevărul era că nu sosise nici un ban din America.

Circulau zvonuri că criza de mâncare urma să se înrăutățească, iar *kyría* Koralis înțelesese că era nevoită să apeleze la ultima rezervă pe care o mai avea. Vânzând bunurile de valoare pe care nora ei le adusese în căsătorie, putea cumpăra lucruri la negru. La ce altceva să mai servească acum acele bijuterii, dacă nu să-i hrănească pe copii? *Kyría* Koralis știa că nu erau bunurile ei, însă acum nu mai era sigură nici dacă Eleftheria mai era în viață. Știrile despre starea ei fuseseră doar ocazionale, iar *kyría* Koralis nu îndrăznea să-și imagineze condițiile de viață din azil. Instituția în care se afla nora ei era într-o zonă ocupată de bulgari; reputația de barbari a acestora o depășise chiar și pe cea a germanilor și italienilor. Înainte de ocupație, *kyría* Koralis se simțise din când în când vinovată că nu-și vizitase niciodată nora, însă lucrul ăsta era imposibil de făcut acum.

Cu două zile înainte de cea de-a doua excursie a tinerilor în afara orașului, bunica lor scosese cutia de sub hainele vechi ale Eleftheriei. Era bucuroasă că nu le aruncase, pentru că acum, cu magazinele goale și cu lipsa de textile, trebuia să le transforme pe toate pentru fete. Nu băgase de seamă că hainele nu erau așezate în ordine.

Deschizând cufărul, *kyría* Koralis se privi în oglindă, ținând un șirag strălucitor de perle pe pielea ei subțire, ca o foiță. Era colierul pe care Eleftheria îl purtase la nunta ei. Greutatea încheietorii de safire din palmă îi dădu un mic tremur de plăcere.

Cred că ăsta ar trebui să ne sature vreme de câteva săptămâni, se gândise ea.

Nu simțea nici un soi de atașament față de nici una dintre bijuterii, și auzise deja că cineva cumpăra pietre prețioase la ei în cartier. Fără să ezite, lăsă colierul să-i alunece în buzunar și părăsi apartamentul. Bijuteria avea să ajungă, cel mai probabil, în posesia vreunei nemțoaice, însă ei nu-i păsa. Prețul nu era mic, având în vedere circumstanțele, iar milioanele de drahme pe care le primise aveau să le ajungă mai mult timp, chiar dacă valoarea banilor urma să scadă. Întorcându-se acasă, cu vechea ei sacoșă doldora de cumpărături, se simțise fericită.

În timp ce luau masa, Themis se gândise la prietena ei cea mai bună. Fotini nu se întorsese la școală din ziua în care leșinase, iar de atunci trecuse aproape o

săptămână. Oare ea și mama ei plecaseră înapoi la Kavala? Ar fi vrut să creadă că Fotini nu avusese timp să-i trimită vreo veste.

Luni, Themis ignoră instrucțiunile stricte ale bunicii, care-i ceruse să vină de la școală direct acasă. Pentru că acțiunile de rezistență se înmulțiseră, nemții erau puși pe arestări. Fete și băieți, femei și bărbați erau arestați dacă ieșeau pe stradă în timpul nopții, după stingere, așa că Themis știa că nu era doar imprudent să te plimbi de una singură prin semiîntuneric, ci și periculos. Cu nemții și italienii patrulând străzile, o fată de șaisprezece ani era vulnerabilă, având în vedere ce reputație proastă aveau aceștia. În ciuda tuturor argumentelor, Themis trecu în grabă pe lângă drumul care ducea în piață și se îndreptă către casa lui Fotini.

Merse cât putu de repede și ajunse acolo la îngemănarea dintre după-amiază și asfințit, pe când lumina se încăpățâna să mai rămână încă puțin. Era mijlocul lui ianuarie și totul părea gri-argintiu.

Ciocăni cu putere la ușa lui Fotini, însă nu primi nici un răspuns. Bătu și a doua, și a treia oară, din ce în ce mai tare. Themis se uită în jur. Poate că vreunul dintre vecini știa ceva, însă nu era nimeni care să poată fi întrebat.

Doi soldați germani stăteau la capătul străzii. Unul părea preocupat, privind în cealaltă direcție și suflând cercuri de fum în aerul umed. Celălalt se holba la ea. Themis purta un palton vechi, al mamei ei, însă se simți dezbrăcată dintr-odată și îl strânse mai tare în jurul trupului. Mai făcu o încercare de a atrage atenția cuiva din casă, însă își dădu seama că locuința era goală. La urma urmei, n-avea decât o singură cameră.

Privind în sus, Themis observă că spre ea venea tocmai soldatul care o urmărise cu o privire amenințătoare. Fără să se gândească la impresia pe care o lăsa, Themis se întoarse din ușă și fugi, luând-o pe un drum care ocolea înapoi către strada principală. Doar atunci când se văzu ajunsă acolo, se opri ca să-și tragă sufletul. Se ascunse în intrândul unui magazin aflat în paragină, în caz că soldatul o urmărea. Strada nu era luminată, iar spațiul în care se ascunsese se afla în umbră.

Întinse mâna și-și dădu seama că de-a lungul ușii era așezat un sac cu nisip. Poate că ar fi trebuit să se așeze acolo pentru o clipă. Pe când atinse, ca să-și găsească echilibrul, materialul aspru, ea auzi un zgomot ce semăna cu un chițăit de șobolan. Themis era îngrozită de rozătoare. De la o vreme orașul fusese împânzit de ele, cu toatele fiind la fel de flămânde ca și locuitorii. Erau foarte ingenioase și reprezentau o adevărată concurență pentru orice ființă umană care scotocea în gunoaie după mâncare.

Themis scoase un strigăt involuntar și se feri într-o parte. Doar atunci observă că nu se oprise lângă un sac cu nisip. Fiindcă ochii i se obișnuiseră cu întunericul,

putu să întrevadă o formă umană, dinspre care se distingea o pată de culoarea cojilor de ouă.

Sunetul se auzi din nou. Era vocea unui bărbat.

– Ajutor...

Tremurând din tot trupul, Themis se încovoie ca să vadă mai bine. Omul își repetă rugămintea:

– Ajutor, șopti el printre buzele uscate.

Themis nu mai întâlnise nicicând un om copleșit de o asemenea nevoie. Știa că majoritatea locuitorilor orașului nu aveau mâncare și se simțea cumva vinovată că familia ei era norocoasă având bani trimiși din America.

– N-am nimic cu mine, spuse ea cu răsuflarea tăiată. Îmi pare rău. O să vă aduc ceva.

Probabil că bunica era îngrijorată deja. Ar fi trebuit să meargă acasă. Avea să se întoarcă mai târziu cu ceva de mâncare.

Themis se grăbi să străbată străzile întunecate. Mai multe grupuri de soldați o priviră cu atenție pe când trecea.

Urcând scările spre apartament, simți mirosul mâncării gătite de bunica plutind în jos, pe casa scărilor. Deschise ușa și văzu că toți ai casei erau deja așezați în jurul mesei.

– *Yia sou, adelfí mou, o* întâmpină Panos cu glas dulce. Bine ai venit, surioară!

– A întârziat, mârâi Margarita.

– Bunica și-a ieșit din minți de îngrijorare, o certă Thanasis. Unde ai fost?

Themis era roșie de efort și, pe moment, nu putu să vorbească. Bău un pahar cu apă și apoi își trase sufletul.

– Am întâlnit un bărbat...

– *Theé mou!* strigă *kyría* Koralis, rămânând cu cuțitul de pâine în aer. Doamne, Dumnezeule!

– L-am găsit în pragul unei uși. Trebuie să-i duc ceva. Pâine. Orice.

– Cine e omul ăsta? întrebă Margarita.

– Și de ce ai vorbit cu el? îi ceru explicații Thanasis. Ce făceai afară? Trebuia să vii acasă direct de la școală. Nu-ți dai seama cât e de periculos? Nu înțelegi că încalci toate regulile? Cât de proastă poți să fii, Themis?

Ea luă o înghițitură de apă, însă gura îi rămase uscată.

– Doar l-am văzut acolo, spuse ea aproape imperceptibil.

– N-o să ieși pe stradă din nou la ora asta din noapte, spuse bunica.

– Și nici nu iei cu tine mâncare pe stradă, acum sau altă dată, adăugă Thanasis cu emfază.

– Există cantine pentru săraci la care să meargă oamenii ăștia, spuse Margarita.

Cina fu servită și cu toții șezură în fața câte unei farfurii pline. Era rețeta cea mai sățioasă pe care o gătea bunica, și favorita tuturor: sarmale în foi de varză. Carnea de porc tocată era atât de multă încât scăpa dintre frunzele rulate cu grijă și se amesteca cu sosul de lămâie turnat pe deasupra.

Themis nu putu să înghită nimic. Înfipse furculița în carnea gătită și șezu acolo, uitându-se, pierdută, în farfurie. Toți ceilalți continuară să mănânce. Ea se gândea la omul care o aștepta să vină. Apoi se gândi la Fotini. Misterul rămânea nerezolvat. Numele prietenei ei reușea să creeze și acum o reacție negativă în familie, după atâția ani, așa că nu le spuse nimic despre neliniștea ei legată de Fotini.

Se jucă, pe masă, cu bucata ei de pâine și o lăsă să-i cadă în poală, iar mai apoi – în buzunarul fustei, pe când nimeni nu era atent.

N-avea nici o șansă să iasă din apartament în seara aceea fără să stârnească un scandal. Însă a doua zi avea să plece mai devreme la școală, să găsească magazinul gol, iar apoi să meargă din nou la Fotini. Poate că la acea oră reușea să dea, pe stradă, de vreun vecin care s-o fi văzut pe prietena ei.

Noaptea, dormi puțin. Neliniștea legată de Fotini și Margarita, care vorbea în somn, o ținură trează. Ieși din casă înainte să se fi trezit cineva, verificând dacă bucata de pâine era încă în buzunar. Luă pentru sine un colț din pâinea rămasă după cină, care încă se afla pe masă, învelită într-un șervet ca să stea proaspătă.

Erau mult mai mulți oameni pe străzi în dimineața aceea decât cu o seară înainte. La ora șapte în zori, grecii îi întreceau ca număr pe soldați, așa că nimeni nu-i dădu atenție. Era o zi foarte friguroasă, căzuse zăpadă. În timp ce mergea, aburii răsuflării i se învălătuceau în aer. Își reaminti locul în care se afla magazinul, chiar dacă toate celelalte erau și ele în paragină, semănând unele cu altele. Acel magazin avea deasupra intrării o firmă uzată, roșie, pe care scria *Sidiropoleíon,* Fierărie, iar ferestrele erau pictate cu numele proprietarului, Vogiatzis, așa că știu că ajunsese acolo unde trebuia. Pragul ușii era însă gol. Poate că altcineva îi adusese omului ceva de mâncare.

Themis își continuă drumul spre casa lui Fotini fără să se mai gândească la bărbat, mușcând din bucata ei de coajă. Atrase privirile invidioase ale unor copii pe lângă care trecu. Ascunse repede coltucul în palton, amintindu-și că pâinea era raționalizată.

Își înfundă adânc mâinile goale în buzunare, ca să și le încălzească.

Ajunsă la casa prietenei ei, Themis bătu în ușă, la început timid, iar mai apoi – tare. Fu întâmpinată de aceeași tăcere ca și cu o zi înainte. Se îndreptă spre școală

cu ochii în lacrimi. Acolo era la fel de frig. În sala de clasă neîncălzită, degetele ei de-abia puteau ține creionul. La sfârșitul lecției, Themis încercă să afle dacă profesoara știa ceva. Erau absenți și alți copii, nu mai veniseră de câteva zile, însă ce se putea face? Circulau multe boli în iarna aceea, de la obișnuitele răceli la tuberculoză, despre care se spunea că-i îmbolnăvise pe mulți.

La sfârșitul orelor se întâlni întâmplător, pe stradă, cu Giorgos Stavridis. El era însoțit de Dimitris, băiatul de care-i plăcea lui Fotini. Fetele erau foarte rar văzute una fără cealaltă, așa că Dimitris o întrebă despre prietena ei.

Themis clătină din cap.

– Nu știu, spuse ea, simțind cum i se punea un nod în gât.

Îi era dor de vocea lui Fotini, de răspunsurile ei inteligente, de conversațiile lor. Îi era dor de tot ce-i amintea de ea.

Băieții se grăbiră în altă direcție. Cu toții voiau să fie în casă înainte de căderea întunericului.

Tristețea, și nu stratul de zăpadă care se așternea pe jos, o făcu pe Themis să încetinească pasul spre casă. Pentru prima dată în viață i se întâmplă să simtă că, ori de câte ori punea un picior înaintea celuilalt, făcea un efort imens.

Odată ajunsă înapoi în Patissia, se uită în sus la balcon și o văzu pe bunică-sa măturând. Frunzele moarte ale lămâilor cădeau, fluturând, în stradă. Themis urcă scările și ieși pe balcon ca să-i dea de știre bunicii că ajunsese acasă. *Kyría* Koralis o sărută ușor pe obraz și amândouă își aruncară pentru o clipă privirile peste întinderea pieței. Toți copacii erau goi acum, iar pământul se acoperise cu o pătură albă. Cerul era lipsit, și el, de culoare.

În lumina care pălea, o licărire îi atrase privirea lui Themis. Era ceva atât de familiar, ceva pe care-l cunoștea atât de bine, încât aproape că făcea parte din ființa ei. Era o anumită nuanță de roșu, care ieșea acum în evidență pe albul zăpezii.

– *Yiayiá!* Acolo, uite! Vezi? Arată exact ca paltonul lui Fotini!

Ochii *kyrítei* Koralis urmară direcția arătată de degetul lui Themis.

– Parcă cineva a lăsat un palton pe jos, fu ea de acord.

Se uitară amândouă cu atenție.

– Ar trebui să te duci să-l iei, pentru orice eventualitate. Chiar dacă e sau nu al prietenei tale, nu putem lăsa așa un palton. Atât de mulți oameni n-au nici unul...

– Mă duc jos, zise Themis.

Sări treptele două câte două și observă doi bărbați care se opriseră lângă palton și îl ridicau de jos. Doi oameni să ridice o haină?

Grăbi pasul și ajunse acolo în clipa în care bărbații ridicau ceva ce, abia acum realiza Themis, era mai mult decât un palton. Dintr-odată i se făcu și mai frig.

– E o fată, zise unul dintre bărbați, care ducea acum în brațe corpul lipsit de viață.

El îi vorbise lui Themis, care stătea în picioare, neputând să-și creadă ochilor. Văzu fața lui Fotini. Prietena ei era aproape de nerecunoscut, cu pometii împungându-i pielea și cu bulbii ochilor ieșiți mult în afară. Arăta ca o femeie de nouăzeci de ani, însă nu încăpea nici o îndoială că era Fotini.

Capul fetei căzu într-o parte, iar Themis prinse privirea goală a lui Fotini. Fu nevoită să se uite în altă parte.

– N-ai mai văzut un cadavru până acum? o întrebă celălalt bărbat pe Themis, care începu să plângă cu suspine.

Bărbatul făcu un pas înainte și-i închise ochii fetei moarte.

– E al zecelea mort din dimineața asta. Tragic.

Oamenii erau plătiți ca să meargă pe străzi în fiecare zi și să adune cadavre. Ei și cei care făceau contrabandă erau cei ale căror venituri crescuseră de când începuse ocupația.

Kyría Koralis privi de la balcon și o văzu pe nepoata ei târându-și picioarele în spatele bărbatului care căra grămada cea roșie.

Panos ajunsese acasă între timp, iar bunica lui îl chemă afară, pe balcon.

– Panos, te rog să te duci jos și s-o aduci pe sora ta, îl rugă ea, alarmată. Se pare că a găsit-o pe prietena ei...

– Pe Fotini?

– Cred că e moartă, zise cu glas coborât *kyría* Koralis.

– *Theé kai Kýrie.* Doamne, Dumnezeule, bolborosi Panos, cu glas sugrumat.

Ca toată lumea, Panos știa că treceau prin cea mai friguroasă iarnă din ultimii ani și că foametea ucidea, numai în Atena, mii de oameni în fiecare săptămână. Până în acel moment însă, moartea nu atinsese pe nimeni din familie. El ieși din apartament și fugi după sora lui. Fata suspina fără să se poată opri, pășind în urma bărbaților care purtau corpul prietenei ei.

– Themis, spuse el cuprinzând-o cu brațul și mergând în pas cu ea. Nu poți să mergi mai departe.

Majoritatea trupurilor erau duse în afara orașului și îngropate, mai ales dacă rămâneau neidentificate de familie.

Themis nu putu vorbi, însă se prinse de mâna lui Panos. El o simțea cum tremura din tot corpul.

Când cei doi bărbați ajunseră la capătul pieței, Themis se prăbuși, iar Panos fu nevoit s-o susțină. Fotini fu urcată într-un furgon, în care se aflau deja alte trupuri neînsuflețite. Themis băgă de seamă că picioarele prietenei ei erau goale și albastre

de la frig. Cineva trebuie să-i fi furat încălțămintea. Moartea ei fusese una lipsită de demnitate.

Cei doi bărbați începură să tragă încet furgonul, care se mișca smucit pe pavajul denivelat al străzii. Câteva minute mai târziu, se rostogolea pe drumul principal. Panos aşteptă, cu Themis strânsă la pieptul lui, până când furgonul şi bărbaţii pieriră în depărtare. Stătură acolo, în amurgul îngheţat, recunoscători că se aveau unul pe celălalt.

Panos o conduse cu blândeţe acasă. *Kyría* Koralis puse apă la fiert şi-i prepară fetei o infuzie de ierburi uscate. Apoi o culcă în pat, cu hainele pe ea.

Themis tremura atât de tare încât nu putea să-şi ţină singură cana. Din când în când, lua câte o sorbitură fierbinte din mâinile neşovăitoare ale bunicii. Nu era nimic de spus în acel moment. Nici un cuvânt nu avea puterea de a-i aduce alinare. Nimic nu putea justifica moartea lui Fotini Karanidis şi orice încercare de a o explica raţional ar fi fost doar o înşiruire de vorbe fără sens.

Imaginea trupului lipsit de viaţă al prietenei ei şi a paltonului boţit aveau s-o urmărească pe Themis toată viaţa.

Capitolul 7

Themis era convinsă că Fotini se afla în drum spre apartamentul ei atunci când căzuse pe stradă. Poate că voise, chiar, să ceară ceva de mâncare. Ar fi fost pentru prima oară când venea la ea.

Două zile mai târziu, după ce își adună puterile și curajul, Themis se întoarse acasă la Fotini. Se gândea că, poate, mama își căuta fiica.

Panos o însoțea. El fu cel care ciocăni la ușă. După câteva momente de liniște, ușa se întredeschise.

– Cine e? întrebă o voce de bărbat.

Dacă cineva îți bătea la ușă în acele zile, exista posibilitatea ca de cealaltă parte să fie un soldat german sau italian.

– O căutăm pe *kyría* Karanidis... răspunse Panos, ezitând ușor, către întunericul din spatele ușii.

Ușa se crăpă încă puțin, iar ei se treziră față în față cu un bărbat. Judecând după expresia feței, omul fu ușurat să găsească doi greci tineri stând în fața lui.

– *Kyría* Kara...? Ea ședea aici?

– Da, da, ea, spuse Themis. Locuia împreună cu fiica ei.

– Ați văzut-o cumva? întrebă Panos.

Bărbatul făcu o față nedumerită.

– N-am văzut pe nimeni. Uitați, vreți să intrați?

Themis îl strânse puternic de mână pe Panos atunci când trecură pragul.

Cărțile lui Fotini erau încă pe raft. Chiar și geanta de școală era tot acolo, așezată la căpătâiul patului. Farfuriile și oala erau la locul lor.

Themis izbucni în plâns.

– Toate lucrurile ei sunt aici, spuse ea printre lacrimi. Totul e exact ca înainte.

– Prietena surorii mele a murit acum câteva zile, îi explică Panos străinului. Asta era casa ei.

Cei trei șezură la masa de bucătărie. Themis stătea în același loc ca de obicei.

Străinul părea nervos.

– Poate că ar trebui să vă explic de ce sunt aici, spuse el. Sunt soldat, sau, mai bine zis, am fost. După ce unitatea noastră s-a desființat, m-am întors acasă, însă am găsit-o ocupată de ofițeri germani. Ce puteam să fac? Am umblat o vreme pe străzi. Mulți dintre noi am făcut la fel, pentru că nu mai aveam nimic.

– Știu, spuse Panos. Sunt foarte mulți soldați răniți, iar unii dintre ei trăiesc fără adăpost.

– În cele din urmă, am început să caut un loc în care să dorm, continuă bărbatul. Iar oamenii spuneau că în zona asta sunt locuințe goale. Făcu o pauză pentru o clipă. Doar după ce am ajuns aici mi-am dat seama de motivul pentru care casele erau goale. Dar aveam nevoie de un acoperiș deasupra capului. E al naibii de frig afară...

Themis șezu tăcută, ascultând, cu lacrimile curgându-i pe obraji. Îl lăsă pe Panos să răspundă.

– Nu e nevoie să te justifici, spuse el.

– Apropo, mă cheamă Manolis, zise bărbatul, chinuindu-se să zâmbească.

– Eu sunt Panos, iar ea e Themis. Pe prietena lui Themis o chema Fotini.

– Îmi pare foarte rău pentru prietena ta, Themis. Trăim vremuri tare grele.

– Nu știm dacă mama lui Fotini o să se întoarcă aici. Nu știm nici ce s-a întâmplat cu ea. Dar, dacă o vezi, ai putea să-i spui că a căutat-o Themis Koralis ?

– Sigur că da. Deși nu știu cât mai rămân aici. Vreau să intru din nou în luptă, spuse el. Altfel n-avem cum să scăpăm de ticăloșii ăștia.

Omul tăcu. Panos pescui în interiorul hainei și scoase la iveală niște tutun. Themis știa că fratele ei fuma, pentru că îl trăda mirosul, însă nu putea să-și imagineze unde găsise tutunul.

Panos rulă o țigară și i-o dădu lui Manolis. Bărbatul o primi de parcă cineva i-ar fi oferit un sac cu aur. Panos făcu încă una pentru el și se aplecă atât de aproape de celălalt, încât sora lui nu-i putu auzi cuvintele.

– Sunt câteva lucruri pe care le putem face, zise el. Pe ascuns, dacă înțelegi ce vreau să spun.

Themis pricepu că Panos își punea încrederea în acel om. A recunoaște că lua parte la acțiuni de rezistență și spionaj putea fi periculos, însă instinctul îi spusese că Manolis era un spirit înrudit. Manolis luptase în Albania pe viață și pe moarte și fusese răsplătit cu sărăcie lucie. Supărarea și disperarea erau întipărite pe fața lui.

Themis urmări conversația purtată cu voce scăzută, uitându-se de la un bărbat la altul, însă se simțea nerăbdătoare să plece. O întrista foarte tare acea casă în absența prietenei ei. În timp ce bărbații făceau planuri, ea se ridică de la masă și se duse lângă pat. Geanta lui Fotini încă era acolo. Se gândi că *kyría* Karanidis s-ar fi putut întoarce în orice moment acasă, așa că n-ar fi fost corect să ia geanta cu ea. Își dorea însă foarte mult să aibă un memento care să-i amintească de Fotini. Themis mângâie pielea moale. Poate că era ceva înăuntru, o amintire care ar fi trecut neobservată dacă ar fi fost luată? Fata desfăcu încuietoarea.

Înăuntru era un caiet uzat. Pe copertă, scrisul îngrijit al lui Fotini, precizând numele ei, clasa și școala, îi făcu lui Themis inima să tresalte. Deschizând caietul, citi câteva versuri pe care Fotini le scrisese într-un gest de frondă față de mama ei. Erau din *Epitáfios,* poemul interzis al lui Ritsos.

Toată cunoașterea lui Fotini, toate speranțele și emoțiile ei erau pierdute acum. Oare mai existau, încă, însă altundeva? Pentru prima oară în șaisprezece ani, Themis avu revelația inutilității vieții.

Fata strecură caietul în haină, aproape de inima ei. N-avea să se uite la restul conținutului atunci, ci în zilele următoare, când avea să dea, cu grijă, fiecare pagină și să citească fiecare cuvânt.

Privi în sus. Cei doi bărbați se ridicaseră în picioare și dădeau mâna, înțelegându-se să se întâlnească din nou.

Nu auzise ce-i spusese Manolis lui Panos ceva mai devreme, ținându-și gura acoperită cu palma:

– Trupul mamei a fost găsit pe stradă săptămâna trecută. Mi-a spus unul dintre vecini.

Panos știu că nu era momentul să-i dea vestea surorii lui, care deja se simțea copleșită de un noian de tristețe. Themis nu trebuia să știe că înmormântările după datină erau acum foarte rare și că mama lui Fotini fusese, probabil, pusă într-o groapă comună, alături de alte zeci de oameni. Putea doar să spere că mama și fiica erau îngropate aproape una de cealaltă.

Doar în Atena căzuseră pe stradă și muriseră de foame în acele luni în jur de cincizeci de mii de oameni. Frigul și lipsa alimentelor creaseră o combinație fatală. Muriseră copii care își trăiseră ultimele ore din viață căutând mâncare sau zăcând în stradă, năpădiți de păduchi, prea slăbiți ca să se mai poată mișca. Asta ajunsese să fie o priveliște atât de comună, încât oamenii treceau peste ei și-și continuau drumul. Fiecare dintre trecători avea ceva de făcut: să găsească de mâncare, să ajungă la cantina săracilor, sau chiar să treacă pe la croitoreasa care urma să le transforme un palton vechi. Nimeni n-avea timp să zăbovească. Supraviețuirea era singura preocupare a oamenilor.

După vizita făcută la Fotini acasă, Themis nu se mai dădu jos din pat zile întregi, iar bunica fu nevoită s-o convingă să mănânce.

– Doar un pic, iubito, doar o lingură. Pentru mine.

Pe Margarita o înfuria s-o audă pe bunica vorbind cu Themis de parcă aceasta era un copil mic. Fata mai mare era acum la fel de geloasă pe cea mică precum fusese și atunci când ajunsese acasă și nu înțelesese de ce era Themis atâta de îndurerată de moartea „prietenei ei refugiate".

– Las-o în pace, îi spusese bunicii. Face asta ca să fie în centrul atenției. E treaba ei dacă mănâncă sau nu.

Margarita ar fi găsit-o pe Themis enervantă în toate privințele, chiar și dacă ar fi ignorat diferențele dintre simpatiile lor politice. Într-o zi, o văzu pe sora ei încovrigată în pat în poziție fetală. Își reaminti de comportamentul mamei lor, cu ani în urmă. O invadară rușinea și furia.

Deși Themis mânca foarte puțin, băieții aveau un apetit vorace. *Kyría* Koralis vânduse bijuteriile bucată cu bucată ca să cumpere de mâncare. Cutia era goală acum, cu excepția unui singur obiect.

Într-o zi de primăvară târzie, bunica rostogoli cerceii cu rubine în palmă și plecă să-i vândă, fără să simtă vină sau regret. Fiecare giuvaier vândut micșorase avutul nurorii, însă crescuse șansele de supraviețuire ale copiilor. Luând teancul gros de bancnote, își spuse că fiul ei ar fi fost de acord cu ea.

Margarita nu mai avusese ocazia să se uite în dulapul bunicii de luni bune. Iar în ultimele săptămâni situația se complicase, pentru că Themis pleca foarte rar de acasă. În acea zi însă, cu bunica plecată și cu sora ei dormind în cealaltă cameră, Margarita își încercă norocul.

Își dădu seama imediat că ceva nu era în regulă. Micul cufăr, care fusese plin de comori, era acum ușor. Gol. Margarita, năpădită de o stare de greață, căută cu disperare printre hainele mamei. Să fi căzut bijuteriile afară din cufăr, pierzându-se între faldurile de mătase și lână? Margarita împrăștie cu frenezie bluze, fuste și eșarfe prin întreaga încăpere, aruncându-le în aer, în așa fel încât, dacă ceva era ascuns între ele, să cadă pe jos.

În momentul în care scutura ultima piesă de îmbrăcăminte, auzi zgomotul cheii în ușă.

Era *kyría* Koralis, care se întorcea acasă cu brațele pline de provizii. După ce vânduse cerceii, se dusese direct să cumpere carne și cartofi. O întârziere de câteva ore ar fi putut face ca prețurile la mâncare să crească și mai mult, iar ea trebuia să folosească fiecare drahmă înainte ca valoarea acesteia să scadă.

Nepoata ei năvăli afară din dormitor ținând în mâini cufărul de lemn, cu capacul larg deschis. Pe fața i se putea citi consternarea, iar de pe buze erau gata să zboare acuzații.

Kyría Koralis avea deja pregătită o justificare:

– Sunt cu toatele în bancă, *paidí mou*[20], spuse ea. Le luăm înapoi după ce pleacă nemții, dar acum trebuie să fim foarte atenți.

– Cum să nu fie în siguranță aici?

– Cu nemții pe străzi? Și cu italienii, care sunt și mai răi?

– Dar...

Kyría Koralis o bombardă pe Margarita cu tot felul de argumente și de scuze:

– Știi că uneori intră și rămân în casele oamenilor? Îți închipui că s-ar gândi de două ori înainte să prade asemenea valori?

– Înțeleg ce zici, *yiayiá*. Dar pe noi nu ne-au deranjat niciodată...

– Gândește-te la cât de nesigure sunt străzile, adăugă *kyría* Koralis. Știi cât de periculoase au ajuns, *agápi mou*! Chiar dacă vorbim doar despre o mână de oameni disperați, tot nu putem risca.

În ciuda faptului că minți se în legătură cu bijuteriile, toate celelalte pe care le spusese erau adevărate. Nu numai soldații germani și cei italieni se făceau vinovați de furt, ci înșiși grecii se dedau la infracțiuni, violențe și speculații față de conaționalii lor. Circulau nenumărate povești despre ceasuri smulse de pe încheietura mâinii și despre coliere luate de la gât. Foamea îi împingea pe oameni să facă gesturi disperate. Ce alegere avea de făcut un om care-și privea soția încercând zadarnic să-și alăpteze bebelușul? Dacă mama și copilul erau subnutriți, cum putea el să stea fără să facă nimic, în timp ce ei mureau de foame? Bogații erau tot bogați, iar acum ei ajungeau să însemne o posibilă sursă de mâncare.

Kyría Koralis reuși s-o liniștească pe nepoata ei și o lăsă să-și păstreze neatins visul de a revedea bijuteriile. Margarita își promisese ei înseși că avea să înceapă o viață nouă, plină de strălucire, de îndată ce trupele Axei se vor fi retras. Visa la diamante, mătăsuri, ciorapi și vizite la Zonars. În ziua aceea era mai hotărâtă ca oricând să le obțină.

De curând își găsise de lucru ca vânzătoare într-un magazin de rochii scumpe, în Kolonaki, și avea cele mai înalte aspirații de până acum. Chiar și în acele vremuri de disperare, existau femei care aveau destui bani ca să-și cumpere haine frumoase, sau ofițeri germani care voiau să trimită acasă ceva pentru soțiile lor.

Între timp, învățase deja că un sărut ocazional putea aduce o pereche de ciorapi de nailon sau chiar un ruj. Exersase în fața oglinzii un anumit zâmbet care să-i sugereze unui bărbat ideea de invitație. Margarita reușise să-l realizeze perfect după ce-l studiase în câteva reviste mai vechi. Atunci când giuvaierele aveau să ajungă înapoi la ea, erau menite să-i sporească oportunitățile la care visa.

Însă pe măsură ce timpul trecea, ocupația nu dădea semne că avea să se termine vreodată. Majoritatea membrilor familiei Koralis deveniseră frustrați de faptul că nici guvernul de la Atena, nici cel aflat în exil nu făceau nimic ca să elibereze țara. Confirmând temerile *kyríei* Koralis, Panos se alăturase Frontului Național de Eliberare, EAM, care reprezenta rezistența greacă organizată să acționeze

împotriva forțelor de ocupație. Nepotul cel mai tânăr era furios mai tot timpul din cauză că țara lui era făcută să sufere în atât de multe privințe.

– Mai întâi ne-au ocupat, apoi ne-au furat tot ce aveam de mâncare, polemiza Panos cu fratele lui.

Erau așezați la masă și Panos arăta spre hrana de mizerie din fața lui. Thanasis fusese acceptat de curând să se antreneze pentru forțele de poliție. Uneori primea de mâncare la școală, așa încât nu era flămând în seara aceea. Fetele continuară să mănânce în liniște, nebăgând în seamă ciondăneala fraternă. Panos avea și altele de adăugat:

– Pe lângă bunurile pe care le adună singuri, nemții obligă guvernul să le mai dea și bani. Iar tu spui că oamenii ăștia ne sunt prieteni!

Orice ar fi spus fratele lui, Thanasis era constant în credințele sale. Nici chiar așa-numitele „împrumuturi" cerute de germani de la greci, care acopereau costurile ocupației, nu-l puteau face să-și schimbe părerea. Continua să susțină guvernul colaboraționist fără să-i pună acțiunile sub semnul întrebării și credea că într-o zi Panos avea să se împace cu influența germană în țara lor.

– Ți-ai face viața mai ușoară, ție și celor din jur, dacă ai accepta lucrurile așa cum sunt.

– Dar până și Tsolakoglou vrea o reducere a plăților! ripostă Panos.

Era adevărat că și prim-ministrul atinsese limita de sus a toleranței și ceruse mai multă indulgență din partea germanilor. Themis nu se amestecă în discuție. Situația descrisă de Panos era, în mod evident, o mare nedreptate. Fotini fusese una dintre miile de victime ale foametei care bântuise Atena în acea iarnă. Grecia întreagă era pe punctul de a fi distrusă.

Copilul meu (în limba greacă în original)

Capitolul 8

După moartea lui Fotini, Themis își pierdu interesul față de școală. Poate că avea să se ducă înapoi atunci când viața revenea la normal, însă nimeni nu mai știa ce însemna normalitatea ori când s-ar fi putut ea întoarce. Absența din clasă a celei mai strălucitoare scântei lăsase un spațiu gol în rândul din față, însă adevărul era că în acea încăpere existau mai mult de douăsprezece locuri goale. Când află că germana și italiana deveniseră materii obligatorii la școală, pe Themis n-o încercă nici un regret că nu mai mergea acolo.

În loc să frecventeze *gymnásio*, Themis se ducea zi de zi să ajute la una dintre cantinele pentru săraci ale orașului. O coadă lungă se întindea în josul drumului, chiar înainte de deschidere, iar oamenii așteptau răbdători, în frig și ploaie, vreme de o oră sau chiar mai mult, în timp ce Themis și echipa de femei voluntare tăiau legume și fierbeau cazane cu apă. Până la zece dimineața, o supă subțire era gata și putea să fie servită.

În fiecare zi Themis o căuta cu privirea, între cei care stăteau la rând, pe mama lui Fotini. Dacă s-ar fi aflat în nevoie, mai mult ca sigur că ar fi venit acolo, nu? Fata cerceta mulțimea cu atenție. Mulți dintre oamenii aceia arătau dezumanizați: unii dintre ei aveau trupuri de copii și fețe bătrânicioase, se găseau printre ei bărbați cu ochi bulbucați și femei cu bărbii și cu membre păroase (reacția naturală a corpului la foame și frig). Mulți dintre ei erau desculți. Din când în când, venea câte cineva atât de slăbit, încât de-abia reușea să țină o cană de supă în mână.

Themis ajungea acasă zilnic cu aceleași întrebări pe buze.

– Crezi că lucrurile o să continue așa la nesfârșit? căuta ea asigurări din partea lui Panos.

Guvernul colaboraționist nu le dădea grecilor de rând nici un soi de asigurare că ar fi avut de gând să le îmbunătățească situația. Era obligat să răspundă la solicitările forțelor de ocupație, ceea ce însemna că, pentru majoritatea oamenilor, condițiile de trai rămâneau aproape imposibile. Excepție făceau doar cei care exploatau piața neagră.

– De fiecare dată când ai ocazia, scrie ceva pe câte un zid, dar să te asiguri că nu te vede nimeni, îi spusese Panos lui Themis. Fiecare cuvânt o să contribuie la demoralizarea ticăloșilor ăstora.

Themis considera că acele inscripții pe ziduri nu aveau cine știe ce importanță, însă Panos părea mai optimist ca de obicei și-i promisese că aveau să scape în

curând de nemți.

– Poate că guvernul nu face nimic, însă sunt alți oameni care fac, o asigură el pe Themis.

– Ce vrei să spui? îl întrebă ea, entuziasmată. O să se întâmple ceva?

În ultima vreme apăruseră informații despre o retragere a armatei germane, însă se dovediră a fi simple zvonuri. Singurul lucru bun care se întâmplase datorită acelei vești fusese faptul că bunurile de consum fuseseră lăsate să circule pe piață de către cei care le acumulaseră, iar, ca urmare, prețurile scăzuseră.

– Themis, ceva se întâmplă deja.

Panos rostise cuvintele încet, chiar dacă nu era nimeni altcineva acasă.

– Ce anume? șopti ea cu febrilitate.

– Ceva se întâmplă în fiecare moment, în fiecare zi, îi explică el.

– Dar ce? stărui ea, cu ardoare. Spune-mi! Spune-mi!

În ciuda instinctului de a-și proteja sora, dorința de a o ști de partea lui fu mai puternică. În viitorul apropiat ar fi putut avea nevoie ca ea să-l acopere.

– Ajut pe cineva, zise el repede. E o femeie care locuiește în apropiere și care găzduiește câteodată soldați britanici. Dacă te uiți la ea, nu ți-ai putea închipui că face așa ceva, însă e cea mai curajoasă femeie pe care am întâlnit-o vreodată.

– Și ce trebuie să faci tu?

– Știi că lucrez într-o *kafeneío?* E vizavi de casa ei și pot să fiu cu ochii pe ce se întâmplă, sau pot crea o diversiune dacă oamenii pe care ea îi ajută n-au cum să plece fără să fie observați. Nu e departe de noi, e în apropierea bulevardului Patission. Mai fac și alte lucruri mărunte, cum ar fi să le găsesc haine de rezervă.

– E periculos ceea ce faci?

– Da. Nu cumva să-i spui lui *yiayiá*. Sau celorlalți. Eu sunt exact genul de persoană pe care Thanasis ar aresta-o.

– Sigur că nu le spun. Jur!

Panos știa că Themis își putea ține cuvântul.

– Pot să fac și eu ceva? întrebă Themis plină de entuziasm. Vreau și eu să ajut. Spune-mi ce pot să fac!

– Deocamdată nimic, răspunse Panos. Dar o să-i spun Lelei...

– Lela?

– Așa o cheamă, Lela. Lela Karagiannis. O să-i spun că ești de partea noastră. Iar dacă avem nevoie de ceva...

– Aș face orice ca să ajut, îl încredință Themis.

– Știi deja că nu le poți spune nimic celorlalți. Vreau să spun că absolut nimic. Sunt chestiuni de viață și de moarte, Themis. Înțelegi asta.

Panos știa că în jocul acela al rezistenței și al subterfugiilor, o adolescentă inocentă precum Themis, care oricum arăta cu mult mai tânără decât era, putea fi de mare ajutor. Soldații străini își alegeau întotdeauna suspecții din rândul bărbaților tineri, când adevăratul vinovat – o fată inocentă sau o doamnă bătrână – se afla chiar sub nasul lor.

Themis se simți fericită, în primul rând pentru că Panos o alesese drept confidentă, dar mai ales pentru că acum spera să se implice și ea. Orice ar fi fost mai bun decât acceptarea acelei situații. Spera să fie contactată cât mai repede, ca să poată să-și aducă și ea contribuția la schimbare.

Vremea se mai îmblânzise și erau mai puțini oameni morți pe străzi, însă inflația și lipsa tuturor produselor de bază continuau să-i afecteze pe majoritatea oamenilor. Guvernul nu părea capabil să le îmbunătățească situația, iar la sfârșitul lui 1942 doar Thanasis își mai păstră optimismul atunci când prim-ministrul Georgios Tsolakoglou demisionă. El fu înlocuit de Constantine Logothetopoulos, un personaj care studiase medicina în Germania și care era căsătorit cu nepoata unui feldmareșal german.

– Sunt convins că o să facă o treabă mai bună, zise Thanasis vesel, după ce ajunse acasă de la secție.

Faptul că făcea parte din forțele de poliție îi satisfăcea cu prisosință dorința de ordine, disciplină, și pe aceea de a purta o uniformă. Membrii familiei nu-l văzuseră niciodată mai fericit decât acum. Zâmbea larg și de-abia aștepta să-l ademenească pe Panos cu știrea.

– Avem de-a face cu un germanofil, spuse el triumfător, deci o să fie capabil să scoată condiții mai favorabile de la nemți. Asta e o știre bună pentru toată lumea, nu-i așa?

Cu fiecare comentariu făcut, Thanasis împlânta pumnalul tot mai adânc în credințele fratelui său.

– Nu-i decât o nenorocită de marionetă, ca și celălalt! exclamă Panos, căci toată lumea știa că noul prim-ministru îl felicitase pe ambasadorul german pentru succesul țării sale. Nu pot să cred că suntem frați cu adevărat, continuă Panos. Parcă ai avea sânge de *nazist*.

– Panos! îl certă *kyría* Koralis. Oprește-te! Ne jignești pe toți spunând asemenea lucruri. Gândește-te la mama și la tatăl tău!

Stătea în picioare lângă sobă, amestecând într-o oală care conținea aproape doar apă și linte. Acum, că bijuteriile fuseseră vândute, *kyría* Koralis simțea pe deplin impactul austerității în bucătărie. Când pâinea era tăiată, aduna toate firimiturile

într-un borcan, ca să le folosească altă dată. Dădea pe răzătoare vinete și le folosea pe post de carne, fierbea stafide ca să obțină un soi de sirop.

Copiii se holbară la ea. Trecuseră luni de când părinții lor fuseseră pomeniți ultima oară. În imaginația lui Themis, Eleftheria aproape că devenise o stafie. Câteodată o vedea în vis, o figură eterică, îmbrăcată în halate albe de casă, într-un spațiu fantomatic.

O scrisoare adresată tatălui lor ajunsese la ei de curând și fusese deschisă de *kyría* Koralis. Avusese nevoie de trei luni ca să traverseze Grecia ocupată și conținea un scurt raport anual despre starea în care se afla Eleftheria. Imaginea pe care o avea Themis în minte nu era departe de realitate. Mama ei nu mai purta acum nimic altceva decât un capot de spital într-o nuanță pastelată. De obicei era închisă într-o cameră albă, mai degrabă o celulă capitonată decât spațiul paradiziac pe care fiica ei și-l imaginase. *Kyría* Koralis ascunsese scrisoarea de copii, ca nici unul dintre ei să nu afle despre adevărata situație a mamei lor.

În încercarea de a domoli scânteia care se aprinsese între frații ei, Themis veni cu ideea de a încerca să-și aducă mama înapoi la Atena. Propunerea se lovi de lipsa de entuziasm a celor trei și de refuzul total al bunicii.

– Cred că, după atât timp, îi e mai bine acolo unde e, spuse *kyría* Koralis cu glas categoric, atentă să nu divulge ceea ce știa despre nora ei. Nu există nici o modalitate de a călători până aici. Și naziștii n-au compasiune pentru cei care nu sunt...

– Nu sunt cum? întrebă Themis cu inocență.

– Normali, zise Margarita, terminând fraza bunicii.

– Cum adică?

– Știi că nu e normală, o împunse Margarita. Nu te mai preface. Și poate că e moștenire de familie, la urma urmei.

Se aplecă spre sora ei, miorlăind ca una dintre Furii, cu fața contorsionată într-o grimasă macabră.

– Potolește-te! se răsti Panos la ea. Poartă-te cum trebuie.

– Cine, eu? Nu-mi spui tu mie ce să fac!

Se repezi la fratele ei, scheunând ca o harpie.

– N-ai pic de inimă, Margarita. Nici un dram!

Fără să-și mai mănânce supa, Panos înșfăcă o bucată de pâine și părăsi încăperea.

Margarita se opri din țipat, rușinată pentru moment.

Conversația se calmă o vreme. Cei trei frați se gândeau la tatăl și la mama lor.

Kyría Koralis așteptase momentul potrivit ca să le spună că tatăl lor nu le mai trimitea bani. Acum, că ultima bijuterie fusese vândută, era nevoită să găsească un motiv pentru care mesele deveniseră din ce în ce mai frugale.

– Îi pare rău că nu vă mai poate susține cu bani, însă situația din America nu e una ușoară.

Explicația fu atât de vagă, atât de neconvingătoare, încât nu avură nimic de zis.

Singurul lor venit consta acum din salariul de polițist al lui Thanasis, bacșișurile încasate de Panos la *kafeneío* și câștigurile mărunte ale Margaritei, obținute la magazinul de rochii, unde, pe măsură ce trecea timpul, clienții deveneau aproape în exclusivitate soldați germani, care cumpărau pentru amantele lor.

Cina se încheiase, iar Margarita și Thanasis părăsiră încăperea. Themis rămase așezată pe scaun, cugetând încă la absența părinților, care nu-i păruseră niciodată atât de îndepărtați și de nepăsători ca acum.

– Mă întreb dacă are vreo importanță din ce părinți ne naștem, medită ea cu voce tare. Cum a fost posibil ca noi patru să fim atât de diferiți și totuși să avem aceeași mamă și același tată?

– E un mister și pentru mine. Eu n-am avut decât un singur copil, dar voi patru..., zise *kyría* Koralis clătinând din cap. Mă uimiți. Pot să văd asemănarea dintre tine și Panos – sunteți leiți. Însă ceilalți doi...

– Nu prea văd ce avem în comun.

– Nu știu, *agápi mou,* chiar că nu știu, spuse *kyría* Koralis, gândindu-se la cât de mult o punea pe gânduri Margarita în comparație cu Themis.

Ocupația Margaritei era pentru ea o sursă de îngrijorare, iar cel mai mult o neliniștea prezența parfumului și a ciorapilor fini în dormitorul ei. *Kyría* Koralis știa că nepoata trebuia să se îmbrace elegant pentru slujba de la magazin, însă faptul că avea acces la bunuri de lux era neobișnuit pentru o tânără de optsprezece ani.

În mod obișnuit, trecerea dintre ani le aducea oamenilor o stare de optimism, însă începutul lui 1943 nu fu marcat de nici o perspectivă de schimbare. Membrii familiei Koralis erau mai flămânzi decât oricând, acum că pe masa lor nu se mai găseau ouă, carne și ulei. Chiar dacă erau cu toții mult mai slabi ca înainte, *kyría* Koralis fu cea care pierdu mult în greutate într-un timp foarte scurt. Cele trei etaje pe care trebuia să le urce până la apartament aproape că o răpuseseră, iar atunci când febra se instală, nu se mai putu ridica din pat. Thanasis acționă repede și găsi un medic specialist care să vină s-o consulte. Așa cum se temuseră cu toții, diagnosticul fu cel de tuberculoză. Era epidemie în oraș, iar spitalele erau

supraaglomerate, însă Thanasis se folosi de privilegiile pe care le avea ca polițist și găsi un pat la spitalul Sotiria.

În prima săptămână de la internare, Thanasis se asigură că nepoții o vizitau pe bunică pe rând, în fiecare zi, însă condițiile erau atât de neigienice, iar spitalul – atât de aglomerat, încât, pentru vizitatori, șansele de infectare deveniseră foarte mari. Așa că nepoții ascultară rugămințile bunicii și rămaseră la distanță.

Fără influența *kyríei* Koralis, nu mai rămăsese nimeni care să medieze între tineri, să modereze sau să asigure imparțialitate la masă. Themis începuse să gătească, însă încercările ei de a face ceva de mâncare din câteva resturi de carne și o rădăcinoasă eșuară lamentabil.

Întrucât *kyría* Koralis nu mai era acolo ca să stea cu ochii pe ei, să le pună întrebări și să facă atât caz de prezența lor în casă, cei patru nepoți aveau mai multă libertate să plece și să vină după pofta inimii lor. Dacă bunica ar fi știut, ar fi suferit pentru că Panos nu mai venea acasă nopțile. Ar fi fost de-a dreptul disperată pentru că el o atrăgea și pe Themis pe ceea ce ea credea că era o cale „greșită".

Succesul repurtat cu un an înainte de ELAS[21], facțiunea armată a EAM[22], îi încurajase pe tot mai mulți oameni să i se alăture. Aceasta își combinase forțele cu EDES[23] (omologii lor non-comuniști) și cu forțele britanice, ca să saboteze împreună transporturile germane și italiene. Astfel, reușiseră distrugerea spectaculoasă a unui pod în nordul țării, lângă Gorgopotamos, acțiune care destabiliză forțele de ocupație. Triumful acesta le ridică moralul grecilor. Încrederea atenienilor crescu odată cu descoperirea faptului că nemții nu erau indestructibili.

La sfârșitul lui februarie, la moartea poetului Kostis Palamas, pe care Themis și Fotini îl admiraseră în trecut, mii de oameni, între care și Themis, afișară o îndrăzneală nemaiîntâlnită. Ei văzură în slujba de înmormântare un prilej de a deplânge moartea poetului, dar și unul de a arăta că patriotismul lor nu fusese zdrobit.

Themis nu rezistă tentației de a-l urma pe Panos în stradă atunci când îl văzu că-și luă paltonul și că ieși pe ușă. Se simți vinovată că-și abandonase îndatoririle de la cantina săracilor, însă dorința de a-și lua rămas-bun de la Palamas fu mai puternică. Oamenii aveau de străbătut câțiva kilometri până la Primul Cimitir, unde urma să fie înmormântat poetul.

Themis și Panos merseră braț la braț, cu capetele plecate, ca să evite contactul vizual cu orice soldat, polițist sau cu alți civili. Nu mai aveau încredere în nimeni.

Traseul parcurs evita Syntagma și ocolea prin Plaka. Trecuse timp îndelungat de când simțiseră pavajul străvechi sub tălpi, iar Themis se simți fericită să întrezărească Partenonul deasupra ei, scânteind pe fundalul unui cer albastru, înghețat. Nu-l mai văzuse atât de aproape de foarte multe luni.

Mii de oameni mergeau în aceeași direcție, pe deal în sus, trecând pe lângă templul lui Zeus. Formau un flux lin, neîntrerupt. Erau tăcuți, îmbrăcați în haine ponosite.

Câțiva soldați stăteau la poarta cimitirului, privind cu nervozitate procesiunea.

Pe măsură ce se apropiau, Themis și Panos puteau zări doar cefele oamenilor. Intrară în masa densă din fața lor și fură iute înghițiți de mulțime. Themis era prea scundă ca să vadă ce se întâmpla în față, însă reuși să audă din când în când câte un fragment din slujbă. Pentru ea, momentul reprezenta un rămas-bun pe care și-l lua și de la Fotini. În ultimele săptămâni recitise paginile scrise de prietena ei în caiet, iar acum rostea în șoaptă versurile unuia dintre poemele lui Palamas, transcrise de Fotini.

Pentru Themis, acele versuri nu avuseseră niciodată o semnificație atât de profundă ca acum:

O, viață fragedă, de coasa morții secerată
În timp ce tu visai în zori trandafirii...

Înmormântarea unei persoane ne aduce aminte de alte morți. Themis nu avea s-o uite niciodată pe Fotini, nici teribila nedreptate a sfârșitului ei prematur.

Undeva, în marea de mulțime, cineva începu să fredoneze o melodie cunoscută. Altcineva i se alătură și adăugă cuvintele. În câteva momente fură patru, opt, șaisprezece voci, iar apoi mai multe, până când sunetul se împrăștie prin mulțime asemenea unui val și deveni o demonstrație de patriotism, pe care trupele aflate la fața locului n-o putură opri.

Din primele rânduri și până la ultimele, oamenii cântară cât putură de tare imnul național. Cuvintele acestuia, dacă ar fi fost înțelese de inamicii lor germani și italieni, nu puteau transmite un mesaj mai puternic. Ele povesteau despre suferințele trăite de greci sub otomani și despre lupta lor pentru eliberare. Toți cei care cântau acum, tânjeau după aceeași dezrobire.

Dinspre grecii vechi,
A căror moarte
A adus al vieții viu,
Va renaște-n noi curajul.

Libertate,
Lasă-ne să te slăvim!

Când ajunseră la final, se așternu liniștea. Mulțimea păru buimăcită de propriul act de nesupunere, desfășurat sub ochiul vigilent al nemților. Revărsarea spontană a durerii fusese declanșată nu doar de moartea poetului, ci și de chinul la care era supusă țara, de nenumăratele pierderi pe care le suferiseră oamenii adunați acolo. Ei își înfrânaseră emoțiile prea multă vreme, iar acum își aminteau, în cele din urmă, de gustul libertății. Foarte mulți dintre ei începură, de atunci încolo, să viseze la eliberare. La fel ca toți ceilalți, Themis avu sentimentul că acel act colectiv de sfidare făcuse ca lucrurile să redevină posibile. Din acel moment, propria ei îndrăzneală crescu.

La scurt timp după înmormântarea lui Palamas, starea de sănătate a *kyríei* Koralis se îmbunătăți.

– Nu sunt încă pregătită să plec din lumea asta. N-o iau pe urmele domnului Palamas, îi spuse ea lui Themis, care își reluase vizitele la spital în ciuda protestelor teatrale ale Margaritei cum că ar fi putut s-o molipsească de tuberculoză și pe ea.

– Arăți mult mai bine săptămâna asta, *yiayiá,* o încurajă Themis, care observase culoarea apărută în obrajii bunicii.

– Sper să-mi dea drumul acasă cât mai repede, răspunse *kyría* Koralis.

Themis vorbi cu asistentele medicale, care îi confirmară că bunica ei avea să se poată întoarce acasă în câteva săptămâni.

În acele zile, guvernul anunță mobilizarea forțată a populației civile din Grecia. Foamea și disperarea îi făcuseră deja pe mii de greci să lucreze în lagărele de muncă nemțești, însă noua prevedere îi obliga să lupte pentru Germania pe toți bărbații cu vârste între șaisprezece și patruzeci și cinci de ani. Zvonurile despre condițiile vitrege pe care oamenii le aveau de îndurat în lagărele de muncă îi făcură pe greci să întâmpine vestea mobilizării cu frică și dezgust. Panos se străduia să-și stăpânească furia. Îi spuse lui Themis că avea să facă orice ca să evite mobilizarea.

La câteva zile după aceea, Themis plecă s-o viziteze din nou pe bunica, însă se împotmoli în centrul orașului, unde drumul îi fu blocat de o demonstrație uriașă. Panos o prevenise că era posibil să aibă loc un astfel de eveniment. Oamenii protestau împotriva mobilizării civililor. Themis încercă să găsească o altă rută, dar, în cele din urmă, renunță.

Seara, Thanasis fu enervat de faptul că Themis fusese împiedicată să-și viziteze bunica și spuse că el era împotriva manifestației.

– Te surprinde faptul că oamenii protestează fiindcă nu vor să fie duși în Germania? îl întrebă Panos pe fratele lui.

Thanasis nu răspunse, însă până și tăcerea și-o calculase ca să provoace.

– Spune-mi, te-ai duce să lucrezi într-un lagăr de muncă în Germania? Ai fi fericit să faci asta?

– Am deja o slujbă decentă, răspunse Thanasis plin de el. Altfel, de ce nu? Cel puțin, aș avea ceva de lucru.

– Asculți toată propaganda asta și crezi în ea, asta e problema.

– Propagandă! Tu ești cel care înghite propaganda, comunistul naibii!

Panos nu-i răspunse imediat. Era mândru de credințele lui și n-avea de gând să-și nege înclinațiile comuniste. I se părea corect să-i susțină pe cei săraci și oprimați.

Thanasis credea că Panos urma dăunătoarea cale sovietică.

– De ce nu ești în stare să vezi beneficiile noii ordini?! îi strigă el, plin de frustrare, lui Panos.

Themis se făcu mică pe scaunul ei. Aștepta cu nerăbdare întoarcerea acasă a bunicii, știind că asemenea răbufniri violente ar fi fost, măcar în parte, controlate.

– Chiar vrei să știi de ce? răspunse Panos. Pentru că vreau drepturi pentru toți oamenii din țara asta. Nu doar pentru bogați. Nu doar pentru politicieni și pentru simpatizanții naziștilor. Cei săraci au dreptul să mănânce, iar stânga are dreptul la libertate de exprimare. Dacă tu vrei să trăiești sub ocupație germană pentru totdeauna, e alegerea ta. Spre deosebire de tine, eu n-o să mă supun naziștilor.

Thanasis ridică brațul ca să-l lovească, însă Panos se așteptase la mișcarea lui. Se feri cu dibăcie de pumnul care-i țintise fața și se mută în spatele scaunului, ridicându-l ca să se apere. Panos era subțire și agil. Ar fi pierdut în toate luptele fizice directe cu fratele lui, însă ar fi câștigat toate încercările de a se feri de ele.

În data de 5 martie avu loc o demonstrație antiguvernamentală și mai mare, cu pancarte care-l atacau pe prim-ministru și care cereau interzicerea mobilizării armate. Șapte mii de oameni se adunară în centrul orașului, între ei aflându-se veteranii răniți în campania din Albania, angajați ai guvernului și studenți. Magazinele și firmele rămaseră închise, iar manifestația deveni echivalentă cu o grevă.

Poliția deschise focul asupra mulțimii și ucise șapte manifestanți; câteva zeci de oameni fură vătămați. Thanasis fusese de serviciu altundeva în oraș în ziua aceea, însă câțiva dintre colegii lui se făcură responsabili de uciderea oamenilor.

Cei doi frați nu vorbiră mult timp după aceea. Evenimentul fusese pentru amândoi o victorie, dar și o înfrângere. Prim-ministrul îi învinovăți pe comuniști că atâtaseră mulțimea și că provocaseră violențe, însă în același timp anunță că mobilizarea civililor încetase și că grecii nu mai aveau să fie trimiși la muncă în Germania.

Când *kyría* Koralis fu externată și ajunse acasă după luni de absență, acolo o întâmpină o tăcere apăsătoare. Bătrâna doamnă păși încet din cameră în cameră. Câteva haine zăceau împrăștiate în dormitor. Se uită la fotografia fiului ei și la portretele copiilor lui, așezate pe comodă. Doar imaginile lor rămăseseră ca s-o asigure că aceștia existau. În rest, totul părea schimbat.

Războiul acela nenorocit le luase totul, se gândi ea pe când încerca, folosindu-se de slabele-i puteri, să aprindă focul în sobă.

Lui Thanasis i se cerea mereu să facă ore suplimentare, iar Panos muncea în ture lungi la *kafeneío*. Margarita își petrecea tot timpul la magazin, iar Themis gestiona acum cantina săracilor. Se întâmpla tot mai rar să stea cu toții în jurul mesei mari, de mahon. Părea că anii zgomotoși de dinainte nici nu existaseră.

Era adevărat că războiul care sugrumase Grecia le schimbase viețile, însă ravagiile timpului avuseseră și ele ceva de spus.

La câteva zile de la întoarcerea bunicii, prim-ministrul își dădu demisia.

– N-aș putea zice că-mi pare rău, fu de părere Panos. N-a făcut mai nimic ca să ne ajute, nu-i așa?

– Sunt convinsă că a făcut tot ce a putut, răspunse *kyría* Koralis, încercând să evite o reacție din partea lui Thanasis.

Era pentru prima oară când băieții se aflau amândoi acasă.

– Dar e simpatizantul nemților, *yiayiá*. Toată lumea spune asta, interveni Themis.

– Ei, să sperăm că următorul își va ajuta *patrída*[24] un pic mai mult, răspunse bătrâna doamnă. Și că ne va aduce tuturor pâinea de care avem nevoie.

Era mai preocupată, mai mult decât oricând, să-și hrănească familia.

– Poate că o fi în stare să ne dea de mâncare, zise Panos. Dar noul ministru, Rallis, a fost prietenul lui Metaxas, așa că știm cui îi este loial.

Thanasis își păstră însă gândurile pentru sine. Știa că Ioannis Rallis avea un obiectiv clar: să-i controleze pe comuniști.

Până în acea vară apăruseră deja treizeci de mii de membri activi ai mișcării de rezistență ELAS, iar nemții nu mai aveau suficiente forțe ca să-i țină sub control. Spre groaza multora, nemții înarmaseră un batalion de securitate care fusese anume creat de Rallis. Astfel, grecii fuseseră înarmați ca să se lupte cu grecii.

Câteva săptămâni mai târziu, pe fondul intensificării luptei împotriva mișcării de rezistență, Panos plecă să se alăture forțelor ELAS. O prevenise pe Themis că era posibil să plece din Atena împreună cu Manolis, bărbatul pe care-l întâlniseră în acea zi acasă la Fotini, însă căzuseră de acord ca el să-și păstreze destinația

secretă. Ar fi fost mai sigur pentru amândoi. Margarita era în stare s-o tragă pe Themis de păr îndeajuns de tare. Se antrenase bine în toți acești ani.

Atât Panos, cât și Themis sperau ca, măcar pentru un timp, patul gol să nu fie băgat de seamă. Orele de lucru ale lui Panos nu erau fixe, iar Thanasis lucra adesea în ture de noapte.

Trecură două zile înainte să vorbească cineva despre absența lui. Chiar dacă nimeni nu știa unde se dusese, înțeleseră cu toții motivul plecării.

Armata Populară de Eliberare a Greciei
Frontul de Eliberare Națională, principala mișcare a Rezistenței elene
Ellínikos Dímokratikos Ethnikós Strátos (Armata Națională Democratică Greacă)
Patria (în limba greacă în original)

Capitolul 9

Pentru Thanasis era periculos să aibă un membru al familiei care lupta alături de comuniști. În același timp, voia să se asigure că restul familiei se afla de partea lui. Ca de obicei, „scena" pe care el se desfășura era la masa mare, în jurul căreia șezuseră întotdeauna și care avea acum și mai multe urme și adâncituri de la vasele și cuțitele de bucătărie trântite cu furie pe tăblia ei.

De fiecare dată când venea de la muncă, Thanasis aducea ultimele știri, redate, bineînțeles, din perspectiva guvernului. Comuniștii câștigau teren, iar el le descria izbânzile cu tot mai multă silă. ELAS preluase controlul asupra unor zone întregi din nordul Greciei, iar într-o seară Thanasis auzi o știre care îl tulbură puternic.

– Și-au instituit propriile tribunale, protestă el. Chiar și un nou sistem de impozitare. Oricine nu e de acord cu politica lor, le devine dușman.

– Nu e drept, fu de părere *kyría* Koralis.

– Pe lângă asta, știați că le conving și pe femei să li se alăture?

Vestea asta îl supărase pe Thanasis mai mult decât orice altceva.

Până atunci, Themis nu-i ascultase cu atenție cuvintele, însă interesul îi fu stârnit pe dată.

– Femeile își abandonează familiile și folosesc arme, adăugă el, dezgustat. Femei în pantaloni! Cu arme!

Margarita, căreia îi plăcuse să defileze în uniforma ei EON (care încă atârna în șifonier), ședea pe colțul mesei, cosând nasturi la o cămașă a lui Thanasis. Avea în continuare pasiunea de a se îmbrăca elegant, însă acum aspira la *haute couture*[25].

– Auzi, pantaloni, repetă ea. Ce nefiresc!

Themis visa cu ochii deschiși. Oare cum s-ar fi simțit în pantaloni? Se gândi că erau foarte confortabili. Dacă cineva i-ar fi dat o pereche, i-ar fi îmbrăcat într-o clipă.

Învățase de multă vreme că era mai bine să tacă atunci când Thanasis își ținea cuvântările pline de invective, iar acum era mai important ca oricând să păstreze tăcerea. Avea în față o carte și se prefăcea că citește. Era, de altfel, subterfugiul ei de zi cu zi. În ultima vreme chiar avea ceva de ascuns.

Așa cum îi promisese lui Panos, începuse s-o ajute pe femeia care-l mobilizase pe acesta prin curajul ei: Lela Karagiannis. În fiecare dimineață, la aceeași oră, Themis se ducea pe strada învecinată, unde locuia Karagiannis. Aceasta ducea o viață absolut obișnuită, alături de soțul ei și de cei șapte copii. Din când în când,

Themis primea câte un mesaj discret, care-i spunea când și unde trebuia să meargă. De obicei instrucțiunile îi indicau să întâlnească un străin, cu care trebuia să simuleze că purta o conversație scurtă, iar apoi să plece mai departe. În esență, acea întâlnire însemna o diversiune, însă acțiunile lui Themis erau atât de subtile încât nici ea nu le înțelegea. Nici măcar pe Lela Karagiannis n-o întâlnea, însă îi era suficient să știe că putea juca un rol în salvarea unor vieți, ajuta la o evadare sau oferea acoperire pentru o acțiune de rezistență mai importantă. Dacă ceea ce făcea ea ar fi generat fie și cel mai mic efect asupra dușmanului, atunci Themis simțea că efortul era justificat. Orice act de împotrivire ajuta la destabilizarea trupelor germane.

În timp ce Themis frunzărea paginile, absentă, Thanasis își continuă perorația.

– Conducătorul ELAS e un monstru!

– Dar n-a cooperat el cu britanicii ca să distrugă împreună podul? îl întrerupse *kyría* Koralis.

– Asta s-a întâmplat acum un an, spuse Thanasis. A fost și ultima oară când a colaborat cu cineva. Velouchiotis face acum doar ce vrea el și când vrea el. Majoritatea grecilor îl urăsc.

– De ce? fu curioasă să afle Margarita.

Thanasis demonstrase întotdeauna o răbdare nelimitată atunci când sora lui avea dificultăți să înțeleagă ceva. Margarita era una dintre puținele persoane pentru care ocupația străină adusese mari beneficii, așa încât nu-și dorea în mod special ca războiul să se termine.

– Pentru că acum a ajuns să atace alte grupuri ale rezistenței, explică Thanasis. Se spune că e violent și cu cei care sunt de partea lui. E un animal!

– Thanasis, te rog, interveni *kyría* Koralis.

Era de părere că nepotul ei vorbise destul. Nu putea decât să spere că nepoatele aveau să-i rămână protejate de brutalitatea despre care se spunea că abunda acum în afara Atenei, în zonele controlate de comuniști.

Themis disprețuia în tăcere detașarea surorii ei față de agitația care le cuprinsese țara. O observa pe Margarita plecând și venind de la muncă în fiecare zi, cufundată în gândurile și visurile ei, îmbrăcată impecabil, întotdeauna cu un zâmbet pe față. Se întâmpla din ce în ce mai des să nu ajungă acasă la cină, ca în acea seară din septembrie 1943, când la radio se transmitea anunțul că italienii li se predaseră Aliaților și că se retrăgeau din Grecia.

– E o veste bună, nu-i așa? o întrebă Themis pe bunica.

Thanasis nu era nici el acasă, iar ele erau singure la masă.

– Să sperăm, *agápi mou*, răspunse *kyría* Koralis. Nu-mi doresc decât să se termine războiul.

Înainte de retragere, trupele lui Mussolini le vânduseră luptătorilor ELAS arme, grenade și chiar motociclete. Plecarea armatei italiene le ridică moralul grecilor, pentru că urma să pună și mai multă presiune asupra nemților. La rândul ei, activitatea rezistenței grecești se intensifică. ELAS avea acum la dispoziție noi stocuri de muniție, însă între rezistența comunistă și cea de dreapta izbucniseră violențe. La fel ca mulți alții, Thanasis începuse să creadă că, dacă Grecia se elibera de ocupația germană, gherila comunistă avea să încerce să controleze întreaga țară.

– Pe cine ai vrea să ai alături dacă nemții pleacă? își întrebă el bunica. Pe domnul Stalin, comunistul, sau pe domnul Churchill, care crede în democrație? Pentru că asta e alegerea pe care o avem de făcut.

– Tot ce vreau e ca Panos să se întoarcă acasă în siguranță, răspunse *kyría* Koralis, încercând să evite întrebarea.

– Nu e în siguranță atâta vreme cât luptă alături de comuniști, îi spuse Thanasis. Pentru că sunt niște tirani. Nu știi ce povești circulă despre ei, *yiayiá*?

– Din partea mea, n-au decât să-i tiranizeze pe nemți cât vor ei, răspunse *kyría* Koralis. Trebuie să scăpăm de nemți.

– Dar nu le fac rău doar nemților! Știi ce se întâmplă de fiecare dată când ucid fie și măcar un singur neamț?

Bunica dădu din cap în semn că nu știa.

– Nemții se răzbună. Zeci de greci sunt uciși în schimb. Zeci.

– Dar Panos nu vrea să se întâmple așa ceva, obiectă *kyría* Koralis.

– Poate că nu. Dar cei de stânga fac mai mult rău decât bine. Și aș vrea ca fratele meu să înțeleagă și el lucrul ăsta.

Thanasis nu pierdea nici un prilej ca să-și critice fratele, chiar și în absența acestuia. Misiunea lui de o viață era să se asigure că bunica îl prefera în continuare pe el, în defavoarea lui Panos.

Panos n-o să vadă niciodată lucrurile așa cum le vezi tu, își spuse Themis în sinea ei. *N-a făcut-o nicicând.*

Existau o multitudine de povești despre acțiunile de pedepsire care aveau loc atât pe continent, cât și în insule. Într-o seară de decembrie, Themis și *kyría* Koralis stăteau și citeau ziarul lăsat de Thanasis pe masă. Ambele fură oripilate de cele citite. *Kyría* Koralis își ștergea lacrimile cu șorțul, urmărind detaliile unei întâmplări povestite de un martor aflat la fața locului.

Cu o lună în urmă, forțele de ocupație germane organizaseră o operațiune militară în jurul orășelului Kalavryta, cu scopul de a slăbi rezistența greacă apărută

în regiunile muntoase al Peloponezului. Misiunea lor era să lichideze gherilele greceşti şi să recupereze şaptezeci şi opt de soldaţi germani care fuseseră răpiţi de acestea. În momentul în care germanii au găsit cadavrele unora dintre soldaţii capturaţi, generalul Karl von Le Suire a semnat un ordin de represalii împotriva grecilor. Armata motorizată şi trupe de soldaţi au avansat către Kalavryta, dând foc satelor aflate în drum.

După ce naziştii au ajuns în oraş, au închis femeile şi copiii în clădirea şcolii, unde i-au încuiat, iar apoi au incendiat toate celelalte clădiri. Aproape cinci sute de bărbaţi şi de băieţi de peste doisprezece ani au fost, apoi, forţaţi să mărşăluiască în sus, pe dealul de la marginea oraşului. Au fost aliniaţi şi mitraliaţi. Martorul, un păstor bătrân, care fusese plecat să-şi pască turma, se întorsese în momentul în care începuse execuţia. Omul povestea că masacrarea bărbaţilor durase mai mult de două ceasuri. Atunci când femeile şi copiii au reuşit să scape din clădirea şcolii, au văzut că toate celelalte case din oraş erau cuprinse de flăcări. În următoarele ore şi zile, amorţite de şoc, foame şi frig, soţiile şi mamele, surorile şi bunicile au început să înmormânteze bărbaţii.

Din cele spuse de martor, limbile ceasului din turnul bisericii se opriseră la ora două şi treizeci şi patru de minute. Aceasta, spusese el, fusese ora la care căzuse secerat primul bărbat.

După ce i-au ucis pe bărbaţi şi pe băieţi, nemţii au lichidat mii de animale şi au dat foc recoltelor, lăsându-i pe supravieţuitori fără case şi fără hrană.

Themis fu podidită de lacrimi citind relatarea, imaginându-şi ce simţiseră femeile atunci când îşi îngropaseră bărbaţii şi copiii. Se gândi că cei rămaşi şi-ar fi dorit să fie între cei morţi.

De data asta, cei din familia Koralis fură cu toţii de acord. Măcelul din acel orăşel şi din satele învecinate era un act de cruzime şi de răzbunare total nejustificat. Fuseseră ucişi mai mult de o mie de oameni. Toţi cei din familie îşi exprimară speranţa că Panos fusese departe de ororile petrecute acolo, dar chiar şi aşa, Thanasis nu se putu abţine să facă legătura între fratele lui şi ororile petrecute, spunând că, după părerea lui, acesta putea fi implicat.

Cu toate că naziştii fuseseră cei care uciseseră cu sânge-rece, Thanasis insista să dea vina pe comunişti:

– ELAS trebuia să respecte dorinţa locuitorilor din Kalavryta, spuse el. Să stea la distanţă de ei.

– *Nimic* nu poate justifica uciderea acelor oameni nevinovaţi! strigă Themis. Nimic!

– Îți zic eu, Themis. ELAS trebuia să știe că aveau să urmeze represalii pentru uciderea soldaților germani!

– De ce trebuie să dai vina pe oricine altcineva decât pe nemți? De ce-i învinovățești pe greci?

Themis își pierdu cumpătul. Violența masacrului o șocase profund și fratele ei voia, parcă, să-i găsească justificare.

– Vă rog, încercă să-i împace bunica, pe un ton conciliant. Ceea ce s-a întâmplat e îngrozitor. Dar n-o să fie mai bine dacă voi strigați unul la altul.

– Vreau doar ca Themis să înțeleagă că bieții oameni din Kalavryta au plătit pentru acțiunile inutile ale ELAS. Și mai trebuie să înțeleagă că asta fac stângiștii tot timpul. Pun în pericol pe toată lumea. La fel ca Panos! Ne pune pe toți în primejdie.

– Destul, Thanasis, destul! spuse *kyría* Koralis.

– Oricum nu pot să mai ascult ce zice, răbufni Themis.

Era pentru prima dată când îl combătea pe fratele ei atât de deschis.

Plină de furie, năvăli afară din apartament, lăsându-l pe Thanasis să-i predice bunicii despre pericolul reprezentat de rebelii comuniști și despre beneficiile înarmării a zece mii de luptători greci cu scopul de a-i înfrânge.

– Știu că sună ca și când cele zece mii de greci anticomuniști ar fi de partea nemților, dar, în definitiv, nu e mai bine așa decât cu idioții ăștia de stângiști la putere? Te rog, gândește-te, *yiayiá*. Ce fel de țară vrem să avem?

Kyría Koralis nu răspunse. Își dorea ca lucrurile să fi fost ca înainte de ocupație: să aibă destulă mâncare pe masă, să știe că lumina n-avea să se stingă pe nepusă masă și să aibă niște pingele noi, de piele, la pantofi. Încă se recupera după șederea în spital, iar asemenea discuții o secătuiau de putere.

În următoarele luni, tensiunea dintre Themis și Thanasis continuă să crească. Singurul membru al familiei care părea cu adevărat fericit era Margarita, care radia.

– E plăcut să vezi pe cineva care zâmbește, spuse *kyría* Koralis într-o zi, când rămăseseră împreună acasă.

Margarita își îmbrățișă bunica.

– Sunt fericită, *yiayiá,* îi șopti ea la ureche. M-am îndrăgostit.

– Te-ai îndrăgostit! strigă *kyría* Koralis, plăcut surprinsă.

– Șșștt..., o temperă nepoata. Nimeni nu trebuie să afle.

– Dar de ce? întrebă *kyría* Koralis. De ce trebuie să fie un secret? Dragostea e ceva minunat.

– Pentru că el e ofițer german.

Kyría Koralis nu știu ce reacție să aibă, însă înainte de a avea timp să vorbească, Margarita își suflecă mâneca să-i arate ceva.

– Uite!

Pe încheietură îi strălucea un ceas cu diamante de o asemenea delicatețe și frumusețe, încât bunicii i se tăie respirația.

– De unde... de unde îl ai?

– De la el, răspunse Margarita conspirativ. Nu-i așa că-i frumos?

Se vedea că ceasul nu era nou-nouț. Îi aminti bunicii de bijuteriile pe care fusese obligată să le vândă. Poate că obiectul acela aparținuse altcuiva, care suferise ca și ei, sau poate că fusese al uneia dintre familiile de evrei deportate, care, după cum spuneau zvonurile, fuseseră obligate să-și lase toate bunurile în urmă.

– Mi-a mai dat și alte lucruri!

Bătrâna doamnă nu știu ce să spună. Nu mai puse nici o întrebare și-i promise Margaritei să păstreze secretul. Știa ce ar fi spus Themis dacă ar fi aflat.

Între timp însă, Themis devenise bănuitoare. O întrebă pe bunică-sa cum își explica ea faptul că Margarita avea întotdeauna ciorapi de mătase, când toată lumea purta perechi groase, peticite sau cu ochiurile duse. Și de ce credea ea că părul Margaritei era coafat după ultima modă și dat cu lac.

Kyría Koralis ridica din umeri, dornică să prevină furtuna care ar fi izbucnit dacă ar fi spus adevărul.

În cele din urmă, Themis îi vorbi direct surorii ei:

– De unde îți iei toate lucrurile astea? întrebă ea, știind că răspunsul nu avea decât câteva variante posibile. De pe piața neagră? De la un soldat german?

Margarita își justifică înfățișarea strălucitoare folosindu-se de veninul ei caracteristic:

– Nu ne putem îmbrăca toți ca tine, o zeflemisi ea pe Themis. Unii dintre noi se străduiesc un pic mai mult. Nu crezi că e și ăsta un fel de efort pe timp de război?

Era adevărat că Margarita avea nevoie să fie bine îmbrăcată la magazin. Pe parcursul a optsprezece luni, modificase fiecare articol de îmbrăcăminte din grămada de haine vechi a mamei ei, aflată încă în dulapul bunicii, la care adăugase alte haine, cumpărate la mâna a doua. Stătea în fața oglinzii ore întregi, cu o cutie de ace cu gămălie în mână, și le ajusta cu grijă după formele ei. Era un truc pe care-l perfecționase în timp, iar rochiile rezultate, cu imprimeuri florale vii, făcute din crepon, mătase și catifea, i se potriveau perfect pe corp.

Reciclarea era acum o practică larg răspândită. Nimic nu era aruncat; de la cojile de cartofi la ciorapii uzați, totul putea fi refolosit. Margarita își găsise cu adevărat

vocația, iar rezultatele muncii ei erau miraculoase. Învăluită în ținutele fermecătoare pe care le crea, încerca să le copieze pe vedetele de cinema, ajutată fiind de o siluetă plină (atât de rară în Atena acelor vremuri) și de buzele țuguiate artistic.

După acea discuție, Themis o surprinse pe sora ei în plină stradă, într-o după-amiază. Margarita era împreună cu prietena ei, Marina. Amândouă stăteau de vorbă cu doi ofițeri îmbrăcați în uniforme nemțești. Toți patru râdeau și zâmbeau, afișând o anumită familiaritate. Unul dintre soldați îi atinse brațul Margaritei, iar apoi fetele plecară. Themis observă privirile aruncate peste umăr de soldații ce încercau să prindă o ultimă imagine a celor două fete mergând braț la braț. Themis băgă de seamă că până și mersul legănat și ușuratic al celor două era menit să atragă atenția bărbaților.

Spre deosebire de sora ei, Themis se pierdea în atmosfera cenușie a Atenei. Pentru femeile între opt și optzeci de ani, rochiile erau croite în același stil banal, încheiate cu nasturi până sus, iar hainele fetei, demodate și jerpelite, se încadrau perfect în ambianța generală. Margarita și Themis aveau viziuni diametral opuse despre ceea ce însemna „efort pe timp de război".

Îmbrăcămintea anostă o ajuta pe Themis să-și continue rolul pe care-l avea în lupta tăcută ce se purta împotriva forțelor de ocupație. Uneori se ducea și se așeza în *kafeneío*, acolo unde lucrase Panos, și trăgea cu urechea la conversațiile pe care, apoi, le putea reda mai departe. Înțelesese că plecarea italienilor, alături de raidurile sporite ale forțelor speciale britanice și grecești în insule, pusese o mare presiune asupra nemților. La asta se adăuga frământarea crescândă pe care o provoca avansul către Grecia al armatei ruse. Pe zi ce trecea, Themis se simțea din ce în ce mai optimistă și mai mândră să facă parte dintr-un plan mai mare.

Arii întinse din Grecia muntoasă erau acum controlate de rezistența comunistă, iar ca să se poată lupta cu comuniștii, nemții începuseră să devină din ce în ce mai dependenți de intervenția batalioanelor grecești de securitate.

Atunci când Marea Britanie începu să susțină forțele de rezistență de dreapta (cu scopul de a preveni căderea Greciei sub influența rusă), Themis și toți cei care susțineau forțele de stânga resimțiră o puternică lovitură. Themis se temea cel mai mult pentru Panos și pentru tovarășii lui, fiindcă împotriva lor luptau acum nemții, britanicii și grecii.

Nemții continuau să comită acte sălbatice de răzbunare, chiar dacă pierduseră teren. La 1 mai 1944, ziua în care, pe timp de pace, s-ar fi sărbătorit cu bucurie venirea verii, fuseseră executați două sute de prizonieri comuniști în Kaisariani, ca pedeapsă pentru uciderea unui general-maior german. Themis și Thanasis nu

schimbară aproape nici o vorbă despre eveniment, care se petrecuse într-o suburbie apropiată.

În iunie, pe când Trupele Aliate debarcau în Franța, nemții se străduiau să păstreze controlul asupra Greciei. Acțiunile de rezistență îi demoralizaseră, fapt care îi dădu lui Themis un motiv de optimism. Fiecare zi aducea însă noi dezastre, iar contraatacurile nemților păreau tot mai puternice.

Un alt masacru stârni dezgust și controversă în familia Koralis. De data asta lucrurile se întâmplaseră în satul Distomo, la o sută cincizeci de kilometri depărtare de Atena. Până și Margarita fu profund mișcată auzind povestea celor întâmplate.

La început, informația despre cele petrecute fusese sumară, fiindcă rămăseseră foarte puțini martori. O mână de supraviețuitori au povestit că soldații germani merseseră din casă în casă, tăind cu baionetele tot ce le ieșea în cale: prunci (născuți sau nenăscuți), bărbați, femei, copii, chiar și câini și alte animale domestice. Preotul fusese spânzurat, iar trupurile altor săteni fuseseră găsite atârnate în copaci; oamenii fuseseră uciși în plină stradă, pe când încercau să fugă. Într-o singură după-amiază, populația fusese decimată aproape în întregime, iar majoritatea clădirilor fuseseră demolate cu totul.

– Se zice că au fost uciși cu sutele, murmură Themis.

– Sunt sigură că e o exagerare, spuse *kyría* Koralis.

Ca de obicei, Thanasis se folosi de întâmplare ca să demonstreze că luptătorii din rezistență le creau probleme civililor. Pentru Themis, nu era decât o nouă scuză, folosită de naziști ca să ucidă.

– Stângiștii au tras în nemți. Așa a început toată povestea. Și așa se întâmplă de fiecare dată, se înfurie Thanasis. Nevinovații plătesc prețul.

– Da! strigă Margarita cu sentimentalism. Se zice că au murit și copii nounăscuți. De ce nu se dă rezistența la o parte?

– Dar nu i-a ucis ELAS, protestă Themis. *Nemții* i-au omorât!

Themis de-abia își mai putea stăpâni frustrarea pe care o simțea față de frații ei. Nu vedeau că rezistența se străduia să elibereze țara. În fiecare zi, la cantina săracilor, se uita în ochii oamenilor flămânzi, rămași fără adăpost, înfricoșați, și știa că nemții erau cei care le reduseseră viețile la atât de puțin. Perioada de foamete maximă se încheiase, însă foarte mulți erau încă extrem de nevoiași, fără nimic altceva decât hainele de pe ei.

Acestora li se adăuga un număr mare de evrei ascunși în oraș, care aveau nevoie de ajutor. Zeci de mii fuseseră deja trimiși de naziști în Polonia, însă unii dintre ei ignoraseră somația de a se înregistra, simțind că viețile lor se aflau în primejdie. În

drum spre casă, Themis trecea adesea pe la câte una dintre casele în care aceștia se ascundeau, lăsând în hol pachete cu mâncare. Cei care trăiau cu frica nemților și a spionilor acestora erau adesea ținuți în viață de rețeaua Lelei Karagiannis, care se răspândise în toată Atena. Themis nu le întâlnise niciodată pe victimele invizibile ale terorii naziste, dar știa că le ajuta să supraviețuiască.

Fata își respecta cu asiduitate rutina zilnică, purtând în minte imaginea lui Fotini. Dacă putea salva măcar o persoană, salva, de fapt, copilul, fratele, prietenul cuiva. Acțiunile ei meritau riscul la care se expunea. Într-o zi de iulie, pe când se plimba, nonșalantă, pe o stradă din cartierul obișnuit, descoperi că bilețelul care-i fu strecurat în palmă nu conținea obișnuitele instrucțiuni. Nu avea nici o adresă la care să lase mâncare, ci o îndemna simplu: *Continuă să mergi. Nu te întoarce.*

Mâinile începură să-i tremure în timp ce citea biletul, iar picioarele abia o duseră până la capătul drumului. Știa că era important să se comporte ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat, să meargă mai departe, iar apoi să se ducă, pe ocolite, acasă.

A doua zi, Thanasis anunță cu încântare că o femeie din zonă fusese arestată de nemți.

– Pentru spionaj și pentru că ascundea persoane subversive, spuse el.

Themis știu numaidecât că se referea la Lela Karagiannis. Cineva o trădase. Poate că cel care o denunțase fusese chiar Thanasis. Se strădui să-și îndepărteze din minte acel gând, însă în ultima vreme începuse să se simtă din ce în ce mai neîncrezătoare în familia ei și mai izolată de ea.

Pe când Thanasis comenta ultimele noutăți, ușa se deschise. Themis se aștepta s-o vadă pe Margarita repezindu-se înăuntru pe tocurile ei înalte, cu zâmbetul larg, de un roșu aprins. Era însă Panos, care venea înspre ei învăluit în umbra înserării.

Trecuse mai mult de un an de când plecase de acasă. Bucuria lui Themis fu la fel de sinceră pe cât era nemulțumirea lui Thanasis.

– Ai reușit să supraviețuiești? îl întrebă Thanasis fără menajamente.

– Nu-mi vine să cred! Ai venit, spuse Themis fără afectare, îmbrățișându-și strâns fratele.

Panos nu spuse nimic. La început, Themis nu-și dădu seama de starea groaznică în care se afla el, însă o descoperi de îndată ce-l îmbrățișă. Era aproape incomod să-l ții în brațe, atât îi erau de ascuțite oasele, care parcă îi răzbăteau prin piele.

Văzu că fața și mâinile lui Panos erau acoperite de răni.

Thanasis se dădu înapoi, plin de silă.

– Trebuie să le curățăm, zise Themis așezându-l pe un scaun, după care umplu iute o oală cu apă și aduse borcanul cu sare. Unele dintre ele par infectate, adăugă

ea.

Panos se supuse în tăcere, dându-și jos cămașa și scoțând la iveală dungi adânci, de-a curmezișul spinării. O vreme nu spuse mai nimic, tresărind ocazional atunci când sora lui îi tampona rănile.

– Te-au biciuit? întrebă Thanasis.

Panos ridică ochii și se uită la fratele lui. Nu era nevoie să-i dea nici un răspuns. Thanasis părăsi încăperea.

Themis avea o mie de întrebări de pus, însă știa că încă nu era momentul.

– Slavă Domnului că te-ai întors, spuse ea cu glas șoptit. Slavă Domnului!

Pe când Themis îi îngrijea rănile lui Panos, bunica se întoarse de la treburile ei.

– *Panagiá mou*! strigă bătrâna doamnă. Panos! Unde ai fost până acum?

Vorbi cu el de parcă tocmai întârziase la masă. Dintr-odată, observă ce făcea Themis și se dădu înapoi, îngrozită de severitatea și de adâncimea rănilor.

– *Agápi mou, agápi mou*..., rosti ea printre lacrimi. Bietul de tine...

În orele care urmară, aflară mai multe despre cele petrecute cu Panos. Un membru al batalionului de securitate îl arestase în munți și îl predase nemților. În ultimele luni, Panos fusese captiv în închisoarea din Haidari, nu departe de casa lor.

– Ne-au bătut în fiecare zi, murmură el. La câteva ore, deschideau ușa și îl luau afară pe câte unul. Nu știam niciodată al cui era rândul.

Ochii lui Panos erau plini de durere pe când le spunea povestea ultimelor săptămâni. Îi cunoscuse pe mulți dintre cei care fuseseră executați la Kaisariani. Se simțea vinovat și acum fiindcă nu fusese acolo, cu ei.

Themis îi făcu patul, cu cearșafuri curate și răcoroase, care însă fură curând pătate de sângele infiltrat prin bandaje. În următoarele zile, îi ținu companie fratelui ei. Panos îi povesti despre lunile pe care le petrecuse implicat în acte de sabotaj, despre arestarea lui și despre condițiile inumane din închisoare. La rândul ei, Themis îi relată micile ei acte de rebeliune împotriva ocupanților. Amândoi o deplânseră pe curajoasa Lela Karagiannis.

Margarita rămase la distanță de Panos, dezgustată de felul în care arăta fratele ei.

Nici Thanasis nu se apropia de el. Dormi pe canapea, ca să nu împartă camera cu Panos.

Pe măsură ce rănitul își recâștiga puterile, naziștii și le pierdeau pe ale lor. În următoarele luni, odată cu înfrângerea de pe frontul de est și cu invazia rușilor, Germania fu forțată să capituleze. În octombrie 1944, nemții se retraseră din Atena. Însă pe măsură ce înaintau spre nord, se lansară într-o nouă campanie de

pustiire, distrugând drumuri, poduri și căi ferate. La sfârșitul perioadei de ocupație, membrii familiei Koralis erau în continuare la fel de divizați în reacțiile lor. Themis, care tânjise după acel moment, simți o imensă ușurare. Într-o zi însorită și caldă, la mijlocul lui octombrie, se alătură mulțimii de oameni care curgea pe strada Akademias, spre piața Syntagma, aclamând și agitând steaguri.

Străbătând, în drum spre casă, orașul dărăpănat, Themis înțelese că avea să mai treacă timp până să poată merge din nou pe străzi fără să-i fie teamă. Lela Karagiannis fusese executată în septembrie, cu doar câteva zile înainte de retragerea nemților. Cineva, poate chiar un vecin, o trădase. Chiar dacă trupele străine plecaseră, alți inamici rămăseseră pe loc.

Themis ajunsese aproape de casă. Trecând pe lângă bisericuța închinată lui Agios Andreas[26], observă un buchețel de flori albe lăsat pe prag. Intrigată, se aplecă să citească cartonașul prins de buchet.

Odihnește-te în pace, Elada!

Themis se opri locului. Cel care scrisese cuvintele acelea avea dreptate. Era pace acum, însă Grecia pe care Themis o cunoscuse odinioară murise. Pacea și moartea nu se excludeau una pe cealaltă.

Se ridică în picioare și studie cu atenție clădirea străveche, care fusese martora ocupațiilor turcești și germane. Themis știa că bunica mergea din când în când la biserică, însă pe ea întunericul perioadei din urmă o îndepărtase de credință. Trecuseră ani de când intrase ultima oară în biserică.

Deschise ușa și rămase uimită să vadă interiorul strâmt strălucind de flacăra a mii de lumânări. O femeie solitară, învăluită în haine negre, ședea nemișcată în strana din față. Themis putea să-i zărească picioarele goale, sfrijite, cu vene groase, vizibile chiar și în întuneric.

Interiorul bisericii nu era mai mare decât camera de zi a familiei Koralis, fiecare părticică de zid fiind acoperită cu frescele care îi înfățișau pe sfinți. În lumina pâlpâitoare, Themis le studie chipurile. O profesoară de religie încercase cândva să le explice elevilor noțiunea de *charmolýpi*, însă discursul îi fusese întâmpinat de treizeci de fețe nedumerite. Themis înțelegea acum pe deplin semnificația ambivalentă a cuvântului. Bucuria-îndurerată, redată atât de elocvent de expresia fiecăruia dintre sfinți, o privea din icoane. Studie expresia atât de deosebită pe care o aveau privirile lor și-și dădu seama că o văzuse, de fapt, de atâtea ori. După toți acești ani, înțelese, în cele din urmă, ce anume încercase biata profesoară să-și învețe elevii despre iconografie: amestecul de bucurie și tristețe era vizibil în profunzimea de nepătruns a privirii, în conturul buzelor, în fermitatea maxilarului, în înclinarea capului. În termeni biblici, era vorba despre bucuria

mântuirii dobândite prin suferința sacrificiului. Pacea și moartea, speranța și disperarea coexistau și nu puteau fi separate.

Copilăria lui Themis se încheiase cu imaginea unei haine roșii în piața din fața casei. Tot atunci încetase să mai creadă. La trei ani distanță, fiind în vârstă de optsprezece ani, Themis încă simțea durerea pierderii pe care o suferise. Continua să deplângă moartea lipsită de sens a lui Fotini. Inima îi fusese însă alinată de întoarcerea acasă a lui Panos. Înțelegea că amărăciunea și dulceața existau mereu împreună.

Când se întoarse acasă, se așeză pe patul lui Panos și vorbiră despre cele văzute de ea.

– Poate că asta înseamnă să fii adult, spuse fratele ei.

– Să înțelegi că fericirea nu poate să rămână în stare pură?

– Nu știu mai multe decât știi tu, adăugă el, solemn. Dar pare să fie adevărat, nu?

În casă se găseau doar ei. Margarita și Thanasis erau la muncă, iar *kyría* Koralis plecase să caute zahăr la magazin, imaginându-și, optimistă, că raționalizarea avea să se sfârșească începând din acea zi.

– Am câștigat victoria, însă n-o pot sărbători încă, adăugă Panos. Chiar dacă sunt îndeajuns de puternic ca să ies pe stradă, n-aș ieși.

Themis dădu din cap, înțelegătoare.

– Am văzut oameni purtându-se ca niște animale în anii ăștia. Și unii dintre ei sunt încă afară, pe străzi.

Panos rosti acele vorbe cu glas tremurător. De când se întorsese acasă, Themis băgase de seamă că fratelui ei i se întâmpla destul de des să-și piardă controlul asupra emoțiilor. Acum, lacrimile îi curgeau pe obraji.

Era încă fragil, însă cel puțin puteau să-l hrănească și să-l pună pe picioare, se gândi ea.

Thanasis era, la rândul lui, neliniștit în legătură cu eliberarea, însă din motive diferite. Credea că Grecia ar fi putut să tragă foloase dintr-o legătură pe termen lung cu Germania nazistă, dar se împăcase cu gândul că sorții nu fuseseră de partea lui. Acum aștepta întoarcerea din exil a guvernului, sperând ca venirea acestuia să-i pună pe comuniști la locul lor. Îl înfuria faptul că ELAS se scălda în gloria adusă de victorie, revendicând în întregime izbânda asupra nemților.

Kyría Koralis nu susținea nici una dintre părți, încercând să fie de acord cu nepoții ei, însă nereușind să mulțumească pe nici unul. Tot ceea ce conta pentru ea era faptul că de acum încolo se putea ca magazinele și piețele să fie

aprovizionate din nou cu carne, ulei, pâine și cu toate celelalte mărfuri de bază, care lipseau de atâta vreme.

Simțămintele Margaritei erau lipsite de orice ambiguitate. Nici *lýpi* – tristețea – n-avea cum să le descrie. „Suferință" ar fi fost cuvântul cel mai potrivit. Margarita suspina și bătea cu pumnii în pernă. Nimic din ce-i spunea bunica sau oricine altcineva n-ar fi putut s-o consoleze.

– S-a dus... S-a dus, hohotea ea. *Mein Geliebter*, iubitul meu, s-a dus. *Mein Geliebter...*

– Poate că ar trebui să te duci tu la el, *agápi mou.* Ai putea avea parte de o viață mai bună în Germania. Heinz a fost foarte generos cu tine.

Fusese prima dragoste, adâncă, puternică și nemuritoare, iar Margarita era de neconsolat. Văzând că vorbele ei nu reușeau s-o liniștească pe nepoată, *kyría* Koralis încercă altă stratagemă.

– O să mai fie și altul, draga mea, zise bătrâna doamnă, disperată. Într-o zi o să găsești pe altcineva, crede-mă.

Themis auzi lamentațiile surorii ei și înțelese mai bine semnificația întâlnirii dintre Margarita, Marina și cei doi ofițeri. Germana devenise obișnuită pe străzi în ultimii doi ani, însă fu scârbită să audă această limbă în propria casă.

– Asta explică cele întâmplate în ultimele luni, îi șopti ea lui Panos.

– E o mică trădătoare, răspunse Panos cu glas scăzut. Și sunt multe altele ca ea.

– Mulți alți colaboraționiști, vrei să zici? întrebă Themis.

Panos dădu din cap în semn că da. Amândoi știau că ocupația luase sfârșit, însă nu și războiul.

Când ultimii soldați germani plecară, tensiunile și antagonismul dintre frați începură din nou. Panos voia să știe ce avea să se întâmple cu cei care colaboraseră cu nemții. El suferise personal din pricina lor.

– Deci, ce credeți că ar trebui să se întâmple cu oricare dintre cei care i-au susținut pe naziști? întrebă Panos într-o zi.

– Asta o să fie treaba noului guvern. Se pare că au promis demnități unor comuniști care au fost nominalizați, deci ar trebui să fii mulțumit, nu?

Comentariul sarcastic al lui Thanasis era menit să provoace, însă *kyría* Koralis prinse mingea din zbor, gata să arbitreze discuția.

– Probabil că sunt lucruri mai importante de făcut decât pedepsirea grecilor de către greci, spuse ea. Poate că trebuie să iertăm.

Panos și Thanasis schimbară priviri cu subînțeles.

– Cel mai important lucru e să ne refacem țara, adăugă *kyría* Koralis.

– *Yiayiá* are dreptate, aprobă Thanasis. Ascultă ce zice ea. Trebuie să reconstruim.

Bunica avea, desigur, dreptate. Mii de sate fuseseră lăsate în paragină, zeci de mii de oameni își pierduseră locuințele și întregul avut. Recoltele fuseseră distruse, iar bisericile, avariate. Nimeni nu cunoștea numărul oamenilor care muriseră de foame sau fuseseră victime ale violențelor, o parte dintre acestea fiind săvârșite de greci împotriva grecilor.

Puțini dintre cei care-și vedeau pământul devastat nu fuseseră atinși de *charmolýpi*, iar bucuria pe care ar fi trebuit să le-o aducă eliberarea fusese umbrită de imaginea unei țări aflate în ruină. Alții erau dominați de sentimente și mai puțin subtile. În ei începuse să mocnească o dorință arzătoare de dreptate.

Panos știa cine îl trădase și cine îl biciuise în închisoarea Haidari. Erau oameni de aceeași naționalitate cu el. În acele zile, iertarea nu era pe primul plan în mintea lui.

Îmbrăcăminte și accesorii de lux (în limba franceză în original)
Sfântul Andrei (în limba greacă în original)

Capitolul 10

– Sunt prea slabi..., mormăi Thanasis citindu-și ziarul într-o seară din săptămâna următoare.

– Cine? întrebă *kyría* Koralis.

– Guvernanții. Dacă nu dezarmează gherilele, o să aibă probleme.

– Te aștepți ca rezistența comunistă să pună jos armele așa, pur și simplu?! exclamă Panos. De ce-ar face-o? Fără nici o garanție?

– Garanție că ce?

– Garanția unui rol, Thanasis! Un rol în guvern. Fără ELAS, steagul nazist ar flutura încă pe Acropole.

– N-ai nici o dovadă că ar fi fost așa, ripostă Thanasis. Nemții n-au plecat de aici din cauza comuniștilor. Asta e o pretenție ridicolă.

– ELAS a jucat un rol important în subminarea nemților, Thanasis. O știi la fel de bine ca și mine.

Thanasis nu-l contrazise, dar, ca de obicei, se ținu tare pe poziții.

– Oricare ar fi părerea ta, eu tot nu înțeleg de ce armata nu face uz de forță ca să-i dezarmeze pe comuniști.

– Sunt sigură că știu ei ce fac, insistă *kyría* Koralis. Trebuie să rămânem optimiști. Cel puțin, acum avem de mâncare...

– Avem oricum mai multă decât înainte, zise Themis punându-și un braț în jurul bunicii. Și tu ești atât de pricepută să gătești ce-i mai bun, *yiayiá*.

Themis mânca unul dintre ardeii umpluți gătiți de bunica ei, cu vădită prețuire. *Kyría* Koralis putea transforma cele mai simple ingrediente, chiar și orezul și roșiile, în hrană pentru zei.

Spre deosebire de ceilalți, care puseseră pe ei câteva kilograme de la plecarea nemților, Margarita slăbise și devenise mai palidă. Sânii nu-i mai împungeau rochiile, iar cureaua i se strânsese gaură cu gaură. Într-un moment în care orașul părea că-și regăsise surâsul, ea și-l pierduse pe al său. Până și magazinul ei iubit se închisese, acum că nemții plecaseră. Nu mai avea suficienți clienți.

Kyría Koralis credea că ea era singura care cunoștea cauza și profunzimea tristeții Margaritei. Themis și Panos erau în egală măsură conștienți de ele, însă nu-i arătară surorii lor nici un pic de simpatie.

Într-o seară, Themis vru să destrame discuția tensionată dintre frații ei, despre rolul ELAS, așa că îl duse pe Panos pe balcon, unde șezură împreună, scăldați în

ultimele raze de lumină.

– Încearcă să nu-l bagi în seamă pe Thanasis, Panos, îl îndemnă ea. Nu face decât să te provoace. Dar tu știi adevărul mai bine decât oricine.

– E clar ce se întâmplă, răspunse Panos, deznădăjduit. Dar Thanasis refuză să vadă. Guvernul s-a întors din exil împreună cu prim-ministrul, brigăzile militare guvernamentale sunt pe drum, iar mii de trupe britanice sunt deja aici!

– Panos, vorbește mai încet.

– Dar Themis, știi care e țelul lor. Să ne zdrobească! Să ne oprească să avem orice fel de putere. Iar asta, după tot ce-am făcut ca să-i înlăturăm pe nemți...

Themis înțelegea situația foarte bine. Își puse mâinile pe umerii lui tremurători și-l rugă să se liniștească.

– Nu putem face nimic acum, îi spuse ea.

La lumina lunii care răsărise, Themis băgă de seamă strălucirea unei lacrimi în ochii lui Panos. Îi întinse batista ei.

Margarita plecase împreună cu prietena ei, Marina, ca să vadă marșul brigăzilor guvernului pe străzile orașului.

– Erau atât de arătoși, îi șopti ea mai târziu bunicii. Cel puțin, e cine să ne apere dacă o să fim atacați de comuniști.

– *Agápi mou*, nu vorbi așa. N-o să ne atace.

– Nu fi așa de sigură, *yiayiá*. N-ai auzit cum i-au ucis pe toți cei care n-au vrut să-i susțină? Comuniștii sunt foarte cruzi. Mai răi decât nemții.

– Nu vorbi atât de tare, Margarita. Să nu te audă Themis și Panos că spui lucrurile astea.

– Dar e adevărat, *yiayiá*. Și mă bucur că au venit soldații în Atena, orice ar zice alții.

Panos își petrecea cea mai mare parte a timpului stând acasă. Ieșea o singură dată pe zi la o plimbare scurtă, ca să cumpere ziarul *Rizospastis*, singurul în care avea încredere. Îl citea din scoarță-n scoarță și apoi îl lăsa pe masa din bucătărie, ca să-l provoace pe fratele lui. Și reușea de fiecare dată să-l înfurie pe Thanasis, care îl arunca, melodramatic, la coș, de îndată ce se întorcea acasă.

– Problema ta e că nu faci decât să stai degeaba toată ziua și să citești, crezând că știi totul când de fapt nu știi *nimic*, îi zicea el lui Panos, batjocoritor. Ar trebui să ieși mai mult din casă.

De fapt, Panos era nerăbdător s-o facă. Spre sfârșitul lui octombrie, pe când lumina scăzuse afară, energia lui spori, așa că începu să se aventureze, din când în când, în piață. Se uita la trecători și se întreba ce fel de oameni erau. Nici în

ultimele luni nu știuse cu adevărat cine îi era prieten. Oamenii nu purtau întotdeauna o uniformă, care să facă lucrurile clare.

Themis avea și ea timp liber, acum că se închisese cantina săracilor. Îl însoțea pe Panos în plimbări ceva mai lungi. Într-o dimineață, pe când ajunseseră aproape de centru, se opriră brusc. Dăduseră colțul și văzuseră înaintea lor un grup de soldați străini.

– Englezii, zise Panos cu glas scăzut.

Uniformele lor kaki erau de neconfundat.

– Toată lumea se aștepta să vină, spuse Themis.

Pe când termină de vorbit, un convoi de camioane trecu pe lângă ei, pline cu oameni îmbrăcați în aceleași uniforme. Numărară mașinile.

– Treisprezece, spuse Panos. A câte cincizeci.

– Șase sute cincizeci, zise Themis.

– Bravo, surioară! o tachină Panos.

– Și bănuiesc că mai vin, răspunse ea. Am auzit zvonuri că Churchill trimite mii.

Continuară să meargă și ajunseră în dreptul soldaților.

Unul dintre ei se uită la ei și-i zâmbi lui Themis. Îl simți pe fratele ei că se încordează.

– Ai un foc? îl întrebă o voce în engleză.

Panos nu înțelese cuvintele, însă gestul fusese îndeajuns de clar. Își scoase prețioasa brichetă din buzunar și întregul grup se aplecă să împartă flacăra. Cel mai în vârstă din ei scoase apoi un pachet de țigări, o marcă americană, și-i oferi lui Panos o țigară, pe care acesta o luă, recunoscător, și zâmbi.

Trase primul fum stând acolo, lângă soldat. Nu fumase niciodată un tutun atât de dulce.

– *Efcharistó*, spuse Panos. Mulțumesc.

– Ef-harry...stou, răspunse unul dintre soldați, într-o încercare de a rosti ceva în greacă. Ef-harry...stou! Ef-harry...stou!

Panos își luă sora de braț și ocoli grupul de bărbați care râdeau. Merseră către casă pe un drum mai lung, ca să evite să treacă din nou pe lângă ei.

– Păreau destul de prietenoși, spuse Themis.

– Nu te lăsa păcălită, răspunse Panos. Sunt aici pentru că Churchill îi urăște pe comuniști. Și pentru asta au venit. Să-i ajute pe guvernanți să scape de noi.

– De unde știi? obiectă Themis.

– Dar e limpede, Themis. Churchill îi detestă pe fasciști, însă unii zic că-i urăște și mai mult pe comuniști.

Cu o asemenea prezență militară în oraș, normalitatea era departe de a se întoarce. Totuși, în următoarele zile Themis începu să observe în vitrinele magazinelor câteva afișe cu „Angajăm". Avea nevoie să facă ceva, așa că începu să se oprească și să le citească.

Într-o zi, pe când se plimba cu Panos, văzu un anunț în geamul uneia dintre farmaciile din centrul orașului și intră ca să vadă despre ce era vorba. Avea cunoștințe temeinice de științe și de matematică, iar proprietarul, *kýrios* Dimitriadis, putu să vadă că era dispusă să muncească din greu. Themis își începu serviciul în prima săptămână din noiembrie.

În fiecare dimineață, din momentul în care intra în farmacie, Themis pătrundea într-o altă lume. Simetria fără cusur a rândurilor de recipiente făcute din sticlă, cutiile așezate ordonat, alternanța alb-negru a dalelor de pe jos, toate astea îi dădeau un sentiment de calm. Farmacia era imaculată, iar munca, meticuloasă.

Una dintre îndatoririle ei era să șteargă amprentele de pe geamurile de sticlă ale dulapurilor de lemn și să lustruiască ramele de mahon. Tot responsabilitatea ei erau și borcanele mari, de porțelan, pe care trebuia să le dea jos și să le umple.

– Sunt aproape la fel de mari ca tine, îi spusese, zâmbind, fiul farmacistului, care părea mereu prezent atunci când Themis trebuia să se urce pe scara de lemn ca să ajungă la rafturile de sus.

Câteodată o ținea de glezne „ca s-o ajute să-și țină echilibrul", după cum susținea el.

Atitudinea acestuia o făcu pe Themis să se simtă foarte stânjenită. Intențiile lui deveniră și mai clare atunci când o surprinse în magazia întunecoasă și n-o lăsă până ce nu-l sărută. Ea fu mâniată și dezgustată, nu numai din pricina trupului transpirat care se lipise de ea, ci și din cauza abuzului de putere la care fusese supusă. El știa foarte bine cât de multă nevoie avea ea de lucru.

În următoarele săptămâni, pe măsură ce medicamentele esențiale începuseră să apară, Themis învăță cum să combine remediile pentru bolile comune. De asemenea, deveni expertă în a face față avansurilor nedorite ale fiului lui Dimitriadis. În cele din urmă, el renunță la încercările stângace de a o seduce și începu s-o ignore total.

Ca mulțumire pentru hărnicia ei, farmacistul, care era un om bun, o ajută să facă alifii pentru cicatricile lui Panos și un amestec pentru tusea persistentă a bunicii. Lui Themis aproape că îi părea rău atunci când venea timpul să plece acasă și să-și pună halatul alb în spatele ușii de la laborator. Totul era la locul lui în farmacie, spre deosebire de căminul ei, în care exista prea puțină armonie.

Și Thanasis lucra din greu: la secția de poliție zilele de muncă erau lungi, responsabilitățile – dificile, iar el și colegii lui se aflau mereu în alertă. Către sfârșitul lui noiembrie, fu desemnat să stea de pază la o manifestație în cinstea sărbătoririi fondării Partidului Comunist, la care participară mii de oameni. Îi fusese greață să stea acolo și să asculte discursurile. Vorbitorii cereau insistent ca, dacă cei aflați la putere aveau de gând să dizolve ELAS, să fie demobilizate și brigăzile militare guvernamentale.

Thanasis ajunsese acasă furios.

– Nu ne putem permite să-i lăsăm de capul lor pe blestemații ăștia de comuniști, care au numai pretenții și vor să ia puterea. Prim-ministrul trebuie să preia controlul, zise el dând cu pumnul în masă.

– Thanasis! strigă *kyría* Koralis, tresărind din pricina violenței izbucnirii lui.

Kyría Koralis era deprimată. Trecuse doar o săptămână de când trupele inamice plecaseră, și un alt conflict părea să se apropie.

– Poate că nu-i așa de simplu, spuse Themis. Nu e toată lumea de acord cu planurile lui.

Margarita oftă:

– De ce nu vrei niciodată să accepți lucrurile așa cum sunt, Themis?

– Pentru că unora dintre noi nu le place nedreptatea, Margarita. Opunem rezistență, răspunse ea cu glas scăzut.

Margarita se bosumflă.

– N-am observat că ai fi protestat, i-o întoarse ea.

– Erai prea ocupată să fii prietenă cu naziștii ca să observi *orice*, zise Themis.

Margarita sări și o plesni tare peste față.

– *Ticăloasă* mică! Cere-ți scuze! *Acum!*

Themis se clătină sub lovitura primită și-și duse palma la obraz. Thanasis o apucă de brațe pe Margarita, ca s-o oprească.

– Lasă-mă, Thanasis! Lasă-mă! Cum îndrăznește?

N-o înfuriase acuzația, ci faptul că Themis nu părea să ia în serios povestea ei de dragoste.

– Calmează-te, Margarita. Te rog.

– E o mică *ticăloasă*. Nu înțelege nimic. N-o să găsească iubirea niciodată. Nimeni n-o să vrea s-o ia de nevastă, *niciodată*.

Ura care se revărsa din Margarita îi șocă pe toți. Chiar și pe *kyría* Koralis. Thanasis o duse pe sora lui în dormitor. Murmurul vocilor lor se putu auzi o vreme. Themis rămase în bucătărie, ținând o cârpă rece pe obrazul umflat.

La scurtă vreme după asta, prim-ministrul Georgios Papandreou făcu publică o dată-limită până la care trebuia ca forțele comuniste de rezistență să depună armele. În țară, douăzeci de mii de membri intrară în alertă și refuzară să renunțe la arme. Cei șase miniștri care susțineau ELAS protestară și-și dădură demisia din guvern, chemând oamenii la demonstrație.

Ca urmare, lui Thanasis îi crescu numărul orelor de muncă. Era așteptat un protest.

În 3 decembrie, Thanasis nu se întoarse acasă la ora obișnuită. Mâncarea îl aștepta pe masă. Ceilalți începuseră fără el. Margarita ședea amestecând în supă, absentă, fără să ducă lingura la gură.

– O să vină imediat, zise ea. I-ai spus că faci *kléftiko*[27] și sunt sigură că n-o să rateze mâncarea lui favorită, îi spuse ea bunicii.

Panos era tăcut. Se înfuriase pe sine însuși fiindcă n-avea putere să se ducă în centru, însă vremea se răcise, iar febra lui părea să apară și să dispară în mod repetat. Încă avea nevoie de un baston ca să străbată orice distanță. Dacă era vreo demonstrație, ar fi vrut să fie acolo, mai ales acum, când începuse să bănuiască faptul că Thanasis era martor la ceea ce se întâmpla. Pe masa din bucătărie se afla un exemplar din *Rizospastis*. Titlul mare, care îi chema pe susținătorii stângii să se alăture plănuitei demonstrații, părea că-i reproșa absența.

Deși conștiința o îndemnase să fie solidară cu demonstranții, Themis alesese să-și petreacă ziua acasă, cu Panos. Știa cât de mult avea să-și regrete fratele ei neputința de a lua și el parte la acea acțiune, așa că Themis se folosi de scuza că era o zi de duminică.

– Am lucrat atât de mult săptămâna asta, spusese ea. Vreau doar să mă odihnesc.

La scurt timp după ce începuseră să mănânce, auziră zarvă mare în stradă. Themis sări în picioare. Panos se ridică și el de pe scaun.

Themis alergă să deschidă ușile balconului. Un grup de oameni vorbeau jos, în piață, surescitați de emoție. Apoi auziră cu toții un zgomot familiar.

– Împușcături..., zise Panos cu glas scăzut. Se aud de departe. Dar sunt sigur că zgomotul vine de la niște focuri de armă.

– Nu știm cine pe cine împușcă. Așa că nu trebuie să tragem concluzii pripite, spuse *kyría* Koralis.

Cum stăteau ei și se uitau în stradă, un vecin ajunse, alergând, în piață. Îi zări uitându-se peste balustradă.

– Cineva a fost omorât! strigă el. În Syntagma. Au tras asupra protestatarilor! Poliția a tras asupra lor. E nebunie acolo, jos!

Vecinul era cunoscut pentru vederile lui de stânga, însă acum părea că dorea să ajungă repede acasă, cât mai departe de conflict.

Cei patru aflați pe balcon se uitară unul la altul năpădiți de frică, oroare și confuzie. Themis alergă înăuntru ca să pornească radioul, însă se transmitea doar muzică.

– Nici unul dintre voi n-are voie să meargă acolo, ați înțeles? Toată lumea stă acasă.

Severitatea neașteptată a bunicii nu lăsă loc de discuții. Părea că cel mai înțelept lucru pe care-l puteau face era să-l aștepte pe Thanasis. El avea să știe tot ceea ce se petrecuse.

În jurul orei zece seara, Thanasis intră pe ușă fără zgomot, livid ca o stafie. Trase un scaun de sub masa din bucătărie și se așeză.

Ceilalți se adunară în jurul lui, iar *kyría* Koralis îi puse în față o farfurie cu *kléftiko*. Thanasis o dădu la o parte.

Își cuprinse fața cu palmele pentru un moment, înainte să se uite la ei.

– Ați aflat ce s-a întâmplat? o întrebă el pe bunica.

– Am auzit câte ceva. Dar tu ai fost acolo, zise *kyría* Koralis. Spune-ne tu.

Thanasis începu ezitant, retrăind evenimente pe care își dorea să le poată uita. Rostea cuvintele pe nerăsuflate, câteodată neinteligibil.

– Am închis străzile care duceau spre Syntagma. Asta a fost la început. Dar câțiva dintre ei au trecut de baraj... Și au venit tot mai mulți... Erau zeci de mii. Copii și femei, nu doar bărbați. Se îndreptau către sediul Poliției.

– Dar ce făceau?

– Strigau la noi! Fluturau pancartele, zise el uitându-se în jos, la mâinile care i se odihneau pe masă. Și strigau la noi, de parcă noi eram inamicii. Apoi au început să ne atace, lovindu-ne cu pancartele și repezindu-se în noi cu pumnii. Tot mai mulți li se alăturau. Era înspăimântător. Am tras câteva gloanțe oarbe, ca să-i împrăștiem.

– V-a fost frică de femei? întrebă Themis cu neîncredere. Și de *copii?*

Thanasis continuă ca și când n-ar fi auzit-o.

– Rupseseră cordoanele și se revărsau în piață...

– Dar cum au ajuns să omoare oameni? Pentru că asta se spune, îl presă Themis.

– Cineva, nu știu cine, a înlocuit gloanțele oarbe cu muniție de război.

– *Theé mou!* exclamă *kyría* Koralis, făcându-și cruci repetate.

– Oamenii au început să cadă. Zece? Douăzeci? Nimeni nu știe.

– Dar nu putea să fie doar *unul* singur care trăgea în ei, zise Panos. Trebuie să fi fost mai mulți dintre voi.

– Nu eu, Panos, poate că mai mulți, dar nu eu. Nu eu!

Thanasis era în defensivă. Părea hotărât să se distanțeze de acele morți. Pentru prima oară de când ajunsese acasă, își ridică privirea și se uită în ochii fratelui său.

– N-am ucis pe nimeni.

Trecură câteva minute înainte să vorbească cineva.

– Și așa s-a terminat totul? întrebă Themis.

– Nu. O mulțime uriașă s-a revărsat în piață. Au venit tot mai mulți și au înconjurat clădirea Poliției. Ne-am închis înăuntru. Era haos. Puteam să văd de pe geam... Unul dintre ofițeri n-a reușit să intre și l-au lovit până ce l-au omorât. Noi n-am avut cum să-l ajutăm. Au încercat să intre, țipând și strigând, aruncând cu lucruri în geamuri.

În brațele bunicii, Thanasis plângea ca un copil, iar corpul îi tremura, în stare de șoc. *Kyría* Koralis îl mângâia pe păr, legănându-l și spunându-i cuvinte de mângâiere.

Panos se răsuci, dezgustat de complicitatea fratelui său. În ochii lui, Thanasis susținuse întotdeauna violența îndreptată împotriva oamenilor cinstiți, însă nu fusese niciodată nevoit să se confrunte cu realitatea. Panos își privi fratele cu dispreț.

Ce fel de laș mai era și ăsta, plângând de parcă evenimentele care se petrecuseră n-ar fi avut nimic de-a face cu el? Nu stătuse el acolo și le lăsase să se întâmple?

În seara aceea ascultară radioul și îl auziră pe Papandreou dând vina exclusiv pe ELAS, afirmând că aceștia conduceau țara către război civil, acuzându-i că-și „înjunghiau patria drept în inimă". Panos se retrase, tăcut, la el în cameră.

Ceilalți stătură treji, încercând să înțeleagă ce se întâmpla. Până și comunicările oficiale erau confuze. Nimeni nu părea să știe ce se întâmplase, cine trăsese focurile de armă, cine era de vină, câți muriseră. Unele rapoarte spuneau că douăzeci și patru. Altele, că doar șase. La fel se întâmpla și cu numărul de răniți. Nimeni nu știa cu siguranță.

În cele din urmă, se duseră cu toții la culcare. Nu mai era nimic de spus în noaptea aceea.

Amploarea evenimentelor petrecute pusese poliția în stare de alertă. Lui Thanasis i se spusese să fie la datorie în dimineața următoare, devreme. Pleoapele îi erau grele de somn, însă de fiecare dată când închidea ochii vedea mulțimea apropiindu-se de el. În ciuda nopții friguroase, cearșafurile lui erau îmbibate de transpirație rece ca gheața. Nu dormi mai mult de o oră sau două.

Se sculă înainte de răsărit. Degetele îi tremurau pe butonierele jachetei cenușii, grele. Fusese întotdeauna atât de mândru de uniforma aceea, însă își dădea seama

că, în acea zi, ea îl transforma într-o țintă mobilă. Foarte frământat, ieși în penumbra zorilor și porni înspre centrul orașului.

La cinci dimineața străzile erau tăcute, cu excepția zgomotului făcut de flecurile lui metalice. La un moment dat auzi un strigăt cumplit, prelung și gros. Iuți pasul. Nu voia să fie confruntat cu durerea unui străin. Își realiză greșeala abia atunci când ceva negru țâșni în fața lui. Era doar o pisică în călduri.

Pe la jumătatea drumului, o furgonetă încetini trecând pe lângă el. Șoferul își coborâse geamul, iar Thanasis simți ochii omului ațintiți asupra lui. Întoarse capul și întâlni o privire încărcată de ură și de acuzații.

– Criminalule! îi strigă șoferul, scuipând spre el înainte să plece mai departe.

Fu ușurat să ajungă la destinație, chiar dacă atmosfera era sumbră în clădirea poliției.

Thanasis fu imediat trimis să păzească o poziție de partea cealaltă a pieței Syntagma. Avea de mers doar un sfert de oră, însă picioarele îi tremurau de teamă. Nu se simțise niciodată mai vulnerabil decât atunci. Totuși, își ținu capul sus și privirea înainte. Frica nu trebuia să se citească vreodată pe fața unui polițist, își spuse el.

Pe la mijlocul dimineții, în ciuda protestelor bunicii, Panos și Themis se pregătiră să plece de acasă.

– Nu ești încă refăcut, încercă *kyría* Koralis să-l convingă pe Panos.

– Vreau să-mi aduc omagiul celor morți, răspunse el.

– E important, *yiayiá*... încercă Themis să-i explice.

– Dar nu-i cunoașteți pe cei morți, insistă bătrâna doamnă. Nu le știți nici numele.

Panos și Themis schimbară o privire. Orice tovarăș din ELAS, viu sau mort, era prietenul lor.

Coborâră, braț la braț, pe bulevardul Patission, către piața Omonia. Mergeau încet, căci Panos își sprijinea greutatea în baston. Până să ajungă în centru, se treziră în coada unei lungi procesiuni. Nu puteau să vadă mare lucru, însă zvonuri despre ce se întâmpla în față circulau prin mulțime. Se părea că în cortegiu erau douăzeci și patru de coșciuge.

– Poliția le spune oamenilor că sunt pline cu pietre, zise o femeie. Dar nu-i adevărat.

– În fiecare dintre ele e un mort, adăugă alta. Oameni nevinovați.

Steaguri și bannere fluturau deasupra capetelor mulțimii. Umezeala din aer le îngreunase, dar ele încă se desfăceau și fluturau în bătaia vântului. Multe dintre ele erau pătate cu roșu: sângele victimelor din ziua trecută.

– Sunt atât de multe femei, îi spuse Themis fratelui ei.

Priviră un grup mic de femei care strigau la un polițist. Acesta stătea impasibil la colțul unei străzi. În ziua aceea el n-avea să recurgă la represalii. Atmosfera era plină de isterie, căci văduvele țipau și jeleau, înecate de durere.

Pe cel mai mare dintre bannere scria:

Când oamenii sunt amenințați de tiranie, trebuie să aleagă între lanțuri și arme.

Arme aveau atât poliția, cât și jandarmeria, care nu scăpau situația din ochi. Armele erau și în mâinile trupelor guvernamentale, care se poziționau acum pentru luptă. Chiar și după demonstrație, orașul rămăsese în tensiune.

Themis și Panos se întoarseră acasă încet, îngroziți de ceea ce urma să vină.

– Ceva o să se întâmple, spuse Panos. Sunt sigur de asta. N-o să se termine totul cu o procesiune.

Kyría Koralis era neliniștită.

– Oare când vine Thanasis acasă? întrebă ea. O să ne zică ce se întâmplă, nu-i așa?

Thanasis nu se întoarse la ora obișnuită, dar radioul transmitea știri. Trupele ELAS intraseră în capitală și începuseră să atace unitățile de poliție și clădirile guvernamentale. Ciocnirile se intensificară rapid. Mii de soldați din trupele britanice se alăturară armatei guvernamentale ca să lupte împotriva comuniștilor.

– Vezi? îi spuse Panos lui Themis. Asta așteptau. O șansă ca să ne șteargă de pe fața pământului. Mama lor de englezi!

Kyría Koralis îi aruncă o privire dezaprobatoare.

– Te rog, *agápi mou*...

– Șșștt, Panos. Încercăm să ascultăm, zise Margarita.

Themis ieși pe balcon, urmându-l pe Panos. El stătea în picioare, furios. Cu o mână strânsese balustrada atât de tare încât i se albiseră încheieturile; în cealaltă își ținea țigara. Themis putea să-i simtă frustrarea de a nu se putea duce să ia parte la acțiune.

– Știu la ce te gândești, îl consolă ea.

– Am schimbat un rând de străini cu un altul, spuse el. În loc de un general german, ne atacă unul britanic. Ți-am spus eu, Themis, că lui Churchill îi pasă doar de un singur lucru.

Themis dădu din cap. Opinia prim-ministrului britanic despre comuniști era bine cunoscută.

Încleștarea stradală fu feroce, iar de data aceasta nimeni nu mai avea muniție oarbă. Pe măsură ce luptele se dezlănțuiau, știrile de la radio anunțau că soldații

britanici foloseau tancurile împotriva ELAS, care puseseră mâna pe multe clădiri ale poliției și păreau să aibă un avantaj. Violențele se intensificară și prinseră la mijloc bărbați, femei și copii, care mureau în încrucișarea de focuri dintre diferitele facțiuni. Nici pe timpul ocupației nu avusese loc o asemenea vărsare de sânge. Viața nu mai avea pic de normalitate. Magazinele, restaurantele și hotelurile erau închise, iar alimentarea cu apă și electricitate fusese întreruptă. Rafalele violente ale armelor cu lunetă îi opreau pe oameni să iasă afară.

După trei zile, *kyría* Koralis fu copleșită de îngrijorare. Thanasis nu se întorsese în Patissia de la începerea focului.

– Băiatul meu iubit, murmura ea, în lacrimi, uitându-se la una dintre fotografiile nepotului ei favorit, care îl înfățișa absolvind academia de poliție. Dragul meu băiat.

Estimările numărului de oameni care fuseseră deja uciși în luptă variau, însă se știa că numărul polițiștilor morți era mai mare de cinci sute.

– O să mă duc la spitalul cel mai apropiat de unitatea lui de poliție, *yiayiá,* zise Margarita în cea de-a patra dimineață, încercând s-o consoleze. Poate că e acolo. Nu te îngrijora.

– E periculos, *agápi mou.*

– Themis o să vină cu mine, nu-i așa, Themis?

Themis se gândi că era nebunie curată să ieși pe străzi, iar singurul cuvânt pe care-l putu auzi în mintea ei fu „nu". Dar nu-l spuse cu voce tare. Thanasis făcea parte din poliție, pe care ea o ura, însă era, în același timp, fratele ei.

Amândouă porniră spre spitalul Evangelismos, înaintând în zigzag pe străzi lăturalnice. Fără nici un cuvânt, cuprinseră cu privirea dezastrul, ale cărui proporții creșteau pe măsură ce se apropiau de centru. Era șocant să vezi fațadele de sticlă ale magazinelor și cafenelelor spulberate de gloanțe, și zidurile ciuruite de rafale.

Margarita ar fi vrut să dea vina pe ELAS, în timp ce Themis era sigură că forțele guvernamentale și englezii erau responsabili de dezastru. O tăcere ostilă domnea între ele.

Pe la jumătatea drumului, trecură pe lângă farmacia la care lucra Themis. Toate magazinele se închiseseră de când începuse lupta, însă acum, că se apropiau la câteva sute de metri de ele, realiză că acestea n-aveau să se mai deschidă multă vreme de atunci încolo. Themis recunoscu magazinul lui Dimitriadis doar pentru că o bucată dintr-un vas de porțelan se rostogolise într-o rigolă. Alături de el se afla o etichetă purtând numele firmei, de care fusese atât de mândră pe când lucra acolo.

Themis trecu pragul farmaciei. Bucățile de sticlă îi scrâșniră sub tălpile subțiri. Podeaua cu pătrate albe și negre supraviețuise, însă flacoanele de sticlă de pe toate rafturile fuseseră distruse, de parcă ar fi fost folosite de un trăgător pe post de țintă.

– *Panagiá mou!* Sfântă Fecioară! icni Themis. Magazinul meu drag!

– Nu-i al tău, Themis. N-a fost niciodată, îi spuse Margarita, care aștepta în stradă, fără urmă de interes față de prăpădul acela. Haide, își îndemnă ea sora. Nu poți să stai acolo plângând, adăugă, dar Themis nu se mișcă. Trebuie să plecăm, o cicăli ea din nou.

În acel moment, o împușcătură le făcu pe amândouă să sară în sus de frică. Themis o trase pe sora ei în intrândul magazinului.

– La pământ! îi ordonă ea.

De data asta Margarita făcu ce-i spusese sora ei. Se ghemuiră amândouă în umbră, peste stratul de cioburi. Se ținură una de cealaltă, într-o apropiere fizică dictată de frică.

Strada răsună multă vreme de împușcături sporadice. La un moment dat, se auziră voci în imediata apropiere a farmaciei.

– Vorbeau în engleză, zise Themis după ce bărbații plecară mai departe. Erau din trupele britanice.

Din timp în timp împușcăturile se întețeau, iar fetele se ghemuiau și mai strâns, acoperindu-și urechile cu palmele. În cele din urmă, noaptea începu să cadă și se făcu prea întuneric pentru ca armele să mai poată ținti bine. Doar atunci se lăsă liniștea pe străzi.

Margarita își privi ceasul. Îi spusese lui Themis că-l primise în dar la magazin, de la un client fidel, însă soră-sa bănuia că i-l dăduse iubitul ei neamț.

– E ora nouă, șopti Margarita. Trebuie să mergem acasă. E prea târziu ca să mai mergem acum la spital.

Themis încuviință cu o clătinare din cap. Nu-și dorea decât să fie acasă, în siguranță. Surorile se ținură de mână și fugiră, cu capetele plecate, pe bulevardul Patission, până când ajunseră la cotitura bine știută a pieței în care locuiau.

– N-am reușit să ajungem acolo, îi spuse Margarita bunicii, cu răsuflarea tăiată. Ar fi fost prea periculos.

Erau extenuate amândouă, însă somnul le fu întrerupt de nenumărate ori de vise urâte în acea noapte.

În dimineața următoare, un prieten și coleg de școală al lui Thanasis trecu pe la ei ca să-i vadă. Giannis arăta îngrijorat atunci când apăru la ușă. Era evident că avea ceva să le spună.

– Nu știu ce s-a întâmplat exact, spuse el, agitat, dar ieri eram de serviciu și am fost atacați.

– *Theé mou, theé mou*, continua să repete *kyría* Koralis, făcându-și cruci peste cruci.

– A trebuit să ne adăpostim într-o clădire din apropiere – au ciuruit-o cu gloanțe. Apoi a luat foc și noi am fost prinși înăuntru. Eu am reușit să ies, dar...

– Ce? îl îndemnă Margarita să continue.

– Thanasis nu era în spatele meu. Nu venise după mine...

Vocea lui Giannis se stinse.

Kyría Koralis se prăbuși pe un scaun. Themis și Margarita se agățară una de cealaltă.

– Dar trăiește. Am aflat că e la Grande Bretagne. Folosesc hotelul pe post de spital.

Kyría Koralis începu să plângă.

– Cât de grav e rănit? Nu putem să-l aducem acasă? întrebă Margarita.

Giannis ezită un moment.

– Cred că e mai în siguranță acolo unde e, spuse el. Iar medicii militari sunt cei mai buni. O să vă aduc știri după ce reușesc să ajung acolo.

Themis se întrebă dacă Giannis le spusese tot ce știa, iar bănuielile îi deveniră mai puternice atunci când el păru să schimbe subiectul. Le spuse că membrii ELAS îi arestau pe cei pe care îi suspectau de colaboraționism și-i duceau în locuri unde le luau interogatorii. I se putea întâmpla oricui, dacă stârnea fie și cea mai mică bănuială.

– Nu trebuie decât să spui cel mai neînsemnat lucru despre ei și ești terminat, le povesti el, mimând gestul unui pistol pus la tâmplă.

Apoi Giannis spuse că trebuia să plece. Era din nou de serviciu, dar le promise că avea să se întoarcă după ce afla mai multe.

Plecarea lui lăsă familia într-o stare de ușurare și de teamă. Cel puțin știau că Thanasis era în viață.

Următoarele zile continuară să aducă știri tulburătoare despre lupta care continua. Fuseseră cu toții îngroziți de descoperirea unei gropi comune într-una dintre suburbii, ceea ce le demonstră celor mai mulți că ELAS teroriza orașul. Panos nu spuse mare lucru. Dintr-odată, fu rușinat de ceea ce făceau tovarășii lui.

Oamenii păreau să-și piardă umanitatea. Schisma care existase înainte între stânga și dreapta se adâncise și mai mult. Polarizarea devenea tot mai puternică, iar orașul era nevoit să sufere consecințele.

Zi după zi, apăreau informații noi și șocante despre brutalități și execuții. Supraviețuirea devenise principala preocupare a vieții de zi cu zi. Alimentarea cu apă era întreruptă, iar pâinea se găsea greu.

– Era mai bine pe când erau nemții aici, se plânse Margarita. Acum nu putem ieși nici pe stradă.

Themis nu putu s-o contrazică. Înainte erai în relativă siguranță atunci când ieșeai din casă, însă acum ar fi fost nebunie curată doar să încerci.

Învățară încetul cu încetul să evite primejdiile din stradă, însă nu-și imaginaseră niciodată că teroarea avea să le pătrundă în casă.

Într-o după-amiază, *kyría* Koralis moțăia, încercând să-și alunge grijile pe care și le făcea pentru Thanasis. Panos și Themis ședeau cu urechile lipite de radio, încercând să audă știrile care se transmiteau. Margarita răsfoia o revistă nemțească, pe care o cunoștea deja pe de rost. Dintr-odată, ușa de la intrare se deschise violent: o singură lovitură de cizmă o izbi de perete.

Intrarea a patru soldați britanici fu atât de neașteptată, încât încremeniră cu toții acolo unde erau. Nici unul dintre ei nu înțelegea ce se striga la ei, însă își ridicară instinctiv brațele, inclusiv bătrâna doamnă.

Li se făcu semn să se ducă în colțul camerei. Înțeleseră că trebuia să se pună la pământ, cât mai departe de ferestre.

Înainte ca familia Koralis să priceapă ce se întâmpla, doi dintre soldați măturară cu mâna fața de masă, traseră bucata grea de mobilier de-a curmezișul camerei și o proptiră pe o parte, în fața ușilor de la balcon. Ghemuiți în spatele mesei, soldații se aplecau într-o parte și țînteau, trăgând cu rândul. Sticla celor două uși fu spulberată în mii de bucățele, care se împrăștiară peste tot. Unul dintre soldați se târî pe genunchi și pe coate în balcon, de unde începu să tragă.

Kyría Koralis, Margarita și Panos se ghemuiseră în spatele a două fotolii, însă reușiră să se refugieze nevătămați într-unul dintre dormitoare. Themis rămase în același loc.

Un torent de foc automat îi potopi, ca răspuns la împușcăturile englezilor. Lupta dintre soldați și cei care se aflau jos, în piață, continuă fără întrerupere vreme de jumătate de oră. Themis văzu zeci de cartușe goale risipite pe covor și se întrebă ce avea să se întâmple atunci când se termina muniția. Gândul că atacatorii din piață ar fi putut năvăli în apartament ca să-i prindă pe soldații englezi o umplu de greață și de amețeală. N-aveau nici o cale de retragere.

Dintr-odată, unul dintre soldați fu împușcat drept în cap. Lui Themis îi veni să vomeze la vederea creierului împrăștiat pe covor. Probabil că moartea venise

instantaneu. Prezența cadavrului unui străin o șocă; fu nevoită să se uite în altă parte.

După o vreme, totul se cufundă în liniște. Soldatul care fusese pe balcon se târî înapoi în casă și se ascunse în spatele mesei de mahon, chiar dacă fusese străpunsă de câteva gloanțe. Atmosfera era nespus de încărcată.

Soldații începură să vorbească în șoaptă. Doi dintre ei împărțiră o țigară. Era limpede că cel împușcat în cap era mort, așa că n-aveau nici un motiv să se grăbească să plece. Atunci când, în cele din urmă, își dădură seama că drumul era liber, plecară, trăgând după ei trupul camaradului mort. Themis simți cum i se tăia răsuflarea în vreme ce soldații trecură pe lângă ascunzătoarea ei. Îi veni să vomeze pentru a doua oară. Mirosul transpirației bărbaților și sângele soldatului împușcat îi făcură greață.

De îndată ce familia Koralis își reveni cât de cât din șoc, cu toții își petrecură seara măturând sticla spartă, culegând așchiile implântate în mobilă, spălând petele de pe covor și adunând cartușele goale. Masa fu așezată la loc, iar *kyría* Koralis petrecu ore întregi lustruind-o în încercarea de a înlătura urmele de șrapnel. A doua zi aveau să baricadeze ușile balconului cu bucăți de lemn.

În ziua următoare auziră o explozie puternică. Fugiră cu toții pe balcon și se uitară de cealaltă parte a pieței. Dintr-un apartament care fusese aruncat în aer ieșeau flăcări.

– Poate că au crezut că era apartamentul nostru, spuse Margarita. Se zice că atacă orice locuință care îi adăpostește pe inamici. Iar soldații britanici au fost aici.

– Nu mi-am imaginat niciodată că o să fim în bătaia focului, zise *kyría* Koralis, cu fața în lacrimi. Sper că dragul de Thanasis e în siguranță.

În următoarele șaptezeci și două de ore, Atena continuă să fie un câmp de luptă. Nervii tuturor fură puși la încercare de răbufnirile bruște ale artileriei și de pocniturile surde ale gloanțelor, la care se adăuga zvonul că unele străzi fuseseră minate. A ieși din casă pentru a face rost de mâncare devenise mai periculos decât oricând. Panos nu se putea mișca îndeajuns de repede, așa că merseră cele două fete.

– Cel puțin se înțeleg mai bine, comentă *kyría* Koralis, încercând să găsească ceva pozitiv în toată situația. E plăcut să le vezi discutând pașnic, nu doar certându-se.

Nepotul nu spuse nimic.

– Crezi că o să le lase să-l aducă pe Thanasis acasă? întrebă bunica, înveselită.

Nu știau încă nimic despre gravitatea rănilor lui, însă Giannis îi vizitase din nou și le spusese că Thanasis era pe mâini bune.

– Cred că încă are nevoie de îngrijire medicală adecvată, *yiayiá,* îi răspunse Panos, înțelegând că bunica nu fusese în stare să citească printre rânduri.

Situația se înrăutăți pe măsură ce trupele ELAS continuau să sosească în Atena în număr mare, ca să se lupte cu forțele britanice. Prim-ministrul Papandreou le făcu comuniștilor oferte de conciliere, spunând că avea să cadă la înțelegere cu ei de îndată ce aceștia ar fi fost de acord să predea armele, însă între cele două părți nu exista nici un pic de încredere.

Panos, *kyría* Koralis și cele două fete petrecură multe alte zile prinși în apartament precum într-o capcană. În lumina palidă de decembrie, casa părea mai mohorâtă decât oricând, cu ușile de la balcoane încă baricadate. Își petreceau majoritatea timpului adunați în jurul radioului, care-i informa în legătură cu evenimentele dramatice petrecute în apropiere.

Papandreou își dădu demisia și fu înlocuit de generalul Plastiras, un anticomunist și mai înveterat. Regele, care rămăsese în exil de când începuse ocupația, fusese de acord să-și amâne întoarcerea până la un viitor referendum în privința monarhiei. Sentimentul de scindare din societatea greacă era îndeajuns de accentuat și fără a adăuga în ecuație prezența familiei regale, a cărei simplă existență le repugna foarte multor oameni.

Apoi apărură zvonuri despre retragerea trupelor ELAS. Zvonurile se dovediră adevărate, la fel ca și informația că luau cu ei ostatici pe măsură ce se retrăgeau. Astfel, fuseseră sechestrate mii de persoane, pe care cei din trupele ELAS le forțau, apoi, să mărșăluiască în munți. Poveștile apărute despre toate acestea îi șocaseră pe toți grecii, indiferent dacă erau de stânga sau de dreapta.

– Asta e barbarie curată! strigă Margarita. Oamenii sunt târâți afară din case și obligați să mărșăluiască desculți. Și trebuie să doarmă afară, pe frigul ăsta...

– Cum e posibil să facă așa ceva, Panos? întrebă sora lor cea mică.

– Nu știu, Themis. Nu există nici o scuză pentru așa ceva. Nu înțeleg ce e cu ei.

– Or fi disperați? sugeră Margarita. Își dau seama că pierd.

Nici Panos, nici Margarita nu putură să nu fie de acord sau să treacă asemenea barbarie cu vederea. Teroarea instaurată de comuniști îi făcea pe mulți dintre susținătorii lor să li se întoarcă împotrivă.

În februarie fu semnat un tratat la Varkiza, prin care li se cerea comuniștilor să elibereze ostaticii și să predea armele. Se promiteau alegeri parlamentare în cursul acelui an. În cele din urmă, viața părea să revină la normal în familia Koralis.

– Ne mai trebuie doar să vină Thanasis acasă și totul o să fie ca înainte, spunea *kyría* Koralis, silindu-se să zâmbească.

Nici unul dintre ei nu voia să-i știrbească bunicii entuziasmul, însă știau cu toții că erau multe de făcut înainte ca orice fel de normalitate să poată fi reinstaurată. Îl așteptau pe Thanasis să se întoarcă în curând, însă nu erau siguri de starea în care se afla. La fel de nesigur era momentul întoarcerii lui la datorie, dar Giannis le spusese că avea să aibă dreptul la un ajutor de invaliditate.

Nici *kyría* Koralis, nici ceilalți trei nepoți ai ei nu aveau vreo sursă de venit, iar Panos se gândi că perspectiva de a trăi de pe urma fratelui său ar fi fost foarte greu de suportat. Își păstră însă gândurile pentru sine, deoarece nu exista nimic altceva care să le poată procura hrană și încălzire.

Nici unul dintre ei nu mai părăsise clădirea de două luni, cu excepția unor scurte incursiuni, iar *kyría* Koralis nu ieșise nici măcar o dată. Nu văzuse cu ochii ei distrugerile teribile care marcaseră orașul. Gloanțele, șrapnelele și minele lăsaseră cicatrici ce nu puteau fi șterse. Nepoatele evitară să-i spună că ambele lor locuri de muncă fuseseră transformate în ruine.

Thanasis fu adus acasă într-o dimineață de martie. Un camion de poliție îl lăsase în piața de jos. Urcă cu greu scările până la etajul trei.

I se dăduse o uniformă nouă, pe care s-o poarte la întoarcerea acasă, însă nu părea gata să-și reia serviciul. Jumătate din față îi era ascunsă de bandaje, iar brațul drept îi era prins în chingi. N-avea să mai poată niciodată să tragă cu arma, acum că avea două degete lipsă.

Kyría Koralis plânse atunci când își văzu nepotul. Thanasis îl rugase pe Giannis să nu le spună celor din familia lui cât de grave erau rănile pe care le avea.

– Bietul meu băiat, zise *kyría* Koralis printre lacrimi. Ce ți-au făcut?

Bătrâna doamnă îl îmbrățișă de parcă ar fi fost făcut din porțelan, iar apoi îl conduse afară, pe balcon. Îl ajută să se așeze pe un scaun, îi puse o pătură peste picioare și se duse înăuntru, să-i facă o cafea. Pentru prima oară în anul acela, balconul fu atins de o rază de soare. Poate că, în cele din urmă, iarna lungă și înspăimântătoare avea să ia sfârșit. Jos, în piață, copacii începuseră să dea și ei semne de viață.

Thanasis fu fericit că ajunsese acasă. După primele zile petrecute la Grande Bretagne, despre care nu-și mai amintea nimic, fusese transferat la spitalul Evangelismos, unde se simțise deplorabil. Chiar și răniți, polițiștii erau considerați în continuare inamici de către comuniști, iar lui Thanasis îi fusese teamă de un atac.

Cei doi frați fură obligați să împartă o cameră și-și petreceau majoritatea zilelor închiși în apartament, neavând mare lucru de făcut decât să-și citească, fiecare, ziarele politice părtinitoare.

În curând, ambii își recâștigară energia de a discuta în contradictoriu. Primele scântei care țâșniră între ei fură provocate de bănuiala că s-ar fi putut ca nici una dintre cele două tabere să nu respecte cu strictețe termenii înțelegerii încheiate la Varkiza.

– ELAS ar fi trebuit să predea mai întâi armele, spuse Thanasis.

– Le-au predat, răspunse Panos, ferm.

– Nu și armele automate, replică Thanasis, lovind ziarul cu mâna cea sănătoasă, ca să-și sublinieze punctul de vedere. Ziarul ăsta spune că n-au predat decât armele defecte.

– Thanasis, ce vrei de fapt, să ne batem? întrebă Panos, obosit. Nici unul dintre noi nu e în formă pentru așa ceva...

Themis îi ascultă, dar nu interveni în discuție. Îi privi pe amândoi și o încercă o tristețe adâncă. Cei doi nu mai erau tinerii războinici care se crezuseră cândva, și erau la fel de atinși de distrugere ca și orașul în care trăiau.

Thanasis nu răspunse.

– Guvernul nu a respectat nici el termenii înțelegerii, continuă Panos. Au arestat mii de luptători ELAS și i-au aruncat în tabere de prizonieri.

Thanasis îi răspunse pe dată:

– Dar dacă au comis acte criminale?

– Demobilizarea n-ar fi trebuit să însemne închisoare, se răsti Panos.

Știa însă că foarte mulți soldați ELAS, încă înarmați, se retrăseseră în nordul Greciei sau fugiseră peste graniță. Extrema dreaptă începuse o răzbunare brutală pentru luarea ostaticilor, țara era măcinată de instabilitate politică și de teama de inflație, ceea ce îi făcea pe greci să creadă că acel conflict era departe de a se încheia.

În apartamentul Koralis, Thanasis se simțea frustrat de faptul că nu putea să se miște aproape deloc. După cum îi mărturisise Margaritei, pentru el asta însemna iadul: să fie blocat în casă, ascultând răsuflarea unui comunist.

Cuprins de o dorință la fel de puternică de a fi departe de fratele lui, Panos începu să iasă ca să întâlnească o mână de prieteni vechi, rămași în Atena. Între ei se afla și Manolis, soldatul pe care îl întâlnise prima dată în casa lui Fotini. Mulți din grupul lor fugiseră sau fuseseră capturați, însă acum auziseră că Zachariadis, secretarul general al Partidului Comunist, își anunțase intenția de a forma o nouă armată.

– Lupta n-o să se încheie până când tovarășii noștri nu sunt eliberați, spuse Manolis.

– Iar dacă Zachariadis face ceea ce promite, ar trebui să ne înscriem cu toții, adăugă Panos.

În cafeneaua plină de fum, de pe o stradă lăturalnică, se stârni un val de entuziasm.

– Dacă nu vrem ca țara asta să fie condusă de oameni care au colaborat cu naziștii, ar trebui să facem ceva.

– Cine e de acord să pună din nou mâna pe arme?

Se auzi un murmur de aprobare.

Proprietarul cafenelei, care ținea de șase pentru ei, scăpă o linguriță pe podea, în direcția grupului. Pe partea cealaltă a străzii depistase un membru al batalioanelor de securitate traversând chiar în acel moment. Panos și prietenii lui se strecurară afară pe ușa din spate.

Mielul banditului (în limba greacă în original) – mâncare de miel cu mentă

Capitolul 11

Orașul se străduia să reintre în normalitate. Farmacia la care lucrase Themis se redeschise într-o altă clădire, așa că ea se întorsese din nou la muncă, punând inventarul în ordine, cântărind, măsurând și luând notițe atunci când *kýrios* Dimitriadis o învăța câte ceva.

În apartamentul Koralis, vechea rutină nu mai funcționa în ritmul obișnuit. Thanasis era acasă, aflat într-o stare de suferință profundă. Dizabilitățile lui erau pe viață și avea dureri constante, pentru care singura alinare ar fi putut fi morfina, pe care însă refuza s-o ia. Se străduia zilnic să facă față acestei noi vulnerabilități. Cu mare atenție, se căznea să se deprindă să scrie cu mâna stângă, însă chiar și lucrurile simple deveniseră un chin pentru el, ca, de pildă, spălatul și îmbrăcatul. *Kyría* Koralis îl ajuta întotdeauna.

Bătrâna doamnă se împăcase cu faptul că ceilalți trei nepoți veneau și plecau după propriul program. Ea se asigura că pe sobă exista întotdeauna ceva gătit, din care se puteau servi singuri. Lintea și orezul erau din nou baza meselor pe care le luau.

Într-o seară de octombrie, în jurul orei zece, își dădură cu toții seama că n-o văzuseră deloc pe Margarita în ziua aceea. Își găsise de lucru la un croitor de dame și avea adesea un program lung, însă absența ei la acea oră era ceva neobișnuit.

– Nu mi-a zis că o să ajungă târziu, spuse Thanasis, care petrecea mai mult timp cu ea decât cu ceilalți.

Se făcu miezul nopții și îngrijorarea lor crescu. Themis o văzuse pe Margarita de dimineață. Își aminti că sora ei încă dormea atunci când ea plecase la muncă. Dacă rochia cea mai elegantă a Margaritei nu era în dulap, pe umeraș, asta ar fi putut însemna că ieșise în oraș, la un spectacol muzical, poate. Din când în când, era invitată de câte o colegă sau de câte o clientă.

Totul era la locul lui, cu excepția unui singur lucru. Themis observă că paltonul Margaritei nu mai atârna în spatele ușii. La Atena vremea era caldă, încă, și nu sosise timpul hainelor de lână. Themis nu-i spuse nimic bunicii, care stătea în picioare, lângă ea.

Se întoarse să caute în pat, pe partea pe care dormea sora ei; patul era făcut fără tragere de inimă, cu plapuma încă mototolită și cearșaful cu colțurile lăsate să atârne. Dintr-odată, Themis observă ceva ieșind de sub pernă. Era un bilețel, scris

în grabă, pe spatele unei facturi. Margarita știuse că, mai devreme sau mai târziu, aveau să găsească mesajul ei.

Dragii mei,

S-a făcut un an de când Heinz a plecat, iar eu nu pot să mai trăiesc fără el. M-am hotărât să încerc să ajung în Germania. O să vă scriu atunci când ajung acolo.

Margarita

– *Theé mou,* șopti *kyría* Koralis. Am știut că avea să facă asta într-o zi.

Băieții intrară și ei în cameră, ca să vadă dacă sora lor și bunica descoperiseră ceva, iar Themis le dădu să citească scrisoarea.

În timp ce Panos și Thanasis își consolau bunica, Themis deschise sertarul de sus al dulăpiorului de lângă pat. Era gol. O văzuse pe Margarita strecurându-și acolo banii câștigați și înțelese acum motivul pentru care economisea. De asemenea, observă că dispăruse dicționarul de expresii germane, care de obicei se afla pe noptieră.

– Dar cum o să ajungă acolo? Cu cine o să călătorească? Dacă i se întâmplă ceva?

– Sunt sigură că o să fie bine, *yiayiá*, zise Themis, încercând s-o liniștească. Știe să aibă grijă de ea.

Era greu de închipuit o asemenea călătorie, având în vedere starea jalnică a drumurilor și a căilor ferate, însă pe întreg teritoriul Europei se aflau mii de refugiați. Themis era convinsă că Margarita, cu șarmul și cu încăpățânarea ei, avea să reușească să supraviețuiască. Spera ca sora ei să găsească ce căuta.

În următoarele luni, au așteptat și au sperat. În ianuarie 1946 sosi vestea că urma să aibă loc primele alegeri din ultimii zece ani. În aceeași săptămână, Themis găsi o scrisoare pe prețul de la intrare, pe când se întorcea de la farmacie. Picioarele îi tremurară urcând scările, sărind treptele două câte două. Năvăli în apartament.

– E de la Margarita! strigă ea, fluturând scrisoarea. E din Germania!

Îi dădu plicul bunicii, care îl deschise cu grijă, folosind cuțitul de tăiat legume. Scrisoarea era la fel de scurtă ca și prima, cea care le anunțase plecarea.

Dragii mei,

În cele din urmă, am reușit să-l găsesc pe Heinz. Berlinul e într-o stare mult mai proastă decât Atena. Războiul distruge tot. Mi-e dor de voi și sper că sunteți bine cu toții. Aveți grijă de voi.

Cu dragoste, Margarita

Scrisoarea avea un ton neutru, însă în ciuda faptului că era foarte scurtă, lui Themis îi atraseră atenția câteva cuvinte la care nu se așteptase: „Mi-e dor de voi" și „Cu dragoste". Să fi fost adevărate acele vorbe?

Amintirea anilor grei pe care îi petrecuse alături de soră-sa prinse să se estompeze pe măsură ce începu să și-o imagineze la Berlin. În ziare fuseseră publicate fotografii cu străzile orașului aflate în ruină, așa că știu că partea aceea a scrisorii era adevărată. Themis înțelese cât de mult îl iubea sora ei pe străinul acela, dacă plecase, de dragul lui, într-un loc atât de necunoscut și de auster. Ea nu trăise nicicând o asemenea pasiune. Simți o umbră de invidie.

Thanasis luă scrisoarea ca s-o citească și el.

– Nu e nici o adresă? întrebă *kyría* Koralis. E scris unde locuiește?

– Nu-i nimic aici. Poate pe plic?

Panos ridică plicul lăsat pe masa din bucătărie și îl ținu în lumină. O adresă fusese ștearsă de zăpadă sau de ploaie, în drum spre ei.

– E doar ștampila poștei din Berlin. Atât.

– Trebuie să așteptăm următoarea scrisoare, zise Thanasis. Poate că o să aflăm mai multe atunci.

Pe fața *kyríei* Koralis se citi disperarea.

– Biata mea Margarita, spuse ea. Nu știm nici măcar dacă o să se căsătorească.

– Atât timp cât e în siguranță, *yiayiá*, răspunse Panos, asta e tot ce contează.

Amestecul de ușurare și dezamăgire pe care li-l stârnise scrisoarea fu în curând umbrit de alegerile care se apropiau. Chiar dacă femeile nu aveau dreptul să voteze, Themis era bucuroasă că aveau loc acele alegeri.

– Cel puțin avem o șansă la corectitudine. Poate că o să aducă un nou început pentru țară!

– Să sperăm, *agápi mou*, răspunse *kyría* Koralis. Sunt convinsă că fiecare va vota în mod înțelept.

– Ce anume vrei să spui cu asta, *yiayiá*? o întrebă Panos.

– Sper că fiecare om va vota pentru binele țării. Asta vreau să spun, răspunse ea.

Thanasis o întrerupse, agresiv:

– Și nu pentru ideile sale egoiste. Sau ca să-i deschidă porțile lui Stalin.

– Thanasis..., începu Themis, încercând să îmblânzească atmosfera.

Însă acesta continuă, hotărât să-și demonstreze punctul de vedere:

– Fii sigur, Panos, că în cazul în care comuniștii ajung să facă ce vor ei, Grecia o să devină un satelit sovietic. Și ăsta *nu* e cel mai bun lucru pentru țara noastră.

Panos se ridică și se aplecă deasupra lui Thanasis, stăpânindu-și cu greu furia.

– Tu chiar crezi că astea sunt alegeri adevărate? Că sunt democratice? Când sunt mii de oameni în închisori? Și când sute de mii sunt persecutați? Aceiași oameni care au rezistat în fața germanilor? îl bombardă el cu întrebări pe Thanasis, care le ignoră. Stânga o să se abțină, spuse Panos pe șleau. Nici unul dintre noi n-o să voteze.

– Asta e alegerea ta, comunist nenorocit și prost! strigă Thanasis triumfător, către spinarea întoarsă a fratelui său care părăsea încăperea.

De la întoarcerea lui din spital, Thanasis afișase un întreg spectru de emoții extreme. Themis se întorsese într-o zi de la muncă și îl găsise plângând înăbușit pe balcon. Însă mai numeroase decât momentele înlăcrimate erau cele în care își pierdea controlul. Nu mai arăta nici un pic de reținere în limbaj, nici chiar atunci când era bunica de față.

Themis rămase tăcută. În ciuda faptului că fusese șocată de izbucnirea lui Thanasis, îi dădea dreptate acestuia: era ilogic să renunți la șansa de a decide cine urma să guverneze. Bunica simțea la fel.

– E o nebunie, mormăi bătrâna doamnă, clătinând din cap. E șansa lor să spună ce vor, iar ei n-o folosesc. Cum vine asta?

la sfârșitul lui martie 1946 avură loc alegerile. Absența în masă a stângiștilor de la vot duse, inevitabil, la formarea unui guvern de dreapta, iar monarhia se întoarse din exil. Foștii luptători ai rezistenței ELAS se retraseseră deja în munți ca să scape de represiune, iar societatea deveni și mai scindată. Noul guvern îi acuză în curând pe comuniști că primeau arme de dincolo de graniță, din Bulgaria și Iugoslavia.

Thanasis nu era încă îndeajuns de mobil ca să se întoarcă la muncă, însă dispoziția i se îmbunătăți după alegeri. Ca să marcheze momentul, se hotărî să înlăture bandajul care îi acoperise fața vreme de mai bine de un an și jumătate.

Când Themis se întoarse acasă în ziua aceea, de-abia reuși să-și înăbușe un strigăt. Toată partea stângă a feței lui Thanasis era desfigurată într-un mod hidos; o cicatrice cu marginile crestate pornea de la ochi și se termina la bărbie.

Panos nu spuse nimic. Nu-l privea decât foarte rar pe fratele lui.

În primele zile, Thanasis încercă să-și păstreze demnitatea continuând să se bărbierească, dar nu se putea privi în oglindă mai mult de câteva minute. Barba începu să-i crească pe o parte a feței, însă nici un fir de păr nu răsărea în apropierea cicatricii, accentuându-i, astfel, desfigurarea. Doar bunica făcu un comentariu în legătură cu asta:

– Ești încă un băiat frumos, îi spuse ea. Și o să se estompeze.

Amândoi știau că ea nu spunea adevărul.

Până la sfârșitul anului, grupurile împrăștiate ale rezistenței conduse de Partidul Comunist formară Armata Democrată a Greciei sau DSE, o armată nouă, care fusese plănuită de ceva timp. Panos și majoritatea prietenilor lui hotărâră pe loc să i se alăture. Manolis ezita.

– Cred că am luptat destul, spuse el.

Restul grupului îl luă peste picior pentru lipsa lui de angajament. O oră mai târziu, după ce ascultă argumentele prietenilor lui, fu convins să-și schimbe părerea. Ciocniră cu toții paharele în cinstea hotărârii luate.

– Pentru Armata Democrată a Greciei! rostiră ei în cor. Pentru DAG!

Themis rămase consternată atunci când află că Panos urma să plece din nou.

– Sunt îndeajuns de refăcut acum, îi spuse el. Nu pot să mai stau aici, ascultând radioul și citind relatările. Nu vreau ca doar *să aud* despre lupta asta. Vreau să iau parte la ea.

– Știu că n-o să ai stare dacă nu te duci, Panos. Dar mă întreb dacă ești îndeajuns de puternic.

– O să aflu asta cât de curând, spuse el luând-o de mână.

– Îți iei rămas bun de la bunica...?

– Nu. Aș prefera să nu știe Thanasis, așa că...

– O să te ajut, la fel ca data trecută. Atunci te-am ajutat să câștigi un pic de timp și să poți pleca fără grijă.

În următoarele patruzeci și opt de ore, Themis încercă să-și distragă atenția de la plecarea iminentă a lui Panos făcând lucruri pentru el – peticind găurile din șosetele de rezervă și cumpărându-i pâine, pe care o înveli într-o bucată de pânză și i-o îndesă în buzunar.

Panos plecă devreme, strecurându-se pe ușă atât de încet încât Thanasis, care dormea în aceeași cameră, nu auzi nimic. Doar Themis, care stătuse trează toată noaptea, auzi sunetul discret al încuietorii. Rezită tentației de a sări din pat și de a fugi să-și îmbrățișeze fratele. N-avea voie să alerteze restul casei. Thanasis n-ar fi avut nici o ezitare să li-l predea pe Panos colegilor lui de la poliție. În acei ani, mulți dintre cei de stânga fuseseră trădați de membrii propriilor familii. Zona gri dintre prietenie și dușmănie nu mai exista. În ceea ce-l privea pe polițist, Panos era inamicul.

Lacrimile i se rostogoliră lui Themis pe față, iar apoi căzură pe pernă. Îi era deja dor de fratele ei, înainte ca acesta să traverseze piața și să se urce într-o camionetă ca să-și înceapă călătoria înspre munți.

Până să-și dea seama Thanasis și *kyría* Koralis că plecase, el era deja departe. Themis se prefăcu înspăimântată, însă nu reuși să-l păcălească pe Thanasis.

– Pe mine nu mă miră deloc că a plecat, zise Thanasis, fudul. Dar n-o să-i fie deloc ușor în nord. Armata guvernului e pregătită să se lupte cu ei.

Trecură săptămâni și nu sosi nici o veste de la Panos, însă apărură povești noi despre ceea ce se întâmpla departe, la graniță. Informațiile nu le dădeau celor din familie nici o asigurare că lui Panos ar fi putut să-i fie bine.

– O fi fiind flămând, se îngrijoră *kyría* Koralis, ascultând reportajele de la radio despre mici unități de luptători care atacau satele ca să găsească de mâncare. Și așa era slab încă de dinainte să plece, îl căină ea pe Panos.

– Sunt oameni nevinovați în satele acelea, iar ei îi omoară, spuse Thanasis. Au fost nevoiți să introducă legea marțială acolo, în munți, ca să-i oprească pe comuniști să facă ce vor ei.

Chiar dacă în inima ei era alături de cauza pentru care lupta Panos, Themis nu putea să fie de acord cu acțiunile armatei lui. Existau multe relatări directe despre violuri și răpiri, iar ea spera că fratele ei nu era responsabil de asemenea atrocități.

Transmisia radio pe care o ascultau sugerase că alte țări le furnizau ajutor comuniștilor.

– Dacă încep să fie sprijiniți de dincolo de graniță, guvernul o să-i *distrugă*, spuse Thanasis. Pentru că asta îi face să fie trădători de țară. Fratele meu e un nenorocit de *trădător*.

– Thanasis, te rog, îl conjură bunica.

Când se înfuria, cicatricea lui se înroșea. Adâncitura zimțată strălucea de parcă rana ar fi fost proaspătă, iar sângele încă s-ar fi ridicat la suprafață. Chirurgul făcuse cusăturile rapid, însă cu stângăcie. Pe bunică o supăra să-l vadă într-o asemenea stare. Ar fi vrut ca el să fie așa cum fusese odată: nepotul ei preferat, nepotul ei frumos, care semăna cel mai mult cu fiul ei. Se schimbase foarte mult de când cu accidentul, nu doar ca înfățișare, ci și ca personalitate.

Themis vedea cum *kyría* Koralis îl îngrijea pe Thanasis mai mult decât oricând. Îi tăia mâncarea în farfurie și îi încheia nasturii, însă astfel de gesturi erau doar aspectele practice ale grijii ei. În plus, trebuia să-l liniștească, să-l calmeze și să aprobe felul lui de a vedea lucrurile. Themis înțelegea că bunica ei era mânată de dragoste, însă se simțea dezgustată.

Cu cât apăreau mai multe informații despre comuniștii care câștigau teren, cu atât erau mai dese izbucnirile de furie ale lui Thanasis. Războiul civil se adâncea și totul părea să se prăbușească în jurul lui. Chiar și orașul continua să se dezintegreze, guvernul nu mai funcționa așa cum trebuia, iar oamenii își fereau privirile atunci când îl întâlneau pe stradă.

Thanasis nu mai părăsea apartamentul decât foarte rar, în timp ce Themis încerca să fie departe de casă cât mai multă vreme, ca să evite furia mocnită a fratelui ei. Atmosfera apăsătoare din casa lor, în care electricitatea se întrerupea adeseori și respirația le ieșea în vălătuci de abur, nu părea să mai aibă sfârșit în acele zile incolore de ianuarie.

În ianuarie 1947, Thanasis se înveseli ușor, căci perspectivele sumbre ale guvernului grec fură ușor îmbunătățite de ajutorul venit de la americani. Thanasis știa că acea susținere economică nu sosea doar pentru hrană și reconstrucție. Urma să fie folosită și ca să se finanțeze acțiuni militare împotriva comuniștilor, fapt pe care Thanasis se grăbi să-l trâmbițeze cu voce tare.

Themis învățase să nu reacționeze. De când plecase Panos, nu mai avea cu cine vorbi despre îngrijorările ei. Era imposibil de spus ce credeau oamenii sau, judecând după expresia feței lor, de care parte a baricadei se aflau. Nici chiar reacția cuiva la zvonuri și știri nu mai era un indiciu sigur al preferințelor politice pe care le avea acea persoană. Doar noua angajată de la farmacie, o fată care îl înlocuise pe fiul lui *kýrios* Dimitriadis, părea să gândească la fel ca Themis. Tânărul intrase în armata guvernului, ca să se lupte cu comuniștii; în prima zi de lucru la farmacie, Eleni mormăise ceva critic la adresa lui.

În aceeași lună în care ajutorul american fusese anunțat, Themis simțise o schimbare în aer. Într-una dintre seri, se oprise în fața chioșcului de ziare ca să citească titlurile din *Rizospastis*. Sute de comuniști fuseseră arestați la Atena, iar în următoarele săptămâni începu executarea lor.

Thanasis era întotdeauna fericit să povestească istorii despre eliminarea cu succes a bandelor de comuniști. Nu credea decât ceea ce voia să creadă și citea doar ziarele care le ridicau moralul simpatizanților de dreapta.

Pe de altă parte, Themis auzise că unii dintre soldații guvernului erau prost antrenați, indisciplinați și prost plătiți. Mulți dintre ei dezertau. Circulau povești care vorbeau despre creșterea efectivelor armatei comuniste. Drept urmare, presa de stânga sugera că era posibilă crearea unui stat comunist independent pe teritoriul Greciei.

Se dădeau lupte aprige pentru orașele din nord, iar la sfârșitul lui iulie *Rizospastis* publicase o hartă care prezenta o arie extinsă aflată sub controlul comuniștilor. Themis visa cu ochii deschiși la un Panos victorios, prezent pe frontul fiecărei bătălii. La acele vise mai adăugase încă unul, pe cel de a fugi din Atena ca să i se alăture fratelui ei.

Chiar dacă războiul civil era purtat în altă parte, greutățile se făceau simțite și în capitală, la fel ca în toate celelalte orașe și sate ale țării. Lipsa alimentelor era la fel

de acută ca pe vremea ocupației germane și sute de mii de oameni fugiseră din sate de frica brutalității comuniștilor. Lipsa mâncării îi afecta pe toți, de stânga sau de dreapta, la fel ca și apariția refugiaților din nord pe străzile Atenei.

– Nimic din toată nenorocirea asta nu s-ar fi întâmplat dacă ei, comuniștii, n-ar fi încercat să pună mâna pe țară! striga Thanasis sus și tare.

Themis îl tolera în tăcere pe fratele ei. Câteodată se întâmpla câte ceva care îi aducea lui Thanasis un zâmbet pe fața strâmbă, iar atunci Themis își dădea seama că nemulțumirile erau preferabile bucuriei lui malițioase. Arestarea a mii de comuniști în iulie 1947 fusese o sursă de mare satisfacție pentru el. Se arătă plin de încântare primind vestea că echipa redacțională de la *Rizospastis* fusese arestată.

– În curând, prețiosul ziar comunist al lui Panos n-o să-și mai poată tipări minciunile, spusese Thanasis cu satisfacție.

Se întâmpla foarte rar ca Thanasis să pomenească numele lui Panos, iar Themis tresări auzindu-l. Tonul lui Thanasis îi reaminti de ura dintre cei doi frați.

– Asta ne arată cine e de partea dreaptă a legii și cine nu, continuase Thanasis, neclintit.

Nici una dintre afirmațiile lui nu aveau nevoie de un răspuns, însă uneori Themis reacționa fără să se gândească.

– Dacă tu ești cel care face legile, atunci oricine se poate afla de partea greșită, îi răspunsese ea, simțind pe loc o împunsătură de regret.

Era precaută în legătură cu exprimarea critică față de autorități chiar și la ea acasă. Pe stradă puteau fi oameni care îi împărtășeau vederile, însă acasă era singură.

În drum spre farmacie, care rămăsese deschisă în ciuda stocurilor împuținate, Themis trăgea cu ochiul la titlurile ziarelor. Știa deja că unii dintre proprietarii chioșcurilor făceau un ban în plus din delațiuni, așa că era atentă să citească titlurile ziarelor de dreapta și de stânga, fără să cumpere nici unul.

Evenimentele din acele zile o încurajau. În ciuda succesului guvernului cu arestările și execuțiile, comuniștii continuau să cucerească noi orașe și sate, iar ajutorul venit de la țările vecine, Bulgaria, Iugoslavia și Albania, îi ajuta să-și mențină dominația.

Thanasis se lăudase că totul avea să se schimbe de îndată ce sosea ajutorul american; avusese dreptate. Atunci când ajutorul veni, puterea comuniștilor intră în declin în multe dintre zonele pe care ei le stăpâneau, iar armata guvernamentală, având la dispoziție mai multe arme și mai mulți oameni, începu să câștige teren.

În decembrie 1947, Partidul Comunist puse bazele propriului Guvern Democratic Provizoriu și atacă apoi Konitsa, un oraș din nord-vest, ca să-l transforme în capitala comuniștilor, adică în propria lor Atenă. Ambele tabere suferiră pierderi mari, însă, cu ajutorul trupelor guvernamentale, populația Konitsei reuși să-și apare orașul.

În Patissia, cei trei membri ai familiei Koralis urmăreau evenimentele cu mai mare atenție ca oricând. Thanasis era extrem de satisfăcut de fiecare dată când auzea de încarcerarea sau de moartea unui stângist. Fu în culmea fericirii atunci când guvernul învinse, sau atunci când fu promulgată o nouă lege, care arunca Partidul Comunist în ilegalitate.

– Banditii ăștia primesc ceea ce merită, spusese el.

Nu îi considerase niciodată pe luptătorii comuniști demni de a fi numiți „soldați", la fel cum nu arătase vreodată măcar o umbră de îngrijorare față de siguranța fratelui său.

Pe măsură ce stânga se afla sub o presiune din ce în ce mai mare, Themis începu să simtă că ar fi trebuit să se implice activ în acel conflict. Pe zi ce trecea, în mintea ei se contura tot mai precisă ideea că nu mai putea să fie doar un simplu spectator.

N-avea nimic care s-o țină la Atena. Viața acasă era încărcată de tensiuni, pe care *kyría* Koralis încerca mereu să le atenueze. Themis ajunsese la concluzia că bunica ei împărtășea vederile de dreapta ale lui Thanasis, și i se părea de nesuportat să-i mai asculte pe amândoi. La asta se adăuga faptul că locul ei de muncă urma să se închidă. Cu câteva zile în urmă, farmacistul îi ceruse scuze pentru că nu mai putea s-o plătească la sfârșitul lunii. Marfa fusese epuizată și oricum nu mai existau clienți care să-și poată permite s-o cumpere.

Ultimul impuls de care avusese nevoie Themis fusese o imagine apărută în ziarul lui Thanasis. Chipul Frederikăi, soția noului rege, zâmbea radios de pe prima pagină. Fusese fotografiată la Konitsa, unde se dusese ca să ridice moralul trupelor guvernamentale. Themis împărtășise întotdeauna antipatia lui Panos față de monarhie, însă în ceea o privea pe regina Frederika, Themis simțea mai mult decât atât. Regina era nemțoaică, nepoata Kaizerului, iar despre frații ei se știa că făcuseră parte din SS. Mulți credeau că și ea era nazistă, iar acum iată că îi susținea pe față pe soldații care luptau ca să-i distrugă pe comuniști.

Uneori, gândul la Fotini continua s-o ghideze pe Themis. Ce-ar fi făcut prietena ei? În mod sigur ar fi luptat pentru justiție și democrație, nu?

Fotografia făcută la Konitsa îi reaminti lui Themis că luptătorii comuniști aveau nevoie de tot ajutorul pe care-l puteau primi. De îndată ce se putea, avea să li se alăture și ea.

Capitolul 12

Themis nu spusese nimănui că urma să-și piardă locul de muncă. Într-o zi, la sfârșitul lui ianuarie 1948, plecă de acasă dimineața devreme, ca de obicei. Scrise pe fugă un bilețel, pe care îl strecură sub o carte, lângă pat, știind că bunica n-avea să se ducă în camera ei decât mai târziu. Merse pe drumul obișnuit spre locul ei de muncă, însă la câteva sute de metri înainte de farmacie se opri ca să salute o femeie tânără, un contact al lui Eleni, colega ei. O luă de braț și porniră împreună pe o străduță laterală, mergând de parcă s-ar fi cunoscut de când lumea. Eirini, al cărei nume de familie Themis nu-l cunoștea, avea o întreagă rețea de contacte. Până la mijlocul dimineții, Themis era deja într-o camionetă, părăsind Atena alături de alți tineri.

Povestea care trebuia spusă autorităților în următoarele zile îi fu rapid explicată lui Themis. Cele patru fete și un băiat erau copiii fermierului care conducea mașina; se întorceau cu toții acasă, după ce aduseseră la Atena produse din mica lor gospodărie. Tinerii făcură repede cunoștință și aflară vârsta fiecăruia dintre ei. Era aproape credibil ca aceștia să fi fost frați. Katerina, cea mai mare dintre ei, era o roșcată care sărea în ochi. Urma Despina, care avea părul negru și lung. Themis era următoarea în ordinea vârstei, iar Maria, cea mai tânără dintre ei, avea doar optsprezece ani. Era mai scundă decât Themis și foarte fragilă, cu un păr castaniu-deschis, ondulat, și cu ochi de un albastru intens. Singurul băiat, Thomas, era fratele lor mai mare.

În drum spre nord, fură opriți în repetate rânduri la punctele de control și, chiar dacă povestea lor era îndeajuns de credibilă, Thomas, „fiul", fu scos din mașină de două ori și interogat. Fiecare polițist și fiecare jandarm era hotărât să facă arestări. O singură abatere de la scenariul stabilit i-ar fi putut trăda pe toți.

La unul dintre controale, Themis se trezi că îl studia cu atenție pe unul dintre tinerii polițiști. Îi reamintea de Thanasis înainte să fi fost rănit: mândru și frumos, cu mustața perfect tunsă și cu părul aranjat cu grijă datorită vizitei săptămânale la frizer. O străbătu un val de tristețe gândindu-se la Thanasis cel de acum, care avea piciorul zdrobit, mâna mutilată și fața urâțită de amărăciune și de cicatrici.

Vehiculul rablagit fu lăsat să plece. Motorul prinse din nou viață, tușind zgomotos.

– Nu te mai holba așa la ei, mormăi Thomas. Nu le trebuie mult ca să se ia de cineva. Și, cu o față drăguță ca a ta, ai putea fi prima care părăsește grupul.

– Scuze, îngăimă Themis.

Continuară să meargă mulți kilometri înainte de a face o scurtă pauză.

– Cât de des ai fost pe drumul ăsta? îl întrebă ea pe „fermier".

– De mai multe ori decât pot număra, răspunse el. Și e un miracol că cei puși să ne controleze nu bagă de seamă că am o familie diferită de fiecare dată.

Themis zâmbi.

– Dar mereu am un fiu și patru fete, adăugă el, chicotind. Așa că soldații mă compătimesc. Cine vrea patru fiice?

– Nimeni, probabil, dacă e fermier, spuse Katerina.

– Curând o să vă transformați și voi în bărbați, le zise el fetelor pe un ton mai serios. N-o să aveți de ales.

– Cum adică? întrebă Maria cu inocență.

Thomas îi explică:

– O să purtați pantaloni.

– Pantaloni, repetă Despina. Întotdeauna am vrut să port pantaloni.

Themis asculta încântată.

– Și o să învățați cum să țineți o armă în mână.

Maria fu îngrozită.

– O armă?

– De ce crezi tu că ești aici? o întrebă Thomas, disprețuitor. Ca să te joci cu păpușile?

– Știu să dau primul ajutor, răspunse Maria, îndatoritoare.

Celelalte două fete, Despina și Katerina, chicoteau. Spre deosebire de Maria, știau la ce să se aștepte.

– Au nevoie și de surori medicale, spuse Thomas, amabil, dar urgența cea mai mare e să găsească luptători.

Maria arăta demoralizată.

– Nu e ușor acolo sus, Maria. Trebuie să înțelegi asta.

Cei cinci tineri urcară din nou în spatele camionetei, iar „fermierul" porni la drum. Conversația continuă.

– Ai mai fost acolo? îl întrebă Themis pe Thomas.

– Fratele meu a fost înrolat în armata guvernului, răspunse tânărul. A trecut în cealaltă tabără și s-a întors la Atena după ce a fost rănit. El mi-a povestit cât de greu e, indiferent de ce parte te afli. Lupta e foarte sângeroasă. Și brutală.

Toate cele patru fete rămaseră tăcute pentru o vreme. Maria se întoarse într-o parte, ca nimeni să nu-i vadă fața, însă Themis o privi pe furiș și văzu că fața îi era brăzdată de lacrimi.

Thomas le spuse povești despre succese și eșecuri ale grupărilor comuniste, iar fetele ascultară, câteodată cu încântare, altă dată cu oroare. Istorisirile erau la mâna a doua chiar și pentru el, însă cu toții aveau multe ore de petrecut împreună. Thomas le făcu să plângă și să râdă, le învăță până și câteva cântece ale tovarășilor.

Cei cinci împărtășiră povești despre viețile lor. În fiecare dintre familiile acelor tineri existau simpatizanți atât de stânga, cât și de dreapta.

– Nu vreau ca Grecia să fie condusă de colaboraționiști, spuse Katerina. De asta sunt aici, în camionetă.

– Eram profesoară și mi-am pierdut slujba pentru că tata a fost arestat, spuse Despina. Toată familia mea e stigmatizată acum. Sub guvernarea asta, nimeni n-are nici măcar voie să creadă în principiile comuniste.

„Tatăl" își juca bine rolul la punctele de control. Thomas preluă șofatul pe timpul nopții, astfel încât nu se opriră decât ocazional și dormiră în mers. După câteva zile, ajunseră pe teritoriul dominat de comuniști.

– Știi ceva despre locul în care ne ducem? îl întrebă Themis pe „fermier" într-una din nopți.

– N-am fost niciodată acolo, răspunse el, evaziv. N-o să vă duc chiar până la capătul călătoriei.

Ajungând la granița cu Iugoslavia, „fermierul" opri camionul. Un alt vehicul, mai mare, îi aștepta. După ce Thomas și fetele urcară, găsiră alți șase sau șapte bărbați așezați deja în spate. Ore în șir camionul hurui zgomotos pe drumurile desfundate, oprind doar o dată, ca să fie reparată o pană de cauciuc. Fiecare dintre călători primise o ploscă plină cu apă și o felie de pâine.

– Cât mai avem de mers? îl întrebă în șoaptă Themis pe Thomas, care era lângă ea.

– L-am auzit pe șofer zicând că ar trebui să fim acolo înainte de lăsarea întunericului.

Un alt bărbat din camion se alătură conversației:

– Am auzit lucruri bune despre Bulkes, spuse el. O să ne antreneze bine. Se spune și că e destulă mâncare.

Nu era prima dată când Themis auzea numele acela. Simți un amestec de bucurie și de agitație. Potrivit afirmațiilor dreptei, Bulkes era o tabără plină de copii greci răpiți de comuniști, în care oamenii erau îndoctrinați. Conform stângii, era un loc plin de speranță, bazat pe principiul egalității, unde partizanii erau pregătiți să lupte pentru o lume mai bună.

În jurul orei șase seara, intrară pe porțile taberei. Themis își ținu ochii larg deschiși. Peste tot erau rânduri de barăci și toată lumea purta uniformă. Văzu

copii, femei și bărbați, iar cei mai mulți dintre ei zâmbeau.

Themis și celelalte fete fură debarcate primele, iar bărbații își continuară drumul. După ce se înregistrară, fiecare primi câte o uniformă, iar apoi fetele fură conduse într-una dintre barăci. Înăuntru se aflau rânduri de paturi joase de campanie, aflate la câțiva centimetri distanță unul de celălalt. Fetele se schimbară rapid de haine și-și puseră rochiile sub paturi.

Themis se uită în jos la picioarele ei, îmbrăcate într-un material gros, de culoarea tabacului. Imaginea era una neobișnuită, însă nu se simțise niciodată mai entuziasmată ca acum. Parcă era deopotrivă mai dezbrăcată și mai îmbrăcată decât înainte. În dreptul ușii, acolo unde tânăra femeie care le însoțise le înmâna câte o pălărie de fetru, se afla și un maldăr de bocanci jerpeliți și desperecheați. Erau de toate mărimile și aveau șireturile încurcate; unii dintre ei erau pe cale să-și piardă tălpile sau aveau găuri în ele. Themis începu să caute în grămadă.

– O să mergeți mult pe jos, le spuse femeia pe un ton răstit. Așa că aveți grijă să vi se potrivească. Și nu zăboviți mult. Trebuie să vă arăt împrejurimile.

În cele din urmă, ajutându-se una pe cealaltă, își găsiră cu toatele perechi. Pielea bocancilor aleși de Themis era rigidă, însă cel puțin aveau să țină, se gândea ea. Încălțămintea Mariei era mai moale, dar avea șireturi roase.

– Crezi că surorile medicale primesc haine diferite? o întrebă Maria pe Themis acoperindu-și gura cu palma.

– Hai să așteptăm și să vedem, răspunse ea. Deocamdată trebuie să facem ce ni se spune.

O urmară pe tânăra femeie, care nu le spusese cum o chema, într-un tur al taberei, iar aceasta le turui informații cu un glas monoton. O secțiune din Bulkes părea să fi fost tabără de refugiați, unde cei care fugiseră de armata guvernului erau lăsați să trăiască în siguranță.

– Din multe puncte de vedere e ca un oraș obișnuit, spuse tânăra femeie.

Lucrul ăsta era, în mod clar, adevărat, însă facilitățile de acolo erau infinit superioare celor care existau în acel moment în întreaga Grecie. Themis fu impresionată.

– Acolo e un spital, continuă călăuza lor. Avem și un orfelinat.

Ridică pânza de la intrarea unui cort uriaș, în care copiii stăteau așezați pe rânduri, citind în liniște.

– Par foarte disciplinați, spuse Despina, gândindu-se la elevii ei din Atena.

Femeia nu reacționă la comentariul ei.

– O parte dintre cărți sunt tipărite aici, spuse ea, continuând turul. Avem chiar și o revistă lunară pentru copii.

Toate cele patru fete fură impresionate. Maria oftă de emoție atunci când vizitară teatrul.

– Și chiar aveți seri muzicale? Piese de teatru?

– Câteodată, răspunse ghida.

Se dădură la o parte, pe drumul neasfaltat, ca să lase să treacă o camionetă. Era încărcată cu cartofi.

– Ne străduim să ne cultivăm mâncarea, spuse ea. În jurul taberei avem multe hectare care sunt cultivate. Avem și animale.

Apoi femeia îi înmână ceva Katerinei.

– Împărțiți-o, îi spuse ea.

Trecuseră ani întregi de când vreuna dintre ele gustase dulceața amăruie a ciocolatei. În câteva secunde nu mai rămase nimic din pătratul primit.

Din ceea ce putu observa Themis, acela era un loc în care oamenii trăiau în siguranță, copiii erau hrăniți și educați. Știa că și Grecia fusese odată așa, însă din ea rămăsese doar o amintire îndepărtată.

Era întuneric acum. Își urmară ghida de-a lungul drumului cufundat în întuneric, până la o clădire mare, de lemn. Era timpul pentru cină. Fiecare dintre cele trei mii de locuitori avea alocat un număr, care dicta la ce oră putea lua masa, precum și alte detalii legate de orarul zilnic.

Tocana era gustoasă.

– Carne..., zise Maria cu uimire. E chiar carne!

Curățară cu entuziasm și ultima picătură de sos de pe emailul bolurilor, iar apoi le șterseră cu pâine caldă. Themis se uită în jur după Thomas, însă înaintea lor se întindea o mare de fețe.

– Toată lumea arată la fel în uniformă, nu-i așa? comentă Despina.

În acea seară, înfățișarea fetelor se uniformiză și mai mult. Unul dintre căpitani le aștepta la intrarea în cort, ținând în mână o foarfecă mare.

– Folosiți-o, dacă vreți, le spuse acesta pe un ton răstit. E ascuțită.

Despina i-o luă din mână și începu să-și ciopârțească părul. Într-o oră, o grămadă mare de păr, negru, castaniu și auriu se adună morman.

Atunci când primi foarfeca, roșcata Katerina i-o dădu mai departe lui Themis.

– N-o vrei?

– Nu, răspunse Katerina. Nu pot să-mi tai părul. Cred că mai degrabă mi-aș tăia o mână.

Themis nu văzuse niciodată un păr roșu mai spectaculos; înțelese de ce Katerina nu voia să se despartă de el.

– Oricum ar trebui să-l păstrezi! Are culoarea potrivită pentru cauză, spuse Despina.

Themis ezită. Îi era greu, firește, să se despartă de coada împletită, de un castaniu-roșcat, care făcuse parte din ființa ei de când se știa. Înainte să aibă timp să se răzgândească însă, o înhață cu mâna stângă, o reteză și-și aruncă șuvițele în grămadă.

– Te rog, aranjează-mi și mie părul în jurul urechilor, îi ceru ea Katerinei, încercând să-și oprească lacrimile care o podideau.

În tăcere, Katerina îi îndeplini dorința, iar apoi se dădu un pas înapoi.

– Ți se potrivește, spuse ea zâmbind. Însă arăți băiețește.

Themis nu fusese singura nevoită să-și piardă din feminitate. Toate fetele care își tăiaseră părul arătau acum mai masculine, mai milităroase.

– Mi se potrivește pălăria mai bine, spuse Themis, punându-și cu hotărâre boneta pe cap. Acum n-o să mai cadă.

Nu exista nici o oglindă nicăieri, așa că n-avea cum să se vadă. Vanitatea nu era încurajată în tabăra aceea. Noaptea, băgă de seamă că rochia ei dispăruse de sub pat.

În dimineața următoare, la cinci și jumătate, fură trezite de o sirenă. Themis sări din pat. Era încă întuneric.

Două sute de femei se îmbrăcară cu gesturi mecanice. Fusese o noapte cu frig mușcător, așa că Themis nu-și dăduse jos uniforma. În Iugoslavia, luna ianuarie era cea mai friguroasă din an. Nici chiar iarna înghețată în care murise Fotini nu se putea compara cu acel ianuarie din Iugoslavia.

Toată lumea ieși pe rând afară, iar Themis, Despina, Katerina și Maria urmară grupul celorlalți noi recruți. Erau în jur de cincizeci de tineri, ceva mai mulți bărbați decât femei. Formară rapid două șiruri și mărșăluiră cinci kilometri la pas, până când „orașul" se pierdu din vedere.

Themis fu mulțumită de soliditatea bocancilor ei. Însă până să ajungă la terenul de antrenament, pielea nemiloasă și tare îi făcu răni la ambele călcâie. Recruții fură instruiți să se încoloneze în fața unei barăci, iar ea simți un amestec de frică și de bucurie atunci când zări înăuntru mormanele ordonate de arme.

Odată ce-și primi pușca, urmă exemplul celor aflați în față și și-o petrecu pe după umăr. Fu luată prin surprindere de greutatea armei. Nu se putea vedea ridicând-o până la umăr și având suficientă stabilitate ca să țintească. Metalul gri-închis era foarte rece, iar mecanismul părea complicat. Dintr-odată, Themis se simți depășită de situație.

În următoarea baracă, primiră câte o centură cu muniție. Avea în total cincizeci de gloanțe; Themis și-o prinse, mândră, în jurul mijlocului. Oare ce-ar fi spus Margarita despre felul în care arăta? Themis își imagină dezgustul și disprețul ei.

Întreaga zi fură antrenați să curețe arma, s-o încarce și să tragă cu ea, dar Themis nu se dovedi un talent înnăscut. Atunci când apăsa pe trăgaci, arma ricoșa în umărul ei osos, învinețindu-l. Se concentra din răsputeri, fără să-și dea seama de faptul că unul dintre soldații care îi antrenau părea să-și petreacă timpul ajutând-o mai mult pe ea decât pe ceilalți.

– Uite *așa*, spuse el, demonstrându-i cu pușca lui, iar apoi, prinzându-i arma pe la spate, i-o sprijini de umăr în poziția corectă. N-o să reușești *niciodată* decât dacă tragi cum trebuie, chiar de la început.

Felul în care îi explica era ferm, dar răbdător, iar Themis se trezi că voia să-i facă pe plac.

Pe tot parcursul zilei și în cele care urmară, el se afla întotdeauna undeva în apropiere. Erau sute de alți soldați în jur, însă era singurul pe care Themis îl putea recunoaște în mulțime, ca și când toate celelalte fețe deveneau neclare, mai puțin a lui. Cea mai impresionantă trăsătură pe care o avea era părul ondulat, de un negru intens (avea mai mult păr decât Themis). Ochii îi erau închiși la culoare și fața ascuțită, iar când se aplecă înspre ea ca să-i demonstreze ceva, îi simți mirosul plăcut. Nu știa cum îl chema, nici el nu știa numele ei. Nu era relevant, și nici permis.

Nu le spuse nimic prietenelor. Maria își avea propriile îngrijorări. De-abia reușise să ridice arma și-și presărase ziua cu accese de plâns, pe care fusese silită să le ascundă de soldații care le instruiau.

Noaptea, după ce toate cele patru tinere femei se întinseră în paturi, suspinele molcome ale Mariei se auziră pe fundalul sforăitului ușor din jur. Themis nu putu să doarmă. Simțea că trebuia s-o protejeze pe fata mai tânără, care nu se așteptase la condițiile acelea aspre.

– Sunt sigură că o să te obișnuiești, o consolă ea. Majoritatea lucrurilor sunt grele la început.

– Dar eu vreau să fiu soră medicală, scânci Maria.

– Cred că trebuie să ne antrenăm cu armele mai întâi. Iar apoi trebuie să-i întrebi. Sunt sigură că au nevoie și de surori medicale.

– Sau aș putea să am grijă de copiii de aici, continuă fata.

Themis adormi în smiorcăielile Mariei. Ziua fusese extenuantă și nu mai era mult până când trebuia să se trezească din nou. Somnul ei fu plin de vise. Margarita, îmbrăcată fermecător, se întorsese din Berlin și se afla în apartamentul

din Patissia, împreună cu Thanasis și *kyría* Koralis. Erau așezați în jurul mesei, iar pe aceasta se afla un revolver. În mod cert, așteptau pe cineva. Margarita radia și avea un păr strălucitor. Era la fel ca înainte, într-o rochie galben-mușchi, care-i etala decolteul, iar la gât purta o salbă cu perle și diamante. Mâna ei se odihnea pe armă. O așteptau pe ea, pe Themis.

Spre deosebire de noaptea trecută, când tremurase de frig, Themis se trezi scăldată în sudoare. Visul fusese atât de real, atât de aproape de realitate.

Încercă să-și găsească o poziție confortabilă. Cum era posibil ca o familie să fie divizată în felul ăsta? Fragmentată, dezbinată. Unde era mama ei acum? Dar tatăl? Fără nici o îndoială, îi uitase. Dar Panos? Locul în care se afla era un mister, însă Themis spera că era undeva pe aproape, în nordul Greciei. Margarita, care plecase la Berlin, era o străină acum.

Pe când încerca să adoarmă din nou, auzi vocea unei fete.

– Ai visat urât?

Cuvintele o făcură pe Themis să tresară.

– Da. Îmi pare rău dacă te-am trezit, răspunse ea.

Vorbise fata aflată în patul din dreapta. Până acum evitase s-o privească pe Themis, iar fața ei palidă, impasibilă, nu părea să-și schimbe expresia niciodată. Erau în aceeași grupă la antrenamente, iar Themis fusese nedumerită de nefericirea ei, care sărea în ochi. Majoritatea femeilor aflate acolo erau entuziasmate să învețe lucruri noi, care fuseseră până atunci doar apanajul bărbaților. Unii dintre băieți, mulți având în jur de șaisprezece ani, se chinuiau la fel de mult ca și femeile să deprindă meșteșugul armelor, dar toată lumea își făcea treaba cu seriozitate; majoritatea zâmbeau din când în când.

În noaptea aceea părea că fata voia să vorbească.

– Eu încerc să nu adorm deloc, spuse ea. Pentru că, dacă adorm, am coșmaruri, ca tine.

Themis își dădu seama că fata plânsese, după tonul nazal al vocii ei.

– Ar trebui să încerci să te gândești la ceva frumos înainte de culcare, o sfătui ea.

– Dar nu există nimic frumos.

– Trebuie să fie ceva, spuse Themis, optimistă.

– Nu e nimic, răspunse fata. N-a mai rămas nimic.

Mormăia cuvintele aproape incoerent, iar Themis fu nevoită să se aplece spre ea ca s-o audă.

– Au venit în satul nostru din munți. L-au spânzurat pe tata. Am văzut cu ochii mei. L-au spânzurat în fața mea. Se scurseră câteva clipe, apoi continuă: Am încercat s-o găsesc pe mama. Eram împreună cu ceilalți copii și ne-au spus să

așteptăm în piață. Apoi au dat foc caselor și ne-au forțat să plecăm din sat. Am crezut că voiau să ne apere de flăcări. Dar nu ne-am mai oprit din mers. Am mers zile întregi. N-avem haina pe mine atunci când veniseră ei, și nu m-au lăsat să mă întorc după ea. Iar apoi am început să sângerez. N-am știut ce mi se întâmpla...

Fata plângea în hohote. Themis înțelegea acum de ce arăta atât de chinuită. Nu știu ce să-i spună, însă își puse mâna, instinctiv, pe capul ei, mângâindu-i părul și liniștind-o. Stătură treze până în zori, împărtășindu-și numele și apoi poveștile, ca să treacă timpul. În timp ce se îmbrăcau, Frosso îi puse lui Themis o întrebare. De data asta nu mai avea lacrimi în ochi.

– Înțelegi acum, Themis? M-au obligat să vin aici. Și se așteaptă ca eu să lupt alături de oamenii care mi-au ucis părinții!

Vocea ei deveni mai puternică în timp ce vorbea. Fu din nou pe punctul de a izbucni în lacrimi.

Acum, că îi cunoștea povestea, Themis înțelegea de ce era atât de închisă în sine fata aceea aproape scheletică. Îi înțelegea și lipsa de expresivitate a feței. Pe a ei și pe a altora din tabără. Themis era acolo fiindcă dorea să lupte pentru o cauză, însă pentru mulți alții asta nu fusese o alegere.

– Sunt prizonieră aici, îi șopti Frosso la ureche. Iar într-o zi o să întorc arma împotriva lor.

Themis fu singura care îi auzi cuvintele, însă aerul îngheță în jurul lor.

Se auzi sunetul sirenei, iar majoritatea femeilor erau deja încolonate în frigul de afară. Vecina lui Themis își aținti privirea înainte. Fața ei era inexpresivă, ca de obicei, însă Themis știa acum ce se ascundea în spatele măștii: durere pentru pierderile suferite și furie la adresa răufăcătorilor.

Înainte de a ieși pe ușă, se întinseră ca să ia câte o pușcă din rândurile de cârlige.

În acea zi se antrenau folosind un echipament diferit; Themis se trezi că o urmărea pe Frosso. Îi observă concentrarea dârză. Nimic nu trăda gândurile care se aflau în spatele feței împietrite, însă Themis n-avea nici o îndoială că, într-o zi, fata avea să se răzbune.

Petrecură câteva zile pe coama unui deal. Într-o altă zi, exersară manevre în pădure. Femeile erau tratate exact ca bărbații și nu se făceau nici un fel de concesii legate de diferența de putere fizică a fiecăruia. În cea de-a doua săptămână, fură împărțiți pe grupe și învățați cum să folosească un tun de câmp. Soldatul cu bucle era din nou acolo, conducând grupul lui Themis. Ea se certa pe sine pentru că-și dădea silința doar ca să-l impresioneze pe el, stânjenită de faptul că motivația ei avea o cauză atât de impură. El nu părea s-o trateze altfel decât pe celelalte fete, însă o dată sau de două ori Themis își ridică privirea și îl văzu privind țintă la ea.

În următoarele zile se surprinse din nou căutându-l cu privirea. Câteodată nu-l vedea deloc. Altă dată îl zărea în depărtare, stând la coadă la masă sau mărșăluind în fața unei coloane de proaspeți recruți care erau duși la antrenament. Își spuse să nu se mai gândească la străinul acela, pentru că n-avea nici un rost, însă nu reuși să-l țină departe de visele ei.

În ultimele săptămâni de pregătire, recruților li se arătă cum să amorseze o mină de teren. Mâna lui Themis tremurase de frică. Dacă nu omora ea pe cineva, puteau s-o omoare alții. Atunci când o părăsea curajul se gândea la Fotini, la cât de curajoasă și de resemnată fusese prietena ei în fața greutăților pe care le avusese de îndurat. Asta o ajuta să-și depășească teama.

În cele din urmă, Themis și grupul ei învățară tactica atacurilor prin surprindere, pe care comuniștii o foloseau împotriva armatei guvernamentale. Această strategie îi ajuta să pună la cale atacuri încununate de succes asupra satelor și să o ia înaintea unei armate a cărei problemă principală era lipsa de mobilitate.

În curând înțeleseră principiile de bază ale războiului de gherilă, iar în scurt timp aveau să-și folosească abilitățile în confruntarea cu inamicul, nu doar la antrenamente.

În ultima lor seară, cele câteva sute de recruți care se antrenaseră împreună în ultimele săptămâni se adunară în clădirea teatrului. Un general aflat în vizită li se adresă și-i îndemnă să meargă mai departe cu optimism și curaj. Urma ca ei să lupte pentru cea mai nobilă cauză, pentru libertate, pentru dreptate și egalitate. Să nu dea înapoi, fiindcă țara avea nevoie de ei. Amenințarea fascismului trebuia înlăturată pentru totdeauna!

Cuvântarea lui fusese mobilizatoare; Themis, căreia i se dăduse să poarte un steag, îl flutură cu entuziasm, cuprinsă cu totul de euforia care molipsise mulțimea.

Când se uită în jurul ei, dădu din nou de privirea soldatului care o antrenase. Îi zâmbea, însă ea se strădui să pretindă că nu observase și-și întoarse privirea. În următorul moment, atenția îi fu atrasă de altcineva. Peste marea de capete, zări o figură detașată de mulțime, care se urcase pe un scaun.

Îi luă doar o secundă să recunoască figura numai piele și os a lui Frosso.

Înainte să apuce cineva s-o tragă în jos, ea strigă la generalul care ținea discursul:

– Ticălosule! Criminalule!

Apoi se văzu licărirea metalică a unui pistol, pe care îl ridică să tragă în direcția lui.

Se iscă agitație instantaneu, iar cei din jurul ei o puseră la pământ. Urmară zgomote de armă și fu neclar de unde veneau.

Ceremonia se opri pentru moment; Themis încercă să vadă ce se întâmplase cu Frosso. Toată lumea căuta să facă același lucru, iar Themis nu era îndeajuns de înaltă ca să vadă bine. După zece minute, li se ceru tuturor să se așeze din nou, pentru că discursul trebuia să continue. Un corp fu scos afară din cort.

Generalul își drese vocea și reîncepu să vorbească, anunțând că una dintre tovarășe trădase, și astfel suferise cea mai severă consecință pentru acțiunile ei. Themis își reaminti prima ei conversație cu Frosso și se cutremură. Era șocată de cele întâmplate. Brutalitatea zămislise brutalitate. Viața acelei tinere plăpânde fusese curmată. Sfârșitul actului ei de răzbunare fusese inevitabil. Ceremonia continuă fără altă pauză. Themis fu nevoită să-și înăbușe orice fel de emoție.

Depuseră, stând în fața generalului în grupuri de câte zece, jurământul militar comunist. Multe dintre cuvinte se potriveau cu credințele pe care Themis le avusese încă din copilărie. Ea era trup și suflet pentru eliberarea de fascism a Greciei, pentru apărarea democrației și demnității. Rosti cuvintele cu convingere.

Promit:

Să lupt cu arma în mână, să-mi vărs sângele și chiar să-mi dau viața ca să-mi eliberez țara de ultimul cotropitor.

Să izgonesc fascismul. Să asigur independența și integritatea pământului strămoșesc.

Să apăr democrația, onoarea și progresul poporului meu.

Să fiu un soldat curajos și disciplinat, să execut ordinele, să urmez regulile și să păstrez secretele Armatei Democrate a Greciei.

Să fiu un bun exemplu, să încurajez unitatea și reconcilierea și să evit orice acțiune care mă dezonorează.

Scopul meu este o Grecie puternică și democrată, alături de progresul și prosperitatea poporului. Iar, pentru atingerea acestui țel, îmi pun la dispoziție arma și viața.

Themis simțea că nu-și mai încăpea în piele de mândrie, însă ezită atunci când ajunse la ultima frază. I se păru plină de ură.

Dacă îmi voi călca vreodată jurământul, fie ca mâna răzbunătoare a nației, ura și disprețul oamenilor să cadă asupra mea fără milă.

Afirmația asta i se părea crudă și răzbunătoare. Se trezi că, rostind-o, își coborâse vocea. Își aduse aminte cum ea și Fotini mimau, dacă nu credeau în ele, cuvintele de la întâlnirile EON. Făcu același lucru și acum.

Odată ce rândul ei trecu și se întoarse la loc, se întrebă cum puteau jura loialitate veșnică cei care fuseseră recrutați cu forța, asemenea lui Frosso. În mod clar, unii dintre ei făcuseră lucrul ăsta ca să rămână în viață.

Themis ședea alături de Katerina și Despina. Se întrebă dacă cele două prietene ale ei îi împărtășeau îndoielile în legătură cu reaua-voință din spatele acelor cuvinte. Să fi fost împreună cu Panos, Themis l-ar fi putut întreba dacă crezuse fiecare propoziție a jurământului. Poate că, în următoarele săptămâni sau luni, destinul avea să-i aducă din nou unul lângă celălalt. Apoi începu să se întrebe cum vedea lucrurile soldatul care ședea la câteva rânduri mai în spate, ai cărui ochi îi simțea ațintiți asupra ei. Veni timpul să se încoloneze ca să iasă din cort, iar grupul lui Themis merse direct la cină.

Maria lipsea. După două zile de febră mare, avusese nevoie de îngrijire medicală.

– Întotdeauna a vrut să fie într-un spital, spuse Despina cu o urmă de sarcasm, căci profesoara din ea nu fusese niciodată de acord cu plânsetele și lacrimile Mariei.

– N-ar fi trebuit să vină aici. O femeie ca ea poate fi o piatră de moară legată de gâtul celorlalți, adăugă unul dintre băieții din grup. Gândiți-vă la ce ar face sus, în munți. Ar muri în prima zi.

Se auzi un murmur de aprobare dinspre alți bărbați.

– Eu nu văd care e rostul femeilor aici, mormăi unul dintre ei.

Căpitanii îi auziră pe cei doi bărbați care vorbiseră și-i mustrară. Regulile erau simple: n-aveai voie să discriminezi nici prin cuvinte, nici prin acțiuni.

O altă regulă, una care nu putea fi încălcată, era aceea că femeile și bărbații nu aveau voie să aibă relații. Acestea ar fi subminat morala, ar fi pus în primejdie viețile celorlalți tovarăși și ar fi creat tensiuni în interiorul grupurilor. Orice individ prins că devia de la această regulă era pedepsit sau îndepărtat. Liderii comuniști erau capabili să se poarte cu propriii soldați la fel de brutal ca și cu cei împotriva cărora luptau.

În armata comunistă, femeilor li se dădeau aceleași șanse ca și bărbaților, însă trebuia ca ele să se ridice la înălțimea așteptărilor. Themis simți că devenise altcineva după lunile care trecuseră de la plecarea ei din Atena. În plan fizic, acum era mai puternică. Mușchii gambei îi se desenau prin stofa pantalonilor, iar greutatea armei n-o mai stânjenea. Singurul disconfort pe care îl suferise fuseseră bășicile de la picioare, însă, mulțumită lui Eleni, care insistase să-i dea colegei ei o cutie de unguent cu ceară de albine, leziunile de pe picioare erau deja vindecate, iar pielea îi devenise rezistentă. Acum Themis se simțea puternică, hotărâtă, motivată, gata de acțiune.

Grupul lor de cincizeci de recruți fusese împărțit și subîmpărțit. Nu se făcuseră concesii în cazul nici unei prietenii legate între timp. Teritoriul pe care îl aveau de cucerit era vast, iar noii soldați erau trimiși în direcții diferite. Despina mergea în Peloponez, împreună cu o unitate bine închegată, iar Mariei îi fusese promis un loc de muncă la orfelinatul taberei. Se dovedise incapabilă să tragă cu o armă.

Themis fu fericită să descopere că urma ca ea și Katerina să fie împreună. Însă căzu într-o stare de agitație și de tulburare după ce îi ajunse la urechi, din întâmplare, o conversație între unul dintre ofițeri și soldatul acela care-i bântuia atât zilele, cât și nopțile înțesate de vise. Auzi numele de „Makris" pentru prima dată și înțelese că acesta fusese numit al doilea la comanda unității ei.

Capitolul 13

Treizeci de oameni săltau în camionul decapotat, sub razele soarelui călduț, de primăvară: zece femei și douăzeci de bărbați, îmbrăcați în uniforme identice. Themis nu se mai vedea purtând altceva decât pantaloni. Buzunarele lor largi, aplicate în față și în lateral, cuprindeau aproape toate lucrurile pe care le avea. În plus, lui Themis îi plăcea libertatea de mișcare pe care i-o dădeau pantalonii.

Călătoreau spre sud, către Grecia. Themis era așezată lângă un bărbat a cărui față era acoperită aproape în întregime de o barbă stufoasă, castanie. Cu părul lui lung și încâlcit, arăta ca un animal sălbatic, poate ca unul dintre urșii ce cutreierau lanțul de munți care se zărea înaintea lor. Părea lipsit de orice reținere atunci când râdea și flecărea, aplecându-se spre Themis dacă ea nu-i putea auzi cuvintele peste zgomotul motorului.

La un moment dat, răsuci o țigară și i-o întinse. Deși Themis refuză, el insistă ca ea să tragă un fum.

– Nu cred că-mi place, spuse Themis tușind.

– Te obișnuiești repede, glumi el, arătându-le pe celelalte femei care fumau de zor.

Unul dintre bărbații din camion se aplecă să-i vorbească muntelui de om cu care Themis stătuse de vorbă, iar ea realiză că el era căpitanul unității lor.

– Nu mi-am dat seama...

– Nu e nevoie să-ți ceri scuze, îi spuse el. Suntem comuniști.

– Dar...

Văzând că se simțea încurcată, căpitanul încercă s-o liniștească.

– Există o ierarhie, însă nu e nevoie de formalități, spuse el cu hotărâre.

Conversația le era îngreuiată de zgomotul constant al motorului, care se tura și duduia, încercând să facă față drumului desfundat. Themis răspunse la câteva întrebări despre trecutul ei. Ar fi vrut să afle și ea aceleași lucruri despre bărbat, pe care acum știa că îl chema Solomonidis. În cele din urmă, avu doar curajul să-l întrebe dacă știa unde mergeau.

– Da, răspunse el. Sigur că știu. Și o să afli cât de curând.

Era greu de spus dacă răspunsul evaziv vădea o lipsă de încredere sau se datora regulamentului.

În timp ce discutau, priveau în zare la panorama sălbatică a munților de care se apropiau. Themis nu-și întoarse capul ca să-l privească pe căpitan, însă știa că

soldatul cu păr ondulat, Makris, stătea în partea opusă și îi privea. Din când în când, întâlnea și căutătura piezișă a unei alte femei.

Timpul se scurse repede. Uneori, camionul se oprea pentru ca ei să-și poată dezmorți picioarele. Se făcea și cafea, pe o sobă improvizată. Călătoria semăna mai mult cu o excursie școlară sau cu o ieșire la iarbă verde, ceea ce le aducea aminte de distracții din vremuri de mult apuse.

Într-unul dintre sate, o femeie ieși din căsuța ei de piatră ținând în mână o cunună de flori proaspăt culese. Veni la Themis și îi puse cununa la gât. Mirosul dulce al mlădițelor sălbatice, viu colorate, se răspândi în jurul ei.

Themis își dădu seama că trebuie să fi fost ziua de Armindeni[28], însă ceea ce sărbătoreau ei acum nu era venirea verii.

– E ziua drepturilor oamenilor muncii! strigă căpitanul. Să dansăm!

Orice ar fi fost în mintea fiecăruia, se luară de braț și formară un cerc. Pentru prima oară în ani de zile, în același ritm cu seva ce părea să se ridice din pământ, Themis uită de tristețea care o împovăra. Îngrijorarea ei în privința lui Panos, tulburarea pe care i-o stârnea soarta Margaritei, tristețea pe care o simțea gândindu-se la infirmitatea lui Thanasis, dispărură cu toatele pentru câteva clipe. Themis nu mai trăise din copilărie un moment de plăcere atât de lipsit de griji.

Apoi, acel bărbat pe care nu și-l putea scoate din minte veni la ea și o luă de braț. În curând aveau să mărșăluiască împreună, în cadență, disciplinat, însă până atunci picioarele aveau să li se miște într-un ritm mai blând, mai uniform, cel al unui dans tradițional pe care îl cunoșteau cu toții și care le abătea gândul de la lupta ce-i aștepta.

Asta e armonia pe care aș vrea s-o readuc în țara mea, se gândi Themis.

Dulceața prăjiturii pe care le-o aduse aceeași femeie de treabă care-i dăduse lui Themis florile, le reînvie pofta de viață. Mierea li se scurse printre degete, iar ei devorară, flămânzi, și ultima fărâmă. Niciodată o *glykó*[29] nu avusese un gust mai bun.

La asfințit, căpitanul scoase o sticlă de *tsípuro*[30], pe care o trecu din om în om. Fiecare soldat sorbi o gură înainte să se urce înapoi în camion, încălzit de dans și de alcool. Lumina pieri încetul cu încetul, iar temperatura aerului coborî pe măsură ce camionul își începea urcușul către munți.

Themis se așeză pe un loc din spate. Simțea din nou căutătura ostilă a acelei femei. Își ținu privirea coborâtă, ca să nu întâlnească acea pereche de ochi dușmănoși, însă știa că, dacă s-ar fi uitat în cealaltă direcție, l-ar fi văzut pe Makris care, la rândul lui, o privea.

Ca să-și abată atenția de la ei, Themis stătu de vorbă cu Katerina, care ședea lângă ea. Un ceas mai târziu, capul îi căzu pe umărul acesteia și adormi profund.

Trezită de zgomotul frânei de mână și de liniștea care se lăsase brusc, Themis se ridică și se frecă la ochi.

Cineva deschise, din afară, capătul remorcii. Soldații începură să sară din camion unul câte unul, urmați de rucsacurile lor, pe care ultimul dintre ei li le azvârli jos.

Peisajul le era străin, însă, pe măsură ce soarele apărea la orizont, Themis reuși să citească un semn pe care era scris numele unei localități. Se aflau la marginea unui sat. Zărind alfabetul limbii ei materne, Themis înțelese că se aflau înapoi în Grecia, patria pentru care erau acum pregătiți să lupte ca s-o elibereze.

Căpitanul le explică planul pe câteva zile. Deocamdată, principala lor preocupare avea să fie asigurarea hranei pentru săptămânile următoare. Singura sursă o constituiau sătenii înșiși, însă nu toți erau generoși cu ceea ce voiau să dea. Dacă nu lăsau bunurile din mână de bunăvoie, atunci era nevoie să fie „încurajați".

Themis știu că acel cuvânt nu era decât un eufemism pentru „a lua cu forța", însă trebuia să respecte ordinele. Jurase s-o facă, n-avea cum să se abată de la unicul set de crezuri care îi unea acum pe toți.

În acea noapte, întinsă sub cerul înstelat, își aminti de cât de mult obișnuiau să se certe și să polemizeze acasă. Nu existase nici o masă fără un schimb de vorbe grele și, deși își amintea cât de exasperată ajungea să fie bunica, realiză acum cât de prețioasă fusese libertatea. Li se îngăduiseră diferențele de opinie.

Simțea, pe sub pătura subțire, muchia ascuțită a fiecărei pietre. Fu noaptea cea mai lipsită de confort pe care o petrecuse vreodată.

Căpitanul continua să le repete că urma ca totul să devină și mai greu.

– Asta e vacanță în comparație cu ceea ce ne așteaptă, le spuse el. O să vină un moment când o să trebuiască să fim gata de luptă. Veți ști când anume.

În următoarele două nopți mărșăluiră și campară, apoi, din nou. În ziua următoare, Themis primi instrucțiuni în legătură cu prima ei misiune. Etapele-cheie erau: să facă o razie, să rechiziționeze alimente și să recruteze oameni noi. Trei dintre ei își petrecură seara în recunoaștere, într-un un sat din apropiere. Estimară numărul de locuitori, resursele pe care le aveau aceștia și numărul armelor de foc care puteau fi confiscate. Iscoadele raportară că bărbații din sat păreau să fi plecat; din câte văzuseră, cel mai mare băiat părea să aibă în jur de treisprezece ani.

Plutonul fu în picioare înainte de venirea zorilor și încercui satul. Atunci când se auziră primele împușcături din ziua aceea, sătenii avură parte de o trezire

violentă. Nimeni dintre femeile și copiii care locuiau acolo nu înțelese ce se întâmpla.

Strategia soldaților era să descindă în cât mai multe gospodării ca să bage frica în oameni, iar apoi, cu ajutorul unui megafon, să le ceară celorlalți locuitori să iasă din case de bunăvoie, cei din primul grup servind, practic, drept ostatici. În general, sătenii nu riscau să pună în pericol viața celorlalți, așa că tactica soldaților dădu roade, cu atât mai mult cu cât bărbații părăsiseră deja satul.

Themis se uită la grupul de aproape cincizeci de femei și copii, adunați lângă fântâna din mijlocul satului, cu frica întipărită pe fețe. Soldații îi înconjuraseră. Erau mult mai mulți săteni decât soldați, însă într-o astfel de confruntare conta cine avea puterea.

Căpitanul o luă de braț pe una dintre femeile mai tinere, o scoase din grup și începu s-o interogheze.

Themis fu șocată de purtarea lui. Fu atât de brutal cu fata de parcă ea l-ar fi trădat pe el personal, cu țară cu tot. Când plecaseră bărbații satului? Fata bâigui un răspuns. Satul acela îi susținea pe comuniști, spusese ea, însă o trădă groaza care i se citea pe față.

– Gura ta spune asta, dar ochii spun altceva. Ești o nemernică mincinoasă.

Căpitanul, pe care Themis îl asemuise cu un urs blând, o lovi cu putere pe fată peste față, iar apoi lătră un ordin către adjunctul lui.

– Du-le pe bătrâne în pădure. Pe copii îi lăsăm aici. Cele sănătoase și puternice o să vină cu noi. Pune-i să aducă și ultima coajă de pâine înainte să plecăm. Vreau să ieșim din sat înainte de prânz.

Apoi fiecare soldat primi instrucțiuni. Themis escortă, din casă în casă, cinci femei mai tinere pe care le sili să-și golească până la ultima firimitură cămările. Una dintre ele își ținea copilul la sân. Nimeni nu scoase o vorbă. Themis avea arma ațintită asupra lor. Oricine încerca să scape trebuia împușcat, fără excepție.

Boabe, pâine, cartofi, fructe – cu toatele fură așezate, pe rând, pe niște pături întinse în mijlocul satului. După ce se încheie acea colectă, cele trei pături rămaseră încărcate cu mormane de provizii. Soldații luară și oalele cele mai mari pe care le găsiră. N-avea nici un rost să adune mâncare fără să aibă în ce s-o gătească.

Un alt grup fu trimis să caute arme și, în câteva ore, fură găsite puștile. Unele fuseseră îngropate sub podeaua de pământ a unei case, altele fuseseră ascunse într-un pătuț de copil. Se găsi foarte puțină muniție, ceea ce explica de ce femeile nu putuseră să se apere la venirea atacatorilor.

Nimeni nu vorbea. Singurul sunet care tulbura liniștea era plânsetul bebelușului, ale cărui strigăte disperate începuseră s-o scoată din sărite pe Themis.

– De ce nu te duci să stai cu copiii și...

– Mulțumesc, spuse mama cu recunoștință.

Se îndreptă către micuții care stăteau adunați într-un cerc strâmt, sub un platan, păziți de Katerina. Până și copiii, gălăgioși din fire, nu făceau decât să privească în pământ.

Misiunea lui Themis era aproape încheiată. Fiecare casă pe care o goliseră avea o cruce zgâriată pe ușă. Toate cele patruzeci de case erau acum însemnate, iar ea le mână pe femei înapoi în centrul satului. Și restul unității își făcuse apariția. Doar trei dintre cele douăsprezece femei mai bătrâne fuseseră aduse de soldați. Aceștia adunară păturile cu mâncare și le suiră pe o pereche de catâri pe care-i găsiseră în sat.

– Lăsați-le pe cele bătrâne aici. Și pe cea cu bebeluș. Ne-ar încetini, ordonă Makris.

– Dar copiii? întrebă Katerina. Ce-o să se întâmple cu ei?

Makris se uită la ea cu dispreț, însă nu doar pentru că vorbise neîntrebată. Toți ceilalți păreau să știe ce îi așteptă pe copii.

– Patru dintre voi o să mergă cu copiii în nord.

Se auzi un murmur printre soldați. Abia veniseră din nord.

Makris îi alese rapid pe cei patru care urmau să facă acea călătorie.

– Oare unde sunt duși? îi șopti Themis Katerinei, care stătea lângă ea.

Prietena ei clătină din cap. În scurt timp, cei care încă nu aflaseră aveau să înțeleagă că acei copii plecau în Bulgaria, unde trebuia să fie învățați cum să ajungă buni comuniști.

– Cei mari vin cu noi, continuă Makris. O să învețe în curând să lupte.

Căpitanul cercetă încă o dată cu privirea grupul de copii. Între ei era un băiat care avea în jur de treisprezece ani, solid, cu umeri lați. Themis se gândi că era, probabil, mai masiv decât cele mai multe dintre femei.

– Tu! strigă Solomonidis. Haide, sus! Vii cu noi.

Femeile tinere, mame, cu toatele, erau ținute la douăzeci de metri distanță, sub amenințarea puștii. Mulți dintre copii plângeau acum, înțelegând ce urma să se întâmple. Nu li se dădea voie nici măcar să-și ia rămas-bun de la mamele lor.

– Cu cât plecăm mai repede de aici, cu atât mai bine, spuse Katerina în barbă. Nu mai rezist să aud gălăgia asta.

Dacă la început se auziseră câteva suspine ale unuia sau altuia dintre copii, acum începură să răsune tânguielile tuturor, iar suferința copiilor se răspândi și în

rândul mamelor. Una dintre ele încercă să fugă. Era cea din apropierea lui Themis.

Themis se trezi că o împungea pe femeie cu arma în piept. Aceasta începu să țipe isteric. Nimic nu avea să se pună între ea și copilul ei.

– Dimitris! strigă ea.

Furia îi dădu putere s-o împingă pe Themis la o parte, iar aceasta căzu pe jos, în timp ce femeia țâșnea către copilul ei.

Căpitanul acționă rapid și ridică arma. Trase un singur foc, țintind-o pe femeie în spate.

Trosnitura glonțului îi reduse pe toți la tăcere. Imaginea unei mame prăbușindu-se fără viață în fața fiului ei îi șocă pe toți. Pentru moment, nimeni nu mai mișcă.

Cadavrul le reaminti tuturor, prizonieri și soldați, că trebuiau să respecte ordinele. Themis își dădu seama că-și dezamăgise tovarășii dându-i femeii posibilitatea să fugă. Pe loc, începu să se teamă de consecințele greșelii ei. Aproape imediat după aceea, se simți vinovată pentru că se gândise mai întâi la așa ceva, în loc să fie șocată de executarea femeii nevinovate. Realiză că felul ei de a gândi se schimbase deja. Erau în război, iar ea era acum o luptătoare.

După acele clipe de liniște, toate activitățile fură reluate. Plecarea nu mai trebuia amânată cu nici un chip. Femeilor li se ceru să se încoloneze, iar soldații le împărțiră în grupuri. Unele dintre ele începuseră să plângă din nou.

Potrivit poveștii oficiale, urma ca femeile bătrâne să fie păzite vreme de încă o oră. Apoi, soldații care le ținuseră pe loc puteau să-și facă rapid ieșirea din sat, ca să urmeze restul grupului.

Themis fu printre primii care plecară, însă auzi instrucțiunile date de căpitan celor doi soldați lăsați de gardă. Înainte să plece, le spusese el, ar fi trebuit să le îngroape în pădure pe *yéroi*, adică pe bătrâne.

Themis cunoștea ideea pedepsirii fiilor pentru păcatele părinților, însă urma ca acele mame să fie ele cele care plăteau pentru păcatele fiilor. Doar faptul că erau înrudite cu un soldat al armatei guvernamentale le transformase în suspecți. Themis fu dezgustată la gândul că acele femei simple, de la țară, aveau să fie ucise de tovarășii ei de arme, însă depusese un jurământ și era hotărâtă să acționeze așa cum fusese instruită.

Puse ochii în pământ și-și goni toate gândurile din minte, mai puțin ordinul pe care îl primise, acela de a le scoate afară din sat pe femeile cele mai tinere. La fel ca ele, trebuia să facă un pas și apoi încă unul, după care poate că ritmul hipnotic avea să-i amorțească emoțiile și gândurile.

Deși nimeni nu spusese încă nimic, știa că mai devreme făcuse o greșeală prostească și că avea să fie ținută sub observație.

Operațiunea împotriva satului durase mai puțin de patru ceasuri. Se făcuse ora unu, iar ținta pentru restul zilei era să mărșăluiască în jur de treizeci de kilometri spre sud. Dacă terenul ar fi fost drept, ținta n-ar fi fost greu de atins, dar erau în munți, iar multe dintre femeile din sat aveau încălțăminte proastă. Merseră vreme de șase ore, oprindu-se doar câte cinci minute, o dată ca să ia apă (dintr-un sat prieten, aflat în drum) și încă o dată ca să mănânce niște pâine și fructe. Atât soldații, cât și prizonierii, primiră aceleași porții de merinde. Prizonierii aveau să devină soldați în curând, așa că trebuia să fie hrăniți cum se cuvine.

Picioarele lui Themis se mișcau mecanic, iar stomacul și-l simțea gol. Îi era greu să se concentreze. Dacă vreuna dintre femeile aflate în paza ei ar fi avut voința sau energia de a evada, ar fi reușit. Themis n-avea nici măcar puterea să-și ridice arma.

Ultimele ore de lumină și le petrecură pe potecile unei păduri dese. Razele soarelui pătrundeau cu greu prin coroana înaltă de frunze, ceea ce făcea traseul greu de găsit. Căpitanul conducea marșul, și tot el luă hotărârea să se oprească. Ajunseseră într-un luminiș în apropierea căruia curgea un pârâu și care era îndeajuns de întins pentru ca toți să doarmă peste noapte.

Themis fu eliberată din rolul de gardian, însă munca ei nu se încheie aici. I se dădu sarcina să adune lemne împreună cu Katerina și cu încă doi bărbați. În douăzeci de minute focul deja ardea, iar echipa care pregătea ingredientele din proviziile rechiziționate în acea zi era gata să se apuce de gătit. În curând, treizeci dintre ei începură să mănânce. Iahnia de fasole dispăru cu repeziciune. Fiecare avea un bol de tinichea și o cană. De îndată ce soldații terminară de mâncat, bolurile fură spălate în pârâu, iar noii „recruți" își primiră și ei porțiile. Nu se auzea nici un alt sunet decât clinchetul stăruitor al lingurilor care se loveau de pereții de metal.

Themis le privi pe femeile prizoniere și se gândi că, în ciuda durerii și doliului, foamea continua să fie o nevoie puternică. Mâncau ca să rămână în viață. Cele întâmplate în dimineața aceea păreau deja la câteva zile distanță.

De îndată ce masa se sfârși, iar focul fu stins, oamenii îngropară și ultimul fir de cenușă ca să nu lase nici o urmă a trecerii lor.

Înainte să li se spună în ce anume loc avea să doarmă fiecare în acea noapte, căpitanul le ținu un discurs. Li se adresă mai întâi femeilor îndurerate:

– V-ați alăturat moștenitorilor de drept ai viitorului Greciei. Armata comunistă ne va conduce către o Grecie nouă, eliberată de tiranie și de influența naziștilor. Bărbații voștri v-au abandonat ca să lupte pentru guvern, pentru forțele

fascismului și ale răului. Gândiți-vă la asta: v-au părăsit. Noi vă dăm șansa de a lupta. Ca bărbații. De a fi tratate ca *egali*.

Razele lunii se strecurară în luminiș și căzură pe chipurile palide și pe ochii goi ai femeilor din sat. Una sau două dintre ele lăcrimară. Themis se gândi la Frosso și la ororile pe care le trăise. Se întrebă dacă vreuna dintre acele femei avea să aleagă calea pe care mersese Frosso.

Apoi Solomonidis li se adresă celorlalți:

– Ziua de mâine ne aduce mai aproape de țelul nostru de a crea o nouă Grecie. O Grecie liberă. Astăzi, armata noastră e mai mare. Pe zi ce trece, efectivele noastre cresc. În curând, întreaga Grecie o să fie a noastră.

Apoi adjunctul lui făcu un pas înainte și zise:

– În noaptea asta trebuie să ne odihnim. Mâine avem încă un marș lung de făcut. Însă, ca de obicei, toată lumea e datoare să contribuie la pază.

Makris începu să citească numele cu voce tare. Themis își simțea pleoapele căzând. Trupul ei avea nevoie disperată de somn.

– Koralis!

Era pedepsită pentru ceea ce se întâmplase mai devreme. Avea să fie de gardă în acea noapte. Numele ei apărea printre cei zece care erau desemnați. Cinci dintre ei îi păzeau pe noii recruți, iar ceilalți cinci aveau să fie poziționați la diferite distanțe față de tabără. Grupurile de gherilă erau întotdeauna vulnerabile. Deși experte în atacuri-surpriză, puteau fi învinse dacă armata guvernamentală ar fi început să practice același stil de luptă.

Themis fu trimisă în punctul cel mai îndepărtat. Avea de numărat trei sute de pași lungi, spre sud. Urmă riguros instrucțiunile pe care le primise.

La acea depărtare față de tabără, zgomotele făcute de tovarășii ei și de prizonieri nu se mai puteau auzi. Themis simți că se pierdea în întuneric. Nu fusese scufundată în atâta liniște aproape niciodată. O încercă apăsarea ei grea, aidoma singurătății. Nu-și auzea decât zgomotul propriei răsuflări.

Se așeză pe pământ, cu spatele sprijinit de un copac, căutând cu privirea în direcția opusă taberei. Din când în când, bănuia că auzea foșnet de frunze, poate că zgomotele făcute de un iepure sau de un șoarece. Auzi fâlfâit de aripi pe sub vârfurile copacilor. De când se știa, Themis petrecuse atât de puțin timp în afara Atenei încât zgomotele pădurii îi erau cu totul străine. Auzul ei înregistra până și cele mai mici sunete.

Avea să știe că se scurseseră cele patru ore numai atunci când îi sosea înlocuitorul. Între timp, încercă să estimeze trecerea timpului observând luna.

O vreme, fredonă. Cântece din copilărie, cântece pe care le cânta împreună cu Fotini, și melodia ei preferată, compusă de Vamvakaris[31]. După ce epuiză cântecele, începu să mediteze. Amintirile îi năvăliră în minte, la întâmplare. Privind prin prisma distanței geografice și temporale, își văzu evenimentele din viață într-o lumină nouă. Se gândi la prăbușirea casei copilăriei, la căzătura suferită de Panos, care-i lăsase fratelui ei o cicatrice, și-și aminti că el fusese întotdeauna cel care atrăsese mânia tatălui lor.

Amintirea unei scatoalce răsunând pe pielea goală coincise cu zgomotul sec făcut de o ramură frântă. Themis țâșni în picioare ca un arc, cu inima bătându-i nebunește. Era prea devreme ca un tovarăș să vină s-o înlocuiască, se gândi ea, însă cineva se afla în apropiere.

Themis avea dreptate. Conturul întunecat al unei forme omenești se apropia de ea printre copaci. Era o siluetă pe care o recunoscu imediat. Acea prezență îi stârni un soi de emoție cu care nu era obișnuită. Simțise furie de multe ori, însă aceasta îi trecuse întotdeauna. La fel și durerea, și sentimentele provocate de pierderile de tot felul. Însă acel sentiment adânc, de dor, era diferit. Rămânea înlăuntrul ei precum o durere fizică.

Cu arma atârnată dezinvolt pe umăr, Makris arăta de parcă ieșise la plimbare sau la vânătoare. Emana o încredere în sine pe care ea n-o băgase de seamă înainte. Nu arăta cu mult mai vârstnic decât ea, însă avea o relaxare de invidiat, de parcă situația în care se aflau era una absolut obișnuită. Erau într-o pădure de munte, departe de casă, înarmați, în alertă, flămânzi, iar el, cu toate astea, părea mulțumit.

Themis era nervoasă, speriată că avea să spună ceva greșit sau să lase o impresie greșită, așa că îl lăsă pe el să vorbească primul. Era obișnuită cu timbrul vocii lui, însă de data asta Makris avea un ton diferit, mai blând decât înainte. Pentru prima oară, acel bărbat lăsa impresia că era o persoană educată.

– Am venit să verific dacă ești în locul potrivit. Cei mai mulți dintre soldați nu pot merge în linie dreaptă.

– Pot să fac asta cu ușurință, răspunse ea cu un pic de umor, încurajată de tonul lui. De la mine de acasă e linie dreaptă spre Acropole, în jos, pe bulevardul Patission.

– Eu am crescut jucându-mă pe dealuri, răspunse el. M-am născut sub Lycabettus[32], în Kolonaki[33].

Putu să citească surprinderea așternută pe fața lui Themis atunci când menționă zona cea mai bogată din Atena.

– Știu, știu. Crezi că acolo e plin de extremiști de dreapta și de regaliști... Probabil că așa a fost pe vremea generației părinților mei. Dar în generația mea a

fost aproape o modă să-i susții pe comuniști. Așa că iată-mă! Și cred în cauza asta mai mult decât oricând.

Themis rămase vrăjită de idealismul lui. Fiecare cuvânt o fermecă și-i aduse aminte de Panos, în care ardea aceeași flacără. Tot ceea ce se întâmplase în ziua aceea fusese pentru un țel mai înalt, pentru binele suprem. Avea nevoie să-și amintească asta tot timpul.

Spre surpriza ei, Makris îi puse mâna pe umăr.

– Ascultă, zise el. Trebuie să înveți ceva. Când facem razii prin sate, oamenii de acolo n-au nimic de pierdut. Întotdeauna o să fie cineva care să încerce să scape sau să atace. Ei sunt inamicii noștri până în momentul în care reușim să-i facem să gândească la fel ca noi. Și chiar și atunci sunt suspectați.

Vocea lui era blândă, însă apoi tonul și vorbele trecură de la bunătate, la cruzime. Themis fu șocată. Începu s-o critice cu duritate și fără pic de milă:

– Dacă nu ești prudentă în timpul raidurilor, pui în primejdie întregul grup. Gândește, Koralis! Nu face *nimic* fără să gândești, continuă el, autoritar. Ai făcut o greșeală azi, una care ar fi putut să ne coste vieți. În asemenea situații, trebuie să rămâi în control.

Până ca el să-și încheie scurtul discurs, ochii lui Themis înotau în lacrimi. Apoi, la fel de surprinzător cum dispăruse, tonul blând reveni.

Stăteau față în față. Makris îi cuprinse coatele în palmele lui. Era un gest menit să liniștească, reconfortant și blând. Dulceața care se întorsese în vocea lui de om cultivat o făcu să se simtă atât de ușurată, încât genunchii care îi tremurau de abia o mai puteau susține.

– O să înveți, îi spuse el. Și o s-o faci mai repede decât oricine, îți garantez.

– Promit să-mi dau silința, răspunse ea.

Themis voia să-i facă pe plac mai mult decât voise să mulțumească pe oricine altcineva.

– Mâine o să ai ocazia să arăți de ce ești în stare, spuse el, continuând să-și țină palmele pe coatele ei. O să-mi arăți cât de bună ești.

– Da, răspunse ea.

O ținu de coate un pic mai mult decât era nevoie. Era îndeajuns de aproape ca ea să-i simtă răsuflarea, care mirosea a tabac.

Apoi se uită la ceas.

– O să-ți mai țin companie un pic, spuse el. Timpul trece greu atunci când ești singur.

Themis nu știu cum să reacționeze, așa că nu spuse nimic. Șezură sprijinindu-se de copac, iar Makris își aprinse o țigară. Inele de fum se ridicară în sus, spre cer.

– Spune-mi ceva despre tine, îi ceru el. Nu trebuie să fii timidă.

– M-am născut la Atena. Am douăzeci și doi de ani...

Se simțea încurcată. Nu era mare lucru de spus.

– De cât timp ești în armată? vru ea să știe, întrebarea părându-i-se îndeajuns de formală ca să fie inofensivă.

– Sunt comunist de mai bine de zece ani, răspunse el. Unchiul meu a fost arestat pe timpul dictaturii lui Metaxas și trimis într-una dintre închisorile din insule.

– De ce? întrebă Themis.

– Pentru că nu era de acord cu regimul și a scris despre asta în ziarul lui.

– Cât timp a făcut închisoare?

– A murit după doi ani.

Themis se întrebă dacă nu cumva trecuse un nor prin fața lunii, pentru că întunericul părea să fi devenit mai dens.

– A publicat adevărul. Și a murit pentru asta.

– Și Panos, fratele meu, vorbea despre ideea de a muri pentru adevăr, spuse Themis, simțindu-se mai relaxată acum. Însă celălalt frate al meu avea o părere diferită despre ceea ce însemna adevărul, așa că aveam parte de multe certuri acasă.

– Libertatea de a publica adevărul contează mai mult decât orice, spuse el. Iar adevărul e că și comuniștii ar trebui să aibă un rol în țara asta.

Pentru moment, Themis fu derutată. Makris credea, bineînțeles, că anumite libertăți era inviolabile, însă ei îi apărură în minte femeile care fuseseră luate cu forța din sat. Gândul fu trecător, iar Themis căzu din nou sub vraja cuvintelor lui.

La scurt timp, Makris se ridică. Themis făcu la fel.

– Ne vedem în zori, îi spuse el.

Themis îl privi dispărând printre copaci. Auzise că i se spunea *liondári*, leul, iar felul în care dispăruse în pădure explica și de ce. Era la fel de silențios ca o felină mare. În plus, haloul lui de bucle arăta precum o coamă. Themis se întrebă dacă se simțise vreodată mai fericită. Lupta pentru tabăra câștigătoare, armata ei era la apogeul puterii, iar ea era îndrăgostită.

Îl vedea pe Makris în fiecare zi și adesea mărșăluiau unul lângă altul. Își spunea că, probabil, era doar o întâmplare, însă el găsea întotdeauna o ocazie s-o atingă ușor, înfiorându-i tot trupul.

Câteva săptămâni mai târziu, pe când Themis era din nou de gardă, Makris veni să-i țină tovărășie. De data asta luna nu era pe cer, iar apariția lui în întunericul nopții o luă cu totul prin surprindere.

Șezură și stătură de vorbă, o vreme, despre tactica pe care aveau s-o folosească a doua zi în atacul plănuit asupra unui sat din apropiere. Apoi Makris îi luă mâna și începu să se joace cu degetele ei, împletindu-le cu ale lui.

Pielea lui era aspră, însă atingerea era blândă, iar ea nu-și trase mâna. O singură dată i se întâmplase să fie obiectul atenției unui bărbat, atunci când o hărțuise fiul farmacistului. Însă acum era altfel. Themis tânjea după fiecare privire a lui Makris.

Regula care le interzicea bărbaților și femeilor să aibă orice fel de relații era respectată cu strictețe. De când se îndrăgostise de Makris, Themis se întrebase adesea dacă emoțiile însemnau o legătură amoroasă. Naivitatea ei n-o ajutase să găsească răspunsul și nu putea să aibă încredere în nimeni ca să discute despre așa ceva.

Pe măsură ce Makris îi mângâia pielea, Themis se abandonă senzației și lăsă întrebările să-i piară din minte. Avea o reacție fizică involuntară, care nu părea să se oprească la o anumită parte a trupului ei. Un curent continuu îi conecta palma, în care el desena cercuri mărunte, cu fiecare celulă a trupului, până în vârful firelor de păr.

Chiar dacă era întuneric, Makris putu să-i ghicească răspunsul. Când Themis închise ochii, senzația deveni și mai intensă. Își simți temperatura crescând pe măsură ce degetele lui se mișcară pe gâtul ei, iar apoi trasară o linie spre nasturi, pe care începu să-i descheie cu grijă. În mintea lui Themis se luptau două voci antagonice, care erau, amândouă, la fel de puternice. Una dintre ele îi spunea să-i dea mâinile la o parte acelui străin. Cealaltă îi cerea să se supună seducției. În cele din urmă, puterea tăcută a dorinței îi anulă lui Themis orice gând.

Când cămașa ei căzu, descheiată, buzele lui urcară de pe gât pe gură, iar apoi coborâră spre sâni. Themis savură gustul de tutun care-i zăbovi pe limbă și-și mișcă, instinctiv, palmele ca să-i atingă capul și să-și plimbe degetele printre buclele pe care le contemplase și admirase cu atât timp în urmă. El îi dădu hainele la o parte cu blândețe. Uniforma ei îi protejă pe amândoi de umezeala pământului.

Themis văzuse câteva filme romantice, însă cunoștințele ei despre sex erau nule. Nu-i trecuse niciodată prin minte că a face dragoste putea fi dureros.

O bufniță strigă. Poate că-i acoperise țipătul. Themis nu era sigură. Makris o ținu îmbrățișată preț de câteva clipe, după care se rostogoli într-o parte și se ridică în picioare.

– Trebuie să mă întorc în tabără, îi spuse el. Cineva o să vină în curând ca să preia garda.

Themis se îmbrăcă repede, simțindu-se dintr-odată vulnerabilă. Îi era frig, în ciuda temperaturii plăcute de afară.

În următoarele săptămâni și luni, lucrurile continuară la fel. Makris o trimitea pe Themis în colțul cel mai îndepărtat al teritoriului care trebuia păzit, iar apoi venea s-o vadă în mijlocul nopții. Atunci când erau doar ei doi, el începu s-o numească „vulpiță", din pricina nuanței roșcate a părului ei, iar ea continuă să fie sub vraja lui. El o lăsa să-i spună pe nume, Tasos, atunci când erau singuri, ceea ce o făcea să-l simtă și mai aproape. În timpul zilei nu vorbeau unul cu celălalt, însă Themis știa că el o privea, iar ea, la rândul ei, nu-l scăpa din ochi. Sentimentele pentru acest bărbat dominau orice altceva din viața ei, domolindu-i suferința din membrele care o dureau și foamea din stomac.

În aceeași lună în care Themis își pierdu virginitatea, în viața ei se petrecu un alt eveniment însemnat. Grupul lor ajunsese în apropierea unui sătuc, despre care iscoadele aduseseră informația că cele cinci sau șase case ale lui rămăseseră pustii, părăsite de locuitori. Themis fu trimisă, împreună cu alți doi soldați, să caute lucruri care mai puteau fi de folos. Ea mergea cam la cincizeci de metri distanță în spatele celor doi, cu arma atârnată lejer pe umăr. În timp ce treceau agale pe strada principală, o siluetă măruntă apăru, pe tăcute, în pragul unei uși. Omul acela, aflat în urma tovarășilor lui Themis, dar înaintea ei, îi împușcă pe amândoi, scurt, drept în spate. Câte un glonț de fiecare. Themis nu era sigură dacă trăgătorul o văzuse sau nu, însă nu putea să riște.

În următoarele clipe i se păru că timpul trecea cu încetinitorul. De fapt, îi luă doar două secunde ca să ochească și să tragă. Lunile de antrenament fuseseră pentru acel moment – o situație în care ucideai sau puteai fi tu cel ucis. Themis acționă fulgerător și trase un încărcător întreg, ca să fie sigură de reușită. Sunetul muniției ricoșând de pereții din jur fu asurzitor. Themis privi lung forma nemișcată pe care o avea în față. Luase o viață. Era o criminală, o hoață. Dacă l-ar fi sugrumat pe omul acela cu mâinile ei, n-ar fi putut să fie mai scârbită de ceea ce făcuse. Își imagină că nenumărate perechi de ochi o priveau din spatele ferestrelor întunecate ale caselor goale din jur. Curiozitatea o făcu să se apropie. Abia atunci își dădu seama de cât de tânără fusese victima ei. N-avea decât un puf deasupra buzei de sus.

– *Theé mou*, șopti ea pentru sine, realizând abia atunci că îi curgeau lacrimile pe obraji.

Băiatul acela nu apucase să se bărbierească nici măcar o dată.

Se dădu înapoi și se duse lângă trupurile lipsite de viață ale celor care fuseseră prietenii ei. Asta o făcu să simtă mai puține remușcări pentru băiatul pe care-l ucisese. Îi era cu neputință să-i miște singură pe cei doi, așa că fugi înapoi în tabără și se întoarse împreună cu alții, ca să le sape mormântul. Themis nu putu suporta

să vadă cum cadavrul băiatului fu înmormântat într-un crâng de măslini aflat în apropiere.

Experiența o lăsă în stare de șoc vreme de câteva zile. Cu timpul însă, cu fiecare om ucis, impactul morții deveni mai puțin puternic. Pe măsură ce abilitățile ei tehnice crescură, își perfecționă și capacitatea de a se distanța de emoții. În ciuda începutului ei puțin promițător, Themis deveni un trăgător precis și fu în curând recunoscută drept unul dintre soldații care nu iroseau niciodată glonțul. De fiecare dată când ucidea, primul gând al lui Themis era la Makris; se întreba dacă el ar fi lăudat-o. Rarele lui cuvinte de încurajare erau mai mult decât de ajuns ca s-o mulțumească.

Grupul lui Themis avu multe izbânzi, dar și câteva înfrângeri. Themis deveni la fel de expertă în îngrijirea rănilor și pregătirea unui cadavru pentru înmormântare, precum era și în a trage cu arma și a ucide. În general, echipa lor se dovedi a fi foarte agilă și reuși să evite capturarea de nenumărate ori. Supraviețuiră unei ierni aspre și unei primăveri ploioase, care le ținuse uniformele umede zile în șir. Multe dintre femeile capturate încă erau cu ei, deși unele dintre ele muriseră pe drum, nefiind în stare să supraviețuiască greutăților de tot felul.

Când sosi, vara lui 1949 aduse caniculă, arzându-le fețele și lăsându-i cu buzele crăpate. În acel an, situația armatei comuniste se schimbă. În 1948 ea se aflase pe culmile puterii, însă granița cu Iugoslavia fusese închisă între timp, iar armata guvernamentală pregătea o ofensivă majoră în nord-est. Zona nu era departe de locul în care se ascundea grupul lui Themis. Între timp, trupele comuniste începuseră să se comporte din ce în ce mai mult ca o armată convențională.

Aventura dintre Themis și Makris continuase de-a lungul schimbării anotimpurilor. Themis își dădea, câteodată, frâu liber imaginației și se gândea la ce s-ar fi putut întâmpla dacă se încheia războiul. Oare s-ar fi întors la Atena împreună cu iubitul ei? Unde ar fi locuit? Se imagina prezentându-i-l pe Makris bunicii. Era sigură că bătrâna doamnă ar fi fost impresionată de bărbatul acela frumos și bine educat.

– Cred că ne suspectează căpitanul, îi spuse Makris într-o noapte. Trebuie să fim atenți, vulpițo!

Înțelegătoare, Themis dădu aprobator din cap, fericită că el folosise acel *nom de guerre*[34] pe care i-l dăduse cândva.

Toată lumea știa că Solomonidis avea o relație cu aceeași partizană de ani întregi, însă asta nu însemna că arăta indulgență față de ceilalți.

– Trebuie să fim mai prudenți de acum înainte, zise Makris, sărutând-o pe frunte înainte să plece.

Era pentru prima oară de la începutul idilei lor când întâlnirea nu se încheia cu un sărut plin de pasiune. Themis rămase în urmă, cu un sentiment de gol, care nu-i dădu pace tot restul nopții.

I se păru că garda durase o veșnicie. În cele din urmă, Themis auzi zgomot de pași care se apropiau și un fredonat vesel. Îl recunoscu pe loc, după voce, pe Philipakis, un soldat care zâmbea tot timpul și le spunea glume femeilor.

– Uite, asta-i pentru tine, îi zise el, dându-i o bucată de pâine pe care o păstrase de la cină. Mi-ar fi de folos să mănânc mai puțin. Uită-te la mine!

Ea zâmbi forțat. În ciuda distanțelor mari pe care le străbăteau în fiecare zi, silueta lui Philipakis părea să se îngroașă. Era neobișnuit ca cineva să renunțe la mâncare, așa că luă pâinea, recunoscătoare, și se întoarse în tabără mușcând din ea.

Când ajunse în luminiș, își dădu seama că tremura și-și puse pătura lângă Katerina. Se întinse aproape de prietena ei, căutând cu disperare un pic de căldură.

Dormi adânc în cele trei ore care mai rămăseseră până în zori. Fu trezită de vocea Katerinei, care-i șoptea încet, dar insistent, la ureche:

– Haide. Plecăm.

Katerina îi întinse un strop de cafea și o ajută să se ridice în picioare. Themis își rulă pătura și rămase în urma coloanei de soldați, uitându-se după Makris.

Marșul era dezordonat în ziua aceea. Câteva dintre femeile capturate de curând nu voiau să coopereze, ceea ce făcea ca ritmul de mers să fie lent. Cele mai multe dintre ele se aflau în față; soldații le împungeau cu patul puștii ca să le facă să meargă.

Trebuia să străbată mulți kilometri în acea zi, iar în următoarea aveau de dat un nou atac asupra unui sat.

Themis își căută toată ziua iubitul, însă nu văzu în jur decât fețe murdare și străine. Grupul ei se unise cu alte unități, așa că majoritatea soldaților îi erau necunoscuți.

Trecură câteva zile și nu zări nici urmă de Makris. Frica și obsesia de a-l vedea o făcură să se poarte nesăbuit. *Trebuia* să știe ce se întâmplase cu el. Într-o pauză scurtă, în drum spre destinația lor, Themis se apropie de căpitan. Avea pregătită o poveste.

– Makris mi-a dat niște tabac din rația lui, îi spuse ea pe un ton pe care îl voise obișnuit. Pot să i-l dau înapoi acum. Oare unde îl găsesc?

– Pe Makris? o întrebă căpitanul, privind-o cam nedumerit. Câteva dintre unitățile aflate la vest au fost decimate, spuse el. Makris a fost promovat căpitan într-una dintre ele.

Fața lui Themis se schimonosi din cauza șocului. Și-o întoarse, ca Solomonidis să nu i-o poată vedea.

– *Efcharistó*, murmură ea. Mulțumesc.

Își găsi din nou locul lângă Katerina și, împotriva tuturor regulilor, femeia cu câțiva ani mai mare o luă de braț. Lacrimile îi curgeau lui Themis pe față fără nici o oprelişte. Înainta poticnindu-se, fără să vadă nimic, bizuindu-se pe prietena ei ca s-o ghideze. Fiecare membru al grupului se târa în sus, pe deal, cu privirea ațintită în pământ. Nimeni nu băgă de seamă nefericirea zugrăvită pe fața lui Themis.

După o oră sau două de marș, Katerina îi vorbi:

– Orice te-a făcut să plângi, o să ți se pară altfel mâine, spuse ea, folosind cuvintele care dăduseră întotdeauna rezultate în cazul fraților ei mai mici.

Însă trecerea timpului nu-i aduse nici o alinare lui Themis. Zilele care urmară îi sporiră durerea. Încercă să găsească explicații. Poate că Tasos voise să evite un rămas-bun dureros pentru amândoi sau poate că nu știuse dinainte că avea să fie mutat.

Gândurile lui Themis se întoarseră la suferința pe care o trăise Margarita în ziua în care iubirea vieții ei plecase, iar Themis simți o simpatie tardivă pentru sora ei. Doar acum putea înțelege ce te face să simți o asemenea pierdere. Descoperi că inima frântă putea să fie și izvorul unui rău fizic, însă nu-și lăsă la o parte îndatoririle. Nu putu să mănânce nimic vreme de câteva zile. Katerina o obligă să bea. Două femei bolnave fuseseră lăsate în urmă din pricina deshidratării, care devenise o problemă în căldura de afară. Themis nu voia să fie abandonată, așa că se înarmă cu hotărârea de a înghiți mici cantități de mâncare.

Pe măsură ce războiul continua, era mai important ca oricând să-și păstreze avântul în luptă. Fuseseră cu toții avertizați să se pregătească pentru un nou atac al armatei guvernamentale, regenerată de proviziile aduse de americani.

– E pentru cauză, îi reaminti Katerina. Trebuie să-ți amintești promisiunea pe care am făcut-o.

Themis aprobă cu o înclinare a capului. Iubirea pentru țară continua s-o motiveze, însă speranța de a-l vedea din nou pe Tasos îi dădu voința de a trăi.

„May Day" în text. 1 Mai sau începutul verii în tradiția veche românească
Dulceață de fructe
Rachiu (în limba greacă în original)
Markos Vamvakaris, compozitor grec, cea mai importantă figură a genului rembetiko (muzică urbană grecească)
Deal calcaros din Atena, aflat la 300 de metri deasupra nivelului mării
Cartier din Atena
Poreclă, nume de luptător

Capitolul 14

Canicula lunii august îi amorțea pe toți. Themis se simțea ca o somnambulă chiar și în marșurile de zi. În cele mai multe nopți, o cuprindea sfârșeala de îndată ce punea capul jos.

Se scurseseră zece zile de la plecarea lui Makris. Fusese pus la cale un plan nou de a face o razie într-un mic sat. Ca de obicei, petrecură noaptea la o depărtare de câțiva kilometri de locul în care urma să se desfășoare acțiunea a doua zi.

– În satul ăla nu sunt decât câțiva oameni bătrâni. Se pare că cei tineri au plecat de acolo, le spuse, zâmbitor, căpitanul Solomonidis, care pregătise planul de atac bazându-se pe acea informație. Ne putem aștepta la o cină bună în seara asta, bubui vocea lui groasă. Bătrânii nu mănâncă mult. De obicei, asta înseamnă că au destule provizii.

Existau numeroase alte sate din care sătenii fugiseră deja, terorizați de trupele comuniste, care înaintau spre ei. Căutau relativa siguranță pe care le-o ofereau târgurile și orașele, temându-se de recrutările forțate, de răpirea copiilor și de faima de barbari pe care o aveau mulți dintre luptătorii comuniști.

Grupul lui Themis avansă cu încredere în sat, crezând că era ușor să preia controlul asupra acestuia, însă cei șaizeci de luptători fură întâmpinați de un baraj de foc automat. Câteva zeci de partizani fură seceraţi pe loc.

Ca de obicei, intraseră în sat din direcții diferite, însă focul fusese mai puternic pe unul dintre fronturi. Themis se afla printre cei din ariergardă și avu o fracțiune de secundă în plus ca să înțeleagă ce se întâmpla. În timp ce soldații din jurul ei erau loviți de gloanțe, reuși să se arunce la pământ. Gloanțele șuierară pe lângă ea preț câteva minute, iar apoi cineva îi căzu, greoi, peste picioare. Oricine ar fi fost, greutatea trupului prăbușit îi dădu de știre lui Themis că acel soldat era mort. Închise ochii și strânse cu putere din pleoape.

Ambuscada era organizată perfect. Grupul de partizani fusese urmărit de soldați din forțele guvernamentale de mai bine de o zi, fără ca nimeni să bănuiască. Partizanii își făcuseră superficial cercetările asupra satului, iar cei trimiși în recunoaștere nu văzuseră decât ceea ce se așteptau să vadă.

După o jumătate de minut se lăsă un soi de tăcere, întreruptă de pocnetul unei împușcături răzlețe. Nici unul dintre membrii grupului lui Themis nu avusese vreo șansă de a-și folosi arma. Nici o împușcătură nu fusese trasă ca răspuns la atac.

Themis rămase nemișcată, știind că cel mai mic gest al ei ar fi putut atrage un glonț. Simțea un soi de umezeală infiltrându-i-se în țesătura pantalonilor. Nu putea fi decât sânge. Se auzeau strigăte. Duduitul pașilor reverberă în jurul ei pe măsură ce soldații se revărsau în sat.

Trupele armatei guvernamentale nu fuseseră ascunse doar în case. Alte întăriri așteptau în toată zona înconjurătoare.

Themis se trezi privind bombeul bine lustruit al unei cizme bărbătești. Se afla la un centimetru de fața ei, atât de aproape încât își putea vedea reflexia distorsionată în luciul acesteia.

– Înainte să faceți orice altceva, verificați dacă sunt hârtii și aduceți-le la mine. Lăsați morții unde sunt acum. Aduceți răniții în piață.

Ascultă cum fuseseră lătrate instrucțiunile și, de îndată ce soldații începură să separe viii de morți, auzi strigăte răzlețe de durere. În curând îi veni și ei rândul să fie împunsă cu capătul ascuțit al puștii.

Cadavrul cald fu luat de deasupra ei. Deschise ochii și văzu că avea o armă ațintită spre față.

– Ridică-te.

Themis se chinui să se ridice în picioare. Își atinse fața cu mâna și simți o zgârietură adâncă, de la cădere. În afară de asta, nu părea să aibă nici o altă rană.

Se părea că foarte puțini dintre partizani rămăseseră în viață. Trupurile oamenilor erau presărate peste tot. Picioarele îi tremurau atât de tare, încât de-abia putu parcurge cele două sute de metri care o despărțeau de centrul satului.

Cei care fuseseră împușcați în stomac căzuseră pe spate. În pofida voinței ei, Themis se uită la fețele lor și le văzu expresiile încremenite în grimase de durere. Imaginea căpitanului ei mort o șocă: părea cu neputință ca uriașul acela să fi fost doborât de o simplă bucată de metal. Brațele îi erau deschise larg, iar părul des i se îmbibase de sânge. Un soldat era aplecat deasupra lui și îl căuta prin buzunare. Ochii acestuia avură o expresie de triumf atunci când îi strigă soldatului care o însoțea pe Themis:

– Ăsta e lozul câștigător!

Bătrânele satului se făcuseră mici de frică în pragul caselor. Fuseseră avertizate de ceea ce urma să se întâmple; câteva dintre ele căzuseră de acord să joace rolul de momeală în momentul intrării în sat a grupului de partizani.

Themis nu le privi pe când trecea prin dreptul lor. Le socotea răspunzătoare pentru moartea prietenilor și compatrioților ei. Niște babe colaboraționiste, nici mai mult, nici mai puțin.

În acel moment, o zări pe Katerina. Coama caracteristică de păr roșu, pe care ea refuzase să-l taie, se împrăștiase de sub beretă și-i căzuse peste față. Probabil că fusese împușcată în spate și încercase să-și oprească prăbușirea. Brațele îi erau larg deschise, iar ambele încheieturi îi rămăseseră înțepenite într-o poziție nefirească, fracturate.

Themis nu-și putu ascunde oroarea la vederea corpului lipsit de viață al prietenei ei. Înaintă, împleticindu-se, în încercarea de a atinge fața Katerinei, iar un suspin involuntar îi scăpă printre buze.

– Ridică-te imediat! strigă la ea soldatul. Mâinile sus!

Themis își spuse în gând că biata, frumoasa Katerina era moartă. Nu mai era nimic de făcut acum în afară de a încerca să se salveze pe sine; se ridică repede, înghițindu-și lacrimile sărate care îi scăldau fața.

I se ordonase să se alăture grupului de supraviețuitori care nu fuseseră răniți. Se strânseră unul în celălalt sub un platan uriaș, care își arunca umbra peste toată piața. Mâinile le fură legate la spate, pe rând.

La douăzeci de metri distanță de ei erau întinși pe jos în jur de doisprezece partizani care fuseseră grav răniți. Doi ofițeri din armata guvernamentală le dădeau târcoale, oprindu-se la picioarele fiecăruia în parte și scriind ceva pe o foaie de hârtie.

Împreună cu ceilalți supraviețuitori care încă erau în stare să mai meargă, Themis fu împinsă cu fața spre clădire și cu spatele la piață. Același soldat care le strânsese frânghiile adânc în carne îi lega acum la ochi. Una dintre femei începu să scâncească.

– Taci din gură! îi ordonă soldatul. N-avem nevoie de plânsetele tale.

Bărbatul de lângă ea se ruga în tăcere. Themis își lăsă capul în jos. Groaza făcuse loc unui sentiment de tristețe copleșitoare. Oare acela era sfârșitul vieții? În întuneric și înfrângere? Dedesubtul bucății de pânză murdară care-i acoperea ochii, își simțea lacrimile. O năpădi sentimentul dureros că viața i se sfârșea chiar în momentul în care simțise că de-abia începuse cu adevărat.

Apoi se auziră împușcăturile. Themis numără. Unu..., doi...., trei..., patru... Erau la fel de regulate precum ticăitul unui ceas, însă nu atât de puternice pe cât se așteptase. Era aproape timpul.

Cinci..., șase..., șapte..., opt..., nouă...

Încă putea să-l audă pe vecinul ei mormăindu-și rugăciunile. Nimeni nu căzuse în apropierea ei. Ar fi auzit dacă s-ar fi întâmplat. Însă împușcăturile continuară.

Zece..., unsprezece..., douăsprezece...

Apoi, nimic. Glasurile unor soldați aflați la mică distanță rupseră tăcerea. Sudoarea îi curgea lui Themis pe față și pe gât. Era saturată de frică, ușurare, disperare și de nemilosul soare de august.

Trecură cinci sau zece minute până când simți pe față niște degete care bâjbâiau ca să-i scoată legătura de pe ochi. Atât ea, cât și ceilalți supraviețuitori erau liberi să privească în jur. Themis clipi în lumina strălucitoare și se întoarse, încet, ca să vadă ce se întâmplase. Răniții nu mai erau acolo. Dispăruseră. Tot ceea ce rămăsese în urma lor erau niște pete de sânge în praf. Înțelese că ochii le fuseseră acoperiți ca să nu vadă uciderea cu sânge-rece a acestora.

Sătenii, care arătau îngroziți, erau dirijați la grămadă în piață. Trecuseră și ei prin propriul lor chin.

Împreună cu alți zece partizani, Themis fu înghesuită în spatele unui camion. Unul dintre soldații care umblau fără nici o treabă pe lângă ei se apropie de Themis și o scuipă în față. Putea să-i simtă saliva curgându-i pe obraz. N-avea cum să se șteargă cu mâinile legate. Asta fu umilința supremă. Se așezară pe vine în camion, despuiați de identitate și de libertate. Themis se luptă să-și țină lacrimile în frâu.

Se uită în jos și se concentră asupra cusăturilor de la tivul pantalonilor. Era important să-și păstreze autocontrolul.

– Koralis...

Își auzi numele rostit în șoaptă. Femeia despre care știau cu toții că fusese iubita căpitanului se aplecă înspre Themis.

– Șterge-te de mâneca mea, îi spuse ea.

Într-un gest de bunătate, pe care Themis n-avea să-l uite niciodată, femeia se înclină și o lăsă pe Themis să șteargă scuipatul care i se usca pe față.

Când se uită în sus, Themis o văzu pe femeie plângând tăcută, cu fața, pe care i-o știa lipsită de expresie, umflată de durere.

Biata femeie, se gândi Themis. Măcar mai exista o șansă ca Tasos să fie încă în viață.

În camionul care îi scutura pe drumurile desfundate, Themis pierdu șirul orelor. Trecură nopți, trecură zile, dar ea nu le număra pe nici unele. Nimic nu mai avea importanță. Mișcarea vehiculului, căldura și lipsa mâncării îi dădeau o stare de greață atât de violentă, încât nu putea să vorbească sau să doarmă. Unul dintre captivi se îmbolnăvi atât de rău încât camionul trebui să se oprească. Înainte ca oricare dintre ei să-și dea seama de ceea ce se întâmpla, șoferul plecă din nou.

– Cu tusea aia, n-o mai duce prea mult! le strigă el peste umăr. Dacă vreți, puteți să rămâneți cu el.

Ceilalți erau prea slăbiți ca să protesteze și priviră neputincioși cum chipul palid al celui rămas în urmă dispărea, treptat, din vedere. Themis se întrebă dacă nu cumva omul acela își recăpătase, fără să vrea, libertatea.

Orele de nemișcare și sentimentul înfrângerii îi luară lui Themis orice motivație de a vorbi. La un moment dat, ea își dădu seama dintr-odată că șoferul încetinise și că se auzeau zgomotele altor vehicule. În ciuda letargiei care o ținuse pironită, se ridică în fund și se uită printre stinghiile remorcii.

Traficul venea din ambele direcții. Erau într-un oraș și treceau pe lângă clădiri cunoscute. Cu toții erau treji acum, privind în jur și exclamând la vederea punctelor de reper pe care le cunoșteau atât de bine: Partenonul, Templul lui Zeus, piața Syntagma.

Atena. Themis era atât de aproape de casă. Ar fi vrut să sară din camion, să fugă de-a lungul bulevardului Patission și să zboare în brațele protectoare ale bunicii. Își imagină că ar fi putut găsi chiar și ceva merinde pe masă. Trecuseră luni bune de când mâncase ultima oară ceva mai acătării, iar întregul ei trup tânjea după o hrană bună. Ar fi putut trăi în secret în Patissia, ar fi putut să-și lase părul să crească din nou. Dacă s-ar fi întors, Panos ar fi avut grijă de ea, iar bunica ar fi ascuns-o. Probabil că nici Thanasis nu și-ar fi trădat sora mezină.

Însă șoferul nu dădea semne că ar fi avut de gând să oprească, iar dezamăgirea lui Themis spori și mai mult atunci când ea simți că vehiculul accelera. La scurt timp după aceea, șoferul încetini. Încă nu erau departe de centru; pasagerii camionului se uitară unii la alții, nedumeriți. Cineva înțelese însă unde se aflau, pentru că omul acela mai fusese închis acolo. Era vorba despre un loc sinonim cu teroarea.

– E Averoff, murmură el.

Fuseseră aduși la faimoasa închisoare în care atât bărbații, cât și femeile erau torturați ca să capituleze și să se „căiască".

Li se spuse să coboare, iar soldații îi împărțiră în grupuri. Procesul de selecție părea să fie făcut la întâmplare.

– Nu voi, zise soldatul care venise să supravegheze predarea. Doar tu, tu, tu și tu.

Patru prizonieri fură mânați către porțile întunecate și amenințătoare. Unul dintre ei îi salută, cu o înclinare a capului, pe cei rămași în urmă. Nici unul nu înțelesese temeiul selecției care fusese făcută.

– Urcați-vă înapoi! le spuse soldatul celorlalți, dându-le tuturor câte un brânci în spate, ca să-i împingă în camion.

Motorul porni din nou.

Ajungând la marginea unui orășel aflat la sud-vest de Atena și fiind coborâți iarăși din camion, își dădură seama că erau trimiși la pușcăria locală.

– În curând o să fluturați steagul în cinstea reginei noastre, le spuse șoferul pe când cobora placa din spatele camionului, ca să-i lase să coboare.

Afirmația fu de ajuns ca să-i întărească lui Themis atașamentul pasionat față de credințele ei. Frederika îi stârnea, încă, o ură viscerală.

În următoarele săptămâni, Themis fu mutată din închisoare în închisoare, bolnavă și amorțită de simțământul ei de înfrângere. Palidă și prost hrănită, își imagina din nou că era invizibilă, la fel cum făcuse pe când era copil, ca să preîntâmpine ranchiuna Margaritei. Își folosi la maximum talentul pe care și-l dezvoltase atunci, acela de a nu atrage atenția.

Timpul trecu într-un talmeș-balmeș de abuzuri la care Themis era supusă când și când. De obicei, era vorba de lovituri de picior sau de bătăi. Ea călători din loc în loc și pierdu numărul dăților în care fusese suită în camion și împinsă, apoi, într-o nouă celulă, la fel de lipsită de confort, dintr-un mereu alt oraș. Se părea că în acea vreme închisorile erau atât de pline, încât nu exista spațiu nici atunci când deținuții erau înghesuiți unul peste celălalt, adesea câte douăzeci într-o celulă construită pentru opt.

În interior, conversațiile se concentrau pe celelalte închisori la care fuseseră trimise femeile din celulă. Themis ajunse în curând să se bucure că avusese noroc și că nu ajunsese la Averoff, unde urletele celor torturați îi țineau pe toți treji, noapte după noapte, iar gardienii se luau la întrecere ca să creeze noi pedepse, care de care mai sadice. Unele dintre femei petrecuseră un scurt interval pe insula Chios. Ele spuneau că, deși condițiile erau mizere iar înghesuiala era mare, măcar avuseseră ceva de făcut ca să-și treacă timpul. Făceau cumpărături, găteau, organizau tabăra și erau libere, cel puțin în comparație cu condiția lor din prezent. Alte femei fuseseră pe insula Trikeri. Aceasta era plină de scorpioni și de șobolani, însă, din ceea ce înțelesese Themis, deținutele auzeau vuietul mării și cântecele păsărilor, zăreau, din când în când, norii, iar câteodată simțeau senzația ploii pe piele. Pentru ea, oriunde n-ar mai fi simțit duhorea aceea constantă și n-ar mai fi suferit de claustrofobia sufocantă, ar fi putut fi paradisul.

Se gândea la dulceața aerului pe care-l respirase în acele luni de luptă în munți, la țipetele păsărilor de noapte și la adierea brizei răcoroase pe față. Își amintea cum

stătea întinsă, în nopțile senine, privind stelele strălucitoare, uimită de imensitatea galaxiei. Tânjea după spațiu și după aer curat, dar și după îmbrățișarea lui Tasos.

Condițiile din închisorile urbane erau mizere peste tot. Câteodată, atunci când erau aduși prizonieri noi, o parte dintre cei vechi erau scoși din celule și mutați altundeva. Themis se bucura întotdeauna să fie transferată. Cel puțin, astfel avea speranța că ar fi putut nimeri într-un loc mai bun.

Uneori, pe parcursul călătoriei, câte una dintre deținutele mai tinere încerca să evadeze. Asta însemna o săritură din vehiculul aflat în mișcare. Invariabil, camionul frâna cu un scrâșnet, iar evadata era azvârlită, brutal, înapoi printre ceilalți prizonieri, cel mai adesea având un braț sau un picior rupt în cădere. Foarte rar, se întâmpla ca vreuna dintre ele să reușească să evadeze. Atunci când gardienii erau chestionați la destinație, ridicau, doar, din umeri. Dacă cineva reușise să fugă, era mai simplu să modifice cifrele. Un prizonier lipsă? Ce mai conta? Erau zeci de mii de oameni ca ei, la fel de greu de numărat precum șobolanii, și la fel de indezirabili. Pentru gardienii lor, unul mai puțin n-avea nici o importanță.

Themis pierduse noțiunea timpului și a locului în care se afla. Într-o zi, câțiva prizonieri noi fură aruncați în celulă. Cei ca ea, aflați acolo de o vreme, erau disperați să audă noutăți despre lumea de afară, însă de data asta nou-veniții aduseseră vești proaste.

În ultimul an comuniștii supraviețuiseră unui număr de înfrângeri, însă, în timp ce Themis se sufocase într-una dintre celulele înăbușitoare, bătăliile finale ale războiului civil avuseseră deja loc în munții Grammos și Vitsi. Armata comunistă suferise pierderi însemnate. Cei mai mulți dintre cei rămași în viață fugiseră în Albania.

La auzul știrii, o tăcere mormântală se lăsă printre femeile din celulă.

– S-a terminat, spuse una dintre ele cu amărăciune, iar celelalte scoaseră murmure de aprobare.

– Dar ăsta nu-i *sfârșitul,* protestă Themis cu disperare. Nu poate fi...

O vreme, femeile cu care ea împărțea celula mizeră, infestată de șobolani, fură divizate între demoralizare și hotărârea de a se alătura din nou luptei. Câteva săptămâni mai târziu, la mijlocul lui octombrie, gardienii le înștiințară, veseli, că liderul lor, Zachariadis, anunțase încetarea focului. Conflictul se încheiase în mod oficial. Imediat după aceea, fiecare buletin de știri fu folosit de gardieni drept pretext ca să le chinuie pe captive aruncându-le în față statistici ale numărului de morți și ca să se bucure de umilirea acelor comuniste.

Unele dintre femei jeliră pe față sfârșitul țării lor, însă Themis refuza să accepte ideea că lupta se încheiase. Trupul ei, bolnav și extenuat, se simțea învins, însă mintea îi era încă liberă. Numărul prizonierilor crescu în mod semnificativ; optimistă ca întotdeauna, Themis începu să spere și mai tare că avea să-și vadă atât iubitul, cât și fratele.

De fapt, războiul se încheiase, însă nu și perioada lor de captivitate. Către sfârșitul anului, Themis era din nou pe drum, cu mâinile încătușate. Ca și înainte, destinația nu mai avea prea mare importanță. Themis adormi cu capul pe umărul unei vecine.

Când se trezi, simți un miros nou. Norii de motorină pe care îi inhalaseră până atunci fuseseră înlocuiți de mirosul mării. Camionul se oprise și li se ordonă să coboare. La marginea apei, Themis văzu un grup de soldați în zdrențe, pe care, în ciuda uniformelor înnegrite de murdărie, îi recunoscu ca fiind membri ai armatei comuniste. Grupul deținutelor fu mânat către ei.

Ușurată să poată să-și întindă picioarele, Themis se apropie, șovăitoare. Soldații aveau mâinile legate la spate și erau cu toții scheletici din pricina malnutriției. Themis nu mai văzuse o oglindă de multe luni, dar își închipui că arăta la fel ca ei.

O barcă se apropia de chei, alunecând pe apa mării. Nu era decât o simplă luntre de pescuit, însă mai mult de treizeci de deținuți fuseseră aliniați să se îmbarce. Themis fu ultima din primul grup, iar cârmaciul o trase, brutal, în barcă. Șezură cu toții, cu coapsele atingându-li-se, într-o ambarcațiune construită pentru șase oameni, cu apa prelingându-se înăuntru de pe margini.

Themis zări în față o fâșie goală de pământ, dar era imposibil de spus cât de departe se afla. Trecu o jumătate de oră de când barca se străduia să înainteze de-a curmezișul valurilor. Nici Themis, nici cei trei frați ai ei nu învățaseră vreodată să înoate. Mai mult decât atât, nici unul dintre cei aflați în barcă n-ar fi avut vreo șansă de supraviețuire, chiar dacă s-ar fi răsturnat aproape de țărm.

Pe măsură ce se clătinau în sus și-n jos și dintr-o parte în alta, Themis fu cuprinsă de greață. Mai mulți dintre deținuți vomau, deja, peste bord. Bărbatul care ședea lângă ea văzu cum fața lui Themis căpăta o nuanță verzuie.

– Uită-te la orizont, murmură el, și nu-ți abate privirea. Mai avem puțin.

– Ce e acolo...?

Barca fu trasă la debarcader și apoi fu priponită de câțiva bărbați îmbrăcați în uniformă.

Dintr-odată, Themis zări strălucirea unei lame în lumina soarelui. Starea de amorțeală i se transformă în frică. Un cuțit îi fusese dat cârmaciului, care, clătinând barca până aproape de punctul de a o răsturna, se întinsese spre cel mai

apropiat dintre „pasageri" ca să-i taie frânghia de la mâini. Pe măsură ce mâinile le erau eliberate, prizonierii, uzi leoarcă, se dădură jos din barcă unul după altul.

Themis se întoarse ca să se uite la peisajul aflat în fața lor. Văzu câteva cuvinte desenate pe dealuri cu pietre albe, imense:

ZITO O VASILIAS!
TRĂIASCĂ REGELE!

Mintea lui Themis se limpezi. Văzuse fotografii cu locul acela. Toată lumea îi cunoștea reputația. Era cunoscut drept cea mai infamă dintre insulele-închisori. Makronisos.

Capitolul 15

Sosirea în acel loc arid părea încă o încercare menită să-i testeze rezistența, însă Themis își spuse că avea să supraviețuiască.

„Trăiască regele!" Până și tonul mesajelor de pe pantele dealurilor părea mai blând în comparație cu înjurăturile care-i fuseseră aruncate în ultimele luni: bandită, stricată, curvă.

Soldații începură să strige ordine. Femeile fură separate de bărbați, care mărșăluiră primii pe sub o arcadă gigantică. Themis citi cuvintele scrise deasupra capetelor lor:

I MAKRONISOS SAS KALOSORIZEI!
BINE AȚI VENIT ÎN MAKRONISOS!

Auzise multe povești despre insula aceea, toate – la mâna a doua, iar acum se întreba dacă nu fuseseră exagerate. După mai mult de un an de viață soldățească dură, iar apoi după ororile trăite în închisoare, priveliștea rândurilor de corturi, îndeajuns de multe ca să adăpostească zeci de mii de oameni, îi păru aproape binevenită. Corturile se ridicau în toate direcțiile, întinzându-se cât vedeai cu ochii la poalele dealurilor, ca niște șiruri de evantaie. În starea de sfârșeală în care se afla, Themis se gândi că poate va găsi să doarmă și pe altceva în afară de pământul tare.

Cu mulți ani înainte, într-una din rarele ocazii în care tatăl lor îi scosese din Atena, ea și frații ei merseseră la Capul Sounion. Își aminti cum se uitase, peste mare, către insula din fața lor, stearpă și lipsită de culoare. „De nelocuit" și „nelocuită", fuseseră cuvintele pe care le folosise tatăl ei ca s-o descrie, și-i auzi în minte tonul aproape disprețuitor.

Astăzi insula era, în mod clar, locuită. Themis avea să afle că fusese adoptată o nouă legislație, care permitea aducerea pe insulă a unor anumite grupuri de bărbați și de femei, pentru „corecție".

Locul mișuna de soldați guvernamentali îmbrăcați elegant, în uniforme deschise la culoare, bine bărbieriți, cu părul tuns îngrijit. Arăta ca o tabără militară bine organizată, și nu ca insula săracă și goală pe care și-o imaginase întotdeauna Themis. Era plină de zgomot: muzică, anunțuri, strigăte, cântece preoțești.

Themis căută în mulțime cele două fețe pe care tânjea să le vadă. La o populație atât de mare, poate că Tasos, chiar și Panos, s-ar fi putut afla acolo. Iar dacă încă nu erau, exista o posibilitate ca ei să ajungă. Chiar în acea clipă se uită spre mare și

văzu o altă ambarcațiune croindu-și drum prin apele agitate. Moralul i se mai ridică.

O atingere în coaste îi întrerupse reveria.

– Haide, o îndemnă vecina ei. E rândul nostru.

Era timpul ca grupul lor să-și facă intrarea oficială. Trecură pe sub arcadă și fură întâmpinați de o explozie de muzică militară. Cu stomacul încă întors pe dos de la agitația valurilor și cu ochii orbiți de soare, Themis se chinuia să înțeleagă ce se întâmpla în jurul ei.

De cealaltă parte a arcadei, totul păru că se schimbă. Themis se poticni de drumul pietros, iar vântul îi ridică praf și nisip în ochi, în nas și gură. Difuzoarele transmiteau încontinuu anunțuri de neînțeles, care se amestecau cu sunetul alămurilor și al tobelor.

Mijindu-și ochii și ținându-și fața plecată, Themis urmă perechea de picioare care mergea în fața ei. La un moment dat, se uită în sus și văzu cum o femeie era biciuită fără milă de o alta. Un grup de soldați, bărbați, priveau și râdeau. Părea că scena se întâmpla doar pentru distracția lor.

– Ești un nimic! Mă auzi?

Victima se făcuse mică sub ploaia de lovituri, fără să strige sau să plângă. Tăcerea ei o făcea să pară și mai vulnerabilă.

– *Eísai ethnomíasma!* Ești un microb! Un microb care o să ne distrugă națiа!

Themis se uită în altă parte, simțind aceeași rușine ca și femeia necunoscută. Nu voia să se mai uite și ea ca să adauge la ocara oamenilor care o batjocoreau și-i aruncau vorbe grele.

– *Symmorítissa*! urlară unii la ea. Bandito!

– Bulgăroaico! strigară alții.

Themis observă jocul dintre atacatoare și un alt bărbat, căruia îi căzuseră pantalonii în vine.

– Iar tu ești o hoață, chicoti el. Dă-mi înapoi cureaua!

Bătaia încetă pentru că agresoarea îi înapoie bărbatului cureaua.

Toți cei din grup se țineau cu mâinile de burtă de atât râs.

Themis se întoarse și continuă să înainteze cu greu. Trecură zece sau cincisprezece minute până să-și ridice privirea din nou. Văzu ochii reci ai bărbaților care treceau în direcția opusă. Lipsa lor de expresie îi dădea fiori.

După ce, în sfârșit, se opriră, grupul de douăzeci de femei fu aliniat în fața unui personaj care aștepta să le vorbească. Cu soarele care asfințea în spatele lui, tot ce puteau vedea era o siluetă.

– Bine ați venit, spuse el, după care făcu o pauză, pentru efect. Din păcate, fiecare dintre voi s-a îndepărtat de modul firesc de existență al femeilor, continuă personajul, cu o voce joasă și dezarmant de blândă. Însă voi sunteți cele norocoase. Aici, pe insulă, vă putem ajuta să reveniți pe drumul cel drept. O să recunoașteți greșelile pe care le-ați făcut și o să vă căiți pentru ele. Nu priviți locul ăsta ca pe o închisoare, ci ca pe o șansă de a vă îndrepta.

Nu se auzi nici un murmur de dezaprobare. Tonul lui era blând, contrastând dramatic cu cruzimea și abuzurile la care acele femei fuseseră supuse în ultimele săptămâni și luni. Themis îi ascultă vorbele cu atenție.

Cuvântarea continuă, însă tonul se schimbă într-unul de îndemn:

– N-aveți decât o singură cale de a ajunge acasă, o singură alegere pe care s-o faceți dacă vreți să vă reîntâlniți familia. E foarte simplu.

Apoi femeile auziră un cuvânt nou. De acum înainte aveau să-l audă atât de des, încât să le devină la fel de familiar pe cât le era sunetul propriei răsuflări.

– O să semnați o declarație – *dílosi*. Iar după aceea o să mergeți acasă, acolo unde vă e locul. Familiile o să vă aștepte cu brațele deschise.

Dílosi metanoías. O declarație de pocăință. *Dílosi*, *dílosi*, *dílosi*... Cuvântul urma să le răsune în urechi fără oprire.

Themis găsi ideea ridicolă. N-avea să se căiască *niciodată* fiindcă luptase pentru drepturile ei, împotriva unui regim în care atât de mulți colaboraseră cu naziștii.

Arătând către Capul Sounion, vorbitorul ajunse la punctul culminant al discursului său:

– Imaginați-vă că ajungeți din nou pe continent. Cu conștiința curată. Din nou femei. Grecoaice adevărate. Pline de viață.

Făcu o pauză de parcă ar fi așteptat aplauze, apoi se întoarse cu spatele și plecă înapoi spre mare.

Falsa lui grijă față de ele fu înlocuită de cruzimea fățișă a femeilor-gardian care le păzeau. Fură duse în marș până la un cort în care aveau să locuiască câte cincizeci. Li se dădură rochii subțiri, de bumbac. Themis se chinui să-și închidă nasturii cu degetele înghețate de frig. Nu ceru ajutorul nimănui. De data asta încerca să limiteze cât mai mult posibilitatea de a trăi durerea și pierderea. N-avea să mai existe nici o Katerina.

Uniformele lor comuniste, acum zdrențuite, fură abandonate într-o grămadă clădită lângă cort. Ceva mai târziu, Themis privi cum pantalonii ei, de care fusese atât de mândră, erau puși pe foc și transformați în cenușă.

La început, câteva dintre femeile care le păzeau cortul se arătară îndeajuns de cumsecade cu ele. Themis înțelese în curând că, la rândul lor, fuseseră prizoniere,

dar semnaseră acea *dílosi*. Misiunea lor era să le încurajeze să facă același lucru pe femeile de paza cărora erau responsabile.

Însă majoritatea deținutelor din cortul lui Themis erau încăpățânate. Nici una dintre ele nu și-ar fi trădat cu ușurință crezul. Multe fuseseră transferate recent de pe Trikeri pe Makronisos, și se considerau greu de învins. Femeile astea chiar arătau diferit, cu chipuri brăzdate de linii adânci, arse de soare și de vânt.

Themis simțise brutalitatea biciului polițiștilor și a cizmei soldățești. Acum însă, ea și celelalte femei erau supuse unor munci istovitoare, lipsite de orice sens. Zi după zi erau silite să plimbe pietre dintr-un loc în altul.

Când soarele prindea să apună, începea îndoctrinarea, care includea marșuri și intonarea obligatorie de cântece patriotice. În fiecare zi aveau de stat ore în șir pe un stadion imens, clădit din beton. Neprotejate de rafalele de vânt, care izbeau constant betonul gol, de aversele neașteptate de grindină și de ploi torențiale, ascultau vocile monotone ale temnicerilor lor.

Dintre toate chinurile, Themis ura cel mai mult discursurile pe care erau obligate să le asculte, însă descoperise cândva o modalitate de a ignora ceea ce o deranja: părea că se concentra, când, de fapt, nu auzea nimic. Cel puțin, acele ore petrecute pe stadion le dădeau femeilor un repaus de la munca istovitoare. Îndatoritoare, Themis se ridica în picioare de fiecare dată când erau silite să cânte, separându-și gândurile de acțiuni, așa cum exersase alături de Fotini.

Femeile din cort își întăreau una alteia hotărârea de a nu ceda. *Niciodată, niciodată, niciodată*, șopteau ele, astfel ca toate celelalte să audă. Niciodată n-aveau să le întoarcă spatele tovarășelor de luptă. Niciodată n-aveau să-și renege idealurile comuniste. Niciodată n-aveau să semneze acea *dílosi*.

În câteva zile, Themis se familiariză cu planul locului. Existau zone separate, una pentru cei care nu se căiau, una pentru cei care erau pe calea „reabilitării", și o a treia pentru cei care semnaseră deja *dílosi*. Zonele erau numite Alpha, Beta și Gamma. A, B, C. Unu, doi, trei. Li se spunea și că aceia erau pașii simpli pe care vinovații îi aveau de făcut ca să-și spele greșelile, ca să renască.

Aflată într-o stare de epuizare, Themis se lăsa purtată de curgerea zilelor, alături de celelalte mii de prizonieri. Totul se făcea în schimburi împărțite pe ore, până și vizita zilnică la catedrala lipsită de charismă, rece, făcută din beton, care fusese rapid construită în mijlocul insulei.

– Chiar se așteaptă să ne rugăm? mormăi una dintre femeile din grupul lui Themis. O să mă rog pentru moartea unuia dintre gardieni. Pentru asta o să mă rog.

Fu auzită de gardieni, iar Themis n-o mai văzu niciodată după acea întâmplare.

O formă și mai subtilă de tortură era zgomotul care nu se oprea niciodată. Nu era vorba doar de anunțurile făcute în mod constant prin difuzoare, sau de ordinele lătrate în față, ori de strigătele celor torturați. În unele zile muzica răsuna strident din difuzoare, fără oprire. Erau cântece naționaliste, fanfare militare și fragmente de muzică orchestrală. Cu toatele se repetau în buclă, la nesfârșit.

Una dintre femeile care dormeau aproape de Themis fu luată într-o noapte și îngropată până la gât, afară, în nisip. În următoarea dimineață celelalte femei fură obligate să treacă, încolonate, peste ea. Era o formă de tortură creată ca să le terorizeze pe toate.

Femeia își pierdu mințile după acel episod. Toată umilința și abuzul fizic la care fusese supusă până atunci nu păreau s-o afecteze atât de mult pe cât o făcea explozia continuă de muzică. Se ridică într-o noapte în capul oaselor și începu să urle, acoperindu-și urechile cu palmele:

– *Oprește-te! Oprește-te! Oprește-te!*

Strigătele ei ascuțite îi atraseră pe gardieni, care intrară în cort și o duseră afară. Un asemenea protest le dădea scuza perfectă ca s-o pedepsească din nou.

Themis își dădu seama pentru prima oară că muzica avea nevoie de contrastul tăcerii ca să aibă un înțeles. Fără pauză, ea nu era nimic altceva decât zgomot.

Câteva zile mai târziu, muzica se opri, aparent fără nici un motiv. Lipsa de predictibilitate a acelei decizii era aproape la fel de exasperantă. Nu le dădea deținutelor nici o asigurare că acea formă de tortură n-ar fi putut începe din nou, în orice moment.

Din când în când, prizonierii primeau câte un exemplar din revista care se tipărea pe insulă. Aceasta lăuda semnarea declarațiilor de pocăință și o arăta pe regina Frederika într-unul dintre turnurile pe care le făcea prin casele de copii pe care le deschisese. Figura ei luminoasă și bine hrănită radia din pagină, ridicându-i lui Themis temperatura, în ciuda frigului de afară. Femeia părea plină de bune intenții, însă Themis nu putea s-o ierte pentru că susținuse atât de fățiș extrema dreaptă.

Câteodată, atunci când gardienii și torționarii lor voiau să aibă timp pentru ei înșiși, femeile erau îndemnate să coasă.

– *Lucru manual pentru femei*, asta facem noi aici atunci când ei iau o pauză, mormăi sarcastic către Themis una dintre „pușcăriașele" cu vechime.

Cusutul era o pasiune a Margaritei, însă Themis fusese întotdeauna împotriva lui și a tot ceea ce reprezenta. Luă, dintr-o grămadă, fără chef, un pătrat de in decolorat, puse ața în ac și șezu pe pământul pietros de lângă cort. Alesese culoarea roșie.

Nimeni nu striga, nimeni nu le intimida, se auzea doar vuietul vântului care bătea printre crengile copacilor contorsionați.

Cincizeci de femei ședeau în liniște. Cea de lângă Themis avea o pânză întinsă în poală, tivită pe margini cu un model simetric plăcut la vedere, ca un șir de zigzaguri.

– Uite aici, șopti ea, aranjând bucata de material în așa fel încât Themis s-o poată privi dintr-un alt unghi.

Themis fu impresionată. Văzu că modelul era alcătuit dintr-un acronim care se repeta de-a lungul chenarului: *ELASELASELASELAS*.

– Iar în mijloc o să cos numele patriei noastre, *ELLAS*. Dar o să-l scriu greșit și acolo...

Fata, care era mult mai tânără decât Themis, zâmbi, poznașă.

A broda inițialele armatei comuniste de rezistență, ELAS, pentru care cei trei frați ai fetei muriseră, era unul dintre micile acte de rebeliune care se petreceau în jurul lui Themis. Deghizate în motivele tradiționale ale insulelor, Themis văzu brodate păsări în zbor și corăbii cu pânzele întinse.

– Ele reprezintă libertatea noastră, îi explică o femeie.

Asemenea acte de subversiune nu aveau un scop anume, însă le ajutau pe femei să-și păstreze spiritul viu.

Themis șezu o vreme, privind pătratul alb din poala ei. În teorie, subiectul broderiei trebuia să slăvească țara. Themis își iubea patria la fel de mult ca și gardienii care o țineau prizonieră pe insulă, și era hotărâtă să-și arate această iubire.

Îi făcu nod firului de ață și străpunse pânza de dedesubt. Spre mulțumirea ei, zări vârful acului răsărind chiar în mijloc, exact așa cum intenționase. Din acel punct, începu să coasă conturul unei inimi. Putea spune că reprezenta iubirea ei pentru Grecia și pentru familie, însă cu fiecare împunsătură de ac avea să se gândească la Tasos. Se simțise atât de întreagă alături de el, acolo, în munți. Se întrebă dacă la asta se gândise Platon atunci când vorbise despre Cealaltă Jumătate. Cu siguranță, ea se simțea tăiată în două. Însă visul de a fi reunită cu bărbatul pe care îl iubea îi dădea speranță. De fiecare dată când vârful acului străpungea pânza și trăgea firul stacojiu prin ea, își imagina că îl atrăgea tot mai aproape.

Pentru prima dată înțelese plăcerea de a coase. Concentrarea îi abătea gândurile de la situația în care se afla. Mâinile ei mici, care fuseseră câteodată un dezavantaj în mânuirea unei arme, erau acum un dar.

Pe măsură ce lunile treceau, zilele se făcură mai lungi și mai fierbinți. Themis se simțea din ce în ce mai extenuată de zilele de muncă grea. Era adesea bătută pentru că se mișca încet. Cusutul era singura activitate pentru care avea energie. Una dintre femei se plânsese că ciclul i se oprise, ceea ce făcea ca numărul celor care încă mai sângerau să se reducă la două. Unele dintre ele erau bucuroase să fie scutite de blestemul lunar, însă altele se temeau că ciclul n-avea să li se mai întoarcă niciodată. Themis își aduse aminte cum i se oprise menstruația lui Fotini. Malnutriția făcuse același lucru și cu ea.

Toată ziua simțise cum soarele o bătea în ceafă, iar acum stătea întinsă în pat, într-un delir de greață și de stare generală de rău. Nu putea să adoarmă. Dintr-odată, auzi strigăte. Nu erau urletele unei femei, ci ale unui bărbat. Un sunet strident și înalt, precum cel ieșit din gâtlejul unui animal. Tortura se intensificase pe insulă. Autoritățile guvernamentale nu erau satisfăcute de numărul de *dílosi* care se semnau pe Makronisos. Ceruseră o îmbunătățire a rezultatelor.

Într-una din nopți, trei gardieni veniră în cort și o scoaseră pe una dintre femei afară, fără nici un avertisment. N-o duseră departe. Voiau ca restul femeilor să audă tot, ca să-și poată imagina ce i se făcea victimei.

Țipetele ei o traumatizară pe Themis. O oră mai târziu, atunci când femeia fu împinsă înăuntru, îi fu aproape frică să se uite la ea.

Victima căzu pe jos scâncind, nemișcată și dezbrăcată, încovrigată în poziție fetală. Trei dintre femei se adunară în jurul ei; una dintre ele începu să rupă un cearșaf, gata să-i îngrijească rănile.

– *Theé kai kýrie!* Uită-te la picioarele ei!

Themis auzi pe altcineva adăugând:

– I le-au făcut praf!

În ziua aceea, femeia zăcu nemișcată pe salteaua ei subțire, ca un avertisment mut despre posibilul destin al tuturor. Noaptea urmă o nouă victimă, la fel și în nopțile care veniră. Violul era o practică obișnuită. Câteva dintre ele se întorseseră cu unghiile smulse, unele fură bătute cu șosete umplute cu pietre, altele rămaseră cu urme de arsuri de țigară pe sâni. Fiecare dintre ele erau dovada vie a ceea ce ți se putea întâmpla dacă refuzai să semnezi *dílosi.*

Nimeni nu putea ști momentul exact în care pânza cortului era ridicată, iar următoarea victimă era aleasă la întâmplare. Themis își aduse aminte cum încerca să se prefacă adormită ca să se facă invizibilă în fața Margaritei. În noaptea în care sunetul bocancilor grei, de armată, se opri lângă patul ei, își strânse pleoapele tare, sperând, rugându-se, dorindu-și să nu fi fost rândul ei.

Rezistența împotriva violenței de orice fel era total lipsită de sens. Themis își strecură picioarele în cizme și păși, calmă, între cei doi gardieni, încercând să respire, spunându-și să fie curajoasă. Exersase, uneori, felul în care să reacționeze atunci când avea să fie rândul ei. Avea să încerce să se gândească la lucrurile cele mai frumoase pe care le cunoștea, la Tasos, la buzele lui, la inima ei care, prin despărțirea de el, devenise incompletă.

La câțiva metri distanță de ieșire, unul dintre soldați își puse mâinile pe umerii ei. Îi vorbi încet, cu fața atât de apropiată de a ei încât buzele aproape că li se puteau atinge. Era un act intim. Se simți violată înainte să se întâmple vreo silnicie.

– Te poți salva, îi spuse el.

Soldatul era aproape la fel de tânăr ca ea, dar dinții îi erau stricați și negri, iar răsuflarea îi mirosea a excremente. De greață, Themis aproape că avu un reflex de vomă.

– Dacă vrei, te poți salva, murmură el din nou.

Themis nu spuse nimic. Tăcerea ei îl enervă în chip vădit.

– Spune-mi că nu vrei să mori. Spune-mi că o să semnezi, îi zise el atât de încet, dar atât de aproape încât îi simți răsuflarea fierbinte pe buze.

– Spune că semnezi! strigă al doilea gardian, aplecându-se către ea în încercarea de a o intimida și mai tare. Semnează, doar! Și munca noastră ia sfârșit.

Themis se opri asupra ideii doar preț de-o clipă. Ar fi însemnat o întoarcere la Atena, acoperită de rușine, o confruntare cu Thanasis (poate chiar și cu Margarita, cine putea să știe?) Ar fi însemnat o negare a credințelor ei, o trădare a oamenilor alături de care luptase. Ar fi urmat citirea cu voce tare a declarației ei de pocăință, *dílosi metanoías,* în aceeași biserică în care înțelesese pentru prima oară conceptul de *charmolýpi*. Umilința publică de a fi arătată cu degetul, privirile batjocoritoare, zâmbetele malițioase ale vecinilor despre care ea știa că fuseseră colaboraționiști. Nu, ar fi însemnat o formă de suicid, de lepădare de sine. Cum ar fi putut să mai stea față în față cu Tasos sau cu Panos atunci când avea să-i întâlnească din nou?

Toate astea o umpleau de o frică și mai mare decât frica de soldații care o intimidau acum. Trebuia să fie puternică. Mirosul de nicotină din răsuflarea soldatului îi umplu gura, iar bila i se ridică din adâncul abdomenului. Dintr-odată, începu să icnească și să vomeze. Cei doi soldați se îndepărtară, dezgustați. Themis se ghemui la pământ și vărsă până când își goli stomacul.

– Ridic-o pe cățea! îi ordonă unul dintre soldați celuilalt.

Fu sculată în picioare și biciuită de câteva ori peste spate. Înainte de a o împinge, cu bruschețe, în cort, soldatul îi răsuci brațele la spate în chip sadic, până

când ea crezu că aveau să-i iasă din încheieturi.

Themis privi cu vinovăție cum o altă femeie fu scoasă din pat, iar apoi ascultă, terorizată, urletele care veneau de afară. Femeia era violată; Themis știu că ar fi putut fi ea.

În cele din urmă, „înlocuitoarea" lui Themis fu adusă înapoi și lăsată să cadă pe pat, în stare de inconștiență. Câteva dintre femei avură grijă de ea după ce aceasta își reveni în simțiri, strigând de durere din cauza arsurilor făcute cu țigara care-i acopereau fața și gâtul. Femeile îi atingeau ușor rănile, însă fără nici un efect, iar când veniră zorii, ele văzură că cicatricile aveau s-o desfigureze pe viață.

Soldații aflară că voința feminină era mai puternică decât hotărârea lor de a le face pe femei să semneze, ceea ce îi frustră și-i făcu să devină și mai cruzi.

Vreme de câteva săptămâni, nimeni nu semnă în cortul lui Themis. Asta le construi o reputație acelor femei, iar soldații începură să adopte tactici noi. Pedeapsa nu mai era teroarea care se dezlănțuia doar noaptea. Gardienii începură să bată prizonierele și pe timp de zi. Pielea lui Themis se înnegrise de la soare, dar era împestrițată cu peticele vânătăilor, care aveau o culoare și mai întunecată. Ca să le frângă voința deținutelor, gardienii alegeau câte o victimă și o trimiteau în detenție solitară. Themis fu una dintre acestea și avu de îndurat trei zile și trei nopți închisă într-o hrubă umedă și lipsită de lumină.

Îi aruncau pâine o dată pe zi, însă, neputând calcula trecerea timpului, ea o mânca prea repede, iar apoi nu mai avea nimic cu care să-și astâmpere foamea. Astea erau orele cele mai pline de suferință și de disperare.

Într-una din nopți, pe când femeilor li se părea că trecuseră doar câteva momente de când se culcaseră, fură trezite de niște strigăte:

– Treziți-vă, târfe încăpățânate! Afară cu voi! Acum!

Soarele nu răsărise, iar stelele încă se vedeau pe cer. Deținutele se împleticiră afară din cort, la primul ceas ale dimineții. Chiar dacă era aprilie, încă se simțea frigul. Hainele subțiri nu le apărau pe femei nici de temperaturile scăzute, nici de intemperii.

Se întâmpla ceva nou. Se obișnuiseră cu trezirile bruște și cu abuzurile verbale la orice oră din zi, însă acum erau duse în marș forțat către o parte a insulei aflată la distanță de zona corturilor, într-un loc în care nimeni nu putea auzi sau vedea ce li se întâmpla.

După patruzeci de minute de urcuș, ajunseră într-o zonă presărată cu arbuști. Soarele răsărise, iar Themis se uită în jur, apoi în sus, la cerul albastru. Nimic nu se întâmplase, încă. Femeile stăteau adunate strâns; soldatul care comanda le ordonă să se răsfire.

– Așa, spuse el, arătându-le ce voia de la ele. Cu brațele întinse!

Femeile nu făcură nici un gest, iar el strigă:

– Avion!

Fură obligate cu toatele să stea în aceeași poziție ridicolă. Erau torturate, pe o cruce invizibilă, pentru crezul lor. După o vreme apăru amorțeala, iar Themis nu mai simți durerea. Alte femei căzură la pământ, leșinate din cauza căldurii și a oboselii. Când își reveneau, erau silite să-și reia poziția. Câteva dintre ele suspinau, însă plânsetul le era uscat. Deshidratarea le secase și cele de pe urmă lacrimi. Nimic nu le mai umezea ochii sau gâtlejul.

Au stat așa, cu soarele urcând tot mai sus pe cer. După ce aproape toate femeile se prăbușiră la pământ, abuzurile verbale începură din nou. Ca să se facă auzit, soldatul striga peste bâzâitul a mii de muște ce roiau deasupra carcasei unui animal care putrezea în apropiere.

– Puteți să stați așa în fiecare zi, vreme de o săptămână, o lună, un an, le spuse el, rânjind. Noi nu ne supărăm. Ne bucurăm să ne sporim forțele aeriene. Făcu o pauză ca să se bucure de chicotelile pline de prețuire ale soldaților din jur. Apoi, mulțumit de tentativa lui de glumă, se simți încurajat să continue: E adevărat că americanii ne-au dat o mână de ajutor, însă întăririle sunt întotdeauna binevenite.

Toți soldații râdeau și făceau glume răutăcioase pe seama femeilor.

Poziția în care ele fuseseră obligate să stea era calculată să le facă să arate ridicol, însă corpul și spiritul fiecăreia fuseseră părțile cu adevărat vătămate. Câteva încă mai erau căzute în praf, iar cele care mai aveau un dram de putere le ajutară să se ridice. Foarte încet și doar atunci când li se permise, se întoarseră, împleticindu-se, în tabără. Pe Makronisos nu exista nici o sursă naturală de apă potabilă. Văzând o adăpătoare pentru capre, una dintre femei alergă la ea, căzu în genunchi și-și scufundă fața în apa caldă și rău mirositoare. Themis o urmă și bău, însetată, sorbind apa din căușul palmei, de parcă ar fi fost cel mai dulce vin. Toate celelalte așteptară cu răbdare să le vină rândul să bea, în timp ce soldații le lăsară s-o facă. Ei așteptau undeva la distanță, fumând și pălăvrăgind, ca și când treaba lor se încheiase.

În ciuda chinurilor, nici una dintre femeile din grup nu semnase o *dílosi.* Faptul că deținutele continuau să reziste era socotit de gardieni drept un eșec personal. Ar fi fost un triumf dacă vreuna dintre ele ceda. Gardienii aplicară o tactică simplă: în noaptea aceea și în următoarele zile, femeile nu primiră nimic de mâncare.

Toată lumea din cort era acum bolnavă. Multe dintre deținute aveau dizenterie, patru dintre ele fuseseră luate de pe insulă, fiind suspecte de tuberculoză, iar câteva făcuseră septicemie din pricina rănilor netratate. Soldați erau sadici, însă nu voiau să-și rişte propria sănătate, așa încât le lăsară în pace o vreme, să moară ori să-și revină.

Vreme de câteva zile, Themis fu într-o stare de delir după acele ore de umilință intensă pe care le trăise în bătaia soarelui. Cu toate astea, fu obligată să iasă din cort și fu împinsă, cu pușca în spate, la parada zilnică.

– Dacă poți să mergi, poți să participi, îi spuse soldatul, împungând-o cu arma în șira spinării.

Aproape că leşină în drum spre stadion, însă fu sprijinită de două femei de treabă, care o ținură între ele. Ajunse acolo doar datorită mărinimiei lor, însă femeile se retraseră de îndată ce o așezară pe unul dintre scaunele de piatră. O asemenea faptă bună putea fi pedepsită.

Un vânt puternic stârnise praful în acea seară. Themis privea în jos ca să-l oprească să-i intre în ochi. Chiar și așa, nisipul părea să-și găsească loc pe sub pleoapele ei.

Auzi cadența pașilor soldaților pe solul pietros. Prin ochii pe jumătate închiși, întrezări conturul șters al bărbaților care treceau încolonați. Aceştia erau soldații care semnaseră *dílosi* cu o zi înainte. Fusese un triumf pentru cei care răspundeau de ei. Zece dintr-o lovitură.

Doar Dumnezeu știa la ce vor fi fost supuși, se gândi Themis. Convertirea lor era sărbătorită cu o fervoare aproape religioasă.

Un preot se afla în șirul de ofițeri și cânta.

– Parcă ar fi un botez, spuse una dintre femei în șoaptă.

– Sunt rebotezați, spuse o alta. Renăscuți. Purificați.

Themis închise ochii. O tulbura profund să-și închipuie felul în care acei luptători comuniști se compromiseseră, dar și mai greu era să fii martorul zâmbetelor malițioase ale celor care îi forțaseră să facă acest lucru. Ei, soldații care semnaseră cândva *dílosi*, conduceau azi ceremonialul celor mai recente „convertiri". Liderul lor se pregătea să vorbească.

– Gândește-te la ce o să primească odată ajunși acasă, spuse vecina ei.

– O masă bună, răspunse cealaltă vecină, vorbind peste capul lui Themis. Și un duș cald, un pat confortabil, haine curate și...

– Nu asta am vrut să zic, răspunse cealaltă, ferm. O să aibă parte de dispreț și de batjocură.

Era adevărat că cei care se pocăiau aveau să îndure umilințe din partea ambelor tabere atunci când declarațiile lor erau făcute publice. Cu toate astea, Themis simți o înțepătură de invidie la gândul că cei care se converteau azi aveau să ajungă în curând acasă, departe de iadul acela. Pentru o clipă, se pierdu în reverie.

Apoi auzi o voce. N-avu nevoie de mai mult de câteva cuvinte ca să recunoască acea intonație de om cu educație superioară.

– V-ați salvat pe voi înșivă, spuse acea voce al cărei timbru îi era atât de cunoscut lui Themis, ea știind până și felul în care anumite cuvinte erau accentuate. V-ați schimbat calea, continuă vorbitorul. Sunteți mântuiți, capabili să trăiți din nou ca cetățeni greci cu drepturi depline.

Tasos? Oare era chiar el? Themis auzise că insolația putea să-ți dea halucinații. Cu soarele care apunea în spatele lui, ea nu putea să vadă decât o siluetă. Voia cu disperare să se fi înșelat.

Soarele începu să coboare mai repede, iar imaginea deveni mai clară. Themis clipi, neîncrezătoare. Era într-adevăr Tasos, stând acolo, cu un zâmbet batjocoritor pe față. Trecuseră multe luni de când Themis îl văzuse pentru ultima oară. Chiar dacă în acel răstimp multe dintre femeile din jurul ei se schimbaseră fără putința de a mai fi recunoscute, el nu părea să se fi schimbat deloc.

Inima lui Themis bătu cu putere. Se simți cu atât mai șocată cu cât Makris nu putea fi decât protagonistul-șef al stoarcerii declarațiilor de pocăință de la bărbații care se aflau în fața lui. Pierzându-se într-un amestec de pasiune și luciditate, Themis îl strigă cu voce tare:

– Tasos... Tasos!

Nimeni nu-i răspunse. Pe Makronisos, toată lumea îl cunoștea doar sub numele de „Makris". Atât proaspeții „convertiți", cât și gardienii se întoarseră ca s-o privească pe Themis. Să atragi atenția asupra ta în felul ăsta era, de bună seamă, un act de insolență.

Femeile care stăteau la stânga și la dreapta ei o îndemnară să tacă. Toată lumea o privea, mai puțin bărbatul pe care îl iubea. Își continuase discursul, aparent fără s-o vadă.

– Iar acum, înainte de a pleca din acest loc, e de datoria voastră să-i faceți pe camarazii voștri greci să vadă lumina, așa cum ați făcut-o și voi. Misiunea voastră e să-i salvați pe alții, așa cum ați fost și voi salvați.

Se auzi un murmur de nemulțumire. Bărbații convertiți așteptaseră eliberarea imediată, însă asta n-avea să se întâmple.

Makris vorbea cu un zel aproape religios, însă audiența lui era acum distrasă de Themis, care îl strigase din nou. De îndată ce el își încheie discursul, gardienii îi

călăuzire pe noii convertiți afară de pe stadion, ca să elibereze scena și să facă loc următorului număr din program. Doar atunci se deschise un coridor liber între Makris și Themis. El își întoarse privirea către ea.

Themis îi întâlni ochii și nu văzu nimic altceva decât un gol. N-o recunoscuse. Fața lui era aceeași, însă expresia acelei fețe nu arăta nimic care să sugereze că, pentru el, Themis era altceva decât o străină.

Aceiași ochi insondabili, pe care îi iubise atât de mult, o umpleau acum de frică. Erau la fel de întunecați precum iadul, la fel de reci și de goi precum hruba în care ea zăcuse atunci când fusese condamnată la detenție solitară. Nu putu face altceva decât să privească, deziluzionată și îndurerată, cum omul pe care îl iubea îi întorcea spatele. Ceva fusese rupt din el și, pe când Themis îl privea îndepărtându-se, simți că ceva fusese smuls și din ea.

Toată lumea o privea. Câțiva dintre gardieni râdeau și o arătau cu degetul. Femeile din jurul lui Themis arătau stânjenite, dar și furioase. Faptul că ea își pierduse controlul urma să aibă urmări neplăcute, probabil chiar și asupra celorlalte deținute.

Capitolul 16

Ajunsă înapoi în cort, Themis nu mai fu conștientă de nimic și de nimeni. Stătea întinsă pe salteaua ei, cu ochii închiși, indiferentă la lumea din afară. Nici măcar nu plângea. Ținea la idealurile pe care le avea, însă își dădea seama că ceea ce o susținuse până atunci fusese speranța unei reîntâlniri fericite cu Tasos. Iar acea speranță fusese nimicită.

Celelalte femei ieșiseră ca să-și primească rația zilnică de pâine. În ceea ce o privea pe Themis, o stare de greață copleșitoare îi tăiase pofta de mâncare. Era bolnavă de tristețe și de insolație.

Dintr-odată, zgomotul de afară îi tulbură reveria. Autorităților de pe Makronisos le făcea plăcere să aibă o scuză pentru fiecare dintre pedepsele individuale sau colective pe care le dădeau. Acum se legaseră cu entuziasm de purtarea indisciplinată a lui Themis.

Femeile se întorceau înapoi în cort, vorbind cu glas tare. Unele dintre ele strigau și protestau. Themis deschise ochii și-și dădu seama că se adunaseră cu toatele în jurul patului ei. Încercă cu greu să se ridice în capul oaselor.

– Tu! spuse una dintre cele mai dure femei din grupul lor, aplecându-se și ațintindu-și degetul spre ea. Tu! Asta e din cauza *ta!*

– Da, e vina ta. Doar a ta.

– N-am primit nimic de mâncare. Nici măcar o coajă.

– Și asta, din vina *ta*!

Camaraderia și ajutorul reciproc dintre femei dispăruseră. Ar fi găsit cu plăcere o cale ca s-o pedepsească și fizic, dacă ar fi putut, însă limbile lor ascuțite fură suficiente pentru moment.

Atunci când Themis strigase în zadar numele lui Tasos, ele trăseseră rapid concluzia că cei doi fuseseră iubiți. Toată lumea știa că un asemenea lucru era împotriva regulilor partidului, un păcat împotriva credințelor și practicilor armatei comuniste.

Câteva dintre femei, flămânde și furioase, începură s-o hărțuiască:

– Rușine! Să-ți fie rușine, târfuliță ce ești!

Invectivele continuară până când femeile se plictisiră și merseră să se întindă pe saltelele lor. Foamea le ținu treze pe cele mai multe dintre ele. Noaptea aceea fu una îngrozitoare pentru toată lumea.

A doua zi, Themis descoperi că multe dintre femei nu mai vorbeau cu ea. Până și cele mai înțelegătoare dintre ele îi deveniseră inamice.

Amintirea privirii goale a lui Tasos o bântuia. Își spuse că trebuia să fi fost maltratat ca să sufere o asemenea transformare. Pe când lacrimile începeau să-i umezească pătura, Themis se gândi la momentele în care făcuseră dragoste. Asta era imaginea pe care ar fi trebuit s-o păstreze în minte.

În următoarele zile, prizonierilor li se repartiză un proiect de construcție, care fusese descris drept unul special. Regimul de pe insula Makronisos hotărâse că trebuia ca aceștia să construiască o replică a Partenonului, socotit ca fiind adevăratul simbol al patriei lor. Construindu-l, deținuții îndărătnici de pe insulă aveau să înțeleagă cui trebuiau să-i fie loiali. Căratul pietrelor grele de la un capăt la celălalt al insulei avea să le reamintească datoria pe care o aveau.

La miezul zilei, temperaturile sfârșitului de aprilie erau foarte ridicate. Sudoarea îi curgea lui Themis pe spate în timp ce-și căra anevoie povara. La fel ca multe alte deținute, găsise o bucată de pânză în coșul pentru broderie ca să-și acopere capul, însă i se interzise s-o poarte.

În aceeași zi în care depuse prima ei piatră pentru construirea caricaturii de Partenon, Themis se prăbuși, ghemuită de durere. Nu mai putu să meargă; se prinse cu mâinile de pântec, cuprinsă de un chin agonizant.

Una dintre femeile care încă mai vorbeau cu ea primi permisiunea s-o ajute să se întoarcă la cort. Acolo se aflau întotdeauna câteva femei care erau lăsate să rămână peste zi, fie pentru că erau schilodite de bătăi, fie pentru că aveau febră, suferind de o boală încă nediagnosticată.

Ca și în cazul celorlalte deținute, oasele lui Themis ieșeau în evidență la umeri, șolduri și genunchi. Nu existau oglinzi, însă ea știa cum arăta, pentru că le vedea pe tovarășele ei de captivitate, descărnate cu toatele, și-și închipuia că semăna cu ele. Câteodată își plimba degetele peste încheieturi, simțind cum deveneau din ce în ce mai ascuțite.

În acea noapte Themis zăcu pe spate, cu mâinile încleștate pe abdomen. Poate că, dacă se apăsa un pic, durerea avea să mai cedeze. În timp ce presa focarul suferinței, băgă de seamă că era mai rotunjit ca de obicei. Își aduse aminte, de pe vremea foametei din 1941, că malnutriția putea face ca pântecul să se umfle.

Apoi mai simți ceva. Printre crampe răzbătea o senzație ciudată, pe care n-o mai încercase până atunci. Rămase locului, cu mâinile în aceeași poziție. Senzația cea stranie reveni câteva minute mai târziu: aceeași mișcare pe care o simțea înlăuntrul ei. Bineînțeles, credea că doar i se părea. Însă apoi senzația revenea: un soi de

cutremurare în pântec. Cu un amestec de șoc și de plăcere, Themis înțelese în cele din urmă că purta în ea o nouă viață.

Charmolýpi, se gândi ea, încovoindu-se de durere dar simțind, în același timp, o bucurie intensă, de care fusese lipsită atâta vreme. După o oră și ceva, crampele se mai domoliră, iar emoția descoperirii pe care o făcuse îi spori. Stând întinsă în pat, cu teama că, dacă se mișca, durerea s-ar fi putut întoarce, își atinse coapsa cu degetele, încercând să numere. Câte luni trecuseră de când făcuse dragoste cu Tasos? Șapte? Opt? Pierduse de mult socoteala zilelor și a săptămânilor. Nu avusese nici un reper care s-o ajute să le numere, nici un motiv ca să le țină socoteala.

Nu putea să-și împărtășească nimănui bănuielile. Trebuia ca starea ei să rămână un secret prețios, bine păzit. În urmă cu doar câteva zile, văzuse cum una dintre femei rămăsese fără copil pentru că nu voise să semneze o *dílosi*. Bebelușul ajunsese pe Makronisos împreună cu mama lui, dar apoi fusese despărțit de ea, iar scena luării copilului încă o bântuia pe Themis. Plină de vinovăție, își aduse aminte că și ea, cândva, luase copiii de lângă mame, iar astfel de fapte îi apăsau conștiința mai mult decât oricând. Chiar dacă acea femeie urgisită primise o ultimă șansă de a-și păstra fiica, ea nu semnase. Pusese angajamentul față de credințele ei mai presus de instinctul matern.

Themis nu-și închipuise niciodată că avea să devină mamă. I se părea cu neputință ca, date fiind încercările prin care trecuse în ultimele luni, o nouă viață să poată crește în pântecul ei. Însă iată că mai exista o ființă umană care împărtășise și îndurase exact aceleași suferințe ca și ea.

În următoarele zile, Themis se purtă ca și când capul i-ar fi fost într-un loc, iar corpul într-altul. Era ametită cu totul. Nu mai simțea nici o durere. Vorbea tot timpul cu copilul. Vocea ei și vocea lui deveniră singurele pe care le auzea în minte. Ele estompau vocile stridente ale soldaților, tânguirile și lacrimile tovarășelor de suferință. Într-una din nopți, când fu luată din pat, dezbrăcată și bătută, se întoarse cu spatele la agresorii ei și lăsă loviturile să-i cadă pe umeri și pe șira spinării, ca să-și protejeze pântecul.

Îl căuta tot timpul cu privirea pe Makris. În fiecare zi se uita după fața lui printre gardieni, în drum spre locul din care adunau pietre pentru noul Partenon. Voia să-i atragă atenția acum mai mult decât înainte, voia să-l strige. Înainte, nu dorise decât să-i spună că ea se afla acolo. Acum avea să-i dea o veste importantă: *Port în pântec copilul nostru*. Lăsând la o parte motivele neînțelegerilor dintre ei, oare n-ar fi vrut el să afle despre asta? Amintirea privirii lui reci, lipsite de expresie,

nu era una pe care să și-o poată șterge din minte. Însă, chiar și așa, Themis ar fi vrut să-i dea vestea lui Makris.

Într-una din seri merse la malul mării împreună cu un grup de femei, ca să-și spele hainele. Văzu pe țărm câțiva bărbați și nu putu să-și ferească privirea. Erau atât de schilodiți, încât corpurile lor demne de milă o făcură să lăcrimeze. Dacă unul dintre ei ar fi fost Panos, era cu putință ca nici măcar să nu-l recunoască. Și poate că Makris însuși s-ar fi putut afla printre cei răspunzători de starea nenorocită a acelor deținuți.

Zilele treceau. Themis își simțea abdomenul întinzându-se, chiar dacă asta încă era de neobservat pentru oricine altcineva. Unele dintre femei aveau pântecul ieșit în afară, ceea ce le accentua picioarele și brațele slabe. Sânii încă le erau generoși, păstrați astfel dintr-un trecut în care dăduseră viață și alăptaseră copii. Themis băgase de seamă că trupurile femeilor încă păstrau urmele sarcinilor și nașterilor, chiar dacă starea de înfometare le topise tot restul trupului.

O dată sau de două ori, o copleși o senzație de teamă și de incertitudine, însă și asta trecu. Trebuia să rămână puternică. Acum nu se mai lupta doar pentru ea. Câteva dintre femei știură aproape instinctiv că Themis nu mai suferea în același fel în care sufereau cu toatele, așa că deveniră bănuitoare.

– O să *semneze*, o auzi spunând pe una dintre ele. Sunt sigură de asta.

La rândul ei, Themis băgase de seamă că, înainte ca o femeie să se decidă să renunțe la credințele ei, aceasta trecea printr-o stare de resemnare liniștită, iar hotărârea de a se da bătută i se putea citi în priviri. Toate femeile vedeau că în purtarea lui Themis se petrecuse o schimbare, însă nu ghiciseră adevărata cauză.

Fiind ignorată de majoritatea femeilor, Themis se trezea că-și odihnea tot mai des palma pe pântec, care încă trecea neobservat. Sânii ei, odinioară mici, se umflaseră, însă rochiile pe care le purta erau îndeajuns de diforme ca să-i ascundă.

Pe măsură ce treceau zilele, soarele asfințea mai târziu, ceea ce lăsa mai mult timp pentru cusut înainte ca lumina să dispară. Themis încă mai lucra la inima brodată, însă în minte avea alte gânduri. Inima reprezenta acum iubirea ei pentru copilul nenăscut care-i ținea tovărășie zi și noapte, mișcându-se și împungând încet, dinăuntru, ca pentru a-i aminti de existența lui. Aproape că terminase de brodat inima. Cusătura densă, cu fir de mătase, umpluse conturul într-un chip care încânta privirea, iar acum Themis, ca să continue să brodeze sub pretextul creării unei piese religioase, începu să coasă cuvintele: *Mitéra Theoú*, Maica Domnului. Plănuia să se oprească la *Mitéra The* – și să se bucure de faptul că doar ea înțelegea semnificația secretă a cuvintelor. În colțul opus, Themis începuse să

brodeze o nouă inimă, mai mică. După ce se încheia timpul de cusut, ea își strecura bucata de pânză în buzunar.

Într-o dimineață fură trezite devreme. Li se părea că nu trecuse decât o oră de când merseseră la culcare; avură parte de o trezire brutală. Cinci soldați intrară în cort, mergând încoace și-ncolo printre șirurile de femei pe jumătate adormite, pe care le loveau cu bățul. În câteva minute ele erau afară cu toatele, fiecare ținându-și pătura rulată sub braț, după cum sunase ordinul.

Cu ochii cârpiți de somn, tremurau în întunericul de afară, năucite și dezorientate. Douăzeci de minute mai târziu, li se spuse să se îndrepte către mare.

Lumina lunii strălucea pe ape, scoțând la iveală semnele bine cunoscute care erau scrise pe dealuri cu pietre albe. Apoi femeile văzură două bărci mici, trase la debarcader, iar Themis simți o undă de speranță. Plecau de pe Makronisos. Nu urma să fie eliberate, dar poate că erau duse într-un loc mai puțin cumplit decât cel de aici.

Douăzeci și cinci de femei și patru gardieni se înghesuiră în fiecare dintre bărci. Unele femei începură să pună întrebări, dar nu primiră nici un răspuns. Poate că nici gardienii nu cunoșteau răspunsurile.

Apele care despărțeau insula de continent erau neobișnuit de liniștite în acea zi, așa că, în ciuda motoarelor rudimentare, bărcile îi duseră pe toți la Lavrio într-o jumătate de oră.

Femeile erau așteptate de un grup de soldați, iar în curând fură urcate într-un camion. Era atât de puțin loc încât câteva dintre ele fură nevoite să stea în picioare.

Themis se simți resemnată. Oricare ar fi fost destinația spre care se îndreptau, singura ei preocupare era cea de a-și proteja copilul nenăscut. Își puse pătura între ea și marginea camionului și se gândi la făt, în spațiul care i se micșora mereu. Spera ca pruncul să n-aibă habar de nimic din tot ceea ce se petrecea la doar câțiva centimetri distanță de el, dar, în același timp, spera ca el să-i cunoască vocea.

Pe măsură ce călătoreau, iar soarele urca pe cer, cineva începu să cânte, domol, un cântec tradițional. Era o melodie pe care o cunoșteau cu toatele din copilărie; cele mai multe dintre femei începură să cânte și ele. Themis intră în cor și cântă cât putu de tare, sperând că pruncul o putea auzi. Din fericire, soldații așezați în față nu le auzeau.

După câteva ore de mers, femeia de lângă Themis se uită printre stinghiile camionului (care, de fapt, era destinat transportului de vite) și spuse pe nerăsuflate:

– E orașul meu! Suntem în orașul meu!

Femeile din apropierea ei își întoarseră capetele ca să vadă.

– Suntem în Volos! Am trecut de capătul străzii pe care locuiesc!

Faptul că-și văzuse orașul dintr-un camion de prizonieri fu pentru femeia aceea mai degrabă un motiv de durere decât de bucurie; ea plânse, nemângâiată. A fi atât de aproape și, în același timp, atât de departe, era precum o sabie cu două tăișuri.

Merseră mai departe spre est, îndepărtându-se de soarele care acum asfințea. Majoritatea femeilor moțăiau, cântecele încetaseră, acea călătorie care părea fără sfârșit le dădea tuturor timp să mediteze. Themis începu să se gândească la familia ei și avu o întrebare legată de fiecare dintre cei care o alcătuiau. Mai era bunica îndeajuns de puternică încât să poată avea grijă de gospodărie? Își recăpătase Thanasis puterile? Oare Margarita era încă în Germania, o altă țară distrusă, în care mii de oameni căutau de mâncare sau făceau cercetări ca să-și găsească familia pierdută? Oare Panos era captiv, ca și ea, sau reușise să fugă peste graniță? Cât despre mama ei, oare cum fuseseră îngrijiți bolnavii psihic pe durata ocupației? Regimul nazist nu avusese simpatie decât față de cei puternici și sănătoși.

Oare fusese tatăl ei singurul care supraviețuise haosului ce acaparase restul familiei? America jucase un rol crucial în Europa, dar, ca țară, rămăsese neatinsă. Acum, că și ea urma să devină mamă, la rândul ei, puse pentru prima oară sub semnul întrebării hotărârea lui de a-și abandona copiii. Închise ochii și se gândi la barca de hârtie pe care tatăl ei o construise odată, pe când erau cu toții la mare. Poate că se întâmplase în aceeași zi în care el îi dusese la Sounion. Barca plutise pentru o vreme, ca și când ar fi fost făcută din lemn, însă apoi dispăruse subit, iar Themis știuse că se scufundase, îmbibată de apa sărată și trasă în jos de propria greutate. Nu înțelesese de ce încercase tatăl ei s-o convingă că barca era încă acolo, plutind pe ocean, către destinație. Fusese limpede că el o mințise.

Camionul se opri pentru câteva clipe ca să-și schimbe șoferul, așa că femeile se repeziră să-și facă nevoile pe unde apucară. Apoi li se dădu o singură butelcă de apă, ca s-o împartă între ele. Prima începu să înghită cu lăcomie.

– Vacă lacomă! o certă femeia de lângă ea, smulgându-i butelca din mână.

Gestul ei o făcu pe prima să verse câteva picături în praf; se auziră strigăte de mânie dinspre cele care așteptau să bea. Fură gata să se lupte între ele pentru câteva picături de apă. Până când butelca ajunse la Themis, nu mai rămăsese decât o gură, care o lăsă mai însetată decât înainte.

Camionul se mai târî o vreme. Apoi, spre ușurarea femeilor, care erau chinuite de crampe, se strică pentru câteva ore, dându-le prizonierelor un răgaz bine-venit. În cele din urmă, dis-de-dimineață, la ivirea zorilor, se auzi un scârțâit de frâne, iar Themis fu aruncată în femeia de lângă ea.

După ce marginea din spate a camionului fu coborâtă, prizonierele avură în fața ochilor frumusețea extraordinară a peisajului de pe muntele Pelion. În imediata lor apropiere se vedeau măslini. Mai încolo, pinii acopereau crestele și curbele dealurilor și munților ce se întindeau cât vedeai cu ochii. Era un peisaj creat de zei și nepângărit de om. Themis stătu nemișcată preț de o clipă și contemplă totul cu ochii larg deschiși. Lipsa de culoare a ultimelor luni nu făcea decât s-o umple de admirație față de curburile de smarald și de azur care se întindeau în fața ei.

O voce aspră îi alungă momentul de reverie.

– Așezați-vă în ordine! răcni unul dintre gardieni. Și coborâți la barcă!

Femeile se așezară într-un șir neregulat, de-abia ținându-se pe picioare după orele de nemișcare. Se împleticiră către o mică ambarcațiune care se clătina pe apele de lângă mal. Fură silite să înainteze prin apa mării, iar hainele li se făcură grele de la ea, chiar înainte să se cațăre în barcă.

Era pentru prima oară când Themis simțea că sarcina o făcea să fie greoaie; rochia udă i se lipi de trup și o trase în jos. Două dintre femei fură nevoite s-o ajute să se urce. După ce reuși să se așeze în barcă, tremurând, Themis băgă de seamă că cele două femei o priveau lung, fiindcă pânza udă i se lipise în jurul mijlocului. Apoi, atenția le fu atrasă de linia țărmului care se apropia.

– E Trikeri, mormăi femeia de lângă Themis. Am mai fost aici.

Se auziră murmure de nemulțumire dinspre câteva femei. Themis nu le înțelese consternarea. Nu le însoțea decât un singur soldat, iar un altul le aștepta pe mal, ca să tragă barca. Era limpede că cei doi nu se așteptau ca ele să încerce să evadeze.

Privind conturul țărmului de care se apropiau cu repeziciune, Themis își spuse că, cel puțin, insula avea copaci. Și, în mod sigur, nicăieri nu putea fi mai rău decât pe Makronisos.

Capitolul 17

Femeile care mai fuseseră prizoniere pe insula Trikeri se plânseră amarnic de întoarcerea acolo. Părea mai degrabă un pas înapoi, decât unul care să le aducă mai aproape de libertate. Themis simțea cu totul altceva. Prima ei impresie era marcată de copacii înfloriți și de sunetul blând al valurilor care se loveau de țărm. Poate că și inima copilului bătea în același ritm cu ele.

Pe când așteptau, în grupuri mici, să le spună cineva ce să facă, Themis auzi șoapta frunzelor în bătaia brizei. Pe Makronisos, un astfel de sunet s-ar fi pierdut în zgomotul răcnetelor și al înjurăturilor scoase de soldați. Themis se ținu de brațul unei alte femei atunci când se îndepărtară de mal și începură să urce dealul abrupt. Pântecul ei părea, dintr-odată, cu mult mai umflat decât la începutul călătoriei.

Pe cărare, Themis văzu o mănăstire. Deși își pierduse credința în existența unei protecții de ordin spiritual, se întrebă dacă zidurile acelei mănăstiri nu i-ar fi putut oferi un refugiu. Spuse cu voce tare că spera să fie una dintre deținutele alese să trăiască acolo. Femeia, care mai fusese pe insulă, o avertiză:

– E întuneric tot timpul și e plin de umezeală. Pentru numele Domnului, e mai bine să nu ajungi în situația asta. Ți-ar fi mult mai bine la aer curat.

Themis nu avu de ales decât s-o creadă, însă, atunci când fură duse într-o îngrăditură de sârmă ghimpată și li se ordonă să-și ridice propriile corturi, ea se întrebă cum ar fi putut să existe ceva mai rău de-atât. În zilele următoare, femeile făcură din pietre și pânză un soi de locuință improvizată, însă era ușor de imaginat că și cel mai mic vânt putea spulbera totul. Noaptea, lui Themis i se păru că auzea plânsete de copii în depărtare.

Cu toate astea, bunătatea părea să fie mai prezentă aici, pe Trikeri, decât pe Makronisos. Prizonierii erau doar femei; în curând începură să-și spună una alteia *adelfí*, soră, și se purtară ca și când efortul pe care-l făceau ca să-și păstreze idealurile neatinse era unul de grup și nu unul individual.

Starea în care se afla Themis era acum evidentă, iar celelalte femei n-o lăsau să mai ridice nici măcar o piatră, luând obligațiile ei asupra lor. Unele dintre ele chiar îi dădeau o parte din rația lor de mâncare și, chiar dacă dezgustătoarea tocană de boabe și pâinea uscată îi veneau înapoi pe gât, această generozitate o mișcă pe Themis dincolo de cuvinte. Bineînțeles că grija femeilor era însoțită de curiozitate.

Cine era tatăl? Era măritată? Cum avea să-l cheme pe copil? Cum se simțea o femeie însărcinată? Themis evită să dea vreun răspuns.

Cele mai multe dintre acele femei îi erau total străine, însă păreau dornice să facă sacrificii pentru un copil nenăscut și pur. Cum în ultimele zile devenise din ce în ce mai puțin capabilă să se miște, Themis își dădu seama că avea și ea ceva de oferit în schimb. Femeile de la țară erau adesea cele mai robuste, dar și cele mai neinstruite. Themis descoperi că avea talent de profesoară și, folosindu-se de poezii și de cântece pe care elevele ei deja le știau pe de rost, începu să le învețe să scrie și să citească.

Încruntăturile adânci de concentrare, mulțumirea care li se citea pe chipurile brăzdate atunci când scrijeliră pentru prima oară forma literelor – MI, ALPHA, RO, IOTA, ALPHA – (*Maria!* strigase una dintre ele), o mișcară profund pe Themis. Atunci când avea să-i vină sorocul, acele femei aveau s-o ajute folosindu-se de un soi de cunoaștere care nu putea fi scrisă.

După o săptămână și ceva, pe când hainele lor erau curate, sosi un fotograf oficial. Fiecare femeie trebuia să apară într-o fotografie de grup și să fie zâmbitoare. N-avea importanță de câte încercări era nevoie, în fiecare fotografie trebuia să apară un rând de fețe mulțumite. Menirea fotografiilor era să arate lumii de afară că acele femei erau sănătoase, în bună formă fizică și că erau deținute în propriul lor interes.

Când Themis își primi exemplarul care trebuia trimis acasă însoțit de o scrisoare, nu-și recunoscu propria față. Era pentru prima oară când se vedea pe sine după aproape doi ani; imaginea la care se uita acum nu era a persoanei pe care o cunoștea. Părul de abia îi ajungea la urechi (chiar dacă forma bărbătească a tunsorii dispăruse), iar fața îi era mai rotundă decât și-o amintea, brăzdată de linii care o făceau să arate cu zece ani mai în vârstă decât cei douăzeci și patru pe care îi avea. Se afla în rândul din spate, ceea ce făcea ca forma corpului să nu i se vadă deloc. Poate că era mai bine așa, pentru că îi ascundea pântecul.

I se dădu un creion și o hârtie.

Dragă yiayiá, scrise ea. *Sunt pe insula Trikeri acum. Aici există o mănăstire frumoasă, în care se poate locui, și mulți copaci care ne dau umbră. Femeile care au fost soldați și care sunt prizoniere împreună cu mine speră că vom fi eliberate în curând, dar eu nu sunt prea sigură de asta.*

Scrisoarea îi fu adusă înapoi în dimineața următoare. Ultima frază îi fusese tăiată cu o linie grosolană.

– Scrie din nou, îi ordonă gardianul. Te supraveghez.

Nu era nimic neadevărat în versiunea finală, însă ea nu spunea un cuvânt despre simțămintele lui Themis. Scrisoarea ei plecă în noaptea aceea, cu o barcă; urma să ajungă în Patissia ceva mai târziu. Themis și-o închipui pe *kyría* Koralis deschizând plicul și udând hârtia cu lacrimile ei. Și-l închipui pe Thanasis cercetând fotografia cu atenție și exprimându-și speranța că sora lui avea să semneze o *dílosi*.

Într-una din zilele acelea lungi, în care nu se putea mișca din pricina extenuării, Themis o văzu pe una dintre femei desenând. Știa că o chema Aliki și nimic mai mult.

– Fotografiile alea oribile erau atât de mincinoase, spuse Themis. Însă desenele tale arată adevărul!

– Cu toate astea, fotografiile sunt ceea ce vede lumea despre noi, comentă Aliki, care o desena pe una dintre femeile mai în vârstă.

Uneltele ei erau o bucată de cărbune scos din foc și câteva foi de hârtie pe care le furase atunci când întocmiseră scrisorile.

– Ai învățat desenul la vreo școală anume?

– Nu neapărat, răspunse Aliki. Mi-a plăcut întotdeauna să desenez. Nu eram bună la matematică sau la științe. Dar am putut să prind întotdeauna expresia cuiva. Profesorilor nu le plăcea ceea ce vedeau atunci când dădeau de desenele mele. E ciudat cât de amenințați se simt oamenii văzând ce reprezentare au alții despre ei.

Urmele lăsate de Aliki pe hârtie conturau liniile suferinței lăsate de anii de persecuție îndurați de subiect. Dezastrele prin care trecuse nu-i distruseseră însă frumusețea femeii care fusese desenată. Portretul îi reda caracterul puternic, oglindit în ochii ei imenși, migdalați și strălucitori precum cei ai unui vultur. Aliki surprinsese licărirea de hotărâre și de mândrie din ei.

Themis ședea și privea cum imaginea răsărea din pagină.

– *Kyría* Alatzas, fu ea de părere, o să-ți placă foarte mult desenul lui Aliki. Te face să arăți atât de... adevărată!

Ochii femeii mai în vârstă străluciră de plăcere. Ea își deschise gura într-un zâmbet larg, fără dinți. Gestul o făcu mai bătrână cu o jumătate de secol.

După ce portretul fu terminat, Aliki i-l dădu *kyríei* Alatzas ca să-l admire.

– Poți să-l păstrezi, spuse ea. Sau putem să-l ascundem în locul obișnuit. Gardienii o să-l distrugă dacă îl găsesc.

Kyría Alatzas i-l înapoie. Voia ca desenul să rămână în siguranță.

Themis o admiră pe Aliki pentru riscul pe care și-l asumase ca să le facă o plăcere tovarășelor ei de închisoare. Stătură o vreme de vorbă, împărtășindu-și una

alteia istoriile de viață care le aduseseră pe Trikeri.

Expresia calmă și blândă a lui Aliki se schimbă atunci când începu să descrie prin câte trecuse.

– Sunt din Distomo, spuse ea.

Themis n-avu nevoie să știe mai multe. Nimeni nu putea să uite crimele oribile pe care le făcuseră acolo naziștii.

– Am pierdut tot. Părinți, frați, surori, mătuși, unchi. Și casa. Am reușit să mă ascund, dar m-am întrebat de-a lungul vremii dacă n-ar fi fost mai bine să mă găsească și pe mine.

Themis nu spuse nimic. Își simți copilul mișcându-i-se în pântec.

– După aceea, am reușit să ajung la Atena și s-o găsesc pe mătușa mea care locuia acolo. O vreme, n-am făcut nimic. Am stat doar în casă. La tribunal, monstrul răspunzător pentru cele întâmplate la Distomo, pe care-l chema Lautenbach, s-a ținut de povestea lui, aceea că încerca să-și protejeze soldații. Dar eu i-am văzut fața, Themis, de acolo de unde mă ascunsesem. L-am auzit dând ordinele. Mi-au trecut prin baionetă familia, copilul prietenei, abia botezat, vecinii... I-am văzut tăind capul unui preot.

– Cred că a fost îngrozitor..., șopti Themis.

– N-o să-ți descriu în amănunt lucrurile. Și-au făcut fotografii în sat, pe când casele încă ardeau. Există mărturii, Themis. Sunt fotografii cu ei zâmbind...

Themis clătină din cap. Era limpede cât de mult suferise Aliki.

– Cuvintele martorilor n-au fost luate în seamă și toți cei aflați la comandă au fost găsiți nevinovați. Nu s-a făcut niciodată dreptate pentru acele crime – mai mult de două sute de oameni.

Nu era nici urmă de furie sau de amărăciune în vocea ei, ceea ce o nedumeri pe Themis, însă, pe măsură ce Aliki continua să vorbească, Themis începu să înțeleagă.

– Nimic n-o să-mi potolească mânia, spuse Aliki. Nimeni n-a fost pedepsit pentru acele crime. Iar oamenii care au colaborat cu naziștii încă sunt liberi pe străzile Greciei. Dar am găsit o cale, Themis.

Ca răspuns la privirea întrebătoare a lui Themis, Aliki continuă:

– M-am alăturat luptei. M-am înscris în armata comunistă ca să mă pot răzbuna. Și asta am și făcut. A fost singura cale de a face dreptate pentru cei iubiți. Pentru fiecare membru al familiei mele, am luat viața cuiva de dreapta.

Comuniștii avuseseră o reputație de brutalitate, iar Themis fusese un martor direct al acesteia, însă Aliki nu părea să fie o persoană în stare de cruzime.

– Ochi pentru ochi, mormăi Aliki, preocupată, acum, de liniile pe care le desena pe o nouă bucată de hârtie.

Themis numără în tăcere. Probabil că Aliki ucisese cel puțin opt oameni. Știa că și ea, la rândul ei, avea pe mâini la fel de mult sânge sau chiar mai mult, însă acțiunile acelei femei fuseseră foarte calculate. Trecură câteva minute până când Themis vorbi din nou.

– Ce desenezi? întrebă ea.

– Pe tine, zâmbi Aliki. Arăți atât de... fecundă, atât de plină, atât de frumoasă.

Themis simți că se îmbujora. Frumusețea n-o interesase niciodată. Margarita era cea „frumoasă", nu ea. Ea fusese întotdeauna cea „deșteaptă".

Aliki lucra repede, în timp ce lumina de afară pălea. Cărbunele scotea un sunet lin, iar Themis zâmbea pe când Aliki se uita de la hârtie la fața ei și înapoi. Capul desenatoarei era ușor înclinat într-o parte; sprâncenele îi erau încruntate de concentrare. În zece minute, își încheie lucrul și ținu hârtia la o lungime de braț, ca să verifice asemănarea.

Themis văzu că era mulțumită.

– O să-ți aduci aminte de momentul ăsta, spuse Aliki. N-o să se mai întoarcă niciodată.

Themis se întinse ca să ia portretul, întrebându-se ce însemnau acele cuvinte. Aproape că rămase cu gura căscată văzând expresia surprinsă de Aliki. Privirea ei era plină de mulțumire și de pace. Exact așa cum se simțise în ultimele câteva minute.

La scurt timp după aceea, ajunse să înțeleagă efemeritatea despre care vorbise Aliki și pe care aceasta dorise s-o surprindă.

Sentimentul de liniște luă sfârșit mai târziu, în acea noapte. În jurul orei două dimineața, fără nici un avertisment, apa i se rupse, înmuindu-i hainele și salteaua. Nimic n-o pregătise pentru durerile facerii, care apărură imediat după aceea. Nici una dintre femei n-o avertizase că astfel de dureri aveau s-o facă să-și dorească eliberarea prin moarte.

Nici unul dintre chinurile îndurate în ultimele luni nu suferea comparație. Fusese bătută la tălpi, spatele îi fusese brăzdat cu biciul, iar soldații își stinseseră țigările pe sânii ei – însă durerea nașterii era diferită. Nu se mai oprea. Themis strigă ore în șir. Două femei o țineau de mână toată noaptea, una de fiecare parte, iar o a treia îi șterse sudoarea de pe frunte. Celelalte stătură aproape, ca s-o aline. Din când în când, reușea să distingă vocea lui Aliki, însă apoi și sunetele ei se pierdură. Tot ce putea să audă din timp în timp erau propriile ei gemete, primitive și adânci.

Gardienii se ținură la distanță. Mai văzuseră și mai auziseră femei în durerile facerii, și nu le plăcea deloc ceea ce le ajungea la urechi. Plecară îndeajuns de departe încât să nu audă. Pentru ei, asta însemna o noapte liberă. Aveau să se ducă la țărmul mării ca să bea *tsípouro*, iar mai târziu aveau să dea iama într-un cort de pe altă parte a insulei.

Atunci când se lumină de ziuă, durerile crescură, iar una dintre femei îi spuse lui Themis să împingă. Trupul parcă i se rupse în două. Mai scoase un ultim răcnet. Apoi, totul rămase nemișcat în cort. Cum era cu putință ca o asemenea agonie să aducă viață pe lume?

Urmă o răsuflare tăcută înainte de răsuflarea vieții și de țipătul unui nou-născut.

Themis rămase nemișcată. Două femei făcură, pricepute, ceea ce era de făcut după naștere, o alta curăță copilul și, în câteva momente, Themis îl ținea în brațe.

Durerile se întorceau din când în când, însă Themis era anesteziată de revărsarea de iubire pe care o simțea pentru micuța ființă. Aliki fu lângă ea, arătându-i cum să alăpteze, mângâind-o pe cap, spunându-i cuvinte de încurajare și aducându-i o infuzie de oregano cules cu o zi înainte.

– E aproape biblic, zâmbi Aliki, privindu-le pe femeile care așteptau la rând ca să vadă copilul. Deși cred că un grajd ar fi fost mai curat.

Sosirea unei vieți noi avea loc foarte rar pe Trikeri. Câteva dintre femei, care încă își mai păstrau credința, stăteau și-și făceau cruce, murmurând rugăciuni și dându-i copilului o binecuvântare din partea Domnului. Celelalte voiau doar să vină mai aproape ca să vadă pruncul, atât de mic și de perfect, venit pe lume împotriva tuturor sorților. O femeie găsise pe plajă, în acea zi, un fragment minuscul și neted de sticlă albastră, și îl pusese deoparte. Era cel mai apropiat obiect de un *matóchandro,* mărgica albastră în formă de ochi, menită să-i apere pe nou-născuți ca să nu fie deocheați. Femeia i-l puse în palmă lui Themis.

Proaspăta mamă începuse deja să se neliniștească în privința venirii copilului într-o lume atât de crudă. Până atunci, el nu auzise, nu văzuse și nu simțise decât o mare caldă și întunecată, însă din momentul nașterii, trebuia să facă față vieții reale. Themis se uită la mânuțele perfecte, la degetele lui subțiri și la piciorușele mici, minunându-se la vederea unghiilor formate pe de-a-ntregul. Îi atinse căpșorul cu delicatețe, simțind moliciunea care-i pulsa în creștet. Fu năpădită de teroare în clipa în care își dădu seama de cât era de vulnerabil. În trecut, rațiunea lui Themis asimilase și înțelesese noțiunea morții pentru o cauză, iar Themis însăși se pusese pe sine în primejdie de moarte zilnic, vreme de mai mulți ani. Însă

o asemenea idee nu mai avea acum nici o substanță. Ca să-și apere copilul, Themis și-ar fi dat viața de o mie de ori.

Îl hrăni și îl puse pe pieptul ei, apoi dormi un ceas. Mai târziu, în cursul dimineții, câteva dintre femeile care aveau copii mici îi aduseră pe aceștia ca să vadă bebelușul. Unul dintre ei întinse mâna și-l atinse, timid, cu degetul arătător, neștiind ce să facă, însă înțelegând că venirea pe lume a unei alte ființe mici era un lucru bun. Nici unul dintre copii nu-și aducea aminte de nimic în afară de viața în captivitate, un loc în care zâmbetele erau rare, iar foamea – continuă. Themis fu emoționată de interesul lor și de felul în care li se luminaseră fețele atunci când îi văzură copilul.

Acei copii erau inocenți, nu se făceau vinovați de nici o crimă și n-aveau idee de urmările alegerilor pe care le făcuseră mamele lor. Punându-și numele pe acea declarație, o femeie ar fi câștigat nu doar libertatea pentru sine, ci și pentru copilul ei. Așa cum știa și Themis, acel act avea mai multe consecințe.

Un vizitator mai puțin bine-venit fu unul dintre gardieni, care veni să înregistreze copilul și să afle al cui era.

Gardienii le acuzau mereu pe prizoniere că ele nu erau femei normale, precum toate celelalte, ci făpturi denaturate, fiindcă își sacrificau copiii pentru propriile credințe deviate, transformându-i în prizonieri politici. Atare acuzație le expunea la tratamente și mai dure. Nici copiii nu erau scutiți întotdeauna. Gardienii îi băteau dacă erau neascultători.

– Nu meritați nici un strop de bunătate, le spusese un vizitator oficial mamelor, la scurt timp după ce Themis născu. Iar, dacă vreți să fiți tratate precum bărbații, o să vă pedepsim ca pe bărbați.

Ca să le sperie cât mai mult cu putință pe prizoniere, gardienii își alegeau uneori o victimă, la întâmplare, și o spânzurau. Într-o dimineață, una dintre mame fu dusă la spânzurătoare. Până seara, șapte dintre ele semnară o *dílosi*, iar în următoarea zi părăseau insula într-o barcă mică: șapte femei și opt copii, cel de-al optulea fiind al femeii executate. Urma ca el să fie dus într-una dintre casele de copii ale reginei Frederika.

Aliki o ajută pe Themis, ținând copilul în brațe de fiecare dată când proaspăta mamă avea nevoie de ajutor. De cele mai multe ori, Themis îl purta pe cel mic atârnat la piept, ca să poată aduna mai ușor lemne de foc, să culeagă *hórta*[35] și să care provizii de la malul mării. Toate acestea erau sarcini pe care era încă obligată să le împlinească. Câteodată, cele două prietene ședeau în crângul de măslini, ascunzându-se cât puteau de mult, ca să se odihnească.

În primele două săptămâni de viață, copilul fu expus la o cantitate de bacterii și de mizerie care ar fi putut să pună în pericol sănătatea unui adult. Avusese o greutate normală la naștere, cu stomăcelul lui rotund ca o minge și cu un strat bun de grăsime pe coapse. Acum, totul se dusese. Și, oricât de mult timp petrecea la sân, nu lua în greutate.

– Crezi că e bolnav? o întrebă Themis pe Aliki cu glasul muiat de lacrimi. Pentru că nu pare să crească nici un pic.

Era limpede că pruncul pierdea multe grame pe zi, și plângea aproape neîntrerupt.

Aliki știa că ceva trebuia făcut.

– Poate că de vină e laptele tău, răspunse ea, iar cuvintele îi fură aproape acoperite de plânsetele înfometate ale copilului. Câteodată e greu să ai destul. Mâncarea îngrozitoare, aerul sărat, lipsa de apă, toate lucrurile astea la un loc...

După ce petrecu puțin timp la sânul lui Themis, copilul adormi. Era istovit de plânsul lui de nemulțumire, de frustrarea pe care n-o putea rosti, de foamea pe care nu și-o putea potoli. Energia lui era acum epuizată.

Aliki se simți obligată să-i spună lui Themis ceva ce nu voise să împărtășească nimănui. Plânsetele copilului stârniseră un răspuns visceral în ea.

– Themis... cred că te-aș putea ajuta să hrănești copilul.

– Dar... cum?

– Le-am mai ajutat și pe altele în felul ăsta. Vezi tu, am avut și eu un bebeluș...

– Aliki, șopti Themis. Ce s-a întâmplat?

Themis putu citi durerea de pe fața prietenei ei, dar avu de așteptat până când Aliki se adună și putu să răspundă.

– L-am născut aici. Aș zice că mi-a fost mai ușor să nasc decât ți-a fost ție, spuse ea, încercând să zâmbească.

– Îmi pare atât de rău, spuse Themis, care crezu că pruncul murise.

Dându-și seama la ce se gândea Themis, Aliki o corectă.

– Nu, nu! Nu e ceea ce crezi. A fost sănătos și puternic. Pe vremea aceea erau zeci de copii mici aici, însă gardienii îi foloseau fără milă, chiar mai mult decât o fac acum. În fiecare zi ne amenințau că, dacă nu semnăm, ne iau copiii.

Aliki făcu o pauză. Bebelușul se trezea din nou. Amândouă știau că în curând avea să ceară hrana pe care Themis nu i-o putea da.

– Într-o zi, i-au luat unei mame amândouă fetițele. Nu-ți poți imagina ce îngrozitor a fost. Biata femeie a găsit o cale să-și ia viața.

Themis asculta, legănându-și copilul.

– După aceea, ni s-a dat tuturor un avertisment final. Multe dintre femei au început să semneze. Însă eu am vrut să mai aștept, fiindcă eram sigură că aveam să învingem. Pe atunci, Zachariadis nu anunțase încă încetarea focului. Themis, ai văzut cât de hotărâți și cât de cruzi sunt oamenii ăștia. Au început să ne amenințe că ne iau copiii și că-i duc într-una dintre casele de copii ale reginei. Atunci, o femeie de aici, o prizonieră, a început să vorbească despre Frederika. Ne-a spus că e o femeie bună la suflet, că pruncii noștri aveau să fie în siguranță și bine educați. Multe dintre ele au crezut pentru că au vrut să creadă. Însemna că puteau să-și respecte principiile și, în același timp, să-și pună copiii la adăpost.

– Dar, Aliki, exclamă Themis, femeia aceea! De ce ar vrea cineva ca *ea* să aibă grijă de copilul său? E o fascistă!

– Știu asta, Themis. Un copil ar putea fi în siguranță fizic, dar nu și mental. Și n-am fost singura care a gândit astfel. A mai fost aici o mamă, Anna, care a avut încredere în mine și mi-a spus că avea să semneze *dílosi* ca să se elibereze pe ea, și pe fetița ei, dar că apoi avea să încerce să fugă în Albania. A promis să-mi ia copilul cu ea. Amândouă ne-am dorit să ne creștem copiii astfel ca ei să ajungă comuniști, așa că am hotărât că acela era cel mai bun plan. Și că, după eliberare, eu aveam s-o găsesc pe ea.

Themis văzu cum ochii lui Aliki se umpleau de lacrimi și-i puse un braț în jurul umerilor. După câteva clipe, Aliki continuă:

– Patru dintre femei, între care și Anna, au semnat. Exact așa cum spuseseră gardienii, au fost lăsate să plece în dimineața următoare. Patru femei și cinci copii. Sigur că n-au nici o modalitate să comunice cu noi, așa că nu știu ce s-a întâmplat cu copilul meu. Sper doar că e în siguranță, în afara graniței. Au trecut de atunci aproape opt luni, însă mie mi s-au părut ani. Nici nu știu cum arată el acum. Copiii se schimbă atât de repede...

Themis privi, neajutorată, cum fața acelei femei puternice și sigure pe sine se veșteji ca o frunză. Fu rândul lui Aliki să plângă.

O tăcere nefirească se lăsă pentru câteva clipe, iute întreruptă de plânsetele copilului.

Themis încercă să-l pună la sân, însă pruncul își întoarse capul într-o parte și continuă să plângă. I-l întinse, instinctiv, lui Aliki, care-și ridică bluza și îl lăsă să sugă. Efectul fu imediat. Dintr-odată, copilul se liniști, mulțumit de laptele care curgea din sânul celeilalte femei.

Cele două își zâmbiră.

– Mulțumesc, șopti Themis. Puteam să-i simt disperarea.

– Sunt sigură că în curând o să-l poți alăpta din nou. Dar cel puțin pot să te ajut acum. Și ceilalți pe care i-am hrănit s-au întors curând la sânul mamei.

Aliki închise ochii. Themis știa ce i-ar fi putut trece prin minte.

– Poate că cineva îmi hrănește și mie copilul acum. Cine știe?

Zilele trecură, iar cele două femei rămaseră apropiate. Themis, cu bebelușul, care acum creștea repede, atârnat de ea, iar Aliki stând prin apropiere, gata întotdeauna să-l alăpteze atunci când îi era foame.

Într-una din seri, Aliki îi arătă lui Themis un desen cu copilul ei. Probabil că îl făcuse pe când acesta dormea.

– Ce frumos e! exclamă Themis. Ce bucle negre are!

Copilul avea o bogăție de păr cârlionțat, gene lungi și obraji rotunzi, cu gropițe.

– Are opt luni aici. Am făcut desenul cu ceva timp înainte să plece, spuse Aliki, iar Themis își dădu seama că îi era greu să vorbească. Cu toții credem că ai noștri sunt cei mai frumoși copii de pe pământ, continuă Aliki. Pentru mine, era ca un mic zeu.

Themis îi dădu înapoi desenul. Aliki îl împături la loc și îl ascunse sub saltea.

Viața aspră de pe Trikeri merse înainte. Mâncarea era mizerabilă, pedepsele nu se opreau, iar bătăile continuau, în locuri ascunse. Pe insulă se aflau mii de oameni și sute de copii. Însă cei mici nu aveau alocată nici o rație de hrană, așa că mâncarea era întotdeauna pe sponci. Băieții, mai ales, se văitau de foame.

– Micuțul ăsta se descurcă acum, spuse Themis. Dar lucrurile o să se schimbe atunci când o să fie îndeajuns de mare pentru hrană solidă.

– Poate că până atunci o să fiți plecați de mult, răspunse Aliki cu tristețe.

Ea făcuse sacrificiul suprem renunțând la copil, însă nu le condamna pe cele care alegeau să semneze. Recunoștea, chiar dacă doar față de ea însăși, că uneori regreta amarnic hotărârea pe care o luase.

– N-o să semnez *în veci*, spuse Themis, categoric. Și nici n-o să-i las *vreodată* să-mi ia copilul.

Vrând să schimbe subiectul, Aliki puse o nouă problemă:

– Acum îi spunem *to mikró*, „micuțul", spuse ea. Dar în curând o să aibă nevoie de un nume, nu? Crește repede!

– Ai dreptate, răspunse Themis. Cred că ar trebui să poarte numele bunicului, dar nu-l cunosc, cel puțin nu pe cel din partea tatălui.

Aliki păru ușor surprinsă. Themis nu-i făcuse nici o confidență legată de tatăl copilului.

– Și din partea ta?

– Pe tata îl cheamă Pavlos. Dar nu-i pot folosi numele, pentru că așa îl cheamă pe rege. Cum îl chema... cheamă pe fiul tău?

– Nikos, după tata. Nici eu n-am știut numele bunicului patern al copilului meu.

– Aha, răspunse Themis, fără să fie surprinsă. Și cine e tatăl?

– Era în unitatea mea, răspunse Aliki. Am luptat împreună. Nu mult timp, dar îndeajuns de mult.

– A fost ucis?

– Nu știu. Poate că da. Sau poate că încă trăiește. A plecat pe neașteptate din unitatea noastră.

Se lăsă o tăcere stânjenitoare înainte ca Aliki să vorbească din nou, privind în depărtare:

– Nu cred că o să mai iubesc vreodată.

– Și tatăl micuțului meu a plecat fără să-și ia rămas-bun. Dar l-am văzut pe Makronisos. A trecut în cealaltă tabără. Tortura oamenii care erau de partea noastră.

– *Theé mou*, se cutremură Aliki. Ești sigură?

– Sunt sigură, răspunse Themis.

– Dar cel puțin știi că e în viață!

– Să fie ăsta chiar un lucru așa de bun? întrebă Themis, încercând să nu pară înverșunată.

– Eu încă visez că o să-l găsesc pe Tasos, spuse Aliki.

– Tasos...?

– Da. Aș fi așa de fericită dacă Nikos l-ar cunoaște. Dar inima îmi spune că e mort. El ar fi fost unul dintre ultimii oameni rămași să lupte în Grammos.

Themis ședea cufundată în gânduri, legănându-și copilul care-i dormea în brațe.

Tasos era un nume destul de comun. Cunoscuse vreo câțiva la școală și avea chiar un văr îndepărtat care purta numele ăsta. Încercă să alunge un asemenea gând, însă posibilitatea ca cei doi copii să fi avut același tată încă părea plauzibilă.

O nouă lovitură căzu, apoi, ca o secure, spulberându-i lui Themis orice îndoială.

– Ar fi murit cu arma în mână, spuse Aliki cu glas plin de dragoste și de admirație. Unii îi spuneau *liondári,* leul, nu doar pentru curajul lui, ci și pentru părul pe care-l avea. Era asemenea coamei unui leu, însă negru.

Lui Themis i se păru că i se scurgea tot sângele din trup. Pentru o clipă, nu putu scoate nici o vorbă, însă copilul începu să se miște, iar ea își făcu de lucru legănându-l și fredonându-i un cântecel, în speranța că Aliki n-avea să bage de seamă cât de tare tremura.

Acum, că era sigură că tatăl copiilor lor era unul și același, Themis se întrebă dacă asta explica ușurința cu care Aliki se atașase de copilul ei. Oare îi amintea de propriul fiu? Pruncul lui Themis avea o urmă de puf întunecat pe scalp, însă începuseră să-i apară la ceafă niște cârlionți mici, ca niște mlădițe de mazăre. Poate că, în timp, părul avea să-i crească buclat în întregime.

Themis se hotărî în mai puțin de o secundă. N-avea să-i spună nimic lui Aliki. La ce bun să-i spulbere imaginea despre iubitul ei erou și să i-o înlocuiască pe veci cu una care s-o umple de amărăciune? De îndată ce-și reveni, o întrebă:

– Ce părere ai de Angelos?

– E perfect, răspunse Aliki pe loc. E un înger. I se potrivește.

– Atunci, hai să-i spunem Angelos, hotărî Themis.

Din acea clipă, numele de Angelos, ce părea coborât mai degrabă din cer decât din arborele genealogic, îi fu dat copilului. Themis nu simți nevoia să se ducă la preotul de pe insulă. Angelos avea deja micuța *máti* cusută în interiorul pantalonilor, iar asta era de ajuns ca să-l apere de diavol.

În mod neoficial, pe Trikeri se făcea școală pentru copii. Cu Aliki alăptându-i pruncul, Themis era liberă să-i învețe pe aceștia, adunați în grupuri mici, să citească și să scrie. Folosi bețe ca să deseneze literele alfabetului în nisip și pietricele ca să-i învețe să numere. Poveștile făceau ca timpul să treacă repede. Dându-și seama că, dacă erau ocupați, copiii le făceau mai puține probleme, gardienii nu-i împiedicau să învețe carte.

Temperaturile crescură la sfârșitul lui iulie și de-a lungul lui august. Muștele roiau în jurul taberei și pluteau ca niște nori deasupra mâncării și latrinelor. Unele dintre femei se îmbolnăviră de dizenterie, malarie, chiar și de tifos; aproape toate tușeau și aveau leziuni ale pielii. Între deținute existau și câteva doctorițe și surori medicale, însă ele n-aveau medicamente cu care să trateze, așa că nu puteau să facă altceva decât să încerce să pună un diagnostic și să dea sfaturi.

Pe insula aceea extraordinar de murdară, nimic nu era niciodată curat. Pielea, hainele, așternuturile, ustensilele de gătit erau veșnic soioase, iar faptul că bacteriile nu-i anihilaseră încă pe toți ținea de miracol. Noaptea făceau de pază cu rândul ca să se apere de scorpioni și de șerpi. Chiar dacă poveștile cu șobolani care veneau să-ți roadă degetele de la picioare erau simple povești, câteva deținute tot rămâneau treze și vigilente din pricina lor.

În acele luni fierbinți de vară, canicula îi făcea pe gardieni la fel de letargici ca și pe femei, așa că, vreme de câteva ore pe zi, prizonierele puteau să-și vadă de treburile lor. Soldații continuau să le hărțuiască zilnic ca să semneze declarațiile,

dar, pe o asemenea căldură, o făceau fără mare tragere de inimă. Din când în când, câte cineva ceda; vreme de câteva zile, gardienii le lăsau în pace pe celelalte.

Țărăncile mai în vârstă nu știau să citească, dar aveau abilități care le fuseseră transmise din generație în generație. Adunau ierburi uscate, le grupau pe culori și le împleteau cu iscusință, făcând pălării cu boruri și calote de toate mărimile. Acum, femeile aveau cu ce să-și apere capul de soarele arzător de la amiază, însă pălăriile erau și obiecte de înfrumusețare. Din bucățile mai scurte făceau evantaie, ca să se răcorească nopțile, când nu se simțea nici o adiere de vânt.

Un grup de femei mai tinere găsiră un măslin căzut la pământ și tăiară din el bucățele mici, pe care le ciopliră în formă de linguri și vase pentru uz zilnic, dar și ca să sculpteze figurine umane, pe care apoi le finisau minuțios și le ascundeau cu grijă.

Altele făceau vopsele din florile care creșteau pe dealuri. Apoi, folosindu-se de vârful subțire al ierburilor sălbatice, pictau pe pietrele plate și cenușii ce se găseau din abundență pe plajele insulei Trikeri. Reproduceau în miniatură peisaje bucolice, păsări în zbor, câteodată chiar benzi desenate. La fel ca lucrul cu acul și ața de pe Makronisos, acele forme de exprimare artistică erau acte de subversiune, dar pe măsură ce săptămânile treceau și eliberarea părea tot mai îndepărtată, fiecare femeie avea nevoie de ceva care să-i ridice moralul. Când nu-l alăpta pe Angelos, Aliki avea tot timpul cărbunele în mână. Desena rapid și reușea să surprindă, cu o viteză extraordinară, asemănarea perfectă cu subiectul. De îndată ce termina, strecura desenul în rochie.

În timp ce lucrau, femeile uneori cântau, încetișor, cel mai adesea cântece despre revoluție, la care se adăugau niște versuri compuse de una dintre prizoniere:

Pe insula-împietrită
pe care ne căznim,
soarele arde,
noi supraviețuim.
Ei ne orbesc
și mâinile ni le zdrobesc,
ne fură viețile
dar nu și mințile.

Themis își reluase cusutul. Sfârșise de brodat inimile și începuse altceva. Folosindu-se de fâșii de cârpă, câteodată rupte din hainele abandonate ale celor executați, făcea păpuși de cârpă ca să-i distreze pe copii.

– Înainte nu-mi plăcea deloc să cos, îi spusese Themis, veselă, lui Aliki.

– E greu de crezut, îi răspunsese Aliki zâmbind. Arăți ca o cusătoreasă profesionistă.

Cele două prietene construiră împreună un mic teatru din lemn, iar copiii se adunau în jurul lor. Inocența și bucuria de pe fețele celor mici aduceau lumină pe Trikeri.

Și activitățile intelectuale le dădeau putere. Cele mai educate le țineau celorlalte, cu foarte mare discreție, prelegeri despre filosofii greci și despre principiile marxismului. Cu toatele aveau nevoie să-și amintească ce anume le adusese în locul acela și de ce erau pregătite să sufere pentru crezul lor, fiindcă li se întâmpla, câteodată, să uite.

Perioadele de liniște puteau oricând să fie întrerupte de anunțarea vreunui proces ori a unei execuții. Teroarea legată de ele era mereu prezentă, nelăsându-le niciodată pe prizoniere să se bucure de puțină pace interioară ori să aibă nopți care să nu le fie tulburate de coșmaruri.

Themis o privea pe Aliki alăptându-i copilul. Știa că fără ea micuțul n-ar fi supraviețuit. Atunci când zăcu doborâtă de dureri de stomac, tânăra mamă se bizui și mai mult pe prietena ei. Fiind suspectă de tifos, Themis fu izolată. Petrecu zile în șir arsă de febră și halucinând. Se vedea din nou în detenție solitară pe Makronisos, captivă într-un amurg între viață și moarte, cu simțurile surde și oarbe la sunete și lumină.

După ce își reveni, văzu că Angelos avea obrăjorii roz, începuse să zâmbească și avea un dinte care stătea să iasă. Aliki se lumină la față în timp ce, pentru prima oară după atâtea zile, Themis îl luă în brațe și se miră de cât de greu se făcuse. Cele două împărtășeau, față de copil, una și aceeași iubire.

Chiar dacă nu fusese botezat, femeile și cei mici îl sărbătoriră pe Angelos la prima lui onomastică, în noiembrie. Nu putea fi vorba de daruri, însă cântecele și jocurile îi ajutară pe cei de față să-și aline sentimentul copleșitor de inutilitate, care se așternuse deasupra lor precum un strat de colb.

Într-o dimineață rece de decembrie, pe când viața părea că se așezase pe un anumit făgaș, chiar dacă acesta era atât de aspru, totul se schimbă. Themis fu prima care ieși din cort, cu Angelos în brațe. Pământul era alb peste tot în jur, iar primul ei gând fu că venise zăpada. Dar apoi își dădu seama că se înșelase. Zeci de foi de hârtie fuseseră împrăștiate pe jos. Uitându-se mai bine, văzu că erau desenele lui Aliki. Se întoarse ca s-o prevină, însă Aliki era chiar în spatele ei. Cei doi gardieni, aflați de o parte și de alta a intrării în cort, nu-și luau ochii de la ele.

Aliki își ținuse, luni întregi, colecția de desene ascunsă între două pietre, însă acum fusese descoperită. Portretele celor patruzeci și ceva de femei, între care și cel al lui Themis, erau ușor de recunoscut.

Unul dintre gardieni le adună pe femei la un loc împungându-le cu patul puștii. Le spuse că, dacă autoarea desenelor nu ieșea în față, toate femeile al căror portret fusese desenat aveau să fie executate.

În aerul înghețat, răsuflarea le ieșea în aburi albi. Themis, care îl ținea pe Angelos atât de strâns încât copilul începu să plângă, tremura mai degrabă de frică, decât de frig.

Fără să șovăie o clipă, Aliki făcu un pas în față. Înțelegea de ce o acuzau. Arătase realitatea chinurilor îndurate de acele femei, iar desenele ei criticau fățiș violarea drepturilor lor. În ochii autorităților, a pune în evidență asemenea abuzuri nu putea fi decât o crimă.

– *Voi* sunteți criminalele, proclamă gardianul. Nu statul. A sugera altceva se pedepsește cu moartea.

Lui Aliki i se mai dădură o zi și o noapte. Nici ea, nici Themis nu dormiră nici o clipă, ci își petrecură timpul stând de vorbă în șoaptă, pline de tristețe.

Themis îi promise prietenei ei că avea să facă tot ce-i sta în putință ca să-i găsească fiul, să-l crească și să-l iubească la fel cum avea să-și crească propriul copil, la fel cum Aliki îl iubise pe Angelos.

Ținându-și frica și suferința în frâu, Aliki îi dădu lui Themis o foaie de hârtie împăturită. Desenul pe care i-l făcuse fiului ei era singurul care scăpase de vandalismul gardienilor.

– Înăuntru e și o șuviță de păr, spuse Aliki. Sper că încă mai are bucle.

În dimineața aceea, la ora cinci, o femeie-gardian apăru la intrarea în cort, iar Aliki se ridică în picioare. La rândul ei, Themis se ridică de pe salteaua mizeră, ținându-l pe Angelos, adormit, în brațe.

Aliki depuse un sărut pe capul bebelușului, respirând dulceața pielii lui pentru ultima oară. Cele două femei își atinseră mâinile în treacăt, înainte ca Aliki să se întoarcă spre gardian și să pășească încet afară din cort.

Câteva minute mai târziu, Themis stătea în picioare, privind în direcția copacilor. Auzi sunetul înfundat și depărtat al unei singure împușcături. Țintind de aproape, gardianul nu avusese nevoie să irosească mai mult de un glonț.

Themis închise ochii, însă lacrimile îi țâșniră printre gene, i se rostogoliră pe față, iar de acolo căzură pe obrazul lui Angelos. Când încetă să mai plângă, în mintea ei apăru o nouă întrebare. De dragul lui Aliki și pentru ambii copii, ar fi trebuit, oare, ca ea să semneze o *dílosi*?

Fasole boabe (în limba greacă în original)

Capitolul 18

Simțind absența femeii al cărei miros îl cunoștea atât de bine, Angelos fu de neconsolat în următoarele zile. Lipsea figura ale cărei brațe se întinseseră spre el de atâtea ori, iar copilul plângea necontenit.

Themis nu putu să facă altceva decât să plângă împreună cu el. Se retrase în crângul de măslini, ca să se ascundă de celelalte deținute, dar și ca să-i evite pe gardieni.

Rămase trează multe nopți, cu aceeași întrebare în minte. Știa că semnarea unei *dílosi* însemna înfrângerea finală, însă putea ea să-i nege copilului dreptul la o viață adevărată? La propriul lui pat? La șansa de a-și întâlni familia? La șansa de a gusta din mâncarea făcută de bunica?

Acum era iarnă pe deplin, cu nopți mai lungi și cu ploi abundente, aproape zilnice. Vremea rece adusese tot felul de boli contagioase, răspândite de cei care suferiseră de ele peste vară.

Gardienii o amenințau zilnic pe Themis că aveau să i-l ia pe Angelos. Într-o dimineață, ea grebla, cu micuțul sprijinit de șold, o bucată de pământ pietros, despre care li se spusese că o puteau cultiva la primăvară. Copilului îi ieșea din nou un dinte și se cam smiorcăia. Themis încercă să-l alăpteze, însă nu reuși să-l liniștească. Plânsul lui îl scoase din sărite pe gardianul aflat în apropiere.

– Sunt destule femei care pot să aibă grijă de el. Femei adevărate, i-o trânti, plin de dispreț, gardianul. Ia să vezi cum o să-l trimitem noi pe mâini mai bune.

Acum că Aliki nu mai era, pe Themis o bântuia mai mult decât oricând descoperirea faptului că Makris o trădase nu doar pe ea, ci pe încă o altă femeie. Bărbatul pe care-l venerase ca pe un erou, războinicul care luptase împotriva forțelor de dreapta, se dovedise a fi un trădător.

Duplicitatea lui nu era singurul motiv pentru care idealismul ei se zdruncinase. Atunci când gardienii le reaminteau deținutelor miile de crime săvârșite de comuniști, Themis știa că nu avea cum să ignore cifrele și faptele. Unele dintre atrocitățile comise nu puteau fi negate. Conflictul în care ea luptase fusese încărcat, de ambele părți, de acte rușinoase și pline de cruzime.

La câteva luni după executarea lui Aliki, Angelos se îmbolnăvi. Atunci fu prima oară când Themis își puse cu adevărat propria judecată sub semnul întrebării. Oare mai puteau comuniștii să se bazeze pe loialitatea ei, cu prețul vieții unui copil nevinovat?

Multe dintre femei tușeau, iar câteva fuseseră diagnosticate cu tuberculoză. Într-o noapte, atunci când Angelos făcu febră și se trezi cu ochii și cu nasul curgând, Themis știu că nu mai putea amâna. Se luptă din răsputeri să reziste, însă febra copilului creștea, iar ea înțelese că nu mai putea să amâne luarea unei hotărâri. Acela era momentul. Avea să semneze. Făcând asta, nu salva doar viața lui Angelos, ci își împlinea și promisiunea pe care i-o făcuse lui Aliki, aceea de a-l căuta pe Nikos.

I se dădură două bucăți de hârtie liniată, de proastă calitate.

– Scrie, îi ordonă gardianul, dându-i un creion.

Angelos se juca în țărână, lângă ea, în timp ce Themis se așeză pe jos, cu gardianul uitându-i-se peste umăr.

– Și mișcă-te iute! se răsti el, împungând-o în spinare cu patul puștii. N-am vreme de pierdut, și nici tu n-ai.

Themis îndurase brutalități de tot felul, trecuse prin atâtea dureri, mâncase pâine cu viermi, iar pielea îi fusese arsă de soare și de foc. Toate astea se puteau termina dacă umplea acele pagini cu vorbe despre sentimente de regret și de pocăință, cu promisiunea de a fi loială guvernului.

Își puse hârtia pe genunchi și începu, știind prea bine ce conținut și ce formă se așteptau de la ea. Cu o ușoară detașare, își privi mâna strângând instrumentul de scris și ghidându-l curgător de stânga la dreapta.

Trăia o senzație familiară, aceea de a afirma ceva în care nu credea. Făcuse asta încă de pe vremea întâlnirilor EON. Fără nici un efort, își exprimă părerea de rău, dorința de a se supune și-și ceru iertare, știind că totul nu era decât un mijloc de a-și atinge scopul, adică de a-și câștiga libertatea.

Tonul adresării către autorități trebuia să fie mieros și exagerat de slugarnic. Se întrebă cum putea cineva să se lase convins de sinceritatea unui asemenea document. Părea nespus de ridicol, mai ales pentru ea, care își cunoștea prea bine crezul interior și angajamentul față de cauză.

Cu ochii soldatului pironiți în ceafă, Themis își închipui că, de undeva, Fotini și Aliki o priveau aprobator, îndemnând-o să fructifice acea șansă pentru ea și pentru cei doi copii.

În zece minute, acoperi cele patru pagini cu autoflagelări, promisiuni și asigurări. Fu impresionată de expresiile de falsă sinceritate și de umilință pe care reușise să le inventeze.

Mai citi o dată declarația, ca să vadă dacă făcuse greșeli de ortografie. Revăzu conținutul, știind că, mai devreme sau mai târziu, acea *dílosi* avea să fie citită în

public, undeva aproape de Patissia. Cu mâna tremurându-i, își adăugă semnătura, salvându-se și urându-se pe sine în același timp.

Gardianul stinse țigara sub talpă, îi smulse hârtiile din mână și aruncă o privire peste ele.

– Tu și țâncul tău vă puteți pregăti de plecare! se răsti el, iar apoi se îndepărtă.

Themis se ridică și îl luă pe Angelos în brațe.

Micuțul o trase de ureche, în joacă, iar ea îi zâmbi și îl sărută pe obraji. Copilul merita sacrificiul făcut. Se simți ușoară, de parcă tot corpul îi plutea. Toate regretele îi dispărură.

*

Trei alte femei semnaseră o *dílosi* în acea zi. Pentru prima oară de când Themis ajunsese pe Trikeri, câțiva dintre gardieni îi zâmbiră. Ea nu le întoarse zâmbetul. Barca urma să sosească într-un ceas, ca să le ducă pe celălalt țărm.

Se grăbi să se întoarcă în cort. Câteva dintre femeile care-i fuseseră prietene îi întoarseră spatele. O vedeau ca pe o trădătoare a cauzei. Una dintre ele scuipă pe pământul de lângă picioarele ei. O alta o privi cu simpatie.

– Ai grijă de micuț, spuse ea. Să fie întotdeauna binecuvântat cu o iubire așa cum e a ta.

Apoi, cea mai tânără dintre ele îi șopti la ureche:

– Să nu ne uiți, Themis. Dumnezeu e de partea noastră.

Themis își înăbuși lacrimile. Era recunoscătoare pentru iertarea primită, chiar dacă venise doar din partea celor două femei. Semnând o *dílosi*, le trădase și le abandonase pe tovarășele ei de prizonierat; lucrul ăsta nu putea fi tăgăduit.

Trebuia să-și adune cele câteva obiecte pe care le avea. De sub saltea, își scoase broderia. Reprezenta o iubire trecută, însă și una din prezent. Mai era, apoi, micul desen care-l înfățișa pe Nikos, cu bucla de păr întunecat învelită în el. Pentru siguranță, îl ținuse cusut în tivul păturii, căruia îi desfăcu iute cusăturile; scoase desenul și îl puse în buzunar.

Apoi îl luă pe Angelos și se grăbi spre chei, unde îi aștepta o barcă. Nu băgă în seamă privirile pline de antipatie ale celor care o priveau cum trecea. Veștile circulau rapid pe Trikeri.

Themis nu-și putu stăpâni un simțământ de nerăbdare. N-avea nici o idee despre ce urma să-i aducă viața, însă îi veni să strige de bucurie atunci când păși, cu grijă, în barcă.

Era o zi frumoasă de primăvară, soarele își trimitea, șovăitor, spre pământ primele raze de căldură, iar briza mării era plăcută. În timp ce barca înainta cu

greu, cei doi gardieni fumau și stăteau de vorbă de parcă erau într-o călătorie de plăcere. Celelalte trei femei din barcă se jucau cu Angelos, bătând din palme, în timp ce el stătea așezat în poala mamei. Câteva clipe mai târziu, ajunseră la țărm.

Niște soldați le așteptau în apropierea unui camion de armată și le felicitară veseli – și, probabil, sarcastic – pe femei. Unul dintre ei își întinse mâna murdară ca să-l ciupească de obraz pe Angelos, gestul însemnând că micuțul și Themis erau, de acum, unii de-ai lui. Dezgustată, Themis se trase la o parte. În ochii ei, faptul că semnase o *dílosi* nu-i dădea soldatului nici un drept la o asemenea familiaritate.

Pentru Themis, viața se schimbase din temelii de când călătorise pe drumul acela, mergând spre Trikeri. Printre stinghiile laterale ale camionului, ea observă schimbările pe care războiul civil le provocase în acele locuri. Copacii fuseseră tăiați de pe coamele dealurilor, satele și orașele purtau cicatricile lăsate de război, multe clădiri fuseseră distruse, așezări omenești întregi erau acum pustii. În sate, mulți dintre localnici fugiseră ca să caute protecția orașelor sau, cel mai adesea, ca să nu fie recrutați în armata comunistă.

Themis își întoarse privirea în altă parte și începu să fredoneze un cântec de leagăn, care îl liniștea întotdeauna pe Angelos; însă hurducăturile vehiculului îl adormiseră deja, fiindcă semănau cu mișcarea leagănului pe care copilul nu-l avusese niciodată. Angelos dormi ore în șir la pieptul mamei lui. Pe măsură ce temperatura de afară cobora, Themis putea să-i simtă căldura trupului și ritmul ușor al răsuflării. Tusea nu i se agravase, iar obrajii trandafirii vădeau o stare bună de sănătate, și nu febră. Copilul i se mișcă lui Themis în brațe, cu pleoapele zbătându-i-se, de parcă ar fi visat.

Pe drumul acela întunecat, privind în spațiul gol al nopții, Themis simți cât de desăvârșit și de adânc își iubea copilul.

La un moment dat, îl așeză pe locul de lângă ea și moțăi un pic, ținându-și mâna pe spinarea lui, ca să fie sigură că nu i se întâmpla nimic. Femeia care se așezase lângă ea și care, de altminteri, era o ființă ursuză, făcu același lucru. Copilul atrăgea chiar și afecțiunea străinilor.

După multe ore de mers, șoferii se schimbară. Una dintre femeile din camion se dădu jos. Erau în apropierea orașului ei natal, iar ea urma să meargă pe jos din acel loc. Femeia își luă rămas-bun de la Themis fără să arate nici o emoție. Nu vorbiseră mare lucru în timpul călătoriei, pentru că încercările lui Themis de a intra în vorbă fuseseră lăsate fără răspuns. Femeia părea să aibă sufletul pustiit și frânt, iar privirea îi era golită de orice expresie.

În zori, ajunseră la marginea unui oraș. Ca și când ar fi simțit unde se aflau, Themis se trezi. Străbătuseră ceva drum de când munții verzi fuseseră înlocuiți de

clădiri cenușii, iar copacii – de stâlpii de iluminat. Se aflau la Atena.

Acum, Themis era trează și cu mintea limpede. Gâtul îi era uscat, nu doar pentru că nu băuse apă, ci și din pricina tulburării care o năpădise. Aștepta cu nerăbdare și, în același timp, cu neliniște, să-și revadă familia. Cine putea ști cum aveau să reacționeze văzând-o? Dar văzându-l pe Angelos? Oare bunica suferise din pricina faptului că Themis fusese închisă, sau din pricina orientării ei politice? Se întorsese Panos acasă? Dar Margarita? Cum avea să se poarte Thanasis cu ei? În ultimele luni, Themis se gândise foarte puțin la astfel de lucruri, iar acum trebuia, dintr-odată, să se confrunte cu ele.

Camionul se opri la colțul străzii Stadiou cu piața Syntagma. O clipă mai târziu, Themis se afla jos, în stradă. Nu-și aducea aminte să fi văzut niciodată atât de mulți oameni, cu excepția celor adunați la demonstrații. Trecătorii mergeau fără să arunce nici o privire. Fiecare dintre ei lăsa impresia că se îndrepta către o destinație precisă – poate că un serviciu, poate că o întâlnire. Viața părea să se desfășoare normal, ca și când țara n-ar fi trecut niciodată printr-un război, nici cu altă țară, nici cu ea însăși.

O femeie cu un copil se lovi de ei, de parcă Themis și Angelos ar fi fost invizibili, iar apoi le aruncă niște vorbe pline de răutate, judecând după privirea ei mânioasă, vorbe ce se pierdură în zgomotul traficului. Themis își privi hainele simple, care probabil că fuseseră purtate, cândva, de alți oameni, și-și dădu seama că arăta ca o nevastă de fermier, în orice caz – ca una plină de praf. Angelos era și el murdar.

Privi în sus, la hotelul Grande Bretagne. Strălucea ca întotdeauna. O femeie îmbrăcată într-un palton de blană își făcu apariția dintr-o mașină cu șofer și fu salutată de ușier. Cei bogați erau tot bogați, se gândi Themis. Chiar că lumea nu se schimbase deloc.

Themis urcă pe strada Stadiou și merse, încet, spre nord. Angelos era din ce în ce mai greu, iar încălțămintea ei era atât de uzată încât ar fi putut să meargă desculță și s-ar fi simțit la fel de incomod. Frigul pe care-l emanau pietrele din pavaj îi pătrundea în oase.

Ajunse în curând în dreptul cafenelei care-i plăcuse atât de mult surorii ei. Zonars. Se deschisese înainte de invazia germană și atrăsese crema societății ateniene. Părea că și acum făcea același lucru. Fără nici o reținere, Themis se uită prin sticla ferestrelor mari. Simțindu-i, probabil, privirea, una dintre femeile care beau cafea înăuntru se uită pe geam. Themis o văzu punând ceașca jos. O clipă mai târziu, femeia apăru lângă ea, atât de aproape încât Themis fu copleșită de valul ei

de parfum. Trecuseră atât de mulți ani de când mirosise acea aromă intensă; își aduse aminte pe loc de Margarita.

– Draga mea, spuse femeia punându-i în mână câteva bancnote. Te rog, ia asta.

Themis băgă de seamă că binefăcătoarea ei nu-și îmbrăcase paltonul înainte de a se grăbi să iasă în stradă. Stătu acolo un moment, în rochia ei de mătase, verde ca smaraldul, purtând un șir de perle în jurul gâtului și diamante în urechi, apoi se întoarse și plecă.

Între timp, două dintre prietenele femeii așteptau în picioare, la geam, făcându-i lui Themis semne cu mâinile, ca s-o gonească. Ei nu-i fu greu să înțeleagă ce spuneau: „Hâș, hâș!", de parcă ar fi fost un porumbel care fura semințele proaspăt semănate de fermier.

Simțind că obrajii îi luau foc de rușine și de umilință, Themis îndesă banii în buzunar și plecă repede. Angelos se lovea de ea în timp ce mergeau, iar mama lui își dădu seama că banii pe care tocmai îi primise stăteau între ei și sărăcia lucie. Neliniștea puse stăpânire pe ea. Dacă, oare, ajungea în Patissia și nu mai găsea pe nimeni acolo? Nu era cu totul imposibil să se întâmple asta, iar atunci amândoi puteau muri de foame. Themis se grăbi, cu privirea plecată, nedorind să întâlnească nici o privire curioasă, disprețuitoare sau miloasă, sentimente pe care ea le avusese deja încă din primele clipe în care începuse să-și trăiască așa-zisa libertate.

Străzile erau aproape la fel cum și le amintea; câteva clădiri încă purtau semnele distrugerilor provocate de șrapnele și de gloanțe. Multe dintre magazine rămâseseră închise, iar Themis văzu că farmacia la care lucrase fusese transformată într-un magazin de brânzeturi.

Patruzeci de minute mai târziu, ajunse pe strada Kerou. Inima îi bubuia de epuizare și de agitație. Copacii din piață erau exact așa cum îi știa, iar portița care ducea la blocul lor arăta la fel ca înainte, poate că puțin mai ruginită și scârțâind mai tare.

Angelos gânguri. Îl mângâie pe cap, purtându-și degetele prin buclele dese care-i crescuseră în ultimele luni. Îl asigură că totul avea să fie bine. Ce știa el? Din momentul în care se născuse, fusese protejat și iubit. Săptămânile de lipsuri fuseseră uitate, iar zilele în care laptele ei nu mai cursese erau acum departe. Poate că și amintirea lui Aliki se va fi șters deja din mintea lui.

Ușa de la intrarea principală era deschisă. Intră în clădire și începu să urce scările. O învăluiră mirosurile familiare ale mâncărurilor gătite: la etajul întâi, *kyría* Danalis și felurile ei de mâncare condimentate cu usturoi din belșug, la etajul doi, *kyría* Papadimitriou, care părea că arde ceva, ca întotdeauna. Încă un etaj.

Picioarele îi tremurau. Era slăbită de emoție, de dor și de frică. Îi era cu neputință să-și dea seama care dintre acele simțăminte era cel mai puternic. La fel ca și ingredientele din prăjiturile bunicii ei, acele trăiri erau atât de bine amestecate unele cu altele încât îi era imposibil să le separe. Prăjiturile perfecte ale bunicii... Da, chiar la ele se gândea în clipa în care o învălui o aromă cunoscută. Vanilie. Scorțișoară. Măr? Ajunsese la etajul al treilea.

Angelos își agita mânuțele. Probabil că simțise și el aroma și recunoscuse ceva bun de mâncat, chiar dacă cel mai dulce lucru pe care-l gustase vreodată fusese o picătură de miere de pe vârful degetului ei.

Themis bătu la ușă, mai întâi încet. Apoi un pic mai tare, fiindcă nu răspunsese. După o clipă, ușa se deschise preț de vreo câțiva centimetri.

Kyría Koralis aruncă o privire prin deschizătură și descoperi în prag o femeie fără căpătâi. Era ceva obișnuit să vezi pe stradă țigani cu bebelușii lor, însă oamenii veneau foarte rar la ușă ca să cerșească. Însă bătrâna doamnă avea inimă bună și mâncare destulă, pentru că încă gătea de parcă îi era plină casa.

– Îți aduc ceva, spuse ea îndeajuns de tare încât cerșetoarea să audă.

Apoi închise ușa și, peste câteva clipe, se întoarse cu puțină pâine învelită într-o bucată de hârtie cafenie.

– *Yiayiá*, spuse cerșetoarea repede, sunt eu, Themis.

Kyría Koralis scrută întunericul cu atenție.

– Themis? Deschise larg ușa, iar în coridor se revărsă un strop de lumină dinspre ferestrele deschise ale apartamentului. *Panagiá mou!* Nu. Nu poți fi Themis.

Se dădu înapoi, încercând s-o vadă mai bine pe femeia aceea, cu hainele ei uzate și cu părul ciumpăvit. Nu dădu mare atenție copilului pe care femeia îl ținea în brațe.

– Nu ești Themis, spuse ea, pe un ton foarte sigur.

Themis auzi pași urcând încet pe scările din spatele ei.

– Te deranjează persoana asta, *yiayiá?* întrebă o voce bărbătească.

– Zice că e Themis, răspunse *kyría* Koralis.

– Themis e moartă, zise tăios Thanasis.

Le spusese asta și altora. Fiindcă nu mai auzise nimic despre ea, ajunsese să creadă că era adevărat.

Themis se întoarse cu fața la el. La fel ca și bunica lui, nici Thanasis n-o recunoscu imediat.

– Ce cauți la ușa noastră? o întrebă fratele ei.

– E și ușa mea, spuse Themis cu îndrăzneală. Am locuit aici.

Thanasis era îmbrăcat în uniformă de poliție, iar Themis băgă de seamă că se sprijinea, greoi, într-un baston. O rază de lumină îi căzu pe față, luminându-i cicatricea de pe obraz. Themis uitase cât de grav fusese rănit.

– Și cine...? întrebă Thanasis, arătând spre Angelos.

– El e copilul meu, răspunse Themis.

Thanasis păși pe lângă ea și se așeză în pragul ușii, alături de *kyría* Koralis. Amândoi se uitară la ea cu atenție.

– Haide înăuntru, mormăi Thanasis. E, într-adevăr, nepoata ta, *yiayiá,* confirmă el, de parcă Themis le fusese prezentată într-un șir de suspecți din care un martor ocular trebuia să-l identifice pe infractor.

Kyría Koralis își clătină capul cu neîncredere.

– *Panagiá mou,* spuse ea. Themis? *Mátia mou...*[36] Chiar tu ești? Lacrimile îi curgeau acum pe fața ridată și-și făcea cruci peste cruci.

În cele din urmă, Themis fu lăsată să treacă pragul. Angelos stătea cuminte, iar ea îl ținea strâns la piept.

De îndată ce încetă să plângă și să exclame, *kyría* Koralis începu să se frământe. În mod sigur, lui Themis trebuia să-i fie foame? Sete? Dar copilului? Să-i dea o pătură? Niște lapte cald? Lapte și miere?

Themis se așeză la masa care-i era atât de cunoscută și se uită în jurul ei. Nimic nu se schimbase.

– Poate că ar trebui să ne explici ce-i cu tine? se răsti Thanasis.

Atitudinea lui semăna cu a unui ofițer de poliție gata să înceapă un interogatoriu.

Angelos era curios să vadă ce se întâmpla în jur, așa că se întoarse ca să se uite la străbunica lui. Gestul avu un efect imediat asupra ei.

– *Agápi mou! Moró mou!* Dragul meu copilaș!

– Ea e *yiayiá* a mea, Angelos, spuse Themis.

Dintr-un îndemn instinctiv, căruia nici o femeie nu-i poate rezista, *kyría* Koralis își întinse brațele spre el. Angelos nu se întoarse către mama lui, ci se roti către bătrâna doamnă.

Themis i-l dădu, bucuroasă, ușurată să se elibereze, pentru o vreme, de greutatea lui.

O legătură se creă, în acel moment, între copil și străbunică. El șezu, mulțumit, în poala ei; apoi ea îl ridică și îl sprijini pe șold în timp ce tăia în bucăți o plăcintă cu mere proaspăt făcută, din care îi servi pe toți. *Kyría* Koralis avea optzeci de ani acum, dar era încă zdravănă și demonstra că puterea de a ține în brațe un copil mic nu dispare odată cu vârsta.

Themis își turnă un pahar cu apă. Știa că trebuia să spună o poveste credibilă despre ceea ce i se întâmplase în ultimii doi ani, însă mai întâi voia să afle vești despre Panos și Margarita.

– Vestea bună e că Margarita s-a stabilit la Berlin. I se potrivește, spuse Thanasis. Poți să-i citești scrisorile dacă vrei. Ne scrie din când în când. Nu s-a măritat cu ofițerul, dar lucrurile s-au așezat altfel. A avut de lucru din plin, încă de la început. Străzile Berlinului au fost curățate de dărâmături mai ales cu ajutorul femeilor. Știai asta? Cantitatea de moloz și de piatră, distrugerile făcute de Aliați au fost imense. A trebuit ca toate astea să fie îndepărtate înainte să înceapă reconstrucția. Margarita a ajutat la căratul pietrelor și al cărămizilor sparte, al bucăților de tencuială, bucată cu bucată...

Lui Themis îi veni greu să și-o imagineze pe sora ei făcând o asemenea muncă fizică, însă fu bucuroasă că Margarita începuse o viață nouă. Nu-i părea rău că ea rămăsese la Berlin. În orice caz, Themis era mai mult interesată de ceea ce se întâmplase cu fratele ei iubit. Deocamdată, Thanasis îi spusese îndeajuns de multe noutăți despre Margarita.

– Panos? îl întrerupse ea.

Thanasis ezită un moment, schimbând o privire cu bunica.

– E mort.

Iată cuvintele de care se temuse Themis. Strânse paharul în mână, cu capul plecat, și rămase cu privirea ațintită la modelul feței de masă. Îi fu greu să-și înăbușe jalea.

Thanasis continuă, fără emoție:

– A fost ucis chiar la sfârșitul războiului. În munții Grammos. În urmă cu un an ne-a căutat cineva pe nume Manolis, care a luptat alături de el. Tot ce știm e că a murit în asaltul final. Comuniștii ar fi trebuit să renunțe. Să recunoască, în cele din urmă, că fuseseră învinși. Dar ei au continuat până la ultima suflare. N-au vrut să-și accepte înfrângerea.

Themis nu putu să scoată nici un cuvânt. Chiar dacă, într-o oarecare măsură, se așteptase să primească acea veste, durerea nu-i fu ușurată defel. Thanasis se folosise până și de povestirea despre moartea lui Panos ca să-și afirme crezul politic. Fără îndoială că fratele ei mai mare nu se schimbase deloc în anii în care ea fusese plecată.

Kyría Koralis îl dusese pe Angelos pe balcon. Îi arăta plantele și-i spunea numele lor, apoi trecuse la lucrurile din piața aflată dedesubt, încercând să-l învețe cuvinte: „bicicletă", „copii", *„kafeneío"*, „camion". Nu voise să asculte povestea lui Thanasis despre ceea ce i se întâmplase lui Panos. Nu putea îndura nici acum

amintirea dușmăniei care existase între cei doi frați. A-l ține pe cel mic în brațe o umplea de o bucurie pură. Nu voia să întineze acele clipe minunate. După atâta moarte și distrugere, viața nouă pe care o ținea în brațe părea un miracol.

Pe de altă parte, Thanasis nu-l vedea pe copil ca pe ceva minunat. Pentru el, apariția acestuia nu făcea decât să sporească rușinea întoarcerii lui Themis. Nu numai că sora lui luptase de partea greșită a baricadei, ci se mai întorsese și cu un copil din flori. De parcă familia lor n-ar fi fost îndeajuns de stigmatizată.

Kyría Koralis se întoarse în casă cu Angelos, care se juca, vesel, cu cruciulița de aur de la gâtul ei. Se așeză din nou, aproape de nepoata ei, și i-l dădu înapoi pe cel mic.

Thanasis plecase din cameră șchiopătând. N-avea nici un chef să-i vadă lacrimile lui Themis.

– Îmi pare rău că ai primit vestea asta îngrozitoare, *agápi mou*, îi spuse *kyría* Koralis nepoatei ei. Sunt sigură că Panos a murit luptând cu vitejie pentru cauza în care ați crezut amândoi.

Cuvintele *kyrίei* Koralis fură rostite cu bune intenții, dar femeii îi era deja teamă că scânteia războiului civil avea să se reaprindă în strada Kerou.

Avea și alte știri de împărtășit, însă, la fel ca Thanasis, îi spuse mai întâi vestea cea bună:

– Tatăl tău e încă în America. S-a recăsătorit și are un alt copil. Ai o soră vitregă, de doar câteva luni!

– Dar... Ce e cu mama?

– Din păcate, mama ta s-a stins în urmă cu doi ani. De aceea a putut tatăl tău să se recăsătorească.

Lui Themis nu-i veni în minte nici un răspuns „corect". Erau atâtea noutăți pe care trebuia să le cuprindă cu mintea, iar ea se gândea, încă, la moartea fratelui iubit. Eleftheria Koralis părea o figură dintr-o altă viață. Trecuseră douăzeci de ani de când Themis își văzuse mama ultima oară, iar vestea morții ei aproape că nu-i mai stârni nici o emoție.

– Aha, spuse ea. Înțeleg.

Toate cele auzite o năuciseră pe Themis.

– Pari obosită, draga mea.

Cuvântul nu putea descrie starea de epuizare în care se afla Themis. *Kyría* Koralis îi făcu repede patul (era același pat în care Themis dormise încă din copilărie) și i-l ținu pe Angelos în timp ce ea se dezbrăca.

Trecuseră doi ani de când Themis se bucurase de mirosul săpunului. Își purtă, încet, un burete peste fiecare centimetru de piele, iar apoi se șterse și îmbrăcă o

cămașă de noapte. O împrumutase de la bunică-sa, fiindcă hainele pe care le lăsase acasă fuseseră aruncate. Când primiseră scrisoarea pe care Themis o trimisese de pe insula Trikeri, Thanasis o ascunsese, socotind că era mai bine să nu-i creeze bunicii speranțe deșarte.

Angelos nu simțise apă caldă pe piele niciodată până atunci, și stropi în jur cu încântare pe când îl îmbăiau în chiuvetă. Plânse după ce îl scoaseră din apă, dar apoi se puse iar pe gângurit.

Mama și copilul se întinseră pe cearșafurile curate, de in, acoperiți cu o plăpumioară moale. Adulmecând mirosul de lavandă, Angelos adormi aproape imediat, iar Themis, la scurt timp după aceea. Trecuseră ani de când nu mai dormise pe o saltea adevărată, înconjurată de patru pereți, știind că nu exista amenințarea de a fi trasă afară din pat, de a auzi strigăte, zgomote de armă sau sirene. Dormi fără vise, cu Angelos cuibărit lângă ea.

Călătoria dinspre Trikeri o secătuise de energie, însă în următoarea dimineață se trezi cu un singur gând în minte. O nouă călătorie trebuia să înceapă.

Mirosul cafelei făcute de bunica îi dăduse deșteptarea și-i luase doar o secundă ca să-și amintească unde se afla. Angelos începu să se miște. Cât de bine i se potrivea numele, se gândi ea, luându-l în brațe în timp ce se ridica din pat și-l sărută pe frunte.

Kyría Koralis îi făcuse deja copilului un compot de fructe și îl avea gata pregătit ca să i-l dea cu lingurița. Entuziasmul ei față de strănepot era de neoprit.

– *Moró mou*, micuțul meu, exclamă ea, ridicându-și brațele în sus atunci când acesta apăru la ușă. Ți-am făcut ceva bun!

Vorbi cu el de parcă ar fi fost acolo din momentul în care se născuse, iar Angelos o acceptă, la rândul lui, pe străbunică. Aceasta îl luă din brațele mamei, plină de bucurie, ca să-l hrănească și să se joace cu el. Viața în tabără îl făcuse sociabil. Se întâmpla foarte rar să nu fie în jurul lui alte femei care să-l adore, sau copii gălăgioși care să-l țină, să se joace cu el și să-i cânte. Desigur, întotdeauna fusese și Aliki.

Thanasis își făcu apariția înainte să plece ca să-și facă tura la secția de poliție. Cu fiecare pas, lovea tare cu bastonul în plăcile din pardoseală. Trecuseră aproape șapte ani de când fusese rănit. De atunci fusese pensionat parțial, însă plătit integral, fiind obligat să se prezinte în fiecare zi la secția de poliție ca să poată beneficia de acea pensie.

Pe masa din bucătărie îl aștepta o cafea făcută de *kyría* Koralis cu câteva momente în urmă: dublă, foarte dulce. Ca în fiecare zi, o dădu peste cap fără să spună nici un cuvânt, apoi trânti cana înapoi pe farfurioară.

În lumina dimineții, Themis putu să-i vadă mai clar fața asimetrică. După atâția ani, defectul nu se estompase. Pe unul dintre obraji, cicatricea părea la fel de nouă precum o rană proaspătă; pielea nu se întinsese niciodată peste linia proeminentă de carne vie de dedesubt. Obrazul drept era perfect, însă nu făcea decât să reamintească ceea ce pierduse și să accentueze hidoasa vătămare.

Angelos se uită în sus, peste lingura cu care era hrănit, și îl zări pe unchiul lui. Începu să urle.

– Îmi pare rău. Îmi pare atât de rău, spuse Themis, năpădită de stânjeneală și de rușine. Cred că e din cauza uniformei. A văzut atât de mulți soldați. Iar aproape toți strigau.

Aceasta fu o scuză pe jumătate credibilă pentru reacția lui Angelos. Nasturii foarte strălucitori ai jachetei, atât de greu de încheiat acum, bereta, pantalonii bleumarin și țepeni erau elemente care aminteau de autoritățile de pe Trikeri. Aproape fiecare bărbat pe care-l văzuse copilul în viața lui fusese îmbrăcat asemănător. Nici unul dintre ei nu rostise un cuvânt binevoitor.

Nimic nu reuși să-l facă pe copil să tacă.

Fără nici un cuvânt, Thanasis plecă de la masă, apoi ieși din apartament.

De îndată ce el dispăru, plânsetele copilului se opriră.

– Of, *yiayiá,* îmi pare atât de rău.

– Câteodată, chiar și adulții reacționează urât atunci când îl văd. Dar ce să facem? Nu ne putem aștepta ca micuțul să înțeleagă.

– E groaznic. Am crezut...

– Ce? Că cicatricile s-au vindecat? întrebă *kyría* Koralis cu glas scăzut. Din păcate, nu. Iar fratele tău are parte de astfel de reacții în fiecare zi.

– Pare atât de mânios pe toți și pe toate. Probabil că e de înțeles.

– Thanasis a fost întotdeauna mânios, draga mea. Știi și tu. O vreme nu s-a văzut, dar mi-e teamă...

– De ce ți-e teamă? Că eu am să-l provoc?

Kyría Koralis dădu din cap în semn de încuviințare.

– După ce tu și Panos ați plecat, a devenit calm și a rămas mereu așa.

Fiindcă acum era mai înțeleaptă, Themis înțelese cât de greu trebuie să-i fi fost bunicii în toți acei ani în care cei patru nepoți se certau și se încăierau în preajma ei.

– Acum, că el nu-i acasă, spuse *kyría* Koralis referindu-se indirect la Thanasis, trebuie să-mi spui despre cel mic. Vorbește-mi despre tatăl lui.

Themis trase aer în piept. Versiunea poveștii pe care trebuia s-o știe bunica ei despre viața lui Angelos avea să fie cea repetată mereu de atunci înainte. Ar fi

putut să povestească despre inima ei frântă, despre șocul descoperirii adevărului în legătură cu Makris, despre șansa întâlnirii cu Aliki, însă, înainte de a începe, se hotărî să remodeleze trecutul, omițând o parte dintre lucruri și adăugând altele noi.

Începu prin a vorbi despre entuziasmul legat de stagiul de pregătire de la Bulkes, despre prietenii pe care și-i făcuse acolo, despre ceea ce învățase. Descrise în amănunt locul în care deprinsese abilități noi și în care fusese atât de sigură că ea și tovarășii ei aveau să construiască un viitor în care toți oamenii ar fi fost egali și fiecare ar fi avut destul. Plină de convingere, Themis îi spuse bunicii că nu avea îndoieli legate de mișcarea din care făcuse parte. Îi descrise perioadele de luptă și de călătorie, însă nu-i spuse de câte ori ridicase arma ca să tragă. Vorbi despre ambuscadă, despre cum fusese capturată, despre timpul petrecut în închisorile mizere de pe continent, apoi despre insulele Makronisos și Trikeri, în legătură cu care nu-i dădu bunicii decât un minimum de detalii.

– Și copilul? Unde s-a născut?

– Trikeri. S-a născut la Trikeri. Tatăl lui era soldat în unitatea noastră.

Știa că bunica avea să se întrebe dacă pruncul se născuse dintr-un viol. Erau mulți copii care fuseseră concepuți de femei abuzate de gardieni, iar ea se grăbi s-o liniștească pe *kyría* Koralis, spunându-i că Angelos era un copil născut din iubire.

– Tatăl lui a fost ucis.

Auzi cuvintele de parcă altcineva le rostise. Apoi, aceleași cuvinte fură repetate de bunică:

– A fost ucis?

– Da, răspunse Themis, înghițindu-și cuvintele. A murit luptând pentru cauză.

Angelos umplu tăcerea stânjenitoare cu gânguritul lui mulțumit.

– Ei bine, copilul ăsta e o bucurie și o binecuvântare, spuse bătrâna doamnă cu căldură, atingând capul strănepotului ei.

Cu cascada lui de bucle închise la culoare și cu zâmbetul angelic, copilul ar fi cucerit până și cea mai împietrită inimă. Apartamentul din Patissia fusese lipsit de viață și de bucurie vreme îndelungată, și iată că, peste noapte, acestea se reîntorseseră.

– Copilul e un dar pentru noi, Themis.

– Așa îl văd și eu, *yiayiá*.

– Ceva bun trebuie să răsară din greutățile prin care am trecut. Nu putem face decât să ne continuăm viețile, *agápi mou*. Indiferent de lucrurile bune sau rele care s-au întâmplat, micuțul e nevinovat.

Themis îi descrise bunicii distrugerile pe care le văzuse în călătoria ei de la Trikeri spre sud. *Kyría* Koralis auzise despre asta la radio, însă Themis văzuse realitatea cu propriii ochi.

– Toată țara pare să fie în ruine, reflectă Themis cu tristețe.

– Se poate reconstrui, spuse *kyría* Koralis. Am mai trecut prin vremuri grele și înainte.

Lui Themis îi era teamă că avea să fie nevoie de zeci de ani pentru asta, însă nu spuse nimic.

Kyría Koralis i-l dădu înapoi pe Angelos și începu să taie ingredientele pentru prânz. Acum gătitul îi lua toată dimineața; continuă să sporovăiască în timp ce lucra, iar Themis șezu pe covor, jucându-se cu copilul.

În ultimii ani bunica se simțise tare singură, și erau atât de multe lucruri de împărtășit. În vecinătate, viața continuase normal în unele privințe, cu căsătorii și morți, copii și nepoți, accidente și întâmplări fericite. Diverse firme se deschiseseră sau se închiseseră, iar unele dintre cele din urmă chiar deveniseră înfloritoare. *Kyría* Koralis îi povesti nepoatei totul în amănunt, așa că dimineața trecu repede. După ce depășise episodul îmbolnăvirii de tuberculoză, cu aproape zece ani în urmă, bunica se bucurase de o sănătate robustă, trăind mai mult decât majoritatea prietenilor ei. Acum era în al nouălea cer de bucurie că avea cu cine să vorbească.

– O să-ți găsim o coafeză, spuse ea în cele din urmă. Părul tău arată de parcă ți l-ai fi tuns singură!

– Eu l-am tăiat, răspunse Themis râzând. Arată chiar așa de rău?

Kyría Koralis zâmbi înainte să adauge:

– Și părul copilului? Crezi că ar trebui să i-l tăiem și lui? Sau să mai așteptăm până după botez?

– Ar trebui să așteptăm până atunci, spuse Themis, dându-și seama că fusese de acord, fără să vrea, cu botezarea copilului.

Nu voia s-o supere pe bunică-sa, așa că nu mai spuse nimic despre asta și vorbi numai despre lucruri banale. În câteva zile, voia să pomenească și despre Nikos.

Mâncarea fierbea încet pe sobă. *Kyría* Koralis făcu cafea pentru amândouă și se așeză pentru o clipă.

– Ce altceva mai știi de Margarita? întrebă Themis. Ce ton au scrisorile ei?

– Cred că, într-un fel, îi e dor de casă. Au trecut mai bine de cinci ani de când e în Germania. Îți dai seama cum zboară timpul?

– Și unde locuiește?

– Undeva la marginea Berlinului, cred. S-a măritat, însă nu cu bărbatul pe care l-a întâlnit la Atena. Când a ajuns acolo, a descoperit că acela avea deja o soție.

– Dar e fericită?

– Nu știu dacă e, răspunse bunica. În primii ani de ședere a lucrat la curățarea orașului, îndepărtând ruinele. Foarte multe femei s-au ocupat cu așa ceva.

– Thanasis mi-a spus, dar oare *chiar* a făcut Margarita asta ? întrebă Themis, sceptică.

– A fost singura modalitate de a supraviețui.

– Și n-a vrut să se întoarcă?

– Nu, din mândrie. Dar apoi l-a întâlnit pe Friedrich. Așa îl cheamă. Pare să fie un om bun. E angajat la bancă.

– Au copii?

– Mi-e teamă că nu. Asta e o mare tristețe a ei. În ultima scrisoare m-a întrebat dacă i-aș putea trimite ceva care să ajute. Un soi de remediu. După felul în care descrie mâncarea de acolo, nu-i de mirare că n-a reușit să rămână însărcinată. Dar nu vrea să vină acasă. Îi e teamă.

– Ar trebui să-i fie, zise Themis, tăios. S-a măritat cu un neamț, *yiayiá*.

– E sora ta, copilă.

Vreme de câteva minute, nici una nu mai spuse nimic.

– Ei bine, atunci n-ar trebui să renunțe, adăugă Themis doar ca să zică ceva. Sunt sigură că are să se întâmple.

– Și apoi, uite-l pe Thanasis. Mă îndoiesc că o să devină vreodată tată. Fetele nu se uită niciodată la el. Îți poți imagina.

Themis putea.

În acel moment se auzi cheia în ușă. Fratele ei își făcu apariția. Themis se încordă toată.

– Ți-am făcut mâncarea care-ți place cel mai mult, îi spuse *kyría* Koralis, veselă. *Gemistá*[137]*!*

Thanasis nu răspunse. Se așeză, îmbrăcat în uniformă, și așteptă să fie servit.

Un pic îngrijorată, Themis îl ridică pe Angelos de jos și îl aduse la masă, sperând ca el să nu plângă. Îi dădu o lingură, ca să-l țină ocupat, iar micuțul începu pe loc să dea cu ea în masă.

– Deci, îi spuse Thanasis surorii lui, peste zgomotul făcut de copil. Ai venit înapoi ca să locuiești aici?

– Da, răspunse ea.

– Bănuiesc că nu ai unde altundeva să mergi?

Themis păru descumpănită. Chiar dacă știa motivul pentru care fratele ei o întrebase asta, voia să-l facă pe el s-o spună cu voce tare.

– La familia tatălui copilului? adăugă el. Bănuiesc că era de stânga?

– Tatăl lui Angelos e mort, spuse ea. Deci nu mă pot duce acolo.

Thanasis, care fu servit primul, începu să mănânce. Sora lui văzu că devenise gânditor în timp ce-și mesteca mâncarea. Ea aștepta să audă ce avea el de spus mai departe. Era limpede că-și construia o strategie, așa că Themis se pregăti pentru următoarea lovitură.

Kyría Koralis încercă să vorbească despre vrute și nevrute. Atmosfera otrăvitoare îi era familiară din vremurile trecute, însă uitase cât de apăsător putea deveni aerul și cum îi tăia pofta de mâncare.

– Să-i zdrobesc cu furculița un pic de hrană copilului? întrebă ea, agitată.

– Nu te îngrijora, *yiayiá*. Îi dau eu mai târziu de mâncare.

– Mă gândesc că ai putea să te duci să-l găsești pe tata? Să trăiești în America, poate? insistă Thanasis. Sunt sigur că ar fi fericit să te vadă.

Themis rămase cu gura căscată.

– Dar asta e țara mea! exclamă ea.

– Însă ai luptat pentru tabăra greșită, Themis. Poate că acum Grecia nu mai e cu adevărat patria ta.

Thanasis nu rezistase tentației de a-i reaminti că mișcarea comunistă pierduse. Tonul lui era sarcastic.

– Thanasis, nu cred că sora ta ar vrea să plece acum într-o călătorie lungă. Mai ales cu un copil mic, spuse *kyría* Koralis.

– Mă gândesc la noi toți, *yiayiá,* zise el. Nu doar la Themis și la acest... copil.

– Îl cheamă Angelos! exclamă Themis, jignită de felul plin de dispreț în care Thanasis își fluturase mâna către fiul ei.

– Îi știu numele, Themis. Ceea ce nu știu e numele lui de familie.

Tonul batjocoritor al lui Thanasis fu mai mult decât putu ea îndura. Fusese întotdeauna capabilă să-și țină emoțiile în frâu și să treacă peste insulte (Margarita o antrenase bine), însă acum făcu o nouă descoperire în legătură cu sine. Când o insultă era îndreptată împotriva copilului, își pierdea controlul.

– Cum îți permiți, Thanasis? Cum îți permiți?

Themis se ridică de pe scaun, cu Angelos în brațe. La sunetul ridicat al vocii mamei lui, micuțul începu să plângă.

– E un copil din flori, nu-i așa? continuă Thanasis, indiferent la furia lui Themis.

– Thanasis, te rog, îl întrerupse *kyría* Koralis cu glas pierit.

Themis îndurase atâta supărare și durere în anii din urmă, fără umbră de văicăreală ori autocompătimire. Cu toate astea, ele mocneau înlăuntrul ei, iar Thanasis turnase gaz peste foc cu acea afirmație. Themis simțea că parcă tot

corpul îi ardea. Cuțitul așezat lângă pâine, tigaia de aramă a bunicii, până și scaunul pe care ședea – toate i se păreau potențiale arme.

În loc să reacționeze astfel, se năpusti afară din apartament, îmbrăcată în rochia veche, lipsită de formă, a bunicii, ținându-l pe Angelos, căruia asta nu-i plăcea deloc, strâns în brațe. O auzi pe bunică-sa conjurând-o cu voce slabă:

– Themis! Nu pleca, Themis... Te rog!

Era o zi umedă de aprilie, iar Themis simți ploaia pe piele de cum păși în piață. Strânse șalul în jurul lui Angelos, ca să-l apere, și se așeză pe una dintre băncile de la marginea aleii. Tremura de furie din cap până-n picioare.

Una dintre vecine trecu pe acolo și se uită întrebător la ea, însă fără s-o recunoască. Era prietenă cu *kyría* Koralis și văzuse un imprimeu cunoscut pe rochia pe care, de fapt, Themis o împrumutase de la bunică-sa. Ăsta era motivul care o făcuse să se oprească. Nimic mai mult. Imaginea oamenilor aflați în situația lui Themis era una obișnuită.

Themis privi în sus, la copacul sub care se adăpostise, și văzu că înmugurise, cu unele dintre frunze deschizându-se, parcă, pe măsură ce ea privea. Ploaia se oprise, iar fâșii de albastru apărură printre nori.

O privi pe prietena bunicii dispărând în piață. Femeia ducea un coș pentru cumpărături și se opri pentru o clipă ca să salute un cuplu. Parcă nimic nu se schimbase aici, se gândi Themis. Lumea ei devenise de nerecunoscut, însă în acea piață parcă totul rămăsese neschimbat. Copacii creșteau la fel de măreți ca și înainte, magazinele aveau aceiași proprietari, băncile erau aceleași pe care se cocoțase în copilărie, doar că un pic mai decolorate de soare.

Ieșind din piață, trecu pe lângă brutarul de la care familia ei cumpărase pâine întotdeauna. Aducându-și aminte că pusese în buzunarul rochiei banii pe care i-i dăduse femeia generoasă de la Zonars, Themis intră să cumpere o pâinișoară, ca să aibă ceva de rontăit. Văzând-o, *kyría* Sotiriou fu luată prin surprindere, însă reuși să-i spună cu glas scăzut, în timp ce număra restul:

– Îmi pare atât de rău pentru Panos.

Themis dădu ușor din cap în semn de recunoștință. Era prea devreme pentru orice soi de conversație sau ca să răspundă la întrebări. În același timp, voia să-i dea bunicii timp să răspândească semințele poveștii ei.

Apoi trecu pe lângă chioșc și se opri ca să citească titlurile; unele dintre ele anunțau că Nikos Belogiannis, unul dintre liderii armatei comuniste, avea să fie judecat în câteva luni. Persecuția continua și acum, se gândi Themis.

Alte nume, aflate pe prima pagină, îi erau complet necunoscute. Mergând în jos, pe bulevardul Patission, își dădu seama că nu doar figurile politice îi erau

străine. Moda se schimbase și ea. Se opri în fața unui magazin de rochii. Spre deosebire de Margarita, lui Themis nu-i păsase prea mult de felul în care arăta, însă știa că, în Atena acelor zile, ea arăta straniu, îmbrăcată cum era în rochia de iarnă a bunicii, cu părul care-i fusese tăiat cu un cuțit. În următoarele zile avea să cheltuiască ceva drahme pe o vizită la coafor.

Angelos se lăsa pe ea cu toată greutatea, iar spatele începuse s-o doară. Acum, că se simțea mai calmă, poate că ar fi trebuit să meargă acasă. Era posibil ca atât Thanasis, cât și bunica să doarmă după-amiază.

Apropiindu-se de intrarea principală, o văzu pe *kyría* Koralis zorindu-se spre ea. Zâmbea, însă era limpede că făcea un efort.

– *Paidí mou*, copilul meu, spuse ea cu răsuflarea tăiată. Îmi pare atât de rău. Ce să-ți spun? Vezi cât de mânios e. Se înfurie atât de ușor. Și e mai rău ca acum câțiva ani.

– Și eu am fost mânioasă, *yiayiá*. Îmi pare rău, dar a trebuit să plec de lângă el...

– Thanasis doarme acum. Dar m-am gândit că am putea merge undeva împreună. N-ai luat nici o îmbucătură de mâncare.

– Nu mi-e foame.

– Dar trebuie să-l hrănim pe cel mic.

– A fost atât de cuminte. Mai ales că nu știe exact ce se întâmplă, fu de acord Themis.

– E un copilaș atât de bun, spuse *kyría* Koralis, ciupindu-l ușor de obrăjor. În josul aleii ăsteia e o mică tavernă. În mod sigur au ceva gata pregătit. Și insist să mănânci și tu ceva, altfel micuțul are de suferit.

Pentru o femeie de optzeci de ani, mersul *kyríei* Koralis era energic și ferm. N-avea nevoie de baston, iar Themis se minună de ritmul pașilor ei.

Mica tavernă era plină de oameni care luau masa de prânz, majoritatea fiind bărbați care mâncau singuri. Câțiva dintre ei își ridicară privirile atunci când intrară cele două femei, însă majoritatea se întoarseră aproape imediat la farfuriile lor cu tocăniță de oaie. Nu-l observaseră pe Angelos, care dormea în brațele lui Themis.

Chelnerul le aduse niște pâine, iar Themis tresări atunci când brațul lui o atinse din întâmplare.

Un moment mai târziu, omul aduse două farfurii cu tocană. Observând copilul, se întoarse cu un bol mai mic și cu o linguriță. Acesta fu primul gest de bunătate venit din partea unui bărbat, de care Themis avu parte după atâtea luni.

– *Efcharistó poly*, spuse ea cu un entuziasm aproape exagerat. Mulțumesc! Mulțumesc foarte mult!

Chelnerul îi zâmbi și el.

– *Hará mou*, spuse el. Cu plăcere!

Începură să mănânce toți trei. Fu pentru prima dată când Angelos gustă carne. Chiar dacă i se dădură bucățelele cele mai mici, pofta cu care le mâncă arătă clar că voia mai mult. Nu se putea sătura de sosul gras și de cartofii sărați.

– Uită-te la el, *yiayiá!*

– N-am văzut nicicând copil mai fericit, spuse *kyría* Koralis.

– Aș vrea să-și aducă aminte de masa asta ca de un început, zise Themis.

– De o tocană bună și consistentă și de câțiva cartofi? râse bătrâna doamnă.

– Da! exclamă Themis. Și de zâmbetul bunicii mele.

După ce farfuriile lor fură golite și șterse cu pâine, femeile mai șezură acolo preț de câteva minute. Themis nu se grăbea să ajungă acasă.

Kyría Koralis îi citi gândurile.

– Thanasis o să se obișnuiască repede cu prezența ta, îi spuse ea pe un ton încrezător. Iar apoi o să te lase în pace.

– Vederile lui politice n-o să se schimbe, nu?

– Vederile politice ale nimănui n-o să se schimbe vreodată, *agápi mou*.

– O să trebuiască să ne tolerăm unul pe celălalt, probabil, spuse Themis. Cred că asta e tot ce pot să sper.

– Și ca totul să fie bine cu Angelos! îi reaminti *kyría* Koralis.

– Ei bine, deja știu care o să fie vederile politice ale copilului, spuse Themis.

– Nu fi așa de sigură, spuse *kyría* Koralis. Tu și tatăl tău sunteți cel mai bun exemplu. Politica nu se transmite prin sânge. Gândește-te la voi, la cei patru frați.

Themis simți că o podideau lacrimile. Trebuise să se obișnuiască, în ultimele zile, cu atâtea noutăți, iar vestea morții lui Panos o lovi din nou cu putere.

Kyría Koralis îi văzu reacția și-și puse mâna pe brațul ei.

– Aș vrea să ne lipsim cu totul de politică, spuse ea.

Themis încercă să zâmbească. O lume fără politică ar fi fost greu de imaginat, în ciuda faptului că *kyría* Koralis încercase mereu să stea la distanță de ea.

– Politica a distrus țara asta, spuse *kyría* Koralis.

Avea dreptate. Țara fusese sfâșiată de politicienii de ambele părți.

– Poate că grecii sunt de neguvernat, reflectă Themis.

Se simțiseră amândouă bine în restaurantul cald și plin de aburi de mâncare, savurând aromele care veneau dinspre bucătărie, pe măsură ce tăvile încărcate erau scoase din cuptor. Atmosfera se schimbă odată cu referirea făcută la conflict.

Chelnerul luase farfuriile, iar proprietarul urma să închidă pentru o oră și ceva, înainte să-și facă apariția clienții care veneau pentru masa de seară.

– Ar trebui să-i cumpărăm lui Angelos niște lucruri noi și să luăm o rochie, două, și pentru tine, spuse, veselă, *kyría* Koralis. Am primit destul luna asta din banii pe care mi-i dă Thanasis. Statul e îndeajuns de generos, să știi. Și cred că pe asta ar trebui să cheltuim surplusul.

Themis primi cu bucurie.

– Ai destul și pentru o pereche de pantofi? întrebă ea.

– Desigur, spuse bunica.

Themis trăia sentimentul că în următoarele luni avea să-i trebuiască încălțăminte durabilă. Anticipa mult mers pe jos și plănuia ca, la timpul potrivit, să-i spună și bunicii de ce.

Petrecură următoarele ore la cumpărături. Angelos îi fermecă pe vânzători târându-se pe podea și jucându-se, fericit, cu hârtia de împachetat și cutiile de pantofi. În tot timpul ăsta, Themis încercă să nu se uite în oglindă. Probabil că o nouă tunsoare i-ar fi fost de folos.

La sfârșitul după-amiezii, se simți mai puțin stingheră pe străzile din Atena. Nu i se aruncară ocheade admirative (Themis își aminti cum oamenii întorceau întotdeauna capul după Margarita), însă nici nu mai atrase priviri încărcate de milă sau de curiozitate. Se simți neutră, invizibilă, exact așa cum îi plăcea, în timp ce Angelos era în centrul atenției oriunde se duceau. Oameni necunoscuți voiau să-i atingă buclele brunete și strălucitoare.

– *Thávma!* spuneau ei. Miraculos!

Themis zâmbea de fiecare dată, în semn de aprobare tăcută. Era, într-adevăr, un copil miraculos. Împrăștia, pur și simplu, bucurie în jur.

La colțul pieței, se întâlniră cu două dintre vecinele *kyríei* Koralis. Femeile se cunoșteau de foarte mulți ani.

– Pe cine avem noi aici? exclamă una dintre ele.

Cealaltă își strecurase, deja, mâna în părul lui Angelos.

– Uită-te la el! *Moró mou! Koukli mou!* Pruncul meu! Ce păpușă! exclamă ea.

Kyría Koralis răspunse:

– V-o mai amintiți pe nepoata mea, Themis? El e băiețelul ei, Angelos.

Femeile își înclinară capul într-o parte, de parcă ar fi fost sincronizate, ca să se uite la Themis. N-o recunoscuseră.

– Desigur! Themis!

Kyría Koralis continuă:

– Din nenorocire, tatăl copilului a fost ucis, așa că amândoi locuiesc acum cu mine.

Themis clătină aprobator din cap, ca să confirme spusele bunicii.

Femeile mormăiră păreri de rău și plecară mai departe. *Kyría* Koralis știa că, dacă dădea mai puține detalii, aveau să fie puse mai puține întrebări.

– N-au decât să gândească ce vor, spuse ea, hotărâtă. Refuz să vorbesc despre politică cu oricine. Dacă tatăl lui Angelos a fost în armata guvernamentală sau în cea comunistă, asta n-are nimic de-a face cu ele.

– Of, *yiayiá,* sper că nu te-am făcut de rușine, spuse Themis, în lacrimi. N-aș vrea să-ți fac vreodată așa ceva.

– Nu, draga mea. De acum înainte nu trebuie să ne facem griji decât cu privire la Thanasis.

Întorcându-se în apartament, îl găsiră cufundat în tăcere, cu excepția sunetului ritmic al ceasornicului. De obicei, Thanasis își lăsa bastonul lângă ușa de la intrare, însă acum bastonul nu era acolo. Cu toate astea, *kyría* Koralis păși încet spre dormitor și ascultă la ușă. Voia să vadă dacă nu cumva Thanasis era încă înăuntru, adormit.

– Suntem singure, confirmă ea, privind în jur, în timp ce Angelos începu să gângurească, fiind de neoprit atunci când venea vorba să exploreze, zilnic, noi și noi sunete. Dar nu trebuie să te îngrijorezi, Themis, continuă ea. Fratele tău o să se obișnuiască, până la urmă, cu noua situație din casă.

Themis trase adânc aer în piept.

– *Yiayiá,* trebuie să-ți spun ceva, zise ea, agitată.

– Ce e, *agápi mou?*

Kyría Koralis se făcu palidă.

– Nu e nimic rău, *yiayiá,* o liniști Themis, iute. Dar cred că o să trebuiască să plec din nou pentru o vreme.

– Dar de-abia te-ai întors! *Paidí mou*, nu poți pleca din nou!

– Trebuie să plec, *yiayiá,* stărui Themis.

Bătrâna doamnă se lăsă să cadă într-un fotoliu. După ce fusese atât de fericită în ultimele zile, *kyría* Koralis nu putu să-și rețină lacrimile.

– De ce? întrebă ea în șoaptă. Spune-mi de ce...

Themis îi povesti despre Aliki, despre prietenia care le legase pe Trikeri și despre cum îl salvase Aliki pe Angelos.

– Angelos n-ar fi supraviețuit fără ajutorul lui Aliki, spuse Themis.

– Dar ce legătură are asta cu plecarea ta?

Themis îi vorbi bunicii despre fiul lui Aliki și despre executarea ei.

– *Theé mou*..., oftă *kyría* Koralis. Dar de ce au făcut așa ceva?

– Pentru că ne-a desenat nouă portretele. Iar desenele arătau adevărul. Au pedepsit-o pentru asta.

– Așa...

– I-am promis să-i găsesc fiul și să-l cresc eu.

Themis nu spuse nici un cuvânt despre bărbatul care le era tată ambilor copii. *Kyría* Koralis urma să creadă că nici copilul lui Aliki n-avea tată, la fel ca cel al lui Themis. Dacă înainte fusese palidă, *kyría* Koralis părea acum cenușie.

– Dar...

– O să-i fie frate lui Angelos, spuse Themis cu hotărâre.

Știa că se înhăma la o treabă nespus de grea. Deja își pusese sute de întrebări. Unde să-l găsească? De unde să-și înceapă căutările? N-avea decât numele femeii căreia Aliki îi dăduse copilul: Anna Kouzelis. Numai în Atena puteau fi o sută de femei cu numele ăsta.

– Dacă reușesc s-o găsesc, atunci...

Pragmatică, așa cum fusese întotdeauna, *kyría* Koralis îi recită toate obstacolele dintr-o suflare:

– *Agápi mou*, ești sigură că e o idee bună? Poate că s-a măritat sau poate că a plecat să locuiască într-o altă țară. Iar copilul poate că nici nu e cu ea.

– Am promis, *yiayiá*. Și trebuie să fac tot ce-mi stă în puteri.

Kyría Koralis se ridică să facă o cafea. Amesteca în *bríki*[38], dusă pe gânduri. Themis văzu că-i tremurau mâinile.

– Dă-mi voie să te ajut, *yiayiá,* spuse ea.

Themis turnă lichidul fierbinte în două ceșcuțe și le duse la masă.

Bunica ședea acum chibzuind adânc. Vederea jachetei lui Thanasis pe spatele ușii îi reaminti că unul dintre epoleți trebuia cusut, însă îi dădu și o idee.

– Știi cine ar putea să te ajute? spuse ea.

– Cine? întrebă Themis, nerăbdătoare.

– Fratele tău.

Themis păru uluită.

– De ce m-ar ajuta?

– Pentru că ești sora lui, răspunse *kyría* Koralis.

Toată lumea știa că autoritățile aveau dosare cu numele și activitățile tuturor celor considerați sau doar bănuiți a fi elemente subversive. Themis știa că și dosarul ei era undeva, plin de relatări ale „crimelor" comise de ea. Era greu de imaginat ca dosarul Annei Kouzelis să nu fi fost acolo, întrucât semnarea unei *dílosi* nu însemna că autoritățile renunțau cu totul la acel dosar. Iar detenția și exilul n-ar fi fost niciodată șterse din cazierul cuiva.

Themis îl duse pe Angelos la culcare și se întinse pe pat, lângă el. Amândoi erau, încă, extenuați de călătoria obositoare pe care o făcuseră venind de pe Trikeri; nici

unul nu se trezi până a doua zi devreme.

În acea seară, *kyría* Koralis îi vorbi lui Thanasis despre dosarul de poliție. Bunica era singura persoană care putea avea o discuție calmă cu el, despre orice subiect, dar mai ales despre unul atât de sensibil.

– Themis vrea s-o găsească pe una dintre prietenele ei, spuse *kyría* Koralis, simplu. E vorba de o femeie pe care a întâlnit-o pe când era pe insula Trike...

– Nu spune cuvântul ăsta! o întrerupse el. Te rog să nu mai pomenești *niciodată* de locul ăla. Nu atunci când sunt eu de față.

– Iartă-mă, *agápi mou*, mormăi *kyría* Koralis.

– Și nici de față cu altcineva! N-am nevoie de stigmatul pe care mi l-a adus sora asta... sora asta comunistă.

– Șșștt, îl calmă *kyría* Koralis. Dorm în camera de alături.

Thanasis continuă, netulburat:

– Stigmatul o să se țină de noi! Întotdeauna stă lipit ca rahatul de talpă!

– Nu te îngrijora, Thanasis. Liniștește-te, dragul meu. Promit să nu spun nimic. Nimănui.

Văzu că Thanasis tremura tot, așa că îi turnă un pic de *tsípouro* într-un pahar, ca să-l liniștească. El îl dădu peste cap dintr-o înghițitură și îl trânti înapoi pe masă, gol. Era felul lui de a cere mai mult.

Kyría Koralis îi mai turnă, apoi îi spuse:

– Themis ar vrea să afle ce s-a întâmplat cu prietena ei.

Thanasis sorbi din cel de al doilea pahar de alcool.

– Și dacă vrea să se întâlnească din nou cu prietena asta? N-ar fi mai bine să le ținem pe astfel de femei departe una de alta?

– Cred că vrea numai să afle vești despre ea... E doar curioasă, atâta tot.

– Bănuiesc că nu-i nimic rău în asta, spuse Thanasis, morocănos.

Însă în minte îi mai încolțise o idee. Se gândea că, poate, avea să găsească și dosarul lui Themis. Dacă ar fi putut să-l modifice astfel încât să se micșoreze posibilitatea ca el, Thanasis, să fie asociat cu o rudă comunistă, atunci fie, avea să îndeplinească rugămintea *kyríei* Koralis.

– Să văd ce pot face, spuse el în cele din urmă. Dar nu promit nimic.

Kyría Koralis zâmbi. Se întâmpla atât de rar ca Thanasis să facă o favoare cuiva, chiar și una neînsemnată.

În ziua următoare, Themis scrise numele femeii pe o foaie de hârtie și i-o dădu bunicii, care găsi momentul potrivit ca s-o transmită mai departe. Themis îl văzu pe Thanasis strecurând-o în buzunarul de la piept înainte să plece la muncă. Dacă

Themis ar fi crezut că o rugăciune era de folos, s-ar fi dus la biserică. În loc de asta, aprinse o lumânărică și o puse pe pervazul geamului.

Comoara mea (literal: „ochii mei“) (în limba greacă în original)
Ardei umpluți (în limba greacă în original)
Ibric (în limba greacă în original)

Capitolul 19

Vreme de câteva săptămâni, subiectul „Anna Kouzelis" nu fu pomenit de Thanasis, deși Themis o întreba aproape zilnic pe bunica ei:

– Avem vreo veste?

Kyría Koralis știa că nepotul ei ar fi fost mânios dacă l-ar fi întrebat.

– Trebuie să așteptăm până când are ceva informații, îi spuse ea lui Themis. Haide să nu-l enervăm.

Themis de-abia reușea să-și țină în frâu nerăbdarea. Cu fiecare zi care trecea, și-l imagina pe copil crescând, plecând din ce în ce mai departe, devenind tot mai greu de găsit. Toate posibilitățile i se perindau prin minte.

Aliki își dorise ca el să fie crescut în ideologia comunistă, ceea ce însemna că poate Anna îl trimisese într-una dintre taberele comuniste pentru copii aflate în afara Greciei. Știa că mulți copii plecaseră nu doar în Albania, ci și în Iugoslavia, România, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și Bulgaria.

– E cu putință să fi ajuns până și la Taşkent, îi spuse ea bunicii.

– *Agápi mou*, până când o să aibă Thanasis vești, nu te mai frământa. Iar, dacă cel mic a ajuns acolo, trebuie să te împaci cu ideea. Știi, măcar, unde sunt toate aceste locurile astea? Cât e de departe Taș... cum i-ai spus?

– Nu, n-aș putea pune degetul pe hartă. Dar se spune că acolo copiii trăiesc în condiții îngrozitoare, în hoteluri abandonate, sau ca țiganii, pe străzi...

– Asta e, în mod sigur, ceva ce-ar spune fratele tău, zise bunica. Dar nu trebuie să crezi tot. Știi, s-a ținut o zi națională de doliu pentru copiii ăștia, pe când tu erai... departe.

Kyría Koralis nu vorbea niciodată de-a dreptul despre perioada în care Themis fusese închisă.

– Cum adică, doliu?

– Regina Frederika a ținut un discurs despre cum ar trebui să salvăm douăzeci și opt de mii de copii...

Ca de obicei, pomenirea numelui reginei îi provocă o reacție lui Themis. Fața femeii continua să zâmbească, periodic, de pe prima pagină a ziarului pe care Thanasis îl lăsa pe masa din bucătărie, o foaie volantă care-și afișa fără rețineri discursul triumfalist de dreapta.

– Dar copiii nu sunt morți! exclamă Themis. Și sunt convinsă că unii dintre ei sunt bine îngrijiți.

– Sunt sigură că așa e, *agápi mou.* E atât de greu de știut pe cine să crezi, nu-i așa? Dar uită-te aici. E în ziarul de azi.

I-l dădu lui Themis peste masă. Era vorba despre o scrisoare a unui copil aflat într-una dintre instituțiile din Albania.

– Citește, *agápi mou.*

– *Dragă mătușă, lunile trec repede și viața e tot mai bună. Aici e paradisul.*

Se uită în jos, la Angelos, care ședea pe covor și se juca.

– Nu sună autentic, nu-i așa? spuse ea, fiind de aceeași părere cu bunică-sa. Sunt atât de norocoasă că-l am pe copilul meu cu mine, *yiayiá*, adăugă ea. Orice ne aduce viitorul, cel puțin suntem împreună.

Pentru fiecare dintre articolele despre taberele comuniste pentru copii, care afirmau că aceștia erau subnutriți și needucați, apărea unul despre *paidopóleis*, casele de copii ale reginei. În ziarul lui Thanasis, aceste povești erau ilustrate cu fotografii ale unor copii zâmbitori, băieți cu părul tuns la fel și fete cu părul împletit cu grijă, care se adunau, zâmbitori, în fața unor clădiri de beton albe. Themis privea cu atenție fețele băieților care făceau exerciții, lucrau la câmp sau învățau împletitul coșurilor de nuiele. Oare s-ar fi putut ca vreunul dintre ei să fie Nikos? Într-una din zile, văzu o fotografie cu un băiețel într-un leagăn și se convinse singură că era fiul lui Aliki.

La ora prânzului, de fiecare dată când auzea cheia în ușă, Themis spera că aceea urma să fie ziua în care să vină veștile pe care le aștepta. Șase luni trecură și dezamăgirea ei crescu. Singurul lucru bun care se petrecu în acel răstimp fu faptul că Thanasis începu să fie mai apropiat de nepotul lui.

– *Yia sou, Ángelé mou*, îi spunea el aproape vesel, atunci când ajungea acasă de la muncă. Salut, Angelos. Ce face micuțul azi?

Câteodată se juca cucu-bau cu el, ridicând unul dintre prosoapele brodate care se găseau pe masă și ascunzându-și fața. Angelos râdea, iar fața șuie a lui Thanasis aproape că se contorsiona într-un zâmbet. Copilului nu-i mai era frică de unchiul lui și, într-un mod care rămase un mister pentru mamă și străbunică, între cei doi se formă o legătură.

Thanasis și Themis de-abia vorbeau unul cu celălalt. Thanasis era mânios pe sora lui fiindcă fusese obligat să-i plătească preotului local o mită grasă, pentru ca acesta să nu citească public declarația semnată de Themis. În acea toamnă, procesul lui Nikos Belogiannis atrăsese proteste internaționale. Pentru Thanasis, liderul comunist era un trădător, acuzat că trimitea informații la Moscova. Pentru Themis, era un patriot adevărat, care făcuse publică informația că mulți dintre cei

ce colaboraseră cu naziștii fuseseră răsplătiți, în loc să fie pedepsiți. Fură nevoiți să se abțină să discute despre acel subiect exploziv.

Către sfârșitul anului, pe când copacii din piață erau goi și zilele deveniseră scurte, familia ședea la masa de prânz. Era o zi de marți. Themis avea să-și amintească mereu că bunica făcuse orez cu spanac în acea zi și că Thanasis era aplecat peste farfuria lui, ca de obicei, îndesându-și, flămând, mâncarea în gură. Farfuria îi era aproape goală atunci când își ridică, dintr-odată, privirea.

– Apropo, spuse el, cu gura încă plină, prietena aia a ta a fost arestată din nou și trimisă la închisoare.

Lui Themis îi scăpă furculița din mână.

– Ai găsit-o! Unde e?

Reușise să nu întrebe despre băiat, însă, înainte ca ea să apuce să mai spună ceva, Thanasis răspunse:

– Anna Kouzelis e moartă, zise el, tăios. La fel și copilul ei.

Kyría Koralis văzu fața descurajată a nepoatei și întinse iute mâna spre ea, ca s-o consoleze. Thanasis continuă:

– Dar hârtiile spun că a mai fost un copil.

– O, spuse Themis, aplecându-se în față, nerăbdătoare. Ce altceva mai spun? Mai era altceva? Spune-mi, Thanasis. Spuneau ceva despre copil? Themis se ridică de pe scaun, nemaiputând să-și ascundă agitația. Te rog Thanasis, spune-mi! Te rog!

– De ce e atât de important pentru tine? o întrebă el, necăjind-o intenționat.

– Pentru că... *este*! strigă ea, frustrată.

– Te rog, Thanasis. N-o șicana pe sora ta! interveni bunica.

– Nu spuneau nimic anume. Tot ce pot să-ți zic e că, de obicei, copiii acestor prizonieri sunt duși și îngrijiți într-o *paidópoli*. Regina Frederika...

– Da, Thanasis, știu despre casele astea de copii! se răsti Themis, pierzându-și răbdarea.

– Iar în cazul ăsta e aproape sigur că așa s-a întâmplat, continuă Thanasis, ignorând întreruperea. Prizoniera a murit. Ce altceva puteau să facă?

Cu o tresărire de vinovăție, Themis simți un sentiment de ușurare. Zvonurile despre ceea ce se întâmpla cu copiii scoși din Grecia o umpluseră de neliniște și, în sinea ei, știa că i-ar fi fost imposibil să plece și să-l caute pe Nikos în afara țării.

– Cel puțin, țâncul prietenei tale e într-o casă de copii a reginei, așa că o să-și poată aminti cu ușurință că e grec.

Themis își spuse că trebuia să rămână calmă.

– O să știe care sunt adevărații eroi ai țării ăsteia. N-o să fie *spălat pe creier*.

Un articol recent din ziar răspândise informația că acei copii greci care creșteau în blocul comunist erau învățați o nouă versiune a istoriei: și anume că adevăratul erou al Greciei nu era Kapodistrias, liderul revoluției împotriva turcilor, ci Zachariadis, infamul lider al armatei comuniste.

Thanasis nu ajunsese chiar la finalul tiradei.

– Pentru că noi nu vrem să-i facem așa ceva micuțului nostru, nu? spuse el, apucându-i lui Angelos obrazul cu degetele. Noi o să ne cunoaștem istoria, nu-i așa, *moró mou*?

În continuare, Thanasis nu-i mai dădu atenție decât lui Angelos. N-avea de gând să-i explice surorii lui că motivul pentru care îi luase atât timp ca să aducă știrea legată de Anna Kouzelis era că se uitase și după dosarul ei. Însă nu reușise să dea de el. Continuă să se joace cu nepotul lui.

Themis nu răspunse la provocările fratelui ei.

Odată ce Angelos avea să crească și să înțeleagă ceea ce se vorbea în jurul lui, Themis voia să-l protejeze de părerile politice ale lui Thanasis. Însă acum copilul gângurea și zâmbea, neavând habar de sensul cuvintelor rostite de unchiul lui.

Themis era tulburată. Se simțea ușurată că avea acele informații, care o puteau ajuta să-l găsească pe Nikos, însă nu cunoștea nici un fel de amănunt. Ca să aibă ceva de făcut, se ridică să spele vasele. Cel puțin, dacă era cu spatele la Thanasis putea gândi.

Aliki era moartă. Anna era moartă. Femeile acelea doriseră tot ce era mai bun pentru țara lor, însă viețile li se încheiaseră înainte de vreme. Themis se simți aproape copleșită de norocul pe care-l avusese. Era vie, sănătoasă și îl avea pe fiul ei iubit aproape de ea.

În timp ce punea cu grijă vasele să se scurgă, cugeta la ceea ce-i spusese Thanasis. Că era foarte probabil ca fiul lui Aliki să fie într-una dintre casele de copii deschise de regină. Pentru prima dată, simți recunoștință că acestea existau. Cel puțin, avea o posibilitate de a-l găsi pe Nikos. La un moment dat fuseseră optsprezece mii de copii care trăiau în cincizeci sau chiar mai multe *paidopóleis*, presărate prin toată Grecia, de la Kavala și până în Creta. În ultimii ani, doar câteva mii de copii rămăseseră în vreo douăsprezece case, majoritatea fiind trimiși înapoi la familiile lor. Situația era diferită pentru copiii care părăsiseră Grecia. Nu se știa nimic de soarta a zeci de mii dintre ei, pentru că nu erau înregistrați, cu neputință de găsit.

Thanasis se duse să doarmă de amiază. Themis și bunica vorbiră despre ce trebuia făcut. Nici acum nu puteau să-i spună lui Thanasis despre planul lui Themis.

– Cu fratele tău e întotdeauna la fel, spuse *kyría* Koralis. Nu-i dau motiv să se îngrijoreze înainte ca lucrurile să se întâmple.

– Vorbești despre el de parcă ar fi un copil, se supără Themis. De ce-l protejezi tot timpul?

– Știi de ce, *agápi mou.* Eu înțeleg că pare un om dur. Dar înlăuntrul lui...

Până și Themis știa acum că frate-său avea și o latură mai blândă, pe care fiul ei părea să o fi scos la suprafață.

Themis își petrecu noaptea întorcându-se de pe o parte pe alta. În ziua următoare, de îndată ce Thanasis se duse în treaba lui, începu să compună o scrisoare, pe care urma s-o trimită către fiecare dintre *paidópoli.* Trecuse multă vreme de când ținuse în mână un stilou și avea nevoie să-și exerseze scrisul de mână înainte să înceapă procesul minuțios al copierii scrisorii de douăsprezece ori. Themis se bucură de senzația pe care i-o dădea priveliștea stiloului ce se mișca pe pagină și încercă să-și depășească tendința de a mâzgăli. Chiar și acum își amintea claritatea de invidiat a scrisului lui Fotini.

De îndată ce fu mulțumită de ciornă, începu să scrie. Cele douăsprezece epistole îi erau adresate directorului fiecăruia dintre orfelinate și întrebau dacă existau acolo copii care să aibă numele de familie „Kouzelis". Themis semnă scrisorile cu acest nume. Credea că era singura modalitate de a face ca cererea ei să fie luată în serios. Avea să aibă o poveste pregătită pentru cazul în care nu era crezută.

Una dintre membrele familiei mele, Anna Kouzelis, s-a stins din viață. Am aflat că fiul ei a fost lăsat în grija dumneavoastră. Îmi doresc ca el să revină la bunica lui și la ceilalți membri ai familiei, între care mă aflu și eu, mătușa lui etc. etc.

A dumneavoastră, cu respect...

Era o minciună sfruntată, însă Themis ar fi făcut orice ca să fie lăsată să-l ia pe Nikos cu ea. La sfârșitul celei de-a doua zile, scrisese meticulos adresele pe fiecare dintre plicuri, se dusese la poștă și le trimisese pe toate.

– Vă rog, șopti ea, ținând plicurile aproape de buze. Vă rog să aduceți înapoi vești bune.

Trecură multe săptămâni și nu sosi nici un răspuns. Era, parcă, mai chinuitor decât înainte, când îl așteptase pe Thanasis să vină cu informațiile despre Anna. Din fericire, Angelos îi dăruia o mulțime de momente care să-i distragă atenția: învăța să meargă, spunea cuvinte noi și era nerăbdător să descopere cât mai multe gusturi.

Themis stătea pe balcon zi de zi și-l urmărea pe poștaș mișcându-se în jurul pieței. Atunci când acesta ajungea în dreptul blocului, Themis alerga la parter, sărind treptele două câte două, ca să verifice dacă era ceva pentru ea. Adesea găsea câteva scrisori împrăștiate pe podea, care veniseră însă pentru celelalte apartamente. Înghițindu-și dezamăgirea, le punea în despărțiturile cuvenite, iar apoi urca din nou scările.

În fiecare zi, bunica încerca s-o încurajeze:

– Sunt sigură că ai să primești vești în curând.

În cele din urmă, veștile veniră. Prima scrisoare ajunse după o lună și ceva.

Cu regret, vă informăm că la noi nu locuiește nici un copil cu acest nume.

Aceasta fu o zi neagră pentru ea. Deveni și mai întunecată atunci când află că Belogiannis tocmai fusese executat.

În următoarele luni, sosiră și alte scrisori similare. Cu fiecare dintre ele, moralul lui Themis mai scădea câte puțin.

*

Pe măsură ce frunzele se îngălbeneau, Themis realiză că trecuse un an de când Thanasis îi adusese informațiile despre moartea Annei. În acele douăsprezece luni, Angelos se transformase din bebeluș într-un copilaș care umbla singur. Themis încerca să-și imagineze cum era Nikos la momentul acela sau cum avea să fie prima lor întâlnire. Se gândea că băiețelul era deja în stare să-și spună gândurile și dorințele. Însă se ducea prea departe cu gândul. Mai întâi trebuia să-l găsească pe Nikos, iar până în clipa aceea nu primise nici un răspuns pozitiv de la nici una dintre casele de copii.

Într-o după-amiază frumoasă de toamnă, Themis îl scoase pe Angelos la plimbare. Cel mai recent dintre răspunsurile negative aterizase pe preș ceva mai devreme, așa că nu mai rămăseseră decât trei posibilități. Themis simțise nevoia să nu se mai gândească la asta, așa că îl duse pe Angelos la Fokionos Negri, unde copilului îi plăcea să alerge în sus și-n jos prin piață. Avea acum doi ani și jumătate și acolo găsea întotdeauna destui copii cu care să se joace. Unde mai pui că tot în locul acela era și statuia unui câine, pe care îi plăcea s-o mângâie.

În timp ce îl aștepta pe bancă, privindu-l cu atenție cum se juca, Themis își dădu seama că era privită de un bărbat așezat într-o cafenea, dincolo de un pâlc de copaci. Era singur, bea cafea, iar ea observă că-și ridica privirile din ziar la intervale fixe de timp și se uita la ea, aproape fără jenă. Începu să se simtă stânjenită.

– Angelos! strigă ea. Angelos! Hai, dragule! E timpul să mergem acasă.

Micuțul se simțea însă în largul lui și o făcu pe maică-sa să alerge după el, țipând încântat de fiecare dată când reușea să evadeze din mâinile ei. Themis deveni agitată. Ochii bărbatului o ardeau în ceafă, iar privirile lui cercetătoare o sfredeleau ca un cuțit. Circulau povești despre foști prizonieri de pe insule, care fuseseră din nou arestați de către autorități. Poate că semnarea unei *dílosi* îi obținuse biletul de ieșire de pe Trikeri, însă Themis știa că n-avea să aibă niciodată pace sufletească, fiindcă stigmatul legat de condiția ei de pușcăriașă comunistă avea s-o însoțească pretutindeni.

Existau zvonuri că toți cei care semnaseră declarațiile erau încă supravegheați. Înainte nu pusese mare preț pe asta, însă acum își schimbă părerea. Cu sudoarea curgându-i pe spate și cu inima aproape sărindu-i din piept, îl prinse bine pe Angelos de braț și-l luă dintre tovarășii lui de joacă.

– Haide, Angelos, plecăm. Acum, spuse ea cu hotărâre.

Era pentru prima oară când Angelos auzea un asemenea ton în vocea mamei lui. Șocul pe care-l simți îl făcu să plângă.

– *Óchi! Óchi!* Nu! se jeli el, foarte supărat de acea schimbare bruscă de dispoziție a mamei lui și de modul hotărât în care ea îl apucase de brațul dolofan.

Plânsul lui o agită pe Themis și mai tare și îi atrase atenția bărbatului, care își pusese ziarul deoparte și îi privea țintă pe amândoi. Năpădită de un amestec de stânjeneală și de frică, ea își luă copilul în brațe și se grăbi cât putu de repede să ajungă înapoi pe bulevardul Patission, iar de acolo, acasă.

– Te rog, Angelos. Te rog! îl rugă ea pe copilul care urla.

Plânsetele lui se opriră doar atunci când urcară scările înapoi în apartament.

Kyría Koralis îi văzuse din balcon cum se apropiau, iar acum stătea în fața ușii deschise a apartamentului.

– *Agápi mou*, spuse ea. Ce Dumnezeu s-a întâmplat?

Themis îl puse jos pe Angelos. Acesta apucă poala străbunicii, privind în sus la cele două femei, ușor nedumerit. *Kyría* Koralis o ținea acum în brațe pe Themis, mângâind-o în timp ce ea plângea.

– Ce s-a întâmplat? Spune-mi, *mátia mou*. Ești în siguranță acum. Ești acasă, în siguranță, îi spuse ea cu blândețe.

Băiețelul se duse într-un colț și-și găsi să se joace cu ceva din cutia cu jucării. După câteva minute, Themis reuși să-și stăpânească emoțiile.

– Iartă-mă, *yiayiá*. Îmi pare rău, spuse ea, înlăcrimată. Vino aici, dragul mamei. Îmi pare atât de rău, micuțule.

Angelos se apropie de ea prevăzător. Atunci când fu îndeajuns de aproape, o lăsă să-l ia în brațe. Mama îi zburli buclele, iar el se cuibări la pieptul ei, fericit că erau din nou prieteni.

Mai târziu, pe când Angelos dormea, Themis îi explică bunicii motivul pentru care se purtase neobișnuit de aspru cu propriul copil.

– Am intrat în panică, *yiayiá*. Poate că bărbatul acela, oricine o fi fiind, mă urmărește de luni întregi. Oamenii ăștia n-au nevoie de nici o justificare ca să te aresteze.

– Dar n-ai făcut nimic, draga mea, răspunse bătrâna doamnă cu blândețe.

Thanasis ajunsese deja acasă și se afla în dormitor. Vorbiseră îndeajuns de tare ca el să audă ce spuneau.

– Ai fost de partea învinșilor, Themis, îi reaminti el, apărând în camera de zi. Și ai dreptate să te întrebi cine te urmărește.

– Thanasis! Cum poți să fii atât de nemilos? îl certă *kyría* Koralis.

– Dar e adevărat, *yiayiá*, spuse el. Iar sora mea ar trebui s-o știe foarte bine.

Thanasis vorbea de parcă, dându-i acea informație, i-ar fi făcut un favor lui Themis. Ea era încă îngrijorată și se temea, însă frica ei cea mai mare nu era pentru ea însăși, ci pentru Angelos, ca nu cumva cineva să i-l ia de lângă ea.

După ce Thanasis ieși, îi împărtăși bunicii temerile ei.

– Dacă mi-l iau, *yiayiá*, nu știu ce mă fac.

– Nu ți-l ia nimeni, *glykiá mou*[39]. Nu au cum.

Themis nu se lăsă convinsă. Vreme de câteva zile nu ieși din casă, ținându-l și pe Angelos înăuntru. Nu se ducea mai departe de holul blocului, unde verifica scrisorile aduse de poștaș. Sentimentul că timpul lucra în defavoarea ei se accentua odată cu dezamăgirea și neliniștea care o chinuiau.

Kyría Koralis încercă s-o convingă să iasă din casă.

– Nu-ți face bine, spuse ea pe un ton hotărât. Și nu-i face bine nici lui Angelos.

– Mă simt mai în siguranță aici, răspunse Themis. Pentru moment.

Themis se încăpățână să rămână toată iarna între zidurile blocului de apartamente. Pe Angelos îl scotea bunica la plimbare în fiecare zi.

Apoi, într-o dimineață, primăvara își făcu apariția. Era pentru întâia oară când razele soarelui ajungeau în piață, iar copacii, care păruseră lipsiți de viață până atunci, aveau o aură verde în jurul lor. *Kyría* Koralis reuși să-și convingă nepoata să iasă din casă.

Își puseră paltoanele toți trei și ieșiră, dar Themis continua să privească tot timpul peste umăr.

– Încearcă să nu te îngrijorezi, spuse *kyría* Koralis. Cred că meritǎm cu toții o mică tratație, nu-i așa, Angelos?

Themis primi, fără tragere de inimă, să meargă până la o cafenea din Fokionos Negri. Trecuse pe lângă ea de câteva ori înainte, observând patiseria expusă la vânzare. După o decadă în care și un gram de zahăr fusese greu de găsit, asemenea produse încă însemnau o noutate. Apariția neașteptată a soarelui scosese pe toată lumea afară din casă, iar străzile erau pline. Se apropiară de cafenea și intrară, cu Angelos ținând strâns mâna mamei de o parte, și pe cea străbunicii de cealaltă.

Își sorbiră toți trei băuturile, iar Themis privi pe fereastră. Pentru prima oară în viață, Angelos simțea gustul înghețatei.

Dintr-odată, Themis aproape că-și scăpă ceașca din mână.

– Uite-l acolo! îi șopti ea bunicii.

Kyría Koralis își întoarse capul ca să vadă.

– Nu te uita direct la el, *yiayiá!*

– Vorbești de cel în jachetă gri? Cu cămașa albastră?

Cafeneaua era plină, însă *kyría* Koralis îl depistă imediat pe cel la care se uitase Themis. Majoritatea clientelei era alcătuită din femei.

– Da, dar nu-l lăsa să vadă că vorbim despre el. Ce mă fac?

– Nimic, a*gápi mou.* Nu pare să fie deloc interesat de tine și de nimic altceva, în afară de ziarul lui.

Themis, care putea să vadă mai bine, știa că bunica n-avea dreptate. Bărbatul se uita la ea exact așa cum o făcuse și data trecută.

– *Theé kai Kýrie*, Doamne, Dumnezeule, vine încoace, *yiayiá,* cred că trebuie să plecăm. Acum!

Themis era agitată. Se strădui, disperată, să-i bage mâna lui Angelos pe mâneca paltonului.

– Angelos, fă ce-ți spun, îl rugă ea stăruitor.

Copilul se opuse gălăgios. Micul bol cu înghețată de ciocolată pe care bunica i-o dăduse, grijulie, cu linguriță, îi fusese luat din față, iar el începu să se plângă. Sub efectul zahărului, micuțul făcu o scenă: își aruncă brațele în sus și nu voi să-și asculte mama. Dădu, apoi, dintr-o mână și răsturnă bolul pe podea. Lichidul maroniu-închis se împrăștie pe dalele de piatră.

– Angelos! *Se parakaló*! Te rog!

Întreaga cafenea se opri în loc la izbucnirea isterică a copilului. Ochii tuturor celor aflați în încăpere erau pironiți asupra lor și toate conversațiile încetară.

– Themis, zise o voce de bărbat. Themis Koralis?

Themis îngheță de frică. Gura îi era atât de uscată, încât nu putu vorbi. Îi dădu drumul lui Angelos, iar copilul încetă să mai plângă. Se uitară amândoi la bărbat.

– Nu ești Themis Koralis? Oare m-m-mă înșel? Bărbatul păru dintr-odată rușinat. N-n-nu trebuia să vă deranjez. Îmi pare rău. Probabil că v-am confundat. Am c-c-crezut că sunteți cineva cunoscut. Am greșit, am g-g-greșit.

Se întoarse ca să plece. Stângăcia bărbatului fusese înduioșătoare, iar Themis își dădu seama că ea era cea care greșise. Auzindu-i vocea, realiză cine era el, de fapt. Doar fuseseră colegi la școala elementară; Themis îl mai întâlnise și în adolescență. Avea aceiași ochi de culoare cafeniu-închis, pe care ea și-i amintea de mai bine de zece ani, însă, în afară de voce, restul se schimbase într-atât, încât el devenise de nerecunoscut.

– Giorgos...! exclamă ea, fără ezitare. Ești Giorgos! Giorgos Stavridis!

Pe loc, el se întoarse spre ea și-i zâmbi.

– Îmi pare atât de rău, spuse Themis. Probabil că ne-ai crezut foarte nepoliticoși.

Amândoi trecură repede peste stânjeneala primelor clipe.

– Pot să...

– Sigur! Ia loc. Stai cu noi! răspunse Themis.

Începură să vorbească.

– Îmi pare atât de r-r-rău că n-am apucat să te salut înainte, dar mereu te grăbeai.

– Și mie îmi pare rău, Giorgos. Nu mi-am dat seama că erai tu. A trecut atât timp...

– Da, nu știu de ce m-ai r-r-recunoaște.

Themis râse.

– Ori tu pe mine!

Themis își atinse părul, cam rușinată de lungimea lui. Tunsorile scurte erau la modă, însă ea se gândi, dintr-odată nostalgică, la coada ei împletită. Ultima dată când Giorgos o văzuse, coada îi cobora, încă, pe spate.

Chelnerul mai luă o comandă pentru cafele. Nici unul nu se mai grăbea acum să plece.

– Cred că arăți la fel, spuse el.

– Poate, răspunse ea. Dar s-ar putea ca tu doar să vrei să fii amabil.

– Și Angelos? Câți ani are micuțul?

Îi știa numele copilului, așa cum i-l știa toată lumea din jur. I-l strigase mama lui de atâtea ori, cu doar câteva minute înainte.

Angelos ședea în poala străbunicii, liniștit acum. Privea cum chelnerul curăța podeaua.

Giorgos îi zâmbi copilului, care se bucura de încă o cupă de înghețată. Toate erau din nou la locul lor.

Cei doi purtară o discuție prietenoasă, dar superficială. Atât Themis cât și Giorgos își dădeau seama că între ei existau foarte multe linii invizibile, însă nici unul nu știa exact unde anume erau trasate. Themis își aminti că tatăl lui Giorgos fusese profesor, dar lucrul ăsta nu putea, în sine, să-i dea ei vreun indiciu despre simpatiile lui politice. De altfel, acestea n-ar fi fost, neapărat, un indiciu despre credințele fiului său. Themis aruncă o privire către ziar, ca să vadă dacă putea găsi acolo vreun semn în legătură cu asta, însă gazeta era împăturită strâns și vârâtă în buzunar, așa că Themis nu putu afla nimic. Rămaseră amândoi pe un teritoriu neutru și-și amintiră de zilele de școală și de cei pe care îi cunoscuseră atunci. Schimbară ocazional câteva crâmpeie de informație („A, da, Petros Glentakis, a plecat în America!", sau „Vasso Koveos s-a făcut profesor și acum are trei copii!")

Themis își aminti că Giorgos era cel mai studios băiat din clasă. Majoritatea băieților erau rebeli și gălăgioși, însă el fusese un elev silitor, care trecuse aproape neobservat. Câteodată, ea și Fotini mergeau către casă împreună cu el, știind că avea să petreacă învățând și mai multe ore decât o făceau ele.

Giorgos o pomeni pe Fotini. Trecuse mult timp de când Themis vorbise cu cineva care și-o amintea pe prietena ei cea mai bună. Bineînțeles, subiectul îi duse la ocupația germană.

– Ce zile c-c-cumplite, spuse Giorgos. Cumplite!

Nici un grec n-ar fi negat lucrul ăsta.

– Ocupația ne-a schimbat viețile tuturor, nu-i așa? spuse Themis, ca să provoace un nou comentariu.

– Și le-a distrus, în anumite cazuri, adăugă Giorgos.

Nici acum ea nu știu cum să interpreteze cele spuse de el. Se uită la unghiile lui tăiate cu grijă, îi studie părul aranjat și mustața dată cu ulei. Era îmbrăcat bine, cu jacheta călcată perfect și cu pantofii lustruiți. Un funcționar public, avocat, medic? Era atât de curat și de periat, fără nici o urmă de hachițe sau de purtare violentă. Se gândi la bărbații din viața ei, din toți acei ani care trecuseră: taică-său, Thanasis, Makris, bărbații de pe Makronisos și Trikeri. Fiecare dintre aceștia emana ceva de care te puteai teme.

Epuizând discuția despre zilele de școală de mult trecute, ea șovăi să-l întrebe despre perioada imediat următoare. Însă păru firesc să-i pună întrebări despre

prezent. Știind cu ce se ocupa, Themis ar fi înțeles dacă Giorgos era sau nu unul de-al ei. Ori poate că el evitase să fie de vreo parte sau alta?

În cele din urmă, ea își luă inima-n dinți. Răspunsul lui veni imediat și fu lipsit de orice reținere:

– Lucrez la biroul de taxe.

– Aha, spuse ea.

Faptul că era angajat al guvernului n-o surprinse și-i confirmă ideea că, probabil, el n-avea vederi de stânga.

– E o slujbă frumoasă și stabilă, spuse bunica ei.

– T-t-tata mi-a făcut rost de ea, explică el aproape cerându-și scuze, iar apoi îi aruncă o privire lui Themis.

Angelos își terminase înghețata și efectul zahărului începuse să se simtă din nou. Bunica nu mai reușea să-l facă să stea pe scaun. Themis îl așeză în poala ei, în timp ce Giorgos vorbi câteva minute cu *kyría* Koralis, care și-i amintea pe părinții lui.

– Ar trebui să plecăm, spuse Themis după o vreme. Angelos trebuie să doarmă.

Cei trei adulți se ridicară deodată. Giorgos deja achita nota de plată.

– Chiar și pentru înghețată? se miră Themis.

– Insist, spuse Giorgos zâmbind.

Stând pe trotuar, avură un moment de ezitare. Angelos o trăgea de mână pe mama lui, iar ea i-o întinse pe cealaltă lui Giorgos.

– Mă bucur foarte mult că ne-am văzut, spuse el, luându-i mâna. O-o-oare ne-am putea întâlni și altă dată...?

Themis zâmbi.

– Da, murmură ea. Acum trebuie să plecăm. Dar mulțumim pentru cafea. Și pentru înghețată.

Giorgos se îndreptă într-o direcție, în timp ce Themis, *kyría* Koralis și Angelos plecară în cealaltă. După un moment sau două, Themis nu se putu abține să nu se uite înapoi. Spre dezamăgirea ei, Giorgos dispăruse deja.

Bunica spuse, cu gândul în altă parte:

– Mi s-a părut simpatic.

– Da, *yiayiá,* răspunse Themis. La fel ca atunci când eram la școală.

– Poate că o să te vezi din nou cu el?

– Poate...

Câteva zile după aceea, Themis se trezi uitându-se după Giorgos de fiecare dată când ieșea din casă. Îl luă pe Angelos la plimbare de vreo câteva ori și trecu pe

lângă cafeneaua despre care credea că era cafeneaua lui obișnuită, însă nu-l mai întâlni.

– Nu, îi spunea ea de fiecare dată lui Angelos, cu hotărâre. Azi nu mâncăm înghețată.

Încă se gândea la Giorgos într-una din zilele săptămânii următoare, în clipa în care dădu peste câteva scrisori răspândite în evantai pe podeaua din holul blocului. Începuse să spere că el avea să strecoare o misivă prin deschizătura ușii de la intrare. Se scurseseră zeci de ani de când făcuseră drumul de la școală împreună, și se întreba dacă își mai amintea adresa ei.

Ridică plicurile, iar unul dintre ele îi atrase atenția. Era o scrisoare ce părea oficială, având pe plic ștampila poștei din Salonic și numele de *kyría* Kouzelis scris la mașină.

Trecuse mult timp de când scrisese sub acel pseudonim, iar ultimul răspuns de la una dintre *paidopóleis* venise în urmă cu luni de zile. Mai rămăseseră doar două case de copii care nu răspunseseră încă, iar Themis începuse să se resemneze cu ideea că Nikos ar fi putut fi oriunde altundeva și că trebuia ca ea să-și înceapă din nou căutarea.

Themis luă scrisoarea, împreună cu o alta adresată bunicii ei, care avea un timbru nemțesc, și urcă scările.

Angelos se juca, vesel, cu *kyría* Koralis. Pe jos erau așezate cărămizi mici, de lemn, iar ei construiau împreună diferite forme. Thanasis nu se întorsese încă acasă, deci atmosfera era încă pașnică. După ce unchiul lui venea de la serviciu, Angelos voia să-l atragă în jocuri mai zgomotoase.

– Am primit amândouă scrisori, spuse Themis așezând plicurile pe masa din bucătărie.

Deja *kyría* Koralis venise lângă ea și deschidea, cu nerăbdare, scrisoarea de la Margarita. Themis o lăsă pe a ei pe masă și se duse să se joace cu Angelos. Copilul deja se plângea că fusese părăsit; pe lângă asta, Themis nu se grăbea deloc. Se aștepta să fie din nou dezamăgită.

– Biata fată, mormăi *kyría* Koralis. Bietul copil! Încă nici un semn de sarcină. Chiar și după tot ce i-am trimis. Ce poate să facă? Și soțul nu mai are răbdare. Of, of...

– Trebuie să-i fie greu.

Themis încercă să pară solidară, însă îi era foarte greu să simtă ceva pentru sora ei.

– Poate că ar trebui să-i sugerez să vină înapoi la Atena?

Themis îi aruncă o privire bunicii, dar se abținu să spună ceva. Nu-și putea închipui nimic care să le facă viața mai grea, decât venirea unei Margarite înveninate, cu aspirațiile și speranțele spulberate în întregime. Un echilibru neașteptat se instalase între ea și Thanasis, iar, dacă Margarita s-ar fi întors, Themis era sigură că acea balanță fragilă s-ar fi dezechilibrat din nou.

Kyría Koralis începu să gătească prânzul. Themis deschise scrisoarea, cu gândul în altă parte. Se aștepta să aibă același discurs ca și celelalte: Vă *mulțumim pentru scrisoarea dumneavoastră. Ne pare rău să vă informăm...*

Încă se gândea la Margarita în timp ce-și plimba ochii peste rânduri.

– *Yiayiá!* strigă ea. L-am găsit! L-am *găsit!*

Se ridică în picioare și flutură, triumfătoare, scrisoarea în aer.

– E în Salonic! L-am găsit. L-am găsit pe Nikos!

Themis nu-și mai încăpea în piele de bucurie. Îl ridică în brațe pe Angelos și dansă cu el, scufundându-și fața în buclele lui.

– Vine fratele tău! exclamă ea. Fratele tău mai mare...

Îl sărută pe Angelos pe amândoi obrajii, înainte să-l pună jos.

Themis îngenunche, ca să fie la același nivel cu el, și-i luă mâna în mâna ei.

– Spune „Nikos", dragule! zise ea, debordând de entuziasm. Spune „*Nikos*"!

Băiețelul, care era la vârsta la care repeta orice cuvânt pe care-l auzea și care îi plăcea, răspunse, conștiincios:

– Niko, spuse el iute. Niko.

– Bravo, *agápi mou*! Bravo!

Thanasis intrase încet pe ușă în timp ce ei se jucau.

– Deci, întrebă el, ce-i cu agitația asta?

Themis se ridică repede de pe podea, îndreptându-și fusta și trecându-și mâna prin păr, fiindcă se gândi că era ciufulită. Se simțea încurajată de entuziasmul care o năpădise.

– Îți amintești că ai găsit, cândva, dosarul Annei Kouzelis? Ei bine, am reușit să aflu unde e fiul ei. Anna m-a rugat să am grijă de el dacă i s-ar fi întâmplat ei ceva.

Nu făcuse decât să adauge o nouă minciună la cele spuse deja, însă asta n-avea să-i schimbe reacția lui Thanasis.

– Să ai grijă de el? întrebă Thanasis, îngrozit de idee. Cum adică să ai grijă de el?

– Pur și simplu să-l cresc. Ca pe copilul meu.

Thanasis începu să bolborosească. Indignarea pe care o simțea îl oprea să vorbească, însă fața lui spunea tot. Cicatricea i se înroșise, iar ochii i se holbaseră de furie.

– Încearcă să fii calm, dragul meu, îl îndemnă bunica. Și ascultă ce are de spus sora ta.

Kyría Koralis opri focul de sub oala cu apă care fierbea pe sobă, iar apoi începu să se joace din nou cu Angelos.

Themis tremura. Thanasis își ațintise privirea la ea.

– Foarte bine. Aștept, spuse el, nerăbdător.

Themis se pregătise de multă vreme pentru momentul acela, repetând ceea ce avea să-i spună fratelui ei și anticipându-i reacția.

– Copilul ăsta... Copilașul ăsta și-a petrecut ultimii ani într-una dintre casele de copii ale reginei. O să fie disciplinat și cu purtări frumoase. Acolo sunt învățați cu toții bunele maniere, să fie patrioți, cum să se poarte în biserică. Din câte știm, sunt copii model, școliți întocmai așa cum a dorit regina Frederika.

Cuvintele i se opriră în gât precum zgârciurile unei fripturi din carne tare, însă asta era ceea ce fratele ei dorea să audă.

– Dar de ce l-am aduce aici, Themis?

– Pentru că am promis, Thanasis. Și nu crezi că e mai bine să-i oferi unui copil o viață normală? pledă ea. Și să-i dăm lui Angelos șansa să crească alături de un frate?

– O să fie un copil bun și cuviincios, Thanasis, spuse *kyría* Koralis cu glas slab. Aceste *paidopóleis* sunt foarte riguroase, iar copiii sunt drăguți și curați...

– Le-am spus că sunt mătușa lui, adăugă Themis. Dar pentru el am să fiu mamă, iar Angelos o să-i fie frate.

Thanasis nu-și ascunse dezgustul. Themis văzu cum sudoarea îi picura de pe frunte. Urmară obiecții după obiecții.

– Nu e destul loc aici, spuse el.

– Nu mă deranjează să împart camera cu doi băieți, răspunse, iute, Themis. Iar apoi, poate că într-o zi o să ne mutăm de aici.

Avea un vis secret, acela să găsească pe cineva care s-o iubească îndeajuns de mult încât să-i adopte copiii. Acea femeie, care fusese soldat și care supraviețuise unor încercări atât de grele, recunoscuse în sinea ei (ușor rușinată) că, în societatea lor, viața ar fi fost mult mai ușoară alături de un soț.

– Și cum crezi tu că o să se întâmple asta? Cine o să se încarce nu cu unul, ci cu doi copii din flori?

– Thanasis, te rog! îl imploră bunica.

În ciuda afecțiunii pe care i-o purta lui Angelos, Thanasis încă putea să fie plin de cruzime. Themis rămase calmă.

– Cine știe? Dar *promit*, Thanasis, că am să fac tot ce-mi va sta în putință ca el să se acomodeze și să facă parte din familie.

Întregul plan se baza pe bunăvoința lui Thanasis. Dacă el dorea să-i pună piedici, ar fi reușit.

– Am nevoie de timp ca să mă gândesc, răspunse el, plin de fermitate.

Conversația se încheie; Themis ieși din încăpere împreună cu Angelos. *Kyría* Koralis se întoarse la soba de gătit și continuă să gătească masa de prânz. Subiectul „Nikos" nu mai fu pomenit în acea zi.

Între timp, Themis începu să-și facă planuri. Se hotărî să nu aștepte răspunsul lui Thanasis. De ce să-i pese de el? În mintea ei, știa perfect ce avea de făcut, amintindu-și de toate riscurile pe care și le asumase în trecut, atunci când se ascunsese, luptase, supraviețuise foametei, torturii și durerii. N-avea să-i fie frică de fratele ei.

Acest *paidópoli* din Agios Dimitrios era situat aproape de Salonic. În câteva zile, avea să se ducă acolo cu trenul.

Draga mea (în limba greacă în original)

Capitolul 20

Themis împachetă într-o mică geantă tapițată, care-i aparținea bunicii, două bluze curate, lenjerie intimă și un pulover tricotat de mână.

– E drum lung până în nord, o preveni bunica. Și s-ar putea să fie frig noaptea.

Themis nu vru să-i pomenească de nopțile dormite afară, în munții Greciei de Nord.

Kyría Koralis îndesă câteva bucățele de fructe uscate și niște pâine în buzunarul lateral al genții, îi dădu ceva bani și o petrecu făcându-i cu mâna. Angelos încă dormea; Themis nu-l trezi, preferând să evite un rămas-bun înlăcrimat. Știa că bunica avea să-l îngrijească foarte bine. Thanasis plecase deja la muncă.

Themis nu călătorise niciodată cu trenul; zgomotul și zăpăceala din gară o copleșiră. După o așteptare îndelungată, ajunse în fața casei de bilete și cumpără un bilet doar dus până la Salonic. Traseul o ducea prin Lamia și Larissa, iar la destinație avea să ajungă în zorii zilei următoare.

– Dar nu veniți înapoi? o întrebă, sfătos, funcționarul de la tejghea.

Era prea complicat să-i explice că n-avea să se întoarcă singură și că, în orice caz, nu știa exact data întoarcerii.

Până ce reuși să găsească peronul, trenul ei era gata de plecare. În haosul creat de pasagerii și de hamalii care strigau și dădeau ordine, reuși cu greu să evite ciocnirea cu doi bărbați care cărau un cufăr. Trenul o luă din loc, chiar dacă ușile abia începeau să se închidă. Themis intră în panică pe moment, crezând că se îndrepta în direcția greșită, însă ceilalți pasageri o asigurară de îndată că mergea în direcția bună.

Își găsi un loc la fereastră și se uită pe geam, ținându-și geanta aproape de piept. Nu ducea cu ea nimic valoros, cu excepția scrisorii de la Agios Dimitrios și a cărții pe care o luase cu ea, recent publicata *Libertate sau moarte* a lui Kazantzakis. Trecuse timp îndelungat de când avusese parte de atât de multe ore numai pentru ea, așa că începu să citească cu nerăbdare. În curând adormi, de la căldura dimineții târzii care se strecura prin geam, și nu se trezi până după-amiază, atunci când peisajul devenise domol, iar trenul trecea pe lângă terenurile agricole din apropiere de Lamia. Atena era deja departe în urmă.

Își plimbă palma pe cotorul cărții și urmări, cu degetele, numele autorului. Nikos. Lui Themis îi era dor de fiul ei, însă se ducea să-l găsească pe fiul lui Aliki. Simți furnicături pe șira spinării.

Trenul mergea greoi, încet. Avea de străbătut întreaga Grecie. Geamurile erau murdare și nu se prea vedea ce se afla dincolo de ele. Totuși, se putea băga de seamă că trenul trecea printr-un șir de sate care arseseră în întregime. Timp de mai bine de o oră, Themis de-abia văzu un om sau doi în toată acea pustietate. Doar atunci când se opreau prin orășele începeau să apară ceva oameni.

Întreaga țară părea afundată sub dărâmături. Themis se obișnuise cu starea de degradare în care se afla Atena și care, de când se instalase ocupația, urmată de războiul civil, însemnase normalitatea. Însă călătoria de acum îi arăta lui Themis părți ale Greciei pe care ea nu le mai văzuse înainte și care păreau să fie la fel de distruse ca și Atena, dacă nu chiar mai distruse. Themis simți o tresărire de vină pentru rolul pe care ea însăși îl jucase în toată poveste aceea.

La Lamia, o femeie tânără se urcă în tren și se așeză lângă Themis. Era aproape de aceeași vârstă ca ea. Se ducea să locuiască la sora ei, la Salonic.

– Maria mi-a găsit o slujbă de croitoreasă, povesti ea, cu mândrie. Într-o casă de modă. *Haute couture*.

– Sună bine, spuse Themis.

– E un nou început, oricum, zise fata. Și avem nevoie cu toții de un nou început, nu-i așa?

Themis nu răspunse, chiar dacă fu de acord.

Avea mâncare de ajuns ca să împartă cu fata. Recunoscătoare, aceasta mâncă puțin. Themis dormi cu intermitențe ziua întreagă, câteodată adâncindu-se în lectură, altă dată ascultând vorbăria inofensivă a tovarășei de călătorie.

În acea noapte, cele două femei se înțeleseră ca una dintre ele să supravegheze lucrurile ambelor în timp ce cealaltă dormea, astfel încât Themis se bucură de câteva ore de somn destul de liniștit.

– În ziua de azi, nu mai poți să ai încredere în nimeni, remarcă ucenica într-ale croitoriei.

Dimineața devreme, în ziua următoare, trenul ajunse la destinația finală. Femeile își urară de bine una alteia și porniră în direcții diferite.

Themis n-avea să uite niciodată prima întâlnire cu Salonicul. Ceața se ridica de pe mare, iar ea plecă din gară și ajunse la o esplanadă largă, care se curba de-a lungul malului apei, în direcția unui turn fortificat; în celălalt sens de mers, drumul ducea spre șantierul naval. Câteva porțiuni din oraș îi apărură grandioase, altele aveau un aer industrial, în timp ce o seamă de străzi îi amintiră de Patissia.

Bunica fusese generoasă cu suma pe care i-o pusese în portmoneu, așa încât se putu așeza fără nici o grijă într-o patiserie, îmbrăcată în hainele ei șterse. Comandă o cafea și o *bougatsa*[40] dulce. Themis își înfipse dinții în foitajul pufos, iar

umplutura cremoasă îi inundă gura. Chelnerița chicoti și îi aduse încă un șervețel. Themis avu impresia că oamenii erau mai prietenoși aici, mai puțin zbuciumați decât cei din Atena.

Vreme de mai bine de jumătate de oră, Themis șezu și privi cum lumea venea și pleca.

Se apropia ora opt dimineața, acel moment în care oamenii par să aibă scopuri precise, ziua abia a început și sunt cu toții optimiști în legătură cu ceea ce urmează să facă. Themis se uită la două sau la trei femei care se grăbeau într-o direcție ori într-alta și se întrebă ce fel de muncă aveau. Vânzătoare? Funcționare? Dacă evenimentele ultimilor cinci ani n-ar fi existat, ea ar fi putut să continue să lucreze la farmacie și chiar să ajungă farmacistă calificată până acum.

Amestecă, absentă, în cafea. Voia să amâne un pic momentul plecării, însă în cele din urmă fu pregătită să plătească. La fel ca femeile care trecuseră pe lângă ea, Themis avea o misiune în ziua aceea. În timp ce număra monedele, o întrebă pe chelneriță dacă știa unde era Oraiokastro. Era numele suburbiei în care se afla casa de copii.

Fata o chemă pe colega ei.

– Zoe, parcă tu locuiești în Oraiokastro. Care e traseul cel mai scurt până acolo?

Fata cealaltă desenă o hartă pe un șervețel, arătându-i lui Themis cum să găsească stația de autobuz. Îi explică ce număr să ia, cât costa biletul și cât timp îi lua ca să ajungă acolo. Themis fu impresionată de amabilitatea ei.

– Ce te aduce în orașul meu? o întrebă Zoe.

– Am venit la *paidópoli*, răspunse Themis, inocent. Nepotul meu e acolo.

Zoe păru surprinsă că cineva dorea să viziteze locul acela.

Câteva momente mai târziu, Themis mergea pe strada Aristotelous, tulburată de reacția chelneriței, însă plină de speranță în legătură cu următoarea etapă a călătoriei. Scurta ședere în Salonic fusese plăcută; parcă nu-i venea să lase orașul în urmă. În autobuz, se așeză pe un loc mai în spate. Când privi peste umăr, prinse cu coada ochiului strălucirea mării.

Oraiokastro era mai aproape de Salonic decât își închipuise; era și punctul terminus al traseului. Când se dădu jos din autobuz, dimineața încă nu se terminase. Întrebă de adresă și, astfel, cinci minute mai târziu ajunse la *paidópoli*. În fața ei se ridicau două porți de fier. Prin barele acestora văzu o clădire imensă, care se întindea în depărtare, cu un steag grecesc uriaș ce flutura la intrare.

Themis nu-și dăduse voie să-și imagineze acel moment, iar acum se simțea intimidată de ceea ce o aștepta. Atât amar de vreme fusese în spatele gratiilor, dorind să iasă de acolo; acum era afară, sperând să fie lăsată înăuntru.

Câteva zeci de băieți se jucau în curtea din fața clădirii principale. Unii dădeau în minge, alții stăteau și vorbeau. Unul sau doi umblau fără țel, undeva, la marginea grupului.

Copiii purtau cu toții haine identice: pantaloni scurți și cămăși albastre, o ținută care îi reaminti lui Themis de propria uniformă EON, pe care o urâse.

Themis se uită la fețele băieților. Oare cum arăta Nikos acum? Avea acel desen cu el la vârsta de opt luni, însă fusese făcut în urmă cu patru ani. Acum trebuia să fi arătat cu totul altfel. În curte se aflau cel puțin cincizeci de băieți, iar fețele lor, văzute laolaltă, păreau foarte asemănătoare: păr negru (tuns la fel), piele măslinie, ochi închiși la culoare.

Dintr-odată se auzi un fluier, iar copiii se aliniară numaidecât într-un șir lung și mărșăluiră înapoi în clădire, ca niște soldați. Afară era din nou liniște.

Trecu o clipă până când să-i treacă prin minte lui Themis să împingă porțile. Spre surpriza ei, se mișcară cu ușurință și, la scurt timp, ajunse la ușa principală, unde atinse cu degetele, nervoasă, clopotul lustruit.

Luă o gură mare de aer.

Haide, curaj! își spuse ea. *Fii puternică și gândește-te la Aliki.*

– *Kaliméra*. Bună dimineața. Cu ce vă pot ajuta?

Ușa fusese deschisă aproape imediat de o femeie tânără, cam de aceeași vârstă cu Themis. Nu era nici prietenoasă, nici ostilă.

Themis repetase ceea ce urma să spună, așa că vorbele i se revărsară cu ușurință de pe buze:

– Am venit să întreb de un copil, spuse ea. Îl cheamă Nikos Kouzelis. Sunt mătușa lui.

– A, da, răspunse femeia, de parcă se așteptase ca ea să vină. Poftiți înăuntru.

La scurt timp, Themis ședea în biroul directorului. Pe perete atârna un portret imens al reginei Frederika, ai cărei ochi o priveau țintă. Themis nu-și schimbase părerea despre nemțoaică, chiar dacă ea reușise să-și aroge rolul de salvatoare a copiilor greci.

Directorul intră în încăpere, iar Themis se ridică să-l salute. De îndată ce amândoi se așezară, el începu să vorbească:

– Secretara mi-a spus că doriți să-l luați pe Nikos Kouzelis de la noi.

– Da... V-am trimis o scrisoare.

– Am scrisoarea aici, spuse el, scurt, aruncându-și ochii peste ea. Înainte să-l las să plece, trebuie să vă informez în legătură cu câteva lucruri.

Cuvintele folosite de bărbat îi reamintiră lui Themis de închisoare.

– În primul rând..., începu el.

Themis își simți inima bătându-i cu putere. În momentul în care directorul i-ar fi cerut dovada identității ei, se putea ca totul să fie pierdut; însă era pregătită să spună că toate actele îi fuseseră distruse într-un incendiu care avusese loc în decembrie 1944.

– Trebuie să vă spun că e un băiat foarte rebel, continuă directorul. În ciuda eforturilor noastre, nu vrea să se... conformeze, ca să zicem așa.

– O, spuse Themis, încercând să pară dezaprobatoare. Îmi pare rău să aud lucrul ăsta.

– Nu vrea să-și însușească ideologia acestei instituții, continuă, rigid, directorul. Așa că, după ce va pleca, ne bizuim pe dumneavoastră ca să continuați educația lui în acest sens.

– Desigur, spuse Themis cu entuziasm. Fratele meu o să se ocupe de asta.

Faptul că ea se referise la Thanasis făcu conversația să pară mai autentică.

– Lucrul cel mai mărunt cu care trebuie să înceapă e să învețe cuvintele imnului nostru național, continuă directorul. Și trebuie să continue să-și spună rugăciunile.

O persoană din afară și-ar fi putut imagina că directorul vorbea mai degrabă despre de un adolescent decât despre un copil în vârstă de cinci ani.

Themis continuă să dea, aprobator, din cap.

– Ei bine, cred că acestea fiind zise, putem considera procesul încheiat, spuse directorul. Am nevoie doar de semnătura dumneavoastră.

Themis semnă, grăbită, hârtia pe care i-o întinse el. Documentul trecea în revistă lucrurile pe care directorul le subliniase deja, iar semnătura reprezenta acordul ei de a le duce la îndeplinire. În esență, Themis trebuia să se asigure că Nikos avea să devină un cetățean de nădejde.

Da, se gândi ea, ridicând stiloul de pe foaie. *Am să-l cresc bucuroasă ca să devină un bun cetățean: să-și iubească patria și pe conaționalii lui.*

N-avea nici o obiecție în legătură cu acele principii, chiar dacă propria ei definiție în ceea ce le privea se afla în contradicție cu cea a figurii austere care stătea în fața ei.

Directorul aruncă o privire fugară ca să vadă dacă semnătura se potrivea cu cea de pe scrisoare, și, înainte ca cerneala să se fi uscat, se ridică și o conduse pe Themis la ușă. O deschise, politicos, ca s-o lase pe ea să treacă, și-i mulțumi că venise.

– Secretara mea se va ocupa de restul formalităților.

Themis avu impresia că, pentru el, era o ușurare să reducă din populația casei de copii, fie doar și cu unul. Procesul birocratic fusese nespus de simplu.

Ușa se închise în urma lui Themis înainte ca ea să-i poată mulțumi directorului.

Femeia cea tânără era acolo, așteptând-o.

În cele din urmă, iată că Themis avea să-l întâlnească pe fiul lui Aliki.

Ea reuși cu greu să se țină după secretară, care străbătu iute o serie de coridoare lungi. Înainte să ajungă la dormitor, trecură de o sală de mese imensă, de un șir de săli de clasă și de o spălătorie. Themis văzu rânduri de paturi suspendate așezate aproape unele de altele, cu o pătură cenușie împăturită la capătul fiecărei saltele. La ferestre nu existau nici perdele, nici jaluzele. Spațiul era neprietenos, lipsit de orice confort, și-i aduse aminte lui Themis de tabăra de la Bulkes. Nu exista nici cel mai mic semn că acela era un loc în care dormeau copii. Themis se gândi la cuvertura matlasată și colorată de acasă, la jucăriile care îi împodobeau pătuțul lui Angelos.

Pășind înăuntru, ea nu băgase de seamă că, în penumbra de sub un pat, se vedea o siluetă mică.

– Nikos, spuse secretara pe un ton care îmbina bunătatea cu amenințarea, a venit cineva să te vadă.

Băiatul se făcu și mai mic, ascunzându-și fața în îndoitura brațului.

– Haide, Nikos, spuse femeia, cu o notă mai severă în glas. Destul. Ieși de acolo!

Se aplecă să tragă copilul afară, apucând mai întâi unul dintre picioarele slăbănoage, apoi pe celălalt, și pleznindu-l tare peste coapsă atunci când el se opuse.

– Pleci! îi spuse ea pe un ton triumfător.

Auzind asta, copilul nu se mai opuse. Lui Themis i se păru că vestea plecării le convenea atât copilului, cât și femeii. După ce fu târât la lumină, Themis se trezi privind în doi ochi adânci, căprui-închis. Își reținu o exclamație de surpriză în fața asemănării dintre copil și Makris. La Nikos, lipsa părului accentua, cumva, proporțiile ochilor. Avea ochii tatălui său și nu era de mirare că Themis avusese o reacție viscerală la vederea lor. Da, Nikos îi amintea de Makris, însă, fapt și mai important, trăsăturile lui semănau puternic cu cele ale lui Angelos.

Pentru băiat, ea era o străină, însă lui Themis el îi părea cineva pe care-l cunoscuse dintotdeauna. Se abținu să-l ia în brațe și, în loc de asta, se lăsă într-un genunchi ca să-l poată privi în ochi.

Nikos o privi pe Themis cu o îndrăzneală la care ea nu se așteptase. Privirea lui era un amestec de sfidare, insolență și curiozitate.

– O să locuim într-un alt oraș, împreună, îi spuse ea, rezistând tentației de a se prezenta drept mătușa lui. O să te iau cu mine într-un loc frumos, în care o să locuiești împreună cu mine, cu străbunica și cu unchiul tău.

Nu voia să spună minciuni, însă trebuia neapărat să țeasă o mică poveste.

– Adună-ți lucrurile, spuse secretara.

– N-am *nimic*, spuse el, morocănos.

– Atunci, hainele, se răți femeia la el, zâmbindu-i prietenos lui Themis, ca și când ar fi rugat-o să nu-și facă o impresie greșită despre ea.

Nikos bagă mâna sub pat și scoase de acolo o cutie mică de metal, pe care o deschise. Avea un pulover de lână, pe care și-l legă în jurul mijlocului. Era limpede că fusese învățat să facă asta. Lui Themis i se păru că acel gest îl făcea să pară foarte matur.

Ea îl întrebă dacă voia să-și ia rămas-bun de la cineva, însă el clătină din cap în semn că nu. Părea să nu aibă nici un prieten și nici o legătură mai apropiată cu vreunul dintre membrii personalului.

Spre ușurarea ei, copilul părăsi de bunăvoie acel loc care îi fusese casă vreme de câțiva ani. Fără emoții și fără să șovăie, o luă pe Themis de mână și păși alături de ea de-a lungul coridoarelor de marmură, către ieșire, iar apoi afară, dincolo de porți. De la fereastra biroului său, directorul le făcu, vesel, cu mâna. Apoi trase perdeaua, ca să-și protejeze mobilierul de razele soarelui.

Themis verificase deja orarul autobuzelor care se întorceau la Salonic și știa că aveau o oră sau două de așteptat, așa încât îl duse pe Nikos să mănânce.

Copilul era tăcut. Themis nu se așteptase ca el să fie altfel, însă tot ceea ce conta acum era faptul că se ținea strâns de mâna ei, că avea încredere în ea și în promisiunea ei cum că avea să-l ducă într-un loc mai bun. Bunăvoința lui o mulțumea și-i spulbera neliniștea.

Se așezară într-un restaurant mic, unde el înfulecă, flămând, niște legume umplute, cu fața aplecată deasupra farfuriei, de parcă ar fi urmat ca cineva să i-o înhațe de sub nas.

Themis stătu de vorbă cu el și îi spuse pentru prima dată că, în curând, avea să-și întâlnească fratele. Nikos n-avu nici o reacție la spusele ei; era greu de zis dacă asculta. Din când în când, o privea cu ochii lui mari, însă nu părea să priceapă mare lucru. Termină de mâncat, iar apoi se urcă, împreună cu Themis, în autobuzul de Salonic.

Ajunși în oraș, le mai rămăsese o oră până la plecarea trenului spre Atena. Themis văzu un magazin de haine în apropierea gării. Voia să-l scoată pe copil din uniforma aceea lăbărțată și să-l îmbrace cu haine noi.

Nikos deveni mai vorbăreț odată ce intrară în magazin.

– De fapt, astea nu sunt hainele mele, spuse el, trăgând de pulover. În fiecare săptămână ne lasă ceva curat pe pat. Câteodată hainele mele sunt strâmte, altă

dată sunt prea mari.

Themis băgase de seamă că Nikos trebuia să-și ridice tot timpul pantalonii scurți. Era limpede că fuseseră făcuți pentru un băiat mai mare.

– Ei bine, haide să-ți luăm ceva care să fie al tău, spuse Themis. Îți place o anumită culoare?

Micuțul ridică din umeri. Nu erau prea multe de ales, însă găsiră o pereche de pantaloni pe care deocamdată îi putea sufleca, și câteva cămăși de diferite culori, care i se potriveau. La ieșirea din magazin, Themis îi aruncă, discret, hainele vechi într-un coș de gunoi.

Pentru prima oară în ziua aceea, Nikos păru înfricoșat. Asta se întâmplă atunci când ajunseră la gară. Trenul scotea nori uriași de abur.

– E un monstru, spuse el agățându-se, înfricoșat, de Themis.

După ce Themis încercă de câteva ori să-l convingă să se urce în tren, el o crezu atunci când îi spuse că alături de ea avea să fie în siguranță și îi dădu voie să-l ridice pe scară. Se așezară repede la locurile lor. Câteva clipe mai târziu, porneau la drum. Începea să se însereze; Nikos adormi aproape imediat.

Themis îi studie fața. Cu genele lui lungi, răsfirate pe obraji, îi amintea atât de mult de Angelos. Diferența principală era părul, care, la Nikos, era tuns foarte scurt, după regula de la *paidópoli*. Themis nu putu să nu-i atingă perișorul moale. Copilul nu se mișcă. Rămase ghemuit lângă ea timp îndelungat, ca o pisică mulțumită, cu mâna lui Themis odihnindu-i-se pe spate. Micul Nikos.

După ce se lumină de ziuă, Nikos își petrecu majoritatea timpului privind pe geam. Păru interesat de tot ce vedea: caii, vacile, până și caprele – erau creaturi pe care până atunci le văzuse doar în cărți.

Themis găsi momentul potrivit și-i spuse din nou că urma să aibă un frate. Nikos se uită la ea aproape fără nici o expresie. Poate că, până când ajungeau în Patissia, noțiunea de „frate" era dincolo de înțelegerea lui, așa că ea se hotărî să nu-i mai vorbească despre asta. Înainte de a pleca de acasă, Themis găsise o carte cu câteva dintre poveștile ei preferate din copilărie. Își strecură mâna în geantă și luă cartea. Îi citi și reciti lui Nikos poveștile de vreo câteva ori, la cererea lui. Era dornic și fericit să le asculte, iar, după o vreme, Themis începu să inventeze povești noi, într-atât de mult își dorea acel copil să asculte și mai multe istorisiri despre zei, zeițe și misterioase creaturi din adâncuri. Până în momentul în care Nikos adormi din nou, Themis reuși să-l cunoască mai bine pe băiatul ciudat și frumos.

Noaptea târziu, trenul ajunse în gara Larisis din Atena. Nikos se trezi, dezorientat și începu să plângă cu disperare, ca și când ar fi fost tulburat de un vis urât.

– Unde sunt? Unde sunt? striga el, zvârcolindu-se în brațele lui Themis. Nu știu cine ești! Du-mă acasă! Acum! Du-mă acasă!

Urla de parcă ar fi fost răpit, iar ceilalți pasageri din tren începură s-o privească bănuitori pe Themis.

– Nikos, liniștește-te, *agápi mou*, îi spuse ea cu blândețe, ferindu-se de brațele lui, care se zbăteau. Sunt Themis, ți-aduci aminte?

Plânsul copilului se mai domoli.

– Și ne ducem acasă la noi, ca să-l cunoști pe fratele tău mai mic. Aproape că am ajuns la Atena.

Copilul își trase nasul cu putere, își șterse lacrimile cu mâneca de la cămașă și începu să răsufle normal, în timp ce suspinele i se răreau.

– Îți amintești? Am plecat de la *paidópoli* și acum ne ducem acasă...

Themis își ținu răsuflarea pentru o clipă. Un bărbat și o femeie care erau împreună o săgetau cu privirea. Spectrul copiilor răpiți plutea în aer, mai ales în acele zile, după controversele declanșate de plecarea micuților în țările comuniste și de trimiterea forțată a altora la *paidópoli*. Themis știa prea bine că la asta se gândeau cei doi.

Însă Nikos păru să-și amintească situația și o lăsă pe Themis să-și pună un braț ocrotitor în jurul lui. Era timpul să coboare; Themis aruncă bagajele pe platformă și coborî, apoi îi întinse și lui mâna, ca să poată sări.

– Bravo, *agápi mou,* se bucură ea. Nu mai avem mult de mers acum.

Ultimul autobuz care traversa orașul plecase deja. Nu mai era decât un singur taxi, care aștepta în fața gării și pe care ea îl chemă. Era pentru prima oară când se urcau într-un taxi.

Copilul își lipi nasul de geam, iar apoi se întoarse către Themis, amuzat de felul în care geamul se aburise. În sfârșit, se gândi ea, Nikos zâmbea.

Cheltui și ultima drahmă pe care *kyría* Koralis i-o pusese în portmoneu și, la orele târzii ale nopții, vârî, în sfârșit, cheia în broască. Ea și Nikos erau „acasă".

Băgă de seamă că el se uita în jur aproape bănuitor, și-și dădu seama că apartamentul trebuia să i se pară mic și întunecos după spațiile mari, cu tavane înalte, de la *paidópoli*.

Nedorind să trezească pe cineva, îl așeză pe Nikos într-unul dintre fotolii și-i încălzi niște lapte. Îl înveli cu o pătură în timp ce el sorbea din cană. În câteva ore, copilul avea să aibă de înfruntat câteva noi întâlniri, iar Themis era neliniștită în legătură cu toate astea.

Angelos dormea împreună cu străbunica lui; Themis nu voi să-i deranjeze, așa că ea și Nikos dormiră pe canapea.

Dimineața devreme, o ușă se trânti și Nikos se ridică imediat în fund. Thanasis intră, șchiopătând, în cameră. Fără baston, umbla și mai aplecat într-o parte; în penumbră, corpul lui răsucit și fața deformată îi inspirară groază lui Nikos. Țipătul copilului o trezi pe Themis.

– Îmi pare rău, Thanasis, spuse ea, adormită. Nu m-am așteptat să te trezești atât de devreme.

– Ce importanță are? Se duse la sobă și începu să-și facă, neîndemânatic cafea, prefăcându-se indiferent față de copilul străin care suspina în poala surorii lui. În timp ce-și turna lichidul înspumat într-o ceașcă, se întoarse și vorbi din nou cu Themis: Deci, l-ai găsit?

Întrebarea n-avea nevoie de răspuns, însă Themis voia să-l prezinte pe Nikos așa cum se cuvenea.

– Da, spuse ea. Haide, Nikos. Hai să-i spunem bună dimineața unchiului Thanasis.

Anii petrecuți la *paidópoli* îl făcuseră pe Nikos să recunoască fără greș modulațiile din vocea adulților. Atunci când auzea anumite tonalități, înțelegea că era în interesul lui să facă ceea ce i se cerea, astfel încât își înfrână repulsia și îl privi pe bărbatul care îl îngrozise cu doar câteva momente în urmă.

Thanasis se uită la copil cu neascuns dezgust. Nikos era o fărâmă de copil, palid și aproape chel.

– Deci tu ești cel nou, îi zise el cu dispreț. Să vedem ce zice Angelos de tine, nu?

Themis speră ca Nikos să nu înțeleagă implicațiile cuvintelor rostite de fratele ei. I se adresase băiatului ca și când acesta ar fi fost un câine vagabond, o corcitură, un *„bastardaki"*. Reuși să-și țină furia în frâu și strânse mâna copilului într-a ei.

– O să-l vezi pe Angelos de îndată ce se trezește, îi spuse ea, veselă, lui Nikos. Nu mai e mult până atunci.

Îi aruncă o privire disprețuitoare fratelui ei, care amesteca încet în cafea.

– Sunt sigură că o să se înțeleagă bine, îi spuse ea lui Thanasis. Oricum, mai bine ca alți frați, adăugă ea în șoaptă.

Kyría Koralis intră în cameră o clipă mai târziu; tensiunea se împrăștie imediat.

– Deci el e micul Nikos! spuse ea cu entuziasm, grăbindu-se să se uite la el de aproape. Mă bucur atât de mult că te-am găsit!

Nikos zâmbi, simțindu-i bunătatea neprefăcută; cele două femei formară un zid de apărare în jurul lui, care-l făcu să se simtă în siguranță.

Thanasis plecă la serviciu imediat după aceea, iar *kyría* Koralis se duse să-l trezească pe Angelos.

Ținându-l de-o mână pe Nikos și de cealaltă pe Angelos, Themis îi puse față în față.

– Angelos, el e fratele tău, Nikos. Nikos, el e Angelos, fratele tău.

Nikos înțelegea ideea de frați și surori. Câțiva băieți din *paidópoli* avuseseră frați, iar el fusese invidios pe acel gen de legătură. Pe de altă parte, Angelos nu înțelegea ce voia să spună mama lui, însă simțea că apariția unui alt băiat avea să-i schimbe viața. Cei doi copii se priviră în tăcere, bănuitori.

Angelos încercă să se ascundă în spatele mamei.

Apoi, vreme de câteva zile, sporovăiala lui constantă se opri. Refuză și să mănânce.

– Ce mă fac? o întrebă Themis, disperată, pe bunica ei.

Lucrurile se schimbară în bine atunci când Nikos veni cu ideea unui joc. În orele în care Thanasis nu era acasă, femeile îi lăsau băiatului mai mare libertatea să se joace așa cum dorea, gândindu-se că era obișnuit cu spațiul mare de la *paidópoli*. Într-una din zile, copilul construi o ascunzătoare secretă, făcută dintr-o pătură și un cearșaf. În curând băieții dispăruseră în ascunzătoare, împreună cu mașinuțele lui Angelos. Vocile lor înăbușite și râsetele se auziră până după-amiază târziu. *Kyría* Koralis le organiză un mic picnic în ceea ce Nikos decretase că era „peștera" lor. Ambele femei fură încântate atunci când jocul continuă a doua zi și în cea următoare, iar ascunzătoarea deveni o prezență semipermanentă în camera de zi.

Din acel moment, băieții deveniră prieteni buni.

Până și Thanasis recunoscu, de bine, de rău, că Nikos era un adaos bine-venit în familie.

– Îl distrează pe cel mic, nu-i așa?

Într-o seară, devreme, Themis ștergea vasele. Spre marea ei surpriză, îi fu dat să vadă cum Thanasis îi așeză pe băieți pe fiecare braț al fotoliului în care ședea. Amândoi râdeau și erau încântați. La câteva săptămâni de când părăsise *paidópoli,* părul lui Nikos crescuse și bucle mici, ca niște melcișori, începuseră să se arate. Cei doi băieți nu arătaseră niciodată atât de asemănători ca acum.

Thanasis începu să le citească ceva. Themis trăi un sentiment foarte apropiat de bucurie; părăsi încăperea, încet, și continuă să-i privească prin crăpătura de la ușă.

Produs de patiserie făcut din foitaj, umplut cu cremă sau cu budincă de griș

Capitolul 21

1954

În următorul an, Nikos începu școala. Themis și Angelos îl duceau zilnic până la clasă și înapoi. Școala era aceeași instituție la care merseseră toți copiii Koralis, ajunsă între timp și mai dărăpănată decât înainte.

În fiecare dimineață, Themis se întorcea acasă prin Fokionos Negri, ca să poată trece prin *laikí agorá*, piața de legume, unde produsele erau vândute de fermierii veniți de la țară. Într-una din zile, dădu cu ochii de o figură familiară: Giorgos Stavridis. Odată cu venirea lui Nikos în familie, Giorgos îi ieșise din minte, însă acum, că îl văzu din nou, își reaminti căldura acelei întâlniri petrecute cu mai mult de un an în urmă. Giorgos ședea la o masă în fața aceleiași cafenele în care șezuseră împreună. Simțindu-se dintr-odată plină de îndrăzneală, se apropie de el. Angelos o urmă cu pași mărunți.

– Themis! strigă Giorgos, plăcut surprins. Și micul Angelos! Ce mult a crescut!

– Putem să ne așezăm un moment? întrebă Themis.

– Sigur, s-s-sigur! Ce-aș putea să vă ofer? Știu ce ar dori tânărul domn!

– Dar e...

Themis era gata să spună că era prea devreme pentru înghețată, însă Giorgos făcuse deja comanda. Cafeaua urma să vină și ea.

– Ce m-m-mai faci? întrebă Giorgos, aplecându-se înainte. Themis, spune-mi c-c-cum ești.

Themis se simți ușor stânjenită de intensitatea privirii lui. Bărbatul pusese întrebarea cu un interes real, nu doar ca să facă o banală conversație.

– Sunt... ăăă... suntem bine, mulțumesc, răspunse ea. Dar tu ce mai faci? A trecut mult timp de când nu ne-am văzut.

Giorgos nu-și ascunse plăcerea de a o fi întâlnit.

– Am tot s-s-sperat să te văd. Încă de data t-t-trecută. Am s-s-sperat să te întâlnesc din nou.

Themis se tulbură și simți nevoia să găsească o scuză.

– Nu ne-am mai plimbat atât de mult ca înainte, spuse ea. Chiar și acum, ne întoarcem acasă de la școală.

– Dar m-m-micuțul tău e prea tânăr ca să meargă la școală, nu?

Themis nu intenționase să vorbească despre Nikos, însă acum nu mai putea da înapoi. În orice caz, se trezi gândindu-se că n-avea motive să nu-i dea lui Giorgos informații despre ea. Părea un om bun, cu adevărat interesat de răspunsurile ei.

Îl trimise pe Angelos să se joace la statuia câinelui de piatră. Din locul în care ședeau, putea să-l supravegheze de la distanță, în timp ce el alerga împreună cu un alt băiat. Îi povesti lui Giorgos despre lucrurile care se întâmplaseră în viața ei, însă urmă același fir narativ pe care îl cunoșteau Nikos și Angelos, și anume că Nikos fusese luat de lângă ea înainte ca fratele lui mai mic să se nască. Themis simți că Giorgos n-o judeca în nici un fel.

De îndată ce înghețata fu servită, îl chemă înapoi la masă pe Angelos și îi ceru să mănânce repede. Își dăduse seama că avea să ajungă acasă cu întârziere. Trebuia să se ducă la piață, apoi să se apuce de treburile zilnice, iar după aceea să meargă la școală ca să-l ia pe Nikos. Timpul zburase deja.

– Themis, spuse Giorgos pe un ton imperios, trebuie să ne vedem din nou.

Copilul sfios de altădată se transformase într-un bărbat timid. Themis înțelese că Giorgos făcuse un mare efort ca să treacă peste reținerile lui obișnuite. Își dădu seama, la rândul ei, că își dorea să-l întâlnească din nou și îi dădu adresa.

– La revedere, Giorgos, spuse ea punându-și, grăbită, paltonul. Mulțumesc pentru cafea. Și pentru înghețată, desigur.

Își strânseră mâinile mai degrabă formal, iar Giorgos îl mângâie pe Angelos pe cap, așa cum făcea toată lumea. Nimeni nu putea rezista să nu atingă asemenea bucle bogate și săltărețe.

La o săptămână de la întâlnirea din piață, în compartimentul pentru scrisori al familiei Koralis apăru o notă scrisă de mână. Era o invitație la cinema, venită din partea lui Giorgos. Acesta îi propunea lui Themis un film în care juca Aliki Vougiouklaki, o actriță aflată pe atunci în vogă. Spectacolul începea devreme, ceea ce însemna că aveau timp și de o cafea după aceea. Vreme de luni întregi, Themis nu făcuse nimic altceva decât să se joace cu băieții sau să facă treburi în casă, așa încât acceptă invitația cu încântare.

Când sosi ziua spectacolului, se pregăti plină de entuziasm, recunoscând în sinea ei că aștepta de la întâlnire mai mult decât o schimbare în rutina zilnică. Își pieptănă părul cu grijă și se pudră și rujă cu foarte mare atenție, folosindu-se de cosmeticele aduse de *kyría* Koralis din setul rămas de la Margarita. Apoi plecă să se întâlnească cu Giorgos.

*

Filmul se ridică la așteptările amândurora. Subiectul amuzant și prospețimea actriței tinere și pline de viață, al cărei nume era pe buzele tuturor, o transportară pe Themis într-o altă lume. Luându-și rămas-bun, ceva mai târziu, cei doi căzură de acord că ar fi fost minunat să se întâlnească din nou, cât mai curând.

Trecură câteva luni, iar ei se văzură de mai multe ori, mergând adesea la cinematograf sau la teatru. Se bucurau unul de compania celuilalt, fără ca discuțiile să devină prea profunde. Într-una din zile, Giorgos sugeră să se întâlnească la cină într-unul dintre restaurantele din centrul Atenei. Era aprilie și pretextul pe care îl folosi fu ziua lui onomastică.

Themis primi invitația fără nici o reținere, însă de îndată ce ajunse acasă începu să se agite.

– *Yiayiá*, n-am cu ce să mă îmbrac! spuse ea, pentru că și-ar fi dorit să poarte ceva deosebit.

În magazine începuseră să apară rochiile de vară. În ziua următoare, Themis se duse la una dintre prăvăliile din zonă și-și cumpără o rochie de un albastru-safir, folosind cele câteva drahme pe care i le pusese în mână bunica. Culoarea materialului contrasta puternic cu nuanța roșcată a părului ei. Vânzătoarea o asigură că i se potrivea, fapt confirmat și de alții.

Câteva zile mai târziu, lui Giorgos i se tăie răsuflarea atunci când Themis intră în restaurant. În toate celelalte ocazii în care o văzuse – incluzând acele dăți în care ea nu știuse că era observată – fusese îmbrăcată în haine demodate și uzate, care ar fi putut la fel de bine să fie ale bunicii ei. Rochia albastră o transforma total, însă pe el nu-l captivă doar îmbrăcămintea, cât mai ales zâmbetul pe care Themis îl avu în timp ce se apropia de el.

De îndată ce se salutară și-și aleseră felurile de mâncare, Themis primi să bea un pahar de vin. Spera să-i mai calmeze emoțiile.

Era pentru prima oară când aveau la dispoziție câteva ore în care puteau sta de vorbă pe îndelete. Themis simțea că putea să aibă încredere în acest bărbat și dorea să-i împărtășească mai multe despre ceea se întâmplase în viața ei în ultimii ani. Nu-i ascunse faptul că luptase în armata comunistă și fu deschisă în legătură cu perioada în care stătuse în închisoare. Se trezi explicându-și convingerile, mândră de ceea ce făcuse pentru cauza în care credea. Dacă acest bărbat îi dezaproba crezul, prietenia lor nu avea nici un viitor.

Fu mulțumită că el ascultase cu interes tot ceea ce-i spusese și că acceptase fără nici un comentariu faptul că Themis își creștea cei doi copii de una singură.

Chelnerul venea și pleca; de fiecare dată când el se apropia, Themis avea grijă să-și coboare vocea. „Oamenii ca ea“ erau încă stigmatizați (după cum subliniase

Thanasis atât de des), iar trecutul ei se afla undeva într-un dosar, exact așa cum se întâmplase în cazul Annei Kouzelis.

– S-ar putea ca în trecutul meu să fie lucruri care să nu-ți placă, Themis, spuse Giorgos, imediat după ce chelnerul le luă farfuriile goale.

Themis își dădea seama de faptul că familia lui Giorgos nu susținuse mișcarea de stânga (cum altfel ar fi putut să fie, cu toții, funcționari publici?) și se aplecă înainte. Acum era rândul ei să asculte.

– Am fost r-r-recrutat în armata guvernului, spuse el, ezitant. Și am luptat în Grammos.

Era greu de imaginat că Giorgos, un om blajin și binevoitor, luase parte la violenta bătălie finală. Mii de soldați de stânga muriseră în timpul acesteia, printre ei aflându-se și propriul ei frate.

Pentru moment, se lăsă tăcerea.

– Cu toții avem un trecut, spuse Themis în cele din urmă, ca să spună ceva. Și nu mai putem să-l schimbăm.

Mâna lui Themis era așezată pe masă. Giorgos i-o acoperi cu mâna lui.

– E adevărat, spuse el. Nu putem schimba istoria, însă putem încerca să m-m-mergem înainte.

– E mai ușor pentru unii decât pentru alții, spuse Themis evitându-i privirea. Simt că am pierdut atât de mult.

– Da, dar privește cât de m-m-multe ai câștigat! spuse el cu entuziasm.

Themis știu imediat la ce se referea el. Viața fără băieți ar fi fost azi de neimaginat. Fără evenimentele ultimilor ani, ei doi n-ar fi stat așezați în acel restaurant, în acel moment, înconjurați de discuțiile vesele din jur, de zgomotul farfuriilor și de clinchetul paharelor. Nimic n-ar mai fi fost ca acum.

Mai îndrăzneț ca niciodată, Giorgos îi apucă mâna lui Themis atât de strâns, încât ea aproape că tresări. Cu hotărâre, uitând de bâlbâială, el îi vorbi și mai deschis decât înainte:

– Themis, trebuie să-ți spun ceva care nu mai suferă amânare... Adică *eu* nu mai pot amâna. Giorgos șovăi o fracțiune de secundă înainte să continue și mai grăbit, cuvintele revărsându-se mai fluent decât și-ar fi putut ea imagina vreodată: Vreau să fii soția mea, spuse el. Te căsătorești cu m-m-mine?

Themis fu uluită. Cererea în căsătorie fusese atât de neașteptată, încât nu putu să spună nimic pe moment. În sinea ei, recunoscuse că îi plăcea foarte mult acel bărbat, însă nu îndrăznise să spere că sentimentele erau reciproce. De ce ar fi dorit un om provenit dintr-o asemenea familie să se lege de cineva ca ea? Căsătoria, în general, i se păruse o variantă prea puțin plauzibilă lui Themis, având în vedere

situația ei, iar măritișul cu un bărbat atât de bun păruse ceva de-a dreptul imposibil.

De îndată ce-și reveni, spuse primul lucru care îi trecu prin minte:

– Dar nici măcar nu l-ai cunoscut pe Nikos! Iar apoi își dădu seama că asta nu însemna decât un obstacol minor, așa că își nuanță răspunsul: Însă ne putem vedea mâine, după școală. Sau atunci când ai tu timp.

Giorgos zâmbi. Fără să-și dea seama, Themis confirma că, implicit, primise cererea lui în căsătorie. Ieșiră din restaurant, iar ea îl luă de braț. Era plăcut să te poți sprijini de cineva, fie și un pic. Simți, sub degete, țesătura de calitate a costumului de lână pe care el îl purta.

Câteva zile mai târziu, Giorgos își luă câteva ore libere de la serviciu, așa că, la întoarcerea de la școală, Themis trecu prin Fokionos Negri. O rugase pe *kyría* Koralis, fără să-i dea explicații, să aibă grijă de Angelos. Bătrâna doamnă avea bănuielile ei, însă nu spuse nimic.

Themis și Nikos se opriră la cafeneaua „obișnuită", unde Giorgos îi aștepta. Nikos era morocănos. Devierea de la obiceiurile zilnice nu-i făcea plăcere, așa că nu-i adresă lui Giorgos nici măcar un salut grăbit.

– Îmi pare atât de rău, îi spuse Themis, din buze, lui Giorgos, stânjenită de purtarea ursuză a băiatului.

– Nu-ți face griji..., răspunse Giorgos înainte să se întoarcă spre copil. N-N-Nikos, îți plac mai mult numerele, sau literele?

– Numerele, răspunse copilul, îmbufnat.

– Asta-i bine, spuse el. Și mie îmi plac tot numerele.

De îndată ce comandară ceva de băut, Giorgos scoase din buzunar un pachet de cărți de joc și puse câteva dintre ele pe masă. Nikos deveni mai interesat.

– Acum, alege o c-c-carte, îl rugă Giorgos, așezând câteva în evantai, cu fața în jos.

Nikos trase una și o privi cu atenție înainte să i-o dea înapoi lui Giorgos, după cum i se spusese.

– Să ții minte cartea, bine?

Nikos dădu din cap în semn de încuviințare.

Cartea fu pusă la loc în pachet, iar Giorgos le întinse pe toate din nou pe masă, de data asta, cu fața în sus.

– O v-v-vezi?

Nikos clătină din cap, uitându-se la Themis.

– Mă întreb unde e, spuse Themis, alăturându-se conspirației.

Nikos ridică din umeri.

– Ia uită-te la mine în buzunar!

Nikos se aplecă spre Giorgos și zări valetul de caro în buzunarul de la piept. Giorgos îl scoase de acolo.

– Asta-i cartea mea, zise Nikos, uluit.

Giorgos le arătă apoi și alte scamatorii, impresionând-o pe Themis la fel de tare ca și pe copil. Ea fu înduioșată de gestul lui, știind că el adusese cărțile de joc special pentru băiat. Sigur că le adusese și ca să-i intre ei în grații...

Nikos era fascinat. Bărbatul acela îmbrăcat într-un costum elegant și pe care nu-l întâlnise niciodată până atunci era un magician care dădea un spectacol doar pentru el; fiecare nouă scamatorie era și mai extraordinară decât cea de dinainte.

După o jumătate de oră, copilul sărea în sus, plin de entuziasm, țipând de bucurie de fiecare dată când se producea câte o „dezvăluire".

– Mai vreau! Mai vreau! strigă el atunci când Giorgos luă o pauză ca să mai bea din cafea.

– Îți mai pot arăta încă una, spuse el. Dar trebuie s-o întrebăm mai întâi pe mama ta.

– Încă una, zise Themis, zâmbind. După aceea, trebuie să mergem acasă.

– De ce? protestă copilul.

– Pentru că ne așteaptă Angelos, *agápi mou*.

Giorgos le arătă o ultimă scamatorie, iar Nikos avu voie să păstreze dama de cupă, care fusese cartea-cheie a zilei.

– Să ai grijă de ea, spuse Giorgos. Și să mi-o dai înapoi d-d-data viitoare când ne vedem.

Themis se uită la el. Giorgos îi zâmbea.

Când ajunseră acasă, Nikos povesti plin de entuziasm despre cele întâmplate, și-i arătă *kyríei* Koralis cartea de joc. Apoi, așa cum făceau adesea, se așezară cu toții în jurul radioului și ascultară o poveste spusă de „Mătușa Lena". Ca de obicei, bine-cunoscuta prezentatoare le citi copiilor cu o voce în care se amestecau magia și inocența, iar aceștia adormiră ușor, unul – în îmbrățișarea străbunicii, celălalt – ghemuit lângă Themis. Asta era cea mai liniștită oră a zilei.

În seara aceea, pe când băieții dormeau, Themis îi dezvălui bunicii că fusese cerută în căsătorie.

– *Mátia mou*, ce veste minunată! Te-a cerut bărbatul acela drăguț, Giorgos? Mă bucur atât de mult pentru tine, spuse ea, cu ochii în lacrimi.

– Mulțumesc, *yiayiá*, răspunse Themis. O să fie un tată minunat pentru băieții mei. A fost atât de bun cu Nikos...

– Mi-am dat seama, spuse bătrâna doamnă, zâmbind. Azi n-a vorbit de nimeni altcineva decât de *kýrios* Stavridis.

După o scurtă pauză, *kyría* Koralis adăugă:

– Poate că, într-o bună zi, o să aveți un copil împreună?

– Poate, spuse Themis. În momentul ăsta mi se pare un miracol că am găsit pe cineva care să-i iubească pe cei pe care-i am deja.

Nu-l auziră pe Thanasis intrând în apartament. De obicei ajungea acasă înainte ca băieții să meargă la culcare, însă în seara asta întârziase din pricina numărului mare de acte care căzuseră în sarcina lui.

– Sora ta se căsătorește! se repezi să-i spună *kyría* Koralis, plină de entuziasm, înainte ca Themis s-o poată tempera. Cu un bărbat foarte cumsecade, să știi!

Thanasis, care era un om flămând de afecțiune și care fusese privat chiar și de umbra vreunui sentiment de iubire, fu nevoit s-o felicite pe sora lui. Însă, deși o făcu, adevăratele lui gânduri și temeri se revărsară în cuvinte:

– Băieții... spuse el, cu amărăciune. O să-i iei pe băieți?

Themis simți o compătimire de necuprins față de fratele ei, care probabil că n-avea să aibă niciodată propriii copii.

– Sigur că nu, îl liniști ea. Nici măcar nu vreau să mă mut de aici...

– O să-mi fie dor de ei dacă vă mutați, spuse el aproape rugător.

Themis fu surprinsă ca fratele ei să-și exprime atât de deschis gândurile. Era cu totul neobișnuit ca el să manifeste altă emoție în afară de furie, și chiar și pe asta o scotea la suprafață mai rar în ultima vreme. În noaptea aceea, pe când stătea întinsă în pat gândindu-se la viitor, Themis își dădu seama că Angelos și Nikos îl acceptaseră pe unchiul lor într-un fel în care nimeni altcineva n-o mai făcuse. Reacționaseră doar inițial la vederea rănilor și a cicatricilor lui, însă el acum era pentru ei doar unchiul Thanasis. Vederile politice ale fratelui ei o enervau la fel de tare ca întotdeauna, însă afecțiunea lui pentru copii o ajutase să-l accepte așa cum era.

Themis se arătă de neclintit: trebuia neapărat ca ea și băieții să rămână în Patissia. Nu voia să-i părăsească pe bunica și pe Thanasis. Se găsi cu ușurință și o soluție. Apartamentul aflat cu un etaj mai jos, lângă cel al *kyríei* Papadimitriou, era gol de câțiva ani de zile. Proprietarul avea cinci copii adulți și nici unul nu dorea să locuiască acolo. Fiecare dintre cei doi fii ai lui Themis putea avea, așadar, propria cameră.

La rândul lui, Giorgos fu de acord ca aceea să fie casa lor. Singura lui dorință era s-o mulțumească pe femeia iubită. Apartamentul de la etajul doi deveni al lor cu un minimum de renovare. În scurt timp, fu decorat la fel ca cel de la etajul trei, cu

mobilă solidă, închisă la culoare, cu fețe de masă lucrate din dantelă și cu covoare tradiționale. *Kyría* Koralis stărui ca ei să ia masa de mahon, fiindcă ea și Thanasis n-aveau nevoie de ceva atât de mare, acum că rămăseseră doar ei doi. Totul fu pregătit pentru ca Themis și Giorgos să se mute de îndată ce se căsătoreau.

Nu exista nici un motiv pentru ca nunta să fie întârziată, în afară de faptul că Themis nu-i cunoștea încă pe cei din familia lui Giorgos: mai întâi pe tatăl lui, care era văduv, iar apoi pe surorile lui. Themis știa că ele nu erau de acord ca fratele lor să se căsătorească cu o femeie care avea deja copii. Giorgos le ignorase întrebările legate de tatăl celor doi băieți, ceea ce nu fusese greu, având în vedere că nici el nu știa mare lucru despre subiect.

– Themis e văduvă, le spusese el. Odată ce ne căsătorim, copiii o să devină ai mei.

La o lună de la cererea lui Giorgos, se stabili data căsătoriei. În timp ce se pregătea pentru eveniment, Themis se simți foarte norocoasă pentru faptul că întâlnise un asemenea bărbat bun și iubitor și pentru că urma ca fiii ei să aibă un tată cu care să crească. Băieții îl adorau, iar ea știa că el avea să fie tatăl potrivit. Bineînțeles că, la rându-i, îl iubea pe Giorgos și era mulțumită de afecțiunea și de siguranța pe care el li le oferea tuturor.

Într-o dimineață însorită de octombrie, familia porni către biserica din apropiere. Themis purta o rochie de mătase albastră-verzuie, cu mâneci trei sferturi, și o coroniță de trandafiri albi în păr. Giorgos avea un costum închis la culoare. Băieții, cu bucle lungi și rebele, purtau costume într-o nuanță de gri-argintiu și cămăși albe. Nikos nu voi să poarte jacheta, cu excepția momentului în care se făcură fotografiile.

Kyría Koralis le spusese tuturor că aceea era cea mai fericită zi din viața ei și îmbrăcase o rochie turcoaz ca s-o sărbătorească. Își aminti de ziua în care se căsătorise fiul ei; în dimineața nunții, el venise și-i plânsese în brațe. Știa că făcea o greșeală, fiindcă n-o iubea pe Eleftheria. Însă fusese prea târziu ca să oprească nunta, iar mama lui îl asigurase că, în timp, avea să-și iubească mireasa; îl încurajase spunându-i că era păcat să dea cu piciorul unei asemenea siguranțe financiare. Însă acum, privindu-și nepoata care strălucea de fericire și pe mirele elegant de lângă ea, știu că acel cuplu era foarte diferit de cel dintâi.

Thanasis primise să fie *koumbáros*, cavaler de onoare, un gest care o mișcă profund pe Themis. Fratele ei își îndeplini datoria cu sârguință și mândrie. Tatăl lui Giorgos, Andreas, fu mai bățos la început, însă îi făcu plăcere să stea de vorbă cu Thanasis și, în cele din urmă, se dădu pe brazdă. La fel făcu și unchiul Spiros. Veniră și surorile lui, împreună cu familiile lor (copiilor li se spusese să nu se uite

lung la Thanasis) și cu câțiva colegi de la oficiul de taxe. O invitară și pe *kyría* Papadimitriou, împreună cu sora ei. Nu primiră nici un răspuns la invitația pe care i-o trimiseseră Margaritei; Themis presupuse că nu ajunsese la ea.

După ceremonie, porniră pe jos până la o tavernă din Fokionos Negri. Unul dintre cumnații lui Giorgos era originar din Creta și cânta la liră. La miezul nopții, oaspeții începură să cânte. Lor li se alăturară și alți clienți ai tavernei, care începură să cânte și să danseze.

Imediat după nuntă, cei patru se mutară în noul apartament. Balconul lor era chiar sub cel al *kyríei* Koralis. Asta însemna că știau când anume își uda ea plantele, fiindcă apa picura peste plantele lor. O strigau ca s-o tachineze, apoi continuau să stea de vorbă. Băieții aveau voie să intre și să iasă în și din fosta lor locuință ca să se joace cu unchiul Thanasis, așa că-și petreceau o grămadă de timp alergând în sus și-n jos pe scări.

Giorgos începu procedura oficială de adopție a băieților. Pentru că tatăl lui lucrase în serviciul public, formalitățile fură grăbite cu ajutorul unui fost coleg. Giorgos n-o mai întrebă pe Themis nimic în legătură cu tatăl copiilor, socotind că ignoranța era un atu în acest caz. De îndată ce erau gata actele, adopția devenea un fapt împlinit, iar istoria putea fi rescrisă. În mod normal Themis n-ar fi fost de acord cu ștergerea trecutului, însă de data asta, în interesul copiilor ei, fu recunoscătoare pentru ceea ce i se oferea.

Într-una din primele seri pe care le petreceau împreună în noua lor casă, Themis și Giorgos mâncau la masa cea veche, în timp ce băieții dormeau. Începură să vorbească despre trecut și depănară poveștile pe care le evitaseră până atunci. Giorgos recunoscu că luptase alături de bărbați care se făleau cu trecutul lor de colaboraționiști.

– N-n-ne odihneam într-o seară, după un marș lung, iar veteranul ăla bătrân mi-a arătat ceva ce aproape că m-a făcut să vărs. În interiorul uniformei avea p-p-prinsă o insignă nazistă. Mi-a zis că o luase de la un ofițer german, către sfârșitul ocupației, la schimb cu niște *tsípouro*. Era mândru d-d-de ea, Themis, dar îți spun, m-a șocat să v-v-văd svastica de aproape și pe bărbatul ăla care lupta cu ea pe uniformă. Dar ce puteam face?

– Cu toții avem lucruri care ne fac să ne fie rușine de trecutul nostru, îl asigură Themis punându-și palma peste mâna lui. Încerc să nu mă gândesc la primul om pe care l-am omorât... cât de tânăr era... dacă nu cumva puteam să-l cruț...

Vocea i se sugrumă, iar Giorgos îi ghici tulburarea. Seara aceea n-avea să fie ultima în care să depene împreună astfel de amintiri.

Capitolul 22

În seara aniversării primului lor an de căsătorie, Giorgos îi dărui lui Themis un pachețel. O privi cum deznoda panglica roșie de satin, cum desfăcea hârtia de împachetat și cum deschidea cu grijă cutia de bijuterii. Themis găsi înăuntru un ceas, primul pe care îl avusese vreodată, iar Giorgos îl scoase și i-l puse la încheietură. Îi spuse, apoi, că în momentul în care o zărise în Fokionos Negri, simțise că timpul stătuse în loc.

– Am știut încă de atunci că mi-era dat să te iau de nevastă și să am grijă de tine.

Themis îl sărută.

– Îți mulțumesc, îi spuse ea. E foarte frumos.

Bărbatul ăsta era ca un *plátanos* (platanul ei) și se simți norocoasă că era ocrotită de umbra lui. Câteodată, atunci când privea fotografiile de la nuntă așezate pe bufet, se gândea că în viața ei se întâmplase un miracol.

Themis avea și ea ceva să-i spună soțului ei: era însărcinată cu primul lor copil.

– E cel mai frumos dar pe care mi l-ai fi putut face, spuse Giorgos, luând-o pe Themis în brațe.

Anna se născu în vara anului 1957, pe când se încheia semestrul. Angelos termina primul an de școală și era un elev deștept și silitor. Nikos, pe de altă parte, era rebel și nu voia să-și facă temele.

Băieții semănau fizic din ce în ce mai mult, iar lumea credea adesea că erau gemeni. Asemănările dintre ei se opreau însă aici; diferențele de temperament deveniseră din ce în ce mai mari.

Profesorii știau că Nikos era în stare să rezolve tot ceea ce i se cerea, însă alegea să n-o facă. Prefera să stea și să deseneze. Pe când ceilalți copii lucrau la științe sau la matematică, el acoperea paginile cărților cu mâzgălituri. Era la fel de necooperant și cu colegii lui de clasă, pe care îi provoca intenționat la ceartă. Dacă se întâmpla ca Angelos să zărească în curtea școlii vreo încăierare, știa de la bun început că frate-său se afla în mijlocul ei.

Pe măsură ce timpul trecea, în loc să depășească faza aceea, Nikos deveni și mai indisciplinat. Până când împlini vârsta de doisprezece ani, Themis ajunsese să fie chemată la școală în mod regulat.

Kyría Koralis venea adesea în apartamentul de jos, ca s-o ajute cu copiii. Era acolo și într-una din zilele în care Themis se întoarse de la o întâlnire cu profesorul lui Nikos.

– E un rebel, spuse Themis. Nu cred că o să putem schimba vreodată lucrul ăsta.

– Spui asta cu mândrie, observă *kyría* Koralis. Însă un copil are nevoie să se integreze...

– Poate că exact asta e problema, *yiayiá*, răspunse Themis. Nu vrea să se integreze. Cât a fost mic, a petrecut atât timp fiind disciplinat, încât acum reacționează împotriva disciplinei.

– Și dai vina pe *paidópoli*?

– L-au obligat să se îmbrace în uniformă de la o vârstă foarte fragedă.

– Crezi că de asta urăște și acum să facă ceea ce i se cere?

– Detestă orice formă de înregimentare.

Thanasis era și el în camera băieților, aranjând un joc cu soldați împreună cu ei. Auzi conversația și apăru la ușă șchiopătând, apoi se așeză lângă ele.

– E important să se străduiască, șopti el. Altfel o să ajungă ca Panos sau ca tatăl lui, oricine o fi fiind.

– Thanasis! Nu spune asta! Pentru Dumnezeu, *nu* spune asta, îl conjură Themis, îngrozită la gândul că băiatul ar fi putut să audă.

Calmă, ca de obicei, *kyría* Koralis își certă nepotul:

– Thanasis, Giorgos e acum tatăl băiatului. Te rog să nu mai vorbești despre lucrurile astea, continuă ea.

Acele lucruri. Iată cuvintele pe care *kyría* Koralis le folosea ca să se refere la lungi perioade din trecut: anii declinului nurorii ei, plecarea fiului, ocupația, războiul civil, moartea lui Panos, încarcerarea lui Themis. Toate intrau în categoria „acelor lucruri" și nu-i plăcea să se aducă vorba despre ele.

– Nu te teme, *yiayiá*, spuse Thanasis, bătând-o ușor pe mână pe bunica lui. E un secret pe care îl știm noi trei și nu e în interesul nimănui să știe cineva mai multe. Era doar un gând al meu, acela că se poate ca Nikos să fi moștenit o trăsătură negativă de la tatăl lui.

– Thanasis!

Themis își ridica vocea foarte rar, însă Thanasis putea s-o provoace, încă.

– *Agápi mou*, o rugă *kyría* Koralis. Îi trezești pe cei mici!

Anna, care avea trei ani, și bebelușul Andreas dormeau în camera alăturată.

*

Themis înțelegea că fratele ei simțise nevoia să-și exercite puterea prin cuvinte, ca să compenseze slăbiciunea și epuizarea corpului. Vorba era singura abilitate nealterată pe care o mai avea, și era în stare s-o folosească în chip nemilos. Themis

știa și că el spusese adevărul atunci când recunoscuse că nu era în interesul nimănui ca să cunoască cineva trecutul ei. De altfel, acel stigmat i-ar fi afectat și lui reputația.

Themis rămase în continuare pe gânduri. Se întrebă dacă nu cumva Thanasis avusese dreptate. Poate că era adevărat că Nikos moștenise acea tendință de a se revolta, probabil că de la mamă, nu de la tată. Din anumite puncte de vedere, tatăl lui fusese conformistul. Aliki avusese o temeritate care o dusese la moarte și o încăpățânare care o împiedicase să semneze acea *dílosi*.

– Poate că e din cauza timpului petrecut la *paidópoli*, spuse *kyría* Koralis cu glas hotărât. Să disciplinezi niște copii atât de mici, să-i pui pe toți să doarmă câte cincizeci într-o cameră, fără afecțiune, fără iubirea mamei...

– N-avem de unde să știm ce resorturi se află cu adevărat în spatele comportamentului lui, spuse Themis.

– Și poate că n-o să aflăm niciodată, răspunse bătrâna doamnă. Crezi că e gelos din cauza bebelușului?

– Nu știu. Tot ce contează acum e să-l ajutăm să termine școala.

Themis și Giorgos continuau să facă tot ceea ce puteau pentru Nikos. El se purta frumos acasă, se juca, vesel, cu Angelos și se culca pe podea ca s-o distreze pe sora lui cea mică, prefăcându-se că era un leu adormit, care se trezea și răgea pe nepusă masă, făcând-o pe fetiță să strige și să se ascundă într-un colț. Continua să fie captivat de scamatoriile lui Giorgos și începuse deja să învețe vreo câteva dintre cele mai simple. Jocul crease o legătură importantă între tată și fiu. Nikos petrecea câteva ore pe zi exersând acele mișcări rapide, invizibile pentru ochiul privitorului de rând.

Într-una din zile, Giorgos aduse acasă un pick-up nou, pe care îl urcă cu greu la etaj. Themis avea îndoieli în legătură cu piesa aceea greoaie de mobilier, care ocupa mult spațiu, însă în ziua următoare, când Giorgos completă achiziția cu un număr de douăsprezece discuri, ea își schimbă părerea. Soțul ei cumpărase câteva plăci de muzică ușoară, la care se adăuga faimosul *Epitáfios*, pe muzică de Mikis Theodorakis, cântat de Nana Mouskouri. Themis de abia aștepta să-l asculte.

– Nu cumva a fost trimis în exil? întrebă Nikos, care nu știa nimic despre compozitor în afara acestui lucru.

Mama lui nu răspunse. Știa că Nikos n-avea nici o idee despre sensul cuvântului. Îi plăcea doar cum suna.

Themis se gândea adesea la Makronisos. Nu-l văzuse pe Theodorakis cât timp fusese prizonieră pe insulă, însă se întreba dacă nu cumva Tasos Makris îl întâlnise. Poate că-i fusese chiar torționar. De fiecare dată când Themis se gândea

la tatăl băieților, sufletul i se înnegura. Amintirea momentelor tandre în care făcuseră dragoste sub stele se risipise de multă vreme. Îi rămăsese în minte doar imaginea ochilor lipsiți de expresie, pironiți asupra ei, la acea ultimă întâlnire.

Exersarea repetitivă a mișcărilor pentru scamatorii îl ajuta pe Nikos să-și consume energia și părea să-l liniștească. De fiecare dată când era pregătit să prezinte un truc nou, mergea sus și i-l arăta mai întâi lui Thanasis. Unchiul își arăta întotdeauna admirația sinceră față de abilitățile copilului.

Legătura dintre cei doi era un mister pentru toată lumea. Themis știa că anumite lucruri puteau sfida logica și înțelegerea. Prietenia dintre fiul unei comuniste și bărbatul care-și închinase viața persecutării celor de stânga nu făcea decât să confirme acest fapt. Nikos era cel care-i tăia întotdeauna mâncarea în farfurie lui Thanasis, îi ridica bastonul dacă îl scăpa sau îi cumpăra ziarul dacă unchiul lui uita s-o facă.

Era de netăgăduit că aveau o trăsătură comună: furia. Probabil că o recunoscuseră unul în celălalt.

*

Odată cu intrarea în adolescență, lui Nikos i se accentuă tendința de a fi în contradicție cu ceilalți. Puțin înainte ca el să împlinească șaisprezece ani, Nikos și directorul școlii își spuseră la revedere în mod politicos. Plăcerea fu reciprocă, mai ales după ce se descoperi că darul de despărțire pe care Nikos i-l făcuse școlii fusese o serie de caricaturi desenate în mărime naturală pe pereții pisoarului, ale profesorilor care îi displăceau cel mai mult autorului.

Pentru aniversarea zilei lui de naștere, care fu sărbătorită la câteva zile după aceea, familia organiză o cină. *Kyría* Koralis și Thanasis veniră și ei să se așeze alături de ceilalți în jurul mesei vechi și știrbite.

Luând și ea loc la masă, în cele din urmă, Themis aruncă o privire în jur. Familia ei părea să fie îndeajuns de unită. Nimeni nu cunoștea complexitatea țelor aflate în fundal; de altfel, copiii se asemănau fizic îndeajuns de mult încât să nu se poată bănui că mama și tatăl nu erau aceiași pentru fiecare dintre ei. Nikos, care se făcuse și mai frumos odată cu intrarea în adolescență, ședea în capul mesei, iar unchiul Thanasis era așezat lângă el, ca de obicei. Angelos arăta în continuare ca Nikos, însă era mai îndesat; el stătea așezat între Anna, nemaipomenit de frumoasă, cu părul blond și buzele pline, și Andreas, care avea ochi căprui, mari și expresivi. *Kyría* Koralis, la cei nouăzeci și trei de ani ai ei, ședea ținându-l în poală pe cel mai tânăr membru al familiei. Spiros se născuse cu câteva săptămâni mai

devreme. Bătrâna doamnă făcuse tortul de mere, preferatul lui Nikos, iar Themis gătise restul bucatelor.

În ciuda preocupărilor și a rezultatelor școlare diferite pe care le aveau, Nikos și Angelos se înțelegeau bine; glumiră unul cu celălalt pe toată durata cinei. Themis se minună că, deși gălăgioasă, seara era totuși armonioasă, o combinație care n-ar fi fost posibilă la acea masă pe când ea avea șaisprezece ani.

Nikos nu părea un copil foarte ambițios, iar Themis și Giorgos erau îngrijorați în legătură cu viitorul lui, având în vedere că terminase școala. Își petrecea cea mai mare parte a timpului în cameră, desenând, și le spusese părinților că voia să devină artist.

– Asta nu e o slujbă adevărată, bombănise Giorgos.

– Hai să-i dăm un pic de timp, îl rugase Themis.

La scurtă vreme după aceea, de parcă ar fi vrut să arate cât de tare se deosebea de Nikos, Angelos anunță că voia să meargă la universitate. Felul în care studia îi aducea lui Themis aminte de ea însăși, de modul în care își petrecea fiecare după-amiază scriind eseuri pentru școală, împreună cu Fotini. Toată lumea spunea că Angelos avea mintea lui taică-său, ceea ce pe mamă o amuza, dar o și enerva.

Giorgos fusese promovat și conducea un departament al biroului central de taxe, talentul lui extraordinar de a lucra cu cifrele fiind mai mult decât de ajuns ca să compenseze stângăcia din relațiile sociale. Copiii erau cu toții bine hrăniți și îmbrăcați, iar familia nu ducea lipsă de nimic.

În cei cincisprezece ani de când fusese eliberată, Themis încercase să nu mai urmărească îndeaproape ceea ce se întâmpla în parlament. Se asigura că nu se afla niciodată în centrul orașului atunci când avea loc vreo demonstrație. Citea ziarele doar din când în când și evita să asculte radioul. Prin contrast, urmărise, de îndată ce se lansa, fiecare film în care apărea Aliki Vougiouklaki. Themis mergea la cinematograf și-i lăsa pe cei mici în grija bunicii ei. Era îndrăgostită de caracterul exuberant și independent al actriței, precum și de numele ei, pe care-l socotea a fi un ecou atrăgător al numelui prietenei de demult.

La rândul lui, Giorgos păstra față de politică o poziție la fel de neutră. Nu avusese convingeri puternice nici pe când era mai tânăr (timpul petrecut pe front se datorase încorporării obligatorii). După ce tatăl lui murise, nu se mai simțise obligat să murmure lozinci anticomuniste, așa cum o făcuse de dragul tatălui.

Dacă, atunci când stăteau la masă, apărea în discuție o temă politică importantă, Themis îndrepta cu dibăcie conversația către subiecte neutre. O făcea cu atâta iscusință încât nimeni nu băga de seamă. Amintirea furiei care se dezlănțuise atât de des în jurul aceleiași mese, în urmă cu ani și ani, încă o bântuia

pe Themis. Se simțea de parcă ar fi stat în calea unui cal aflat în galop și ar fi trebuit să se ferească de lovitura copitelor lui cu orice preț. Nu putea să riște o reeditare a încăierărilor care se întâmplaseră cu o generație în urmă – un pumn care lovea masa, un pahar care crăpa pentru că era trântit cu sete, voci ridicate. Asemenea gesturi se transformaseră atunci în violență pură, asmuțind un frate împotriva celuilalt. Ele îi distruseseră nu doar familia apropiată, ci și o întreagă țară.

Nepăsătoare la fricile și dorințele lui Themis, politica era în continuare o constantă aflată în dezbatere în societatea greacă. În mai puțin de zece ani avuseseră loc cinci runde de alegeri parlamentare. Themis fusese foarte încântată în 1956, când femeile primiseră dreptul de a vota, însă frecvența alegerilor desfășurate de atunci încolo era mai degrabă un semn de instabilitate. Pentru Themis, mersul la vot ajunsese mai degrabă o sursă de tulburare decât plăcere. Nici acum nu i se părea că sistemul asigura imparțialitatea sau rezultatele la care ea sperase.

Copiii, începând cu Nikos și terminând cu Spiros, n-aveau nici cea mai mică idee că mama lor ar fi putut fi interesată și de altceva în afară de bunăstarea odraslelor. Acest interes se manifesta în dorința ei de a-i hrăni și de a-i îmbrăca în haine curate la școală. Nu de puține ori, frații fuseseră tachinați pentru că pantofii lor erau perfect lustruiți. Nici unul nu se întrebase dacă ea avusese vreo altă ambiție sau dacă făcuse și altceva în viață. În acea perioadă, Themis avea grijă de nonagenara *kyría* Koralis și gătea și pentru Thanasis. *Gemistá* și *spanakórizo* ieșeau acum din bucătăria lui Themis.

Themis și Giorgos erau părinți buni pentru toți copiii lor. Cu toții aveau prieteni ai căror tați îi băteau cu cureaua sau mame care îi cicăleau și îi certau. În secret, copiii Stavridis erau mândri că în familia lor nu se întâmplau asemenea lucruri.

Nici unul dintre cei trei copii mai mici n-avea părul creț al celor doi mai mari, iar ei își închipuiau că Giorgos, care chelea, avusese bucle bogate pe când era copil. Micuța Anna era leită Margarita. Themis îl privea cu un amestec de durere și de bucurie pe Andreas crescând și devenind din ce în ce mai asemănător cu Panos. Spiros era o copie la indigo a lui Giorgos.

În primăvara lui 1967 se pregăteau noi alegeri parlamentare pentru luna mai. Ca de obicei, Themis plănuia să țină politica departe de discuțiile pe care le aveau la masă, însă, în secret, era încântată fiindcă auzise că un partid de stânga ceva mai radical ar fi avut șanse să ajungă la putere. Conversația alunecă înspre o discuție despre acel nou partid, iar Nikos și Angelos începură să se certe. Nikos avea

optsprezece ani și era în favoarea stângii mult mai mult decât Angelos. Atunci când Nikos îi pomeni pe naziști, spunând că îi ura pe toți nemții și că țara lor avea o datorie uriașă față de Grecia, Themis se gândi că era timpul să le reamintească de faptul că mătușa lor trăia în Germania de foarte mulți ani. Voia să-i facă să înțeleagă că nu trebuia să aibă prejudecăți față de toți locuitorii unei țări.

– Margarita? Cine e Margarita? întrebă Andreas, intrigat de acel nume nou.

Themis căută o fotografie veche a ei, în care apărea împreună cu cei trei frați, ca să le-o arate tuturor. Chiar și Angelos și Nikos aveau o idee foarte vagă despre copilăria mamei lor. Themis le spuse că Panos murise în timpul războiului, iar ei se gândiră cu toții că asta se întâmplase pe timpul ocupației, așa că nu mai puseră alte întrebări. Cea mai lungă conversație fu despre unchiul Thanasis. Nu le venea să creadă că adolescentul surprinzător de frumos din fotografie era chiar unchiul lor; fură șocați de istorisirea celor întâmplate, fiindcă crezuseră că fusese desfigurat din pricina unui accident. Auziseră povești despre evenimentele din decembrie 1944, însă nu realizau cât de direct le influențaseră familia. Între fotografii se afla și una de la nunta părinților lui Themis, iar ea se folosi de prilej ca să le spună că mama ei murise cu mult timp în urmă și că tatăl ei plecase să locuiască în America, pierzând legătura cu familia din Grecia.

După cină, Themis și Giorgos ieșiră pe balcon. Era o seară caldă de aprilie, chiar înaintea Săptămânii Luminate, iar copacii începuseră să înfrunzească. În aer se simțea dulceața primăverii. Hainele se uscau acum mai repede, iar Themis nu avusese nevoie de palton în ziua aceea. Băieții mari ieșiseră afară; cei mici se duseseră sus, la unchiul lor. Thanasis își cumpărase televizor, și Themis nu avea nimic împotrivă ca nepoții lui să-l viziteze și să vadă câte un film, dacă își terminaseră de făcut lecțiile.

Cei doi soți stăteau tăcuți, ascultând izbucnirile sporadice de muzică și de râsete de la etajul de sus. Simțeau că multe dintre lucrurile din viața lor se așezaseră, așa că se priviră cu mulțumire unul pe celălalt.

Însă în dimineața următoare, totul se schimbă.

Giorgos asculta întotdeauna radioul atunci când se bărbierea. Știu imediat că în ziua aceea se întâmplase ceva rău. În loc de muzică, se difuzau anunțuri încontinuu. Imediat după miezul nopții, pe când orașul era adormit, un grup de colonei de armată dăduseră o lovitură de stat.

Fură cu toții șocați. Nu existaseră semne care să prevestească asemenea evenimente dramatice. Conducerea Greciei fusese preluată de armată, fără vărsare de sânge, și toate canalele de comunicare cu restul lumii fuseseră tăiate.

De-a lungul întregii zile, cei șapte membri ai familiei șezură, îngrijorați, în jurul radioului, așteptând întreruperea marșurilor militare și difuzarea anunțurilor către populație. Preluarea puterii se săvârșise cu eficiență brutală, iar acum grecii ascultau relatări despre desfășurarea evenimentelor. Tancurile încercuiseră palatul și clădirile ministeriale. Fusese numit un nou prim-ministru. Drumurile erau blocate, deci n-avea nici un rost ca oamenii să iasă din case. Școlile și universitățile fuseseră închise. Nu se puteau lua bani de la bănci.

– Când te gândești că aveam alegeri luna viitoare, se supără Nikos, care era încă prea tânăr ca să voteze, însă care ținea ca un anumit partid să ajungă la guvernare. De asta au și făcut ce-au făcut, continuă el, furios. Se temeau că stânga avea să ajungă la putere.

– Dar ce se întâmplă cu regele? întrebă Andreas. N-o să ne salveze el?

– Oamenii spun că e la Tatoi, *mátia mou*, îi răspunse Giorgos, blând. Sunt sigur că regele o să dea o mână de ajutor pentru ca lucrurile să revină la normal.

Se spunea că regele Constantine și familia, inclusiv mama lui, regina Frederika, se aflau la reședința lor de la țară, din afara Atenei. Monarhia juca pe atunci un rol mai degrabă simbolic, însă mulți dintre greci voiau să scape de acea instituție anacronică.

Themis ridică din sprâncene și-l săgetă, dezaprobatoare, cu privirea pe soțul ei.

– Probabil că regele e chiar unul dintre vinovați, murmură ea.

– Themis! o certă soțul ei. N-ai de unde să știi asta.

Părerile lor despre monarhie erau foarte diferite. Themis o detesta în continuare pe „nemțoaică" și bănuia că familia acesteia era interesată să susțină o dictatură militară. Regele dădea impresia că-i susținea pe colonei. Sau, cel puțin, nu li se împotrivise fățiș.

– N-are importanță ce spui. Regina Frederika...

– Themis! Discuțiile astea nu ne folosesc la nimic.

După câteva zile, Themis își luă inima-n dinți și merse să vadă ce era în magazine. Ajungând la brutăria de la care cumpărase vreme de zeci de ani, fu șocată să găsească un anunț pe ușa magazinului: *Închis până la o dată neprecizată.*

Themis își aminti cum *kyría* Sotiriou îi șoptise condoleanțe pentru Panos în acea zi, după întoarcerea ei de pe insula Trikeri, cum o privise cu milă și tristețe pe când punea mărunțișul pe tejghea. Înțelesese încă de pe atunci că soția brutarului nu i-ar fi vorbit atât de blând și cu atâta simpatie dacă n-ar fi avut același crez politic ca și ea.

Un comentariu făcut întâmplător, cu câțiva ani în urmă, îi dezvăluise lui Themis faptul că brutarul și soția lui votaseră cu partidul de centru-stânga (așa

cum făcuse și ea). Auzise zvonuri cum că fratele femeii murise pe insula Makronisos.

Asta fusese de ajuns ca să-i transforme în suspecți, iar Themis presupuse că amândoi fuseseră reținuți de noul regim.

În următoarele zile, instrucțiunile venite din partea noului guvern le interziceau băieților să aibă părul lung, iar fetelor, să poarte fuste scurte. Andreas se înfurie atunci când fu dus la tuns și se enervă și mai tare să afle că devenise obligatoriu ca toți copiii să meargă la biserică în zilele de duminică.

Câțiva dintre profesorii de la școala copiilor fuseseră reținuți de poliție, și nimeni nu făcu nici un efort ca să ascundă motivele. Justificarea arestării lor fusese făcută publică: aceștia erau „elemente subversive, care trebuiau oprite să contamineze mințile tinere", sau cel puțin așa scria pe anunțul lipit la intrarea în școală.

În jurul orei patru dimineața, la câteva zile de la întoarcerea copiilor la școală, auziră bătăi puternice în ușă. Veneau de la etajul de jos, însă erau atât de stăruitoare încât îi treziră pe toți ai casei.

Deși Themis se împotrivi, Giorgos întredeschise puțin ușa de la intrare. Auzi vocea vecinului, care era avocat, și vocea stridentă a soției lui. Nu se înțelegea ce spunea, însă se putea ghici faptul că femeia se ruga de agresori.

– Îl arestează pe avocat! spuse Giorgos, închizând ușa cu grijă.

Themis trecu iute prin camera de zi și se strecură în balcon, ca să vadă ce se întâmpla. O dubă de poliție era parcată jos, în piață. Themis văzu că vecinul lor nu fusese singurul escortat afară din casă. Doi soți mai în vârstă, din apartamentul de vizavi, erau suiți și ei în dubă, alături de alți doi oameni, dintr-un alt bloc, pe care Themis nu-i cunoștea. Ascunsă în spatele lămâilor, Themis privi totul fără să fie văzută, iar inima îi bătu cu putere. Cu dosarul ei, știa că s-ar fi putut afla oricând printre cei arestați. De atunci înainte, fiecare pas care se auzea pe scară și fiecare bătaie în ușă o făceau să tremure.

Regele aprobă public lovitura de stat, declarând că instituțiile democratice fuseseră subminate și că interesul cetățenilor avusese de suferit. El susținea ideea că noul guvern căuta o reîntoarcere la democrație.

Declarația regelui o înfioră pe Themis. Aflase că autoritățile arestaseră atât de mulți oameni, încât fuseseră nevoite să-i ducă pe un stadion de fotbal. Nu exista nici un alt loc îndeajuns de mare încât să-i cuprindă pe toți. Câțiva dintre ei fuseseră deja trimiși la închisorile din insule.

– Nu ți-am spus eu? Sunt niște trădători! Monarhia *nu* e de partea oamenilor. S-a dat de partea armatei. Alături de dictatură. Și asta, doar pentru că tuturor le e

frică de adevărata democrație, de posibilitatea ca la putere să vină un guvern de stânga. Și știi de ce se întâmplă asta?

– Te r-r-rog, Themis, o imploră Giorgos, căruia nu-i plăcea să-și vadă soția răscolită de furie.

Ea nu se putu stăpâni și ieși din apartament, ca să se răcorească. În hol se întâlni cu Thanasis, însă trecu pe lângă el fără să-i vorbească.

– Themis! îl auzi strigând, în timp ce ușa de la intrare se închidea în urma ei. Știa cum vedea el lucrurile și n-avea chef să-l asculte acum. Avea nevoie să respire aer curat.

Băncile din piață erau ocupate. Câțiva băieți loveau o minge, iar o femeie își plimba câinele. Totul părea atât de pașnic, însă nimic nu putea fi mai departe de adevăr.

Themis trebuia să rămână calmă, de dragul familiei ei. Se duse la o brutărie la care nu mai fusese înainte și cumpără o pâine pentru cină. Mai erau încă două zile până în Vinerea Mare, iar brutăria vindea *tsouréki*, cozonacul dulce, de Paște. Cumpără unul și rupse o bucată de colț. Dulceața îmbucăturii o alină pentru o clipă.

În drum spre casă, trecu pe lângă biserica Sfântului Andrei. Era plină de oameni și vocea cântată a preotului se auzea până în stradă. Până și Themis, care nu mai intrase într-o biserică de ani de zile, se opri ca să se bucure de un moment de calm.

Următorul sunet pe care îl auzi fu foarte diferit de cântecul liturgic. Pe când deschise ușa de la apartament, auzul îi fu invadat de o voce masculină stridentă. Radioul era deschis, iar vocea descria țara ca pe o „persoană bolnavă", legată în chingi de o masă de operație:

Dacă pacientul nu ar fi legat cum se cuvine, guvernul nu ar putea fi sigur că poate vindeca boala.

Îi văzu pe Giorgos și pe Angelos șezând aproape de radio. Themis rămase în picioare, ascultând. Fiecare frază o șoca din ce în ce mai tare.

Țelul noului guvern este pregătirea socială a țării... Comunismul se află în conflict cu civilizația noastră creștin-elenistică. Cei pe care îi considerăm comuniști vor fi testați de comitete de siguranță... Cinci mii au fost deja arestați.

– Închideți, vă rog, radioul, spuse Themis cu glas tremurător. Nu vreau să aud așa ceva.

– Acela era liderul grupului care a dat lovitura de stat, colonelul Papadopoulos, spuse Giorgos cu glas scăzut.

Themis se simțea de parcă îi curgea prin vene apă rece ca gheața. Stânga era persecutată din nou. O parte dintre politicieni erau în închisoare, chiar și fostul prim-ministru era ținut într-un spital militar.

Giorgos încercă să-i spună ceva care s-o liniștească, însă Themis nu-i răspunse. Traversă încăperea, puse pâinea pe masa din bucătărie și începu să pregătească cina. Pentru prima oară în ultimii zece ani, simțea că-i era frică.

O oră mai târziu, duse mâncare în apartamentul de sus, pentru bunica ei și pentru Thanasis, însă nu voi să discute cu fratele ei despre părțile bune și părțile rele ale loviturii de stat. Pentru ea, cele petrecute erau total nejustificate.

Pe parcursul sărbătorilor de Paște din zilele următoare, regele luă parte la slujba de Înviere alături de liderii militari. Themis nu se duse la biserică, însă cei trei copii mai mici îi însoțiră pe Giorgos, Thanasis și pe străbunica lor. În acele zile n-aveai cum să nu spui „Hristos a înviat" și „Adevărat a înviat". Statul și Biserica păreau că deveniseră unul și același lucru. Themis se prefăcu că o durea capul și rămase închisă în cameră, cu obloanele trase, până când familia ei se întoarse acasă.

Noul regim emitea în mod constant decrete, care începeau întotdeauna cu: *Noi decidem și noi cerem*. Coloneii confiscară tema Învierii pentru ei înșiși. *Hellas*[41] *a renăscut!* deveni refrenul auzit în permanență la radio.

Themis fu cutremurată până în adâncul ființei ei de viteza cu care avusese loc lovitura de stat. Alegerile care ar fi trebuit să vină promiseseră dreptatea socială pentru care și ea luptase în urmă cu aproape douăzeci de ani. Acum, dintr-odată, libertatea de exprimare a vederilor politice fusese înlăturată, iar opoziția fusese zdrobită.

În zilele care urmară, Themis nu reuși să deschidă ziarul. La rândul lui, Nikos găsea că presa de dreapta era imposibil de suportat.

– Uite! mormăia el. Uită-te la asta!

– Încearcă să nu mai fii atât de mânios, Nikos, îi spuse tatăl lui. Trebuie să citim undeva despre ceea ce se întâmplă.

– Dar fii atent aici! Uită-te la fotografia lui Papadopoulos, uite-l cum rânjește! Ceva e în neregulă cu ziarul, asta-i clar. Nu există nici urmă de critică față de cele care se petrec acum.

Themis, care punea masa, aruncă o privire pe prima pagină. Văzu că Nikos avea dreptate, însă, în același timp, voia să evite o dispută între tată și fiu.

În ziua următoare, ziarul nici măcar nu mai apăru.

– Am avut dreptate, spuse Nikos cu o notă de triumf în voce. A fost cenzurat!

Patroana ziarului îl închisese în semn de protest.

– O femeie curajoasă, fu de părere Themis.

– Cel puțin cineva opune rezistență, spuse Nikos. Am avut parte de suficientă apatie. Sper să mai urmeze și alte acțiuni asemănătoare.

Themis simți cum angoasa făcea să i se strângă stomacul.

Partidele politice fură în curând desființate, libertatea presei fu abolită, mai mulți jurnaliști străini fură expulzați. Arestarea lui Andreas Papandreou, fiul fostului prim-ministru, declanșă un protest imens; începură să circule zvonuri despre torturarea extremă a dizidenților.

– Crezi că o să fie război? o întrebă Anna pe mama ei.

– Nu, draga mea, sunt sigură că n-o să fie, spuse Themis, fără să creadă ceea ce spunea.

Fără *Kathimerini*[42], depindeau acum de alte ziare ca să se informeze. Acestea relataseră despre vizita brigadierului Pattakos (una dintre figurile din conducerea juntei[43]) pe insula Yiaros, unde erau ținuți șase mii de prizonieri. Pattakos anunțase că urma ca mulți dintre ei să fie eliberați în curând.

O să cred asta numai atunci când o să văd că se întâmplă, se gândi Themis. *Și cum o să știe lumea dacă o să fie eliberați sau nu? Oamenii ăștia spun așa niște minciuni...*

Câteva zile mai târziu, fu publicată o listă cu numele a mai mult de două mii de deținuți, printre care se aflau sindicaliști, medici, jurnaliști și artiști.

– Până și Ritsos e pe listă! exclamă ea. Un poet atât de blând!

– Ei bine, dreapta nu crede că e atât de blând, îi reaminti Nikos. Scrisul lui e suficient de periculos și, de altfel, e interzis de zeci de ani.

– E adevărat, *agápi mou*, spuse Themis. Dar ăsta nu e un motiv ca să-l închidă.

În cea de-a doua săptămână a lunii mai, Andreas Papandreou fu învinuit în mod oficial de conspirație pentru comiterea de acte de trădare. El și tatăl său fură acuzați de complot pentru răsturnarea monarhiei.

Trecuseră doar câteva săptămâni de la lovitura de stat. Viața de zi cu zi reveni la un soi de normalitate bizară. În ceea ce o privea pe Themis, evenimentele politice se întâmplaseră mult prea repede; se frământa la gândul că nu avusese loc aproape nici un act de rezistență la adresa dictaturii instaurate. În același timp, se bucura că se putea duce în continuare la magazine și că putea să gătească pentru familia ei, iar copiii mergeau din nou la școală.

– Oare ce se întâmplă cu mine? se întrebă cu voce tare într-o zi, în timp ce-și încheia bluza, privindu-și în oglindă rochia verde, de casă, și băgând de seamă că talia i se îngroșase, iar părul îi albea. Am devenit delăsătoare?

Se simți dezamăgită de ea însăși, dar apoi își dădu dintr-odată seama că încă exista destulă pasiune înlăuntrul ei.

– Dacă nu mi-ar păsa de politică, îi spuse lui Giorgos, ar trebui doar să ud plantele și să mă bucur de aerul de vară minunat. Dar nu pot suporta ceea ce se întâmplă. E atât de nedrept!

Giorgos încerca s-o liniștească. Câteodată, ascundea ziarul dacă credea că vreo imagine ar fi putut-o provoca. Făcuse asta și zilele trecute, când fusese publicată o fotografie cu Frederika, prezentă la înscăunarea noului cap al Bisericii Greciei.

– Familia regală *și* Biserica își dau mâna cu coloneii, spusese Nikos cu mânie. De ce fac asta?

Erau cu toții așezați în jurul mesei. Se uitaseră unul la altul, însă nimeni nu avusese nici un răspuns.

Vreme de câteva luni, lucrurile continuară să arate neschimbate la suprafață, însă în decembrie, regele Constantine încercă să înlăture junta de la putere. El adună, în nordul țării, trupele care îi erau loiale, apoi pretinse că flota navală și cea aeriană erau de partea lui.

– E război civil, spuse Giorgos în timp ce ascultau cu toții radioul. Trupele sunt gata să se lupte între ele.

Lui Themis îi fu greu să decidă care dintre părțile combatante era mai demnă de dispreț. N-avea să fie de partea nici uneia, și spera ca nici copiii ei să n-o facă.

Însă noua criză trecu. Liderul juntei, colonelul Papadopoulos, acționă rapid și dejucă acțiunea regelui. În câteva zile, familia regală era forțată să zboare la Roma, în exil.

Giorgos nu mai ascundea acum ziarul atunci când publica fotografii cu membrii familiei regale îmbrăcați în blănuri și purtând bijuterii. Themis nu simțea nici un pic de milă față de ei. Dimpotrivă, o încerca un sentiment de satisfacție fiindcă erau puși în situația de a fi departe de casă și de a nu se putea întoarce. Acest lucru li se întâmplase, în trecut, atâtor greci, și continua să li se întâmple chiar și acum.

– L-au eliberat pe Andreas Papandreou! o anunțase Giorgos într-o zi, intrând în apartament.

Dacă exista vreo cât de mică veste bună, Giorgos îi dădea imediat de știre soției lui. De data asta fluturase ziarul, plin de entuziasm.

– E foarte bine, spusese Themis, dar încă sunt atâția oameni închiși... ce se întâmplă cu ceilalți prizonieri? întrebase ea. Theodorakis? Ritsos?

Compozitorul și poetul erau, amândoi, adorați de cei de stânga, dar disprețuiți de suporterii juntei.

– N-avem nimic de sărbătorit până când ei doi – și toți cei asemenea lor – nu sunt liberi, spusese ea, hotărâtă.

Giorgos oftă în tăcere. Tânjea ca soția lui să fie mulțumită. Asta era singura lui dorință în viață. Junta era acum bine ancorată la putere și majoritatea oamenilor, cu excepția celor arestați sau persecutați, își vedeau de treburile lor.

În anii care urmară, Themis, la fel ca mulți alții, își păstră opiniile politice ascunse. În acea perioadă de dictatură, părerile ei se dovedeau a fi la fel de inutile ca și inul și dantelele lucrate de *kyría* Koralis pentru zestrea ei; erau ținute la sertar.

În ciuda pumnului de fier cu care coloneii făceau politică, economia țării continua să se dezvolte, iar condițiile de trai se îmbunătățiseră pentru majoritatea oamenilor. Supermarketurile erau bine aprovizionate, iar zilele de foamete deveniseră o amintire îndepărtată. Junta opera o represiune eficientă și ascunsă, care uneori era atât de subtilă încât făcea să fie greu să protestezi. În afara țării existau critici vehemente la adresa regimului, însă Themis credea că în țară nimeni nu putea face nimic – nici ea, nici cei asemenea ei.

La aproape un an și jumătate de la preluarea puterii de către colonei, *kyría* Koralis muri în somn. Avea nouăzeci și șapte de ani. În ultimele zile de viață, îi spusese lui Themis că misiunea ei fusese îndeplinită. În anii din urmă, rolurile lor se inversaseră. Venise rândul lui Themis s-o îngrijească, plină de dragoste. Lunga viață a bunicii fusese luminată de bucuria de a-și vedea nepoții, iar mai târziu – strănepoții. *Kyría* Koralis privise tristețea și pierderea ca „părți din țesătura complexă a vieții", după cum îi descrisese odată lui Themis felul în care vedea ea lucrurile. Murise fără să sufere. Nu se plânsese niciodată de lipsuri, însă știuse să se bucure de momentele în care avusese destul. Fuseseră puțini oameni la înmormântare. Pavlos nu putuse fi contactat, iar toți prietenii bătrânei doamne erau deja morți.

Copiii cei mici fură de neconsolat, însă Themis îi asigură că străbunica lor trăise până la o vârstă la care puțini sperau să ajungă și că avea să continue să-i iubească de acolo, din locul în care se afla acum. Toți cei opt membri ai familiei aprinseră lumânări în amintirea ei și scăldară bisericuța Sfântului Andrei într-o baie de lumină aurie.

După moartea *kyríei* Koralis, Thanasis rămase singur, însă orele lui de solitudine nu erau niciodată grele, fiindcă nepoții îl vizitau zilnic. Faptul că locuiau atât de aproape unii de alții, într-un *polyka-toikía*[44], le oferea mari înlesniri tuturor. Thanasis ieșise la pensie cu o indemnizație de infirmitate, și-și ajuta întotdeauna nepoții și nepoatele la lecții.

În ziua în care făcură parastasul de patruzeci de zile al *kyríei* Koralis, avu loc o altă înmormântare. Fostul prim-ministru, Georgios Papandreou, se stinsese din viață. Împotriva voinței lui Giorgos, Themis se duse, împreună cu Nikos, în centrul orașului. Cei doi așteptară cu răbdare în fața Catedralei Metropolitane și reușiră, în cele din urmă, să-i aducă un ultim omagiu.

Apoi urmară procesiunea până la Primul Cimitir. Pentru Themis, asta era mai degrabă un protest împotriva juntei decât o demonstrație de admirație pentru un politician care se arătase împotriva comuniștilor. Mulțimea fu numeroasă, reprezentând întregul spectru politic, fapt care demonstră că actualul regim nu era câtuși de puțin popular, nici față de stânga, nici față de dreapta. Înăbușind democrația, junta nu făcuse decât să-și înstrăineze politicienii de ambele părți.

Alături de sute de mii de oameni aflați în mulțimea învolburată, Themis scandă: „Libertate! Libertate!" Era un urlet, un strigăt de ajutor, o chemare către lumea din afară. Și strigătul fu auzit.

Sentimentul de inutilitate pe care îl trăise în ultimul an și jumătate se risipi pentru întâia oară. Themis și Nikos erau braț la braț, iar ea îi luă mâna fiului ei și i-o strânse. Îi putea simți pulsul bătând de parcă ar fi fost al ei înseși.

În acea zi avură loc multe arestări, însă ei erau deja acasă atunci când apărură primele știri.

Numele străvechi, dar și cel modern al Greciei este „Hellas" sau „Helada"
Ziar de dimineață publicat în Atena
Grup politic militar care conduce o țară după ce a luat puterea cu forța. Junta militară (sau regimul coloneilor) a fost un grup militar de extremă dreapta care a guvernat Grecia în perioada 1967-1974.
Bloc de apartamente (în limba greacă în original)

Capitolul 23

Până în ultimele zile de școală, Angelos continuă să fie ambițios și luă note maxime la toate examenele finale. Descoperirea faptului că avea un bunic în America i se înrădăcinase în minte; hotărî că voia să se ducă să studieze acolo. Poate că avea să se întâlnească, în cele din urmă, cu acea rudă de mult pierdută. Angelos voia să fie bogat, să aibă o casă cu multe camere și o mașină, de ce nu – chiar mai multe mașini. Într-o zi, își anunță intențiile.

– Ai petrecut prea mult timp cu unchiul tău, îl tachină Themis, care nu-și imagina că fiul ei avea să ajungă vreodată în America.

Era adevărat că Thanasis îl lăsase pe nepotul lui să se uite la zeci de filme americane. Televizorul, acea cutie mică de lemn aflată în colțul camerei, îi deschisese lui Angelos poarta spre alte lumi și îi schimbase năzuințele. Înainte chiar de a-și susține examenele finale, Angelos își depuse dosarul de înscriere la cursuri universitare de afaceri în New York și Chicago. Atunci când el primi scrisoarea care-i oferea o bursă, Themis se luptă să-și înfrâneze tristețea. Își spuse că fiul ei urma să plece într-o țară care nu impunea restricții asupra libertăților civile și unde urma să aibă noi oportunități. De ce l-ar fi descurajat? Era un triumf pentru întreaga familie, o mare bucurie, un subiect cu care Giorgos se putea lăuda la *kafeneío*, și se certă pe ea însăși, în tăcere, pentru că se simțea atât de tristă.

În lunile care se scurseră până la plecare, pe când Angelos trecea prin lungul proces al completării de formulare și de cereri pentru viză și pașaport (o procedură draconică, sub dictatura juntei), Themis simțise nevoia să-i spună adevărul despre tatăl lui. Fără ca Giorgos să știe, se dusese la centrala telefonică și căutase numele lui Tasos Makris. Erau vreo câțiva Makris care apăreau pe listă, însă vederea numelui o umplu de silă. Pentru o clipă, creionul îi rămăsese suspendat deasupra bucății de hârtie pe care o luase de pe tejghea. Apoi, cu o mișcare bruscă și hotărâtă, le aruncase pe amândouă în geanta pe care o închisese cu un pocnet sec. Nu voia nici măcar să-i scrie numele. Știa cum ar fi reacționat Giorgos dacă ar fi aflat. Se considera tatăl copiilor și n-ar fi fost niciodată de acord să distrugă edificiul solid al familiei lor.

Veni și clipa plecării lui Angelos. Într-o zi însorită de septembrie, îl conduseră la aeroportul de lângă Glyfada cu prima lor mașină, pe care Giorgos o cumpărase de curând. Portbagajul era încărcat la refuz, iar pe acoperiș fuseseră ancorate precar încă două valize. Themis îl vedea pe Angelos cu coada ochiului, așezat între

frații mai mici, pe bancheta din spate. Se jucau toți trei, chicotind și râzând, gâdilându-se unii pe alții.

Entuziasmul lui Angelos era aproape tangibil. O îmbrățișă grăbit pe mama lui și le făcu tuturor cu mâna în timp ce trecea de controlul pașapoartelor. Themis stărui să aștepte cu toții în parcare până când avionul își luă zborul, urcând brusc pe cerul albastru și senin.

– De unde știi că ăsta e avionul? o întrebă Andreas.

– Știu, pur și simplu..., răspunse ea întorcându-și fața într-o parte, ca să-și ascundă lacrimile. Simțea o durere fizică în inimă.

La scurt timp de la plecare, sosi o scrisoare în care Angelos își descria viața de zi cu zi, vorbind cu căldură despre America. Abia atunci recunoscu Themis față de ea însăși că decizia lui fusese una bună. Cel puțin unul dintre copiii ei trăia într-o societate liberă.

După ce Angelos plecă, Nikos păru să descopere o nouă motivație de a învăța. Nu mai era acum în umbra succeselor școlare ale fratelui său. După un an de muncă pe un șantier de construcții, se întoarse la școală ca să învețe pentru examenele finale. Anii în care desenase fără oprire își spuseră cuvântul. Nikos deveni ucenicul unui arhitect. Angajatorul, care îi văzuse schițele pe care le desena la serviciu, adâncit în gânduri, îl încurajă să studieze mai departe.

– Ești un proiectant bun, Nikos, îi spuse el. Dar n-ai vrea să se și construiască după schițele tale?

Nikos se prefăcu că îi era indiferent dacă schițele lui deveneau proiecte sau nu, însă munca la biroul de arhitectură îl făcu să înțeleagă, în cele din urmă, că-i stătea în putere să ajungă la un nivel mult mai satisfăcător. În acei ani, în Atena se construia mult. Oriunde te uitai, puteai vedea un nou bloc de apartamente aflat în construcție. Cele mai multe dintre acele clădiri aveau același stil, pentru că finisajele se puteau face repede, iar costurile erau reduse. Sub ochii atenienilor, orașul era deposedat de aerul lui străvechi. Nikos voia să combine frumusețea cu funcționalitatea, iar desenele lui încorporau adesea câte un element de detaliu clasic, care dădea clădirilor eleganță și grație.

Pe o planșetă mare de desen rezemată de peretele dormitorului, Nikos crease o versiune imaginară a Atenei, care păstra clădirile din secolul al nouăsprezecelea la locul lor și excludea tot ceea ce se construise de atunci încolo. Într-o schiță desenată îngrijit, cu toate clădirile la scara corectă, el anticipa un oraș renăscut, care păstra echilibrul între străvechi și modern. Crease un plan asemănător unei table de șah, cu piețe și bulevarde mărginite de copaci, cu fiecare bloc de apartamente înconjurat de grădini.

Colorase schița în acuarelă, folosind diferite nuanțe de auriu, ca nisipul. Orașul ideal al lui Nikos era de vis.

– Dacă ai putea reconstrui orașul nostru în felul ăsta, ar arăta ca un paradis, îi spusese Themis.

Era limpede pentru toți că acea pasiune a lui ar fi trebuit să devină o profesie. Atât angajatorul, cât și părinții, îl încurajară să dea examen la facultate. Stimulat de flacăra ambiției, Nikos își dădu examenele și fu admis fără efort.

Themis își aminti de cât de tristă fusese, în trecut, atunci când Nikos trecea din eșec în eșec. Acum simțea că-i creștea inima de bucurie. Era mama lui, însă, în ciuda acestui lucru, se auzea repetându-și neîncetat în minte: *Mama ta ar fi fost atât de mândră de tine... Ar fi fost atât de mândră.*

Îl privise ani și ani la rând pe Nikos desenând obsesiv, ziua și noaptea. Fie că subiectul era o imagine cu familia lui sau că era o clădire fantastică, Themis știa de unde izvora acel talent prodigios.

Clădirea Politehnicii se afla exact în capătul bulevardului Patission și reprezenta un reper cunoscut de toți atenienii. Themis simțea o mândrie imensă la gândul că Nikos intra pe porțile acelei instituții. Fiul ei avea douăzeci și unu de ani pe când se înscrisese, în cele din urmă, la facultate. O nouă decadă începea.

Nikos deveni un student serios și se dedică trup și suflet fiecărui proiect pe care-l avea de făcut, punând în munca lui o doză de idealism care îl impresiona pe profesorul îndrumător. Era însuflețit de credința că toate clădirile ar fi trebuit să fie atât frumoase, cât și funcționale. În același timp, dorea să le împărtășească acel crez al lui și fraților mai mici.

Într-o seară, Andreas își făcea temele, iar cărțile îi erau împrăștiate pe masă. Una dintre ele era deschisă la o gravură care înfățișa Partenonul, așa cum ar fi arătat cu două mii de ani în urmă.

– Cea mai desăvârșită clădire din lume e la capătul străzii noastre, spuse Nikos. Ar trebui ca ea să fie măsura după care să se construiască fiecare clădire din orașul ăsta! Frumusețea e pentru toată lumea, continuă el. Nu doar pentru cei bogați. De ce să trăiască cei năpăstuiți de soartă în clădiri urâte și ieftine?

– Nu văd nici eu de ce! fu de acord Andreas, plin de entuziasm.

Nikos credea într-o societate care să le ofere șanse egale tuturor, iar această credință îi motiva fiecare linie pe care o trasa pe hârtie.

Ascultându-l pe fiul ei, Themis își dădu seama că credințele ei nu-și pierduseră deloc puterea pe care o avuseseră în trecut, chiar dacă prilejurile de a acționa deveniseră mai rare, cu timpul. Vedea în Nikos același foc pe care îl văzuse odinioară în Aliki.

Trecuseră patru ani de la lovitura de stat, iar străzile Atenei erau împodobite cu afișe în cinstea aniversării: 21 aprilie 1967. Sloganurile o scârbiseră pe Themis la fel de mult ca paradele militare puse în scenă pentru sărbătorirea acelei zile, cu evenimente care includeau și tineretul. Urcase la Thanasis ca să-i ducă niște cămăși pe care i le călcase și aruncase o privire la televizorul care era deschis, ca de obicei.

Tinerii îmbrăcați în uniformă o duseră cu gândul la zilele EON. Își aminti cât de mult se fălise Margarita cu costumul ei bleumarin. Asta se întâmplase cu mai bine de trei decenii în urmă, însă asemănarea scenelor din prezent cu cele din trecut o izbi puternic. O nouă decadă, o altă dictatură.

Themis rămase în casă în ziua aceea. Nici măcar nu porni radioul ca să asculte muzică. Era o zi în care îți venea să ții obloanele închise.

Căile prin care puteai să-ți arăți dezaprobarea față de regim erau minime. Ziarele erau, în continuare, cenzurate. De fiecare dată când vedea foaia volantă a juntei promovându-și succesul economic și reputația câștigată peste hotare, lui Themis îi venea s-o smulgă de pe tarabă și s-o calce în picioare. Însă gestul ar fi fost mult prea subversiv ca să-l pună în aplicare. Oricine se abătea de la linia politică oficială era etichetat drept comunist, iar cei care își doreau o slujbă decentă aveau nevoie de un dosar curat. Themis și Giorgos erau conștienți de asta atunci când era vorba de viitorul copiilor.

Themis știa că dosarul ei încă era păstrat undeva. Știa prea bine că autoritățile îi trimiseseră deja pe mulți asemenea ei la închisoare. Ura acel regim, dar, de dragul familiei, își înăbușea orice răbufnire. În toți acei ani, de fiecare dată când vreunul dintre copiii mai mici se plânsese de vreo nouă măsură apărută la școală (faptul că trebuia să-și tundă părul foarte scurt îl înfuriase în mod deosebit pe Spiros), reușise să răspundă într-un fel neutru sau își ascunsese reacțiile apucându-se de vreo treabă în gospodărie. În momente de felul acela, simțea că i se făcea rușine. Junta era exponenta aceluiași fascism împotriva căruia luptase în tinerețe, însă acum Themis se simțea mult prea lașă ca să se opună sau ca să cânte imnuri revoluționare. Amintirea marșurilor din munți, cu pușca atârnată pe umăr, cu unghiile negre de mizerie și cu stomacul gol, îi năvălea în minte.

Știa că nu era singura care se făcea vinovată de inacțiune. Mulți oameni ca ea, care erau împotriva juntei, își pierduseră, în timp, voința de a exprima vreo opoziție față de aceasta. Economia continuase să se dezvolte, iar salariile crescuseră sub dictatura coloneilor. La sfârșitul lui noiembrie, de ziua Sfântului Andrei, se întâlniseră la cină ca să-l sărbătorească pe Andreas. Thanasis lăudase numărul mare de feluri de mâncare aflate pe masă. Themis înțelesese încotro bătea.

Stabilitatea socială, învățământul de calitate, autobuzele care ajungeau la timp și hrana îmbelșugată erau mai mult decât de ajuns ca să-i facă fericiți pe mulți.

În timp ce flacăra părea să scadă în sufletul lui Themis, ceva nou își făcuse locaș în mintea lui Nikos. Ea putea să vadă lucrul ăsta în ochii lui, în felul lui agitat de a fi. Dormea puțin și petrecea din ce în ce mai puțin timp acasă, lucrând la bibliotecă până seara târziu. Slăbise. Zâmbea din ce în ce mai rar.

– Băiatul tău nu mai vine să mă vadă deloc, se plânsese Thanasis.

– Și noi îl vedem rar, răspunsese Themis. E un student foarte serios. Sunt îngrijorată fiindcă lucrează prea mult.

– E bine că e atât de hotărât să reușească. După cum a pășit în viață la început...

– Thanasis, te rog să nu mai zici așa ceva, îl certase Themis.

El nu mai adăugase nimic. Câteodată, atunci când erau doar ei doi, vorbea despre trecutul îndepărtat. Își aducea aminte de familie: de mama și de tatăl lor, de Panos și de Margarita. Trecuseră zeci de ani de când mama lor plecase, însă lui Thanasis îi plăcea să se întoarcă în timp la momentele grele, iar Themis era singurul lui interlocutor. Thanasis nu mai ținea legătura cu nici un prieten din copilărie și nici nu-și făcuse alții de-a lungul timpului. Sora lui și familia acesteia erau singurii oameni pe care îi mai vedea, iar obișnuința lor cu cicatricile lui îi făcea să nu mai bage de seamă cât era de desfigurat. Liniile care îi brăzdau fața nu-și pierduseră niciodată culoarea sau adâncimea. De fiecare dată când se aventura pe stradă, oamenii se uitau în altă direcție sau traversau ca să-l evite. De furie și rușine, Thanasis simțea cum i se înroșea cealaltă parte a feței.

Într-o zi de primăvară, mergea pe bulevardul Patission. În fața lui, o femeie însoțită de un copil vorbea cu un soldat. Femeia și soldatul păreau să se cunoască bine, zâmbeau și râdeau, poate că flirtau. În general, Thanasis evita să se uite la persoanele de sex opus, însă femeia aceea era incredibil de frumoasă, așa că el se trezi contemplând-o. Ea avea părul lung și strălucitor, de culoarea castanelor coapte, iar buzele pline îi erau acoperite de o nuanță stacojie de ruj. Purta un palton de un verde viu, ce se oprea mai sus de genunchi și care era strâns cu o centură, ca să-i pună talia în evidență. Cei trei ocupau mijlocul trotuarului, iar Thanasis nu putu să treacă.

Pentru o clipă, el se uită lung la acea întruchipare modernă a Afroditei, însă țipetele băiețelului de lângă ea îl aduseră, brusc, la realitate. Copilul își îngropă capul în fusta mamei și începu să urle atât de tare, încât oamenii de pe stradă se grăbiră să vadă despre ce era vorba. Un mic grup se adună în jurul mamei și copilului, iar tânărul caporal se întoarse către Thanasis.

– Tu! Dă-i drumul de-aici. Acum, comandă el. Stai la distanță de oamenii ăștia și nu cumva să-i mai deranjezi vreodată.

Thanasis se întoarse, cu picioarele tremurându-i de frică și de furie, neputând să meargă mai departe. Bastonul îi căzu din mână și se lovi de pavaj.

Era conștient de pericolul pe care îl avea de înfruntat. Dacă se apleca să ridice bastonul, se putea răsturna cu ușurință. În același timp, știa și că nu putea ajunge acasă fără ajutor. Ezită. O secundă mai târziu, soldatul se postă în fața lui atât de aproape, încât putea să-i simtă răsuflarea în față.

Bărbatul mai tânăr îl îmbrânci cu răutate și Thanasis căzu, greoi, pe jos. Rămase nemișcat, aducându-și aminte de momentele în care, polițist fiind, dăduse cu piciorul în bărbați lipsiți de apărare, așa că se pregăti să primească o cizmă în coaste sau în vintre. Lovitura nu veni. Apoi auzi sunetul înfundat al pașilor care se îndepărtau.

Încercă să-și miște corpul ca să se poată ridica, însă nu găsi nici un sprijin și-și dădu seama că umărul îi stătea într-o poziție nefirească. Abia în acel moment îl ajunse durerea. Mai mulți oameni trecură pe lângă el, însă nu găsi nici un pic de forță ca să ceară ajutor. Cineva îi împinse, cu piciorul, bastonul mai aproape de el, însă Thanasis n-avu cum să întindă mâna ca să-l apuce. Oamenii își imaginau, probabil, că era un bețiv care-și pierduse cunoștința pe stradă.

Thanasis n-avu idee cât timp trecuse de când zăcea acolo, pentru că ceasul îi era prins sub umărul răsucit, îngropat sub greutatea corpului. Oare soldatul mai era încă prin preajmă, privindu-l batjocoritor?

Dintr-odată, cineva se aplecă deasupra lui. Vocea pe care o auzi era una cunoscută.

– Unchiule Thanasis! Te simți bine? Ce s-a întâmplat? Haide, sus!

Thanasis nu răspunse. Era zăpăcit, dezorientat.

– Sângerezi la cap! spuse Nikos văzând băltoaca roșie care se închegase deja pe pavaj. Trebuie să te ducem acasă.

Nikos încercă să-l miște, iar Thanasis strigă de durere.

– Mă doare umărul, spuse el cu glas slab.

Nikos se gândi imediat să ceară ajutorul lui Hatzopoulos, măcelarul de pe strada alăturată. O auzise odată pe străbunica lui spunând că nu cumpărase niciodată carne decât de acolo. „Omul acela ne-a ținut în viață pe timpul războiului", obișnuia ea să spună, și-i povestise cum le dăduse bucăți de măruntaie și alte resturi, pe timpul ocupației. Acum aveau nevoie din nou de ajutorul lui.

– Mă întorc imediat, îi șopti Nikos, blând, lui Thanasis.

Cu ajutorul fiului măcelarului, care era foarte voinic, Thanasis fu cărat încet către piață. Erau la depărtare de doar două sute de metri de casă, însă le luă cel puțin zece minute ca să ajungă la ușa de la intrare, și alte cinci ca să urce scările. Thanasis devenise foarte subțire, cu vârsta. Oricare dintre cei doi tineri l-ar fi putut ridica de unul singur cu ușurință, însă voiau să-l cruțe de dureri pe cât de mult puteau, așa că îl duceau ca pe o figurină de porțelan.

Pentru că Thanasis nu ajunsese la cină, Themis începuse să fie îngrijorată. El n-avea obiceiul să iasă din casă pentru mai mult de un sfert de oră, cel mult douăzeci de minute, iar acum deja întârziase mai bine de un ceas.

Sora lui ieși pe balcon și se uită în piață. Poate că Thanasis se dusese să șadă pe bancă, în înserarea blândă.

– Oare să-l trimitem pe unul dintre copii să-l caute? îl întrebă ea pe Giorgos. Nu-i stă deloc în fire să întârzie.

– Mă duc eu să dau o tură pe stradă, răspunse el, sensibil, ca de obicei, la îngrijorarea soției.

Pe când deschidea ușa ca să iasă din casă, Nikos apăru în prag împreună cu fiul lui Hatzopoulos. La început, Giorgos nu-l văzu pe Thanasis, dar apoi icni, surprins, la vederea cumnatului.

Themis se repezi la ușă.

– Thanasis! Nikos! Ce Dumnezeu...?

Copiii mai mici se adunară în jur, punând întrebări peste întrebări. Thanasis era palid, însă conștient, iar ceilalți îngenunchează în fața canapelei pe care el fusese așezat. Themis aduse apă caldă și antiseptic, ca să-i curețe rana de la cap. Unul dintre copii fu trimis după doctorul care se mutase în clădirea alăturată. Cicatricile lui Thanasis păreau mai roșii ca de obicei pe pielea de culoare aproape cadaverică.

La scurt timp, doctorul năvăli în casă și-i examină capul, apoi brațul.

– Cred că ar trebui să te ducem la spital, spuse el.

– Nu vreau să merg la spital, îi răspunse Thanasis cu voce slabă. Nu mă puteți trata acasă?

În trecut, medicul schimbase doar câteva cuvinte cu Thanasis, atunci când se întâlniseră în piață. Nu-l cunoștea decât foarte puțin, însă, fiind un fost chirurg militar, îi înțelese reținerea. Îi puse brațul în atele și îi aduse, mai târziu, niște calmante puternice. Rana de la cap era superficială, o zgârietură și nimic mai mult. Medicul fu mulțumit că Thanasis n-avea nici o contuzie. Urma să vină să-l vadă la intervale regulate de timp.

Thanasis petrecu câteva zile dormind în apartamentul aglomerat al surorii lui, ca ea să-l poată ține sub observație. Copiii se agitară în jurul lui, bucurându-se de noutatea prezenței unchiului lor la ei în casă. În prima zi, Andreas îi culese niște flori din piață, un gest care îl mișcă profund pe Thanasis. Apoi simți senzația neobișnuită a lacrimilor ce-i șiroiau prin încrețiturile feței. Spiros, care avea opt ani, preluă sarcina de a-i tăia mâncarea în farfurie, iar Nikos îl distră folosindu-se de scamatoriile cu cărțile de joc.

În timpul convalescenței, Thanasis luă hotărârea să nu mai părăsească niciodată clădirea. Dacă odinioară fusese el autorul unor fapte împotriva celorlalți, acum devenise o victimă.

Toate lucrurile de care avea nevoie se aflau acasă: hrana și familia. N-avea nevoie să iasă într-o lume ostilă, când putea să vadă ceea ce dorea pe ecranul televizorului. Thanasis se uita la buletine de știri, însă cel mai adesea trăia în lumea plină de farmec a comediei autohtone sau în musicalurile și filmele de dragoste americane. Cel puțin aici putea să vadă cum se îndrăgosteau oamenii, chiar dacă lui nu i se întâmplase niciodată. N-avea nevoie de mai mult. Pe balcon, acolo unde ședea și citea în fiecare după-amiază, găsea tot aerul curat de care avea nevoie. Până și el își pierduse apetitul pentru presa scrisă, așa că începu să devoreze cărți, Nikos împrumutând pentru el tot ceea ce putea lua de la biblioteca universității.

– Nu l-am văzut niciodată mai fericit decât acum, spusese Themis.

– Într-adevăr, pare îndeajuns de mulțumit, fusese de acord Giorgos.

Trecutul apropiat părea dat uitării, iar Thanasis încetă să se mai simtă vulnerabil. Toți membrii familiei îl acceptau, îl iubeau, îl tolerau și aveau grijă de el. Cicatricile care îi pulsau înainte erau mult mai liniștite acum. Păreau că aproape începuseră să se estompeze.

Capitolul 24

În timp ce Thanasis se retrăsese din lume și se izolase de aerul fetid care se răspândise pe străzile orașului, Nikos deveni implicat într-o situație politică tensionată.

În primul an de studiu se concentrase pe studii, hotărât fiind să exceleze la învățătură. Odată ce-și demonstră sieși că era egalul celorlalți studenți, în ciuda începutului întârziat, el deveni mai sociabil. Cu inteligența lui ascuțită și cu ideile lui bine conturate, era întotdeauna în centrul conversațiilor.

Își petrecea timpul în baruri clandestine, alături de noii lui prieteni și departe de controlul poliției de securitate, care era omniprezentă în viețile lor. Scamatoriile cu cărțile de joc neteziseră și mai mult barierele dinlăuntrul noii lui *paréa*[45], în timp ce fumau, beau și ascultau muzică rock. Indiferent de felul în care începeau, discuțiile se întorceau mereu la aceeași temă: junta.

Câțiva dintre colegii lui Nikos erau membri ai mișcării comuniste Rigas Feraios, aflată în ilegalitate și numită astfel după un revoluționar din secolul nouăsprezece. Mulți dintre membrii mișcării fuseseră deja arestați. În mijlocul tovarășilor lui, Nikos se simțea precum peștele în apă. La universitate învăța arta de a reînvia frumusețea orașului său, însă alături de prieteni avea șansa de a readuce la viață ceva și mai important: libertățile civile ale cetățenilor. Drepturile lor fundamentale fuseseră complet suspendate.

Înconjurat de grupuri de bărbați tineri, care erau la fel de pasionați ca și el, se împrieteni rapid și deveni apropiat de un grup de studenți la Drept. Opiniile lor îi deschiseră și mai mult ochii. Materia pe care o studiau îi făcuse pe aceștia mai conștienți de nedreptățile comise de regimul militar. Vorbeau furioși de ordonanțele de urgență care fuseseră instituite. Prin ele, coloneii își arogaseră puteri nelimitate. Cât mai putea fi tolerată situația asta? Se spunea că americanii îi sprijineau. Oare ce acțiuni mai puneau la cale?

În ultimele luni, Nikos își lăsase barbă, iar pletele creț îi crescuseră până aproape de umeri. Înfățișarea lui neîngrijită atrăsese atenția poliției de securitate, care îl oprea adesea pentru verificări. De fiecare dată îi notau numele, ba chiar îl duseră la secție într-o zi. Intenția lor părea să fie pur și simplu aceea de a-l hărțui, însă el nu le spuse nimic părinților, pentru că nu voia ca ei să se îngrijoreze.

– Legea sub juntă e doar o parodie, îi spuse Nikos mamei lui într-o seară, pe când ea gătea cina.

Ea dădu din cap aprobator, însă nu spuse nimic.

– Suntem niște somnambuli, *mána*. Cu toții. Au trecut mai bine de cinci ani, spuse el.

Themis continuă să facă de mâncare, prefăcându-se că subiectul n-o interesa. La rândul lui, Nikos nu se lăsă.

– Frații mei n-o să-și mai amintească un alt fel de a trăi, zise el. Și aproape că am ajuns în punctul în care și *eu* de-abia îmi amintesc cum erau lucrurile înainte.

În ziua aceea, Nikos se confruntase din nou cu autoritățile. Fusese oprit în mod arbitrar pe stradă, pe când venea acasă de la facultate. Cei doi polițiști îi răsturnaseră sacul de piele pe jos și-l loviseră cu piciorul atunci când se aplecase ca să-și recupereze hârtiile. Nu-l reținuseră. Însă, chiar înainte ca el să apuce să se ridice de pe jos, îi strigaseră: „Tunde-te!"

Distrată, Themis porni radioul. Îi plăcea să asculte muzică în timp ce gătea, și se gândise că muzica avea să-i mai domolească furia lui Nikos, sau cel puțin să-i distragă atenția.

Sunetul hârâi din difuzor, însă, prin bruiajul sonor, o voce pe care amândoi o recunoscură răsună în încăpere. Era colonelul Papadopoulos dând ordine sau emițând avertismente – nici n-avea importanță care dintre ele, pentru că Themis nu voia să-l asculte. Ea răsuci imediat butonul ca să găsească niște muzică, însă fu prea târziu. Sunetul vocii răstite și milităroase îi provocă o reacție imediată fiului ei:

– *Mitéra*[46]*!* De ce îi asculți pe oamenii ăștia? De ce? Nu e destul că ne-au distrus viețile? Ne-au luat libertatea de a gândi, de a vorbi, de *a respira!*

Themis subestimase cu desăvârșire frustrarea care fierbea în el. Ceea ce-l înfuriase însă pe Nikos, fusese aparenta ei indiferență față de simțământul de nedreptate pe care el îl încerca. Veni dintr-odată lângă ea și trase cablul din priză. Radioul amuți.

– De ce ești atât de apatică? *De ce* nu vezi ce se întâmplă în țara asta? Suntem dominați de fasciști și de americani! Și ție parcă nici nu-ți *pasă*! Nici unuia dintre voi nu-i pasă! Mi-e *rușine* de familia asta!

Nikos tremura de furie. La rândul ei, Themis tremura atât de tare încât fu nevoită să se așeze. Simțea căldura fizică a pasiunii cu care vorbise fiul ei.

Tocmai atunci intră în casă Giorgos și auzi finalul tiradei.

Themis se luptă ca să-și oprească lacrimile. Știa că Nikos n-avea nici o idee de cât de nedrepte erau acuzațiile lui, însă nici nu voia ca Giorgos să fie prea aspru cu Nikos.

Își dorea din tot sufletul ca fiul ei să știe cât de mult luptase, cu pumnii ei, cu sudoarea ei, cu sângele ei, cu tot ceea ce avusese în ea. Ucisese, riscase totul ca să se lupte cu fascismul despre care vorbise el.

Giorgos știa cât de profunde erau sentimentele lui Themis, așa că se repezi s-o îmbrățișeze. Nikos se retrase, înspăimântat de mânia tatălui său. Știa cât de protector putea fi față de ea.

– Te rog, Giorgos, nu spune nimic, îl rugă ea cu glas scăzut, știind că amândoi își promiseseră să nu-i împovăreze pe copii cu trecutul ei.

Tăcerea fusese cea care protejase această familie. Dacă Themis și-ar fi luat apărarea, ar fi ieșit la lumină prea multe lucruri tăinuite.

Cei trei se uitară unul la celălalt. Nikos întinse mâna și o atinse pe mama lui pe braț.

– Îmi pare rău, *mâna*. Îmi pare tare rău. Am greșit.

Mustrarea lui de cuget era sinceră, iar faptul că-și ceruse scuze fu destul pentru ea. Tensiunea momentului se stinse, Nikos părăsi apartamentul, iar Themis și Giorgos rămaseră singuri.

Abia atunci Themis își îngădui să plângă.

– C-c-cum îndrăznește să vorbească așa cu tine? întrebă Giorgos. Un fiu cu mama lui? Dacă nu mă opreai... a-a-aș fi...

Fiind un om atât de blând, lui Giorgos i se întâmpla foarte rar să izbucnească, însă odată stârnit, era greu de oprit. Bâlbâiala i se accentuă și nu mai putu rosti cuvintele, înfuriat de lipsa de respect a fiului său.

– Dar așa vede el lucrurile, Giorgos, spuse Themis în șoaptă, luându-i apărarea lui Nikos. Poate că-i dăm impresia că suntem de acord cu regimul ăsta. Nu spunem niciodată nimic împotriva juntei.

Themis auzi zgomotul ușii și-și șterse lacrimile cu șorțul. Thanasis și cei mici intraseră în casă. Era ora cinei. În dimineața aceea sosise o scrisoare de la Angelos, pe care unul dintre copii urma s-o citească pentru toată lumea. Anna termină prima de mâncat și deschise plicul. Scoase o vedere dintre foile transparente ale scrisorii.

Dragii mei,

Aici toate lucrurile merg bine. Mi-am început practica luna trecută și locuiesc acum în centrul orașului Chicago. E un loc captivant, pe care îl puteți vedea și voi în fotografie. Lucrez într-una dintre clădirile acelea foarte înalte, la etajul al optsprezecelea, ca să fiu mai exact, și am însemnat fereastra mea cu o cruce!

Unul dintre băieți înșfăcă fotografia din mâinile ei, iar Anna îl certă.

– Andreas, nu smulge fotografia, *agápi mou*, îi spuse mama lui. Dă-o și celorlalți, te rog, ca s-o poată vedea cu toții.

Îmi place serviciul pe care îl am pentru că sunt contabil începător la una dintre firmele mari. Au promis că mă promovează de îndată ce trec de următoarele examene profesionale. Deja mă plătesc bine (mult mai mult decât aș câștiga în Grecia). Mi-am cumpărat și mașină! E albă, cu roți uriașe, și are loc de cel puțin patru persoane pe bancheta din spate. Toată lumea are mașină aici. Eu o folosesc ca să merg în excursii la sfârșit de săptămână cu... prietena mea! O cheamă Corabel și lucrează ca secretară în companie.

– Corabel? întrerupse Thanasis. Ăsta e nume? N-am auzit de o asemenea sfântă...

– Nu fi naiv, unchiule Thanasis, râse Anna. E americancă, nu grecoaică. Angelos nu și-a găsit o grecoaică ortodoxă!

– Și ai văzut destule filme de la Hollywood ca să știi că au tot soiul de nume ciudate acolo, îl tachină Andreas.

– Lăsați-o să citească, îi îndemnă Themis.

– S-o iau de la început? întrebă Anna.

Familia gemu la unison, exasperată, iar Anna citi de unde rămăsese:

...Familia ei e originară de pe Coasta de Vest, așa că ea vorbește cu un accent diferit, dar reușesc s-o înțeleg! Avem foarte puțin concediu aici, însă la vară o să ne luăm vacanță și o să traversăm țara de la est la vest, ca să-i vizităm pe părinții ei. Drumurile sunt nemaipomenite – foarte drepte și late, foarte netede.

Cu drag, Angelos.

Themis nu putea să nege că fiul ei, în vârstă de douăzeci și trei de ani, trăia visul american, având parte de oportunități aflate dincolo de posibilitățile oricărui om care locuia în Grecia.

– Pare fericit, nu-i așa? întrebă Giorgos ridicându-se ca să adune câteva farfurii.

– Dar n-am terminat, spuse Anna, nerăbdătoare. Mai e și un post-scriptum!

– Haide atunci, Anna, spuse Themis. Citește-ne!

Annei îi făcea plăcere să fie în centrul atenției în acea familie gălăgioasă. Începu să citească cu un accent american:

– *„L-am găsit pe bunicul“*, rosti ea tărăgănat, încercând să-și imagineze cum vorbea fratele ei în prezent. *„Locuiește în Salt Lake City. Am primit un răspuns foarte scurt la scrisoarea mea. A zis că o să vină să mă vadă într-o bună zi.“*

– Salt City[47]? întrebă Spiros, presărând sare pe masă și adunând-o într-o grămadă.

– Spiros! Oprește-te! murmură Themis cu jumătate de gură și cu mintea în altă parte.

În clipa aceea, era înfuriată de gândul că pe tatăl ei nu-l interesa deloc vechea lui familie, însă acel simțământ îi trecu repede. După mai bine de treizeci de ani de absență, Themis nu mai simțea mare lucru față de tatăl ei.

Locul lui Nikos rămăsese liber la masă, însă, după ce reveni acasă, el luă scrisoarea și o citi cu atenție. O văzu pe mama lui pe balcon și se duse să stea cu ea.

– M-ai iertat, nu-i așa?

– Sigur că da, *agápi mou*, răspunse ea. Trebuie să-ți aduci aminte că lucrurile nu sunt întotdeauna ceea ce par.

El rămase nedumerit de vorbele ei, însă momentul trecuse. Avea altceva în gând. Scrisoarea fratelui său.

– Pare că o duce bine, nu-i așa? întrebă Nikos.

– Ne bucurăm să știm că e fericit, răspunse ea. Și are o nouă prietenă...

– Au trecut mai mult de patru ani de când a plecat...

– Știu. Aș vrea să vină să ne vadă, așa cum a promis, spuse Themis.

– Patru ani, accentuă Nikos. Și n-a pomenit nici măcar o dată de ceea ce se întâmplă cu adevărat în țara aceea.

– Ne trimite vești, nu?

– Nu mă refer la asta, *mána*, spuse Nikos, dându-și seama că trebuia să vorbească încet fiindcă tatăl lui dormea pe canapea, în apropierea ușii de la terasă. Mă refer la știri *adevărate*. La Vietnam, de exemplu. Americanii au invadat țara aceea și au omorât oameni care nu erau de acord cu politica lor.

Știa că mama lui nu urmărea știrile cu atenție, însă ea auzise de faptul că multe trupe americane fuseseră retrase și că se ajunsese la o înțelegere de pace.

– Dar războiul s-a terminat, nu-i așa? întrebă Themis.

– Războiul în sine, da, însă atunci când lucrurile încă se întâmplau, Angelos nu s-a referit niciodată la ele. Mii de oameni nevinovați au murit! Și acum se întâmplă alte lucruri noi. Nixon e implicat într-un soi de mușamalizare, adăugă el cu voce tare. Țara aceea e plină de corupție.

– Șșștt, *mátia mou*, îl temperă Themis.

– Știu că tata doarme, spuse el. Dar America e susținătoarea juntei, *mána*. Americanii se amestecă în viața noastră tot așa cum s-au amestecat în Vietnam. Își bagă nasul peste tot și nimeni nu-i oprește.

Nikos spusese tot ce avusese de spus, așa că se opri.

– Dar Angelos e fericit acolo, spuse mama lui. Și n-a fost niciodată interesat de politică, nu-i așa?

– Așa e, răspunse Nikos. A plecat ca să facă avere și sunt sigur că o să reușească.

– Mă bucur că sunteți diferiți unul de celălalt, spuse Themis, luându-i mâna fiului ei și ținându-i-o strâns în mâna ei.

Nikos se ridică, o sărută pe frunte și intră în casă. Tatăl lui tocmai se trezea.

Themis nu se mai gândi la acea discuție până când, peste câteva luni, Nikos ajunse acasă foarte târziu. Era la începutul lui 1973. Ea deretica prin casă și se pregătea de culcare, însă băgă imediat de seamă că se întâmplase ceva ciudat cu el. În ciuda faptului că era o noapte friguroasă, Nikos mirosea puternic a transpirație și, în ciuda luminii slabe din camera de zi, Themis putu să vadă că mâinile și fața lui erau brăzdate de noroi. Pantalonii îi erau rupți în genunchi.

– Nikos? întrebă ea. Ce s-a întâmplat?

Fiul ei avea privirea rătăcită. În ochii lui văzu frica amestecată cu euforia și recunoscu acea combinație din propria ei experiență de altă dată.

El avea respirația încă tăiată de la efortul făcut, însă, în cele din urmă, răspunse. Mama lui îi aduse un pahar cu apă.

– Am ajutat niște prieteni, gâfâi el.

– Cum adică?

– La Facultatea de Drept. S-au săturat de amestecul juntei în viața noastră și au pus la cale un protest. M-am alăturat și eu.

Themis avu aceeași atitudine tăcută dintotdeauna, ascultând însă cu încordare.

– Au trecut aproape șase ani, *mâna*. Șase ani de când ne-au luat drepturile. N-avem voie să organizăm nici măcar alegeri studențești libere. Cele pe care le-au înscenat toamna trecută au fost falsificate.

– Și ce s-a întâmplat la Facultatea de Drept? întrebă ea cu blândețe.

– Studenții demonstrau și a intervenit poliția, cu violență. Unul dintre cei din grupul meu e în spital. O să se facă bine, dar are răni serioase.

– Și tu?

– Am prins doar capătul unui baston. N-am nimic, spuse el, bagatelizându-și rana. Nikos sorbi apa dintr-o înghițitură și-i dădu paharul înapoi. Oamenii s-au săturat, spuse el.

Themis spălă paharul cu grijă și se duse la culcare, ascultând zgomotul dușului. Nikos fluiera. Probabil că era un cântec revoluționar.

În ziua următoare, într-unul dintre buletinele de știri, se vorbi despre demonstrația de la facultate și despre faptul că studenții suferiseră o înfrângere răsunătoare.

Vara era mai fierbinte ca de obicei și străzile rămâneau tăcute până la căderea nopții. Abia atunci oamenii ieșeau din nou afară. Temperaturile înalte se așezară ca o greutate deasupra orașului, secând orice energie care să alimenteze vreun protest la adresa dictaturii. Pe parcursul acelor luni, Nikos își petrecu timpul cu unchiul lui. Apartamentul de sus era un loc în care se putea retrage departe de zgomotul propriei case, unde frații cei mici păreau să domine spațiul. Andreas și Spiros aveau treisprezece, respectiv nouă ani, și se luptau mereu corp la corp, împiedicându-l să studieze. Nikos și unchiul lor erau *yéroi*, bătrânii, pentru că stăteau pe balcon privind jos, în piață, ca niște prieteni într-o *kafeneío*.

Pentru Themis era un mister ce vorbeau cei doi, însă, de fiecare dată când îl vedea pe fiul ei ajutându-și unchiul să coboare scările la cină, era emoționată de afecțiunea puternică dintre ei. Nu putea decât să presupună că nu rătăceau niciodată pe tărâmul discuțiilor politice.

Când veni toamna, ritmul vieții se schimbă. Nikos urma din nou cursurile la universitate și adolescenții începuseră, la rândul lor, anul școlar.

Într-una din serile de la mijlocul lui noiembrie, atunci când Nikos se întoarse acasă, Themis recunoscu ceva nou în starea lui de spirit.

Giorgos era afară pe balcon, curățând de crengile uscate doi lămâi plantați cu mulți ani în urmă de *kyría* Koralis.

– Ce s-a întâmplat, Nikos? Spune-mi! o auzi Giorgos pe soția lui.

– Să nu zici nimic nimănui, mai ales tatei. E o grevă la Politehnică și o să mă alătur și eu. Să nu-mi spui să nu mă duc, o anunță el cu hotărâre.

Giorgos apăru în prag. Auzise cuvintele fiului său și se enervase, mai ales pentru că făceau referire la el.

– Greva n-n-n-o să ducă la nimic bun, spuse el. Și atunci de ce să te o-o-obosești? Junta o să câștige întotdeauna. Au întreaga armată de partea lor.

În cel mai fericit caz, felul moderat de a vedea lucrurile al lui Giorgos nu putea decât să-l irite pe Nikos. Însă acum o asemenea apatie i se păru greu de suportat.

– N-am de gând nici măcar să te ascult, spuse el aproape scuipând cuvintele. Cum poți să fii atât de diferit? Cum poți să fii ta...?

Giorgos îi întoarse spatele. Știa ce ar fi putut ieși din gura lui Nikos și nu voia să audă acele vorbe.

– Mă duc la *k-k-kafeneío*, îi spuse el lui Themis și plecă pe loc.

Themis știuse întotdeauna că soțul ei nu era un mare susținător al stângii, însă acum se supără pe el. O lăsase să se confrunte cu Nikos de una singură.

La rândul lui, Nikos nu era dispus să tacă.

– M-am săturat ca familia asta să n-aibă nici un pic de coloană vertebrală! Știu că urăști junta, *mâna*! Și știu și de ce nu zici niciodată nimic. Fiindcă ești *lașă*. Și nu vreau să fiu ca tine...

Themis simți cum îi creștea temperatura. Furia ei izbucni ca apa dintr-un *briki* de cafea încins până la punctul de fierbere.

– Oprește-te!

Dârzenia ei îl luă prin surprindere. Vocea lui Themis era de obicei calmă.

– Nikos, oprește-te! Te rog! strigă ea, simțind cum ardea pe dinăuntru, senzația urcându-i până la rădăcina firelor de păr. Trebuie să taci *acum!*

Prinse cu mâna spătarul scaunului, ca să se sprijine. În fața ei nu mai vedea un copil, ci un bărbat de douăzeci și cinci de ani, care o acuza de lașitate pe ea, care dăduse totul, aproape până la ultima suflare.

Patima acelei clipe o copleși. Oare nu venise vremea ca el să știe? Să afle totul?

Sfidând tot ceea ce hotărâse împreună cu Giorgos, începu să vorbească, luându-și apărarea:

– Ascultă! Am luptat în munți de partea comuniștilor. Am ucis. Am fost capturată și am petrecut luni întregi în închisoare. Iar apoi, luni întregi în exil.

Nikos rămase cu gura căscată.

– Poftim? Și-mi spui asta doar acum? De ce? De ce nu mi-ai spus nimic niciodată?

Nikos trase un scaun și se trânti pe el. Themis se așeză pe scaunul din fața lui.

– De ce? repetă el. De ce n-ai zis nimic?

– Pentru că am crezut că era mai bine să ne distanțăm de trecut, de asta nu ți-am spus nimic, răspunse ea, iar Nikos se întinse peste masă și-i atinse mâna. Unchii tăi se certau tot timpul, continuă Themis, iar apoi am rămas doar eu cu Thanasis. Margarita era... mai degrabă de dreapta. Politica e veninoasă, Nikos. N-am vrut ca voi să fiți otrăviți de ea.

– Tot nu înțeleg de ce nu mi-ai spus nimic, spuse Nikos, cu gâtlejul aproape uscat de șoc.

– Pentru că eu și tatăl tău n-am fost întotdeauna de acord în legătură cu ceea ce era de făcut. Am crezut că era mai bine să nu vorbesc despre asta.

– Dar de ce...

– E periculos să fii în tabăra celor care au pierdut, Nikos, deci nu e mai bine să nu fii de nici o parte?

– Nu! Dacă nu iei atitudine, răul învinge.

– Câteodată răul învinge orice ai face, spuse ea, gândindu-se la Aliki. Ziua execuției ei îi era încă vie în minte.

Amândoi erau acum calmi.

Dintr-odată, Themis știu că n-avea nici un drept să-i ascundă adevărul tânărului bărbat aflat în fața ei. Era mama lui, dar mama lui era și Aliki. A-i nega lui dreptul de a ști acest lucru însemna a-i nega lui Aliki ceva ce era al ei: dreptul de a fi ținută minte.

– Mai am ceva să-ți spun, Nikos. Cred că ai dreptul să știi.

– Ai fost comunistă! spuse el cu admirație, strângându-i mâna. Și ai luptat! Nu mi-aș fi închipuit niciodată...

Își vedea mama într-o lumină nouă, iar asta îi aducea o notă de bucurie în glas.

– Șșștt, îi spuse Themis, blând. Te rog să vorbești încet.

Nici acum nu voia ca ceilalți copii să audă și, în mod sigur, nici vecinii.

– Mama ta a fost o eroină a războiului civil, continuă ea.

– Se pare că așa e, zâmbi el. Și sunt mândru, chiar dacă n-am știut nimic până acum.

– Nu m-ai înțeles, spuse ea, privindu-l țintă. Nu e vorba de mine!

Nikos fu derutat pentru o clipă. Atunci despre cine vorbea mama lui? Themis văzu cum îi dispărea culoarea din obraji. Îi luă mâna în mâna ei. Pielea lui era rece ca gheața.

– Mama ta a fost o eroină *adevărată*, îi spuse ea cu blândețe. A murit pentru credințele și principiile ei.

Nikos își simți gâtul sugrumat de șoc. Cuvintele îi înghețară pe buze, iar gura îi era atât de uscată încât nu putea scoate nici un sunet.

Themis continuă să-i vorbească domol, încercând să-i citească expresia feței. El o asculta cu atenție încordată.

– O chema Aliki. Te iubea foarte, foarte mult și s-a asigurat că aveai să fii bine îngrijit. Mi-a fost prietenă adevărată atunci când am avut nevoie de ajutor. De aceea am devenit „mama" ta. Te iubesc ca și când ai fi copilul meu.

Revelația îl lovi pe Nikos ca un fulger. Nu avusese nici un semn care să-l avertizeze. Era total nepregătit. Themis îi văzu reacția și începu să regrete că se pripise.

El își aducea aminte vag de un alt loc în care fusese pe când era mic, însă nu și de o altă mamă.

– Aliki, repetă el cu glas răgușit.

– Da, spuse Themis. O să găsesc o fotografie de-a ei. Una în care suntem amândouă. Am și un portret al tău, făcut de ea. O să-ți arăt.

– Nu acum..., răspunse Nikos.

De-abia se putea concentra să înțeleagă cele auzite, iar cuvintele i se învârteau în minte: mama lui era „o eroină comunistă". Fusese executată.

Dintr-odată, se ridică în picioare.

– Trebuie să plec, spuse el, agitat. Mă așteaptă prietenii. Îmi pare rău că te-am făcut lașă. Acum înțeleg de ce nici eu nu pot să fiu un laș.

O sărută pe frunte, în fugă, și plecă. Nu-și luă nici măcar jacheta pe el, ci o lăsă pe spătarul scaunului, și nici rămas-bun.

Themis se ridică și deschise ușa balconului. Reuși să-i vadă silueta dispărând după colț. Probabil că traversase piața în fugă. Era limpede că se grăbise să plece și era de înțeles că voia să se gândească la ceea ce aflase, sau poate că voia să le împărtășească acea poveste tinerilor din *pareá*. Și-l imagină mergând să-i întâlnească la *kafeneío* sau poate, mai târziu, într-unul dintre barurile prin care umbla. Prietenii lui erau de stânga, însă ea spera ca el să fie prevăzător în alegerea confidenților. Într-o țară dominată de acel regim, faptul că era fiul unei comuniste executate n-avea să-l ajute să găsească de lucru.

Themis știa că dezvăluirile ei îl șocaseră pe Nikos și era sigură că el avea nevoie de timp ca să înțeleagă totul. În mod sigur, urma să se întoarcă și să pună alte întrebări, printre care și pe cele legate de tatăl lui.

O mică parte din ea se simțea ușurată că Nikos aflase adevărul despre cea care fusese adevărata lui mamă. În ultimii douăzeci de ani, existaseră foarte puține momente care să i se pară potrivite lui Themis pentru o asemenea revelație, însă dacă ar fi fost să aleagă unul, acesta fusese, probabil, momentul. Pe măsură ce exaltarea i se risipi, începu s-o sâcâie gândul la posibilele urmări pe care acea dezvăluire le-ar fi putut avea în privința restului familiei. Bineînțeles, trebuia să-i spună lui Giorgos ce făcuse. Se temea s-o facă, ce-i drept. După asta, trebuia ca ei doi să hotărască dacă aveau să-i spună și lui Angelos. Chiar dacă era departe, avea să fie nevoie ca și el să cunoască măcar o versiune a poveștii.

Themis intră în casă, se duse în dormitor și scoase, din noptiera pe care o ținea încuiată, fotografia care fusese făcută pe insula Trikeri. Privind cu atenție, își dădu seama că, odată cu trecerea anilor, Nikos începuse să semene mai mult cu Aliki. Poate că, după ce se întorcea din oraș, el avea să vrea să vadă acea fotografie.

Departe de a simți nevoia să mediteze la știrea primită, Nikos se hotărî să acționeze imediat. Descoperirea faptului că mama lui, adevărata lui mamă, fusese o eroină, îl însufleți. Urma să pună o mie de întrebări mai târziu, însă în acel moment simțea cum îi curgea prin vine sângele revoluției. El era vlăstarul, fiul unei martire, și probabil că de aceea se simțea atât de obligat, la nivel moral, să acționeze. Nu era vorba doar despre dorința de a protesta, ci și despre o datorie.

Demonstrația care începuse la Politehnică în săptămâna aceea, căpătase un nou elan. Studenții erau acum susținuți de liceeni, muncitori, profesori și medici, care li se alăturaseră scandând sloganuri înăuntrul clădirii și în jurul ei.

Pe Themis o apăsa gândul că trebuia să-i spună lui Giorgos cât mai repede despre cele discutate cu Nikos și să-i explice de ce simțise nevoia să-i reveleze adevărul despre mama lui. O seară întreagă repetă în minte ceea ce urma să-i spună soțului ei atunci când acesta avea să se întoarcă de la *kafeneío*, însă curajul o părăsi de îndată ce îl văzu intrând. Cei trei copii mai mici erau în apartament; nu putea să-i spună decât după ce rămâneau doar ei.

În acea noapte, Nikos nu se întoarse înainte ca ai casei să meargă la culcare. Lucrul în sine nu era unul neobișnuit. Își imaginară cu toții că ieșise cu prietenii, „ca să a-a-asculte muzica aia groaznică", după cum spunea tatăl lui, care nu era de acord cu genul heavy metal, chiar dacă nu auzise niciodată vreo notă dintr-o piesă.

În dimineața următoare, Themis văzu că nimeni nu dormise în patul lui Nikos. Poate că rămăsese la vreun prieten.

Când înserarea veni și camera lui rămase tot goală, neliniștea lui Themis spori. După cină, ea deschise radioul la întâmplare și află că un grup de studenți și alte elemente subversive demonstrau în centrul orașului. Oamenii erau sfătuiți să stea deoparte.

Știu imediat că Nikos era acolo. Îi era teamă pentru el, știind prea bine că se afla în mijlocul evenimentelor, iar, în același timp, simțea admirație. Giorgos auzise că demonstranții fuseseră întâmpinați cu violență și că unii dintre ei erau atacați de poliție.

– Nu vor decât să-i disperseze, spuse Giorgos. Dar Nikos aleargă repede. O să reușească să fugă.

Unul dintre vecini trecuse prin apropierea manifestației și le relată că sloganurile strigate erau o provocare uriașă la adresa autorităților.

– Strigă „Călăilor!", „Jos cu junta!" și „Afară cu SUA!", le povesti el. La ce bun?

Themis nu-i răspunse.

Exact așa cum își imaginase Themis, Nikos era în centrul orașului împreună cu prietenii lui, scandând în fața forțelor de securitate, care încercau să disperseze mulțimea de zeci de mii de oameni.

Aerul era plin de gaze lacrimogene împrăștiate de polițiști. Drept răzbunare, câțiva dintre demonstranți aprinseseră focuri în stradă. În ciuda aerului înțepător, care îl înăbușea, Nikos continua să strige. Striga cu patimă, la fel ca toți ceilalți.

Demonstranții știau că polițiștii se aflau acolo în număr mare, însă ei erau cu mult mai numeroși, iar lucrul ăsta le dădea siguranță. Explozia de adrenalină le

dădea un curaj fără limite. Oamenii se simțeau deja eliberați de sub tirania juntei.

Era noapte târzie acum. Nikos, aflat pe stradă, în fața Politehnicii, fusese separat de grupul lui. În atmosfera înceţoşată, îi fu greu să vadă cât de aproape se afla de un polițist al cărui braț era ridicat. Dintr-odată, simți o greutate care i se prăbuși peste cap. Strigă de durere. Întorcându-se, văzu bastonul pregătit să-l lovească din nou. De data asta, reuși să se ferească. Croindu-și drum printre oameni, ajunse în apropierea intrării în clădirea Politehnicii.

Un pocnet de armă se auzi prin perdeaua densă de zgomote. De undeva se trăgea asupra demonstranților. Era cu neputință de văzut de unde anume. În jurul lui Nikos, demonstranții începură să se împrăștie. Alergau în toate direcțiile, cuprinși de panică, încercând să scape de acea teroare neașteptată. Era haos.

Încă ameţit de lovitură, Nikos văzu că cineva încerca să închidă porțile Politehnicii pe dinăuntru. Își spuse că trebuia să intre în curte cât putea de repede, însă corpul i se mișca mai încet decât gândurile.

Apoi simți o durere ascuțită într-o parte, ca și când cineva l-ar fi lovit cu putere în coaste. Se îndoi de durere, însă nimeni nu-i auzi strigătul. Aerul vuia de larma sirenelor și a urletelor.

Nikos reuși să se apropie de porțile care se închideau, iar prietenii lui îl văzură și îl înșfăcară de braț, trăgându-l înăuntru cu o secundă înainte ca porțile să fie închise și ferecate.

Scenariul îi încurajă pe studenți. În aer plutea un sentiment de triumf, izvorât din memoria colectivă. Se gândeau cu toții la asediul orașului Missolonghi[48], la momentul în care grecii îi sfidaseră pe turci și refuzaseră să se predea. Pentru Nikos, acela era adevăratul *Óchi!*, adevăratul „Pe-aici nu se trece!", refuzul de a mai accepta situația. Acela era gândul care-i trecea prin minte în timp ce se prăbușea la pământ. *Óchi... Óchi...*

Studenții se îngrămădiseră în spatele porților baricadate. Nimeni nu-l observă pe Nikos întins pe jos. Atenția le era îndreptată asupra celor ce se petreceau în stradă. Se auzi un huruit cavernos, distinct. Spre groaza tuturor celor aflați în curte, un tanc apăruse în fața porților, cu armele îndreptate spre ei.

Unul dintre prietenii lui Nikos îl văzu pe acesta întins pe jos, scăldat într-o baltă de sânge, și îl trase afară din busculadă. Intrat în panică, îi spuse unui alt student să cheme ajutoare, însă deja era prea târziu. Atunci când tânărul doctor ajunse lângă ei, viața se scursese deja din Nikos, prin rana din corp și prin tăietura adâncă de la cap. Studentul medicinist îi închise ochii tânărului și găsi o pătură pe care o puse peste el. Deocamdată nu aveau unde să ducă acel cadavru. Trupul lui

Nikos avea să rămână acolo, în timp ce demonstranții așteptau, privind la tancurile din stradă care blocau poarta principală și pe cele laterale.

În Patissia, Themis nu putea să doarmă. Asculta la radio pe jumătate trează, când un anunț îi informă pe ascultători că Politehnica fusese ocupată.

– Este de așteptat ca această situație să fie rezolvată în curând, spusese, fără nici o inflexiune, o voce de militar.

În primele ore ale dimineții de sâmbătă, Themis reuși să intre pe frecvența unui alt post de radio, unul care transmitea din interiorul universității. Se părea că studenții simțiseră deja victoria, iar Themis fu mândră știind că Nikos era acolo. Giorgos dormea, fără să aibă habar de evenimentele aflate în desfășurare.

În cele din urmă Themis adormi pe canapea, cu volumul radioului dat la minimum. Ea se trezi dimineața, la ora cinci. Din difuzor nu se mai auzea decât un fâșâit monoton. Themis se ridică și se frecă la ochi. Pășind în vârful degetelor, se duse în dormitor, unde mai dormi o oră sau două și avu coșmaruri începețoșate, pline de flăcări și de clădiri care se prăbușeau. O visă chiar și pe Margarita, care-i apăru de undeva, din cotloanele subconștientului.

Spiros o trezi din somn.

– *Mána! Mána!* Au distrus porțile! Un tanc a distrus porțile! De la universitatea lui Nikos!

– De unde știi? întrebă ea, sărind din pat imediat.

– Unchiul Thanasis a venit la ușă. A văzut anunțul la televizor și s-a gândit că ar trebui să aflăm și noi.

Themis adormise pe jumătate îmbrăcată, așa că n-avu nevoie decât de un moment ca să-și pună fusta pe ea și să-și găsească pantofii.

– Unde te duci? întrebă Spiros, văzându-și mama cu paltonul pe ea și cu cheile în mână.

Era doar șapte dimineața și, de obicei, nu ieșea din casă atât de devreme.

– Am plecat să văd...

Și apoi fu dusă.

Grup de prieteni care se întâlnesc adesea ca să-și împărtășească filosofiile de viață, valorile, ideile

Mamă (în limba greacă în original)

Orașul Sării – numele orașului american Salt Lake City s-ar traduce prin Orașul Lacului Sărat

Locul unui asediu dramatic care a avut loc în secolul al XIX-lea, în timpul Războiului Grec de Independență

Capitolul 25

Themis o luă la fugă. Cunoștea pe de rost fiecare piatră din pavajul drumului care ducea spre Partenon. În acea zi, traseul era blocat în câteva locuri și erau mulți soldați pe stradă, însă o lăsară să treacă. Nu părea să le pese de o femeie de vârstă mijlocie, care arăta de parcă era în întârziere și încerca să prindă trenul. Ar fi trebuit să alerge după ea, la rândul lor, ca s-o poată prinde, în timp ce trecea pe lângă cordoanele forțelor de ordine. Frica îi dădea aripi.

Themis putea să vadă peste capetele soldaților și ale polițiștilor care erau în stradă, unii dintre ei fumând sau chiar râzând, că porțile Politehnicii fuseseră zdrobite. Rămășițele contorsionate fuseseră lăsate acolo, amestecate cu bucăți de steaguri și cu alte resturi. Întreaga zonă era acoperită cu foi volante abandonate, purtate de vânt ca niște frunze ofilite. Manifestele acelea păreau acum inutile.

Nimeni nu i se puse în cale în timp ce se furișă pe lângă un grup de bărbați în uniformă, ca să privească de aproape. Inima îi bubuia de epuizare și de frică. Răceala zilei de noiembrie nu era de ajuns ca să oprească transpirația care-i picura pe spate.

Putu să vadă, printre barele metalice contorsionate, rămășițele obiectelor care fuseseră folosite la construirea unei baricade. Pentru moment, grămada aceea îi reținu privirea. Dar apoi văzu altceva. Câteva trupuri zăceau întinse pe caldarâm. Nu erau răniții. Erau cei morți.

Două dintre acele trupuri păreau masive, iar cel de al treilea era mai mic. De sub pătura care-l acoperea pe acesta se putea vedea un bocanc. Themis îl recunoscu, iar vederea lui o străpunse ca o lamă de cuțit. Îi lustruise pielea maronie de atâtea ori.

Themis se repezi pe lângă un soldat tânăr, aflat în calea ei.

– N-aveți voie aici! se răsti el. Astea de aici așteaptă să fie duse.

Se referise la cadavre de parcă ar fi fost niște mărfuri într-un depozit.

Themis nici nu-l auzi. Nu-i păsa de nici un ordin acum. Foarte ușor, ca și când n-ar fi vrut să-l trezească pe cel aflat dedesubt, ea trase încet pătura. Îi văzu fața senină, liniștită, frumoasă. Buclele lungi și dese ale fiului ei erau năclăite de sânge într-o parte.

Themis se prăbuși în genunchi. Soldatul nu încercă să intervină în timp ce ea ridica trupul în brațe. Fiind subțirel, Nikos nu era greu de ținut, așa lipsit de viață și nemișcat cum era. Durerea lui Themis fu atât de adâncă încât, la început, nici

nu putu să plângă. Îi sărută fața cu gingășie, precum făcuse în fiecare seară pe când era copil.

Soldatul avea și el în jur de douăzeci de ani și știa că și mama lui ar fi făcut la fel. Se întoarse cu spatele și ascultă cum femeia vorbea încetișor cu fiul ei. Îi șopti ceva și apoi tăcu pentru o vreme.

– Vreau să-l iau acasă, îi spuse ea soldatului.

Fața lui Themis era acum brăzdată de lacrimi și de sânge.

El nu răspunse, însă Themis îi scrise adresa ei și îl văzu cum punea hârtia în buzunarul de la piept. Ea avea să se ducă acasă și să aștepte, în speranța că soldatul acela și colegii lui aveau să dea dovadă de o fărâmă de bunătate.

Themis se îndreptă înapoi spre casă, mișcându-se foarte încet. Nimeni n-o opri. Trecu de două blocaje, iar soldații se dădură la o parte, de parcă ea ar fi fost o stafie. Părea că lumea întreagă devenise tăcută. Era conștientă doar de senzația pietrelor din pavaj sub tălpile ei. Un pas, și încă unul, și încă unul. Nu se grăbea să se ducă acasă. Cu cât îi lua mai mult timp ca să ajungă acolo, cu atât avea să le împărtășească mai târziu vestea cea groaznică lui Giorgos, Annei, lui Andreas, lui Spiros, lui Thanasis. Atunci când avea să vină acea clipă, Themis avea să ia asupra ei greutatea durerii lor, cu toată vina pe care o simțea cineva răspunzător de provocarea acelei dureri. Nici în zilele în care luptase nu avusese nevoie de mai mult curaj decât îi trebuia acum.

Nici nu apucă să ajungă la apartament, că Anna îi și ieși în cale, traversând piața. Venise să-și caute mama și fratele. Veștile și zvonurile se răspândiseră în tot orașul. Toate vorbeau despre morți și răniți, însă numărul lor nu era cunoscut.

Anna își văzu mama de la distanță și-i observă imediat umbletul încet, chinuit. Ochii care priveau în jos îi spuseră fetei că se întâmplase ceva îngrozitor.

– *Mána*! spuse ea, grăbindu-se spre Themis. *Mána*...?

Expresia lui Themis era grăitoare.

– Nikos...?

Themis își coborî privirea. Nu se putu uita în ochii fiicei ei.

Anna icni de durere. O luă pe mamă în brațe și plânseră amândouă acolo, în piață. Oamenii treceau pe lângă ele și le priveau, curioși. O asemenea manifestare emoțională era rareori văzută pe străzi. În acel regim nu era un lucru înțelept să atragi atenția asupra ta.

Giorgos le văzuse de la balcon și se grăbi în întâmpinarea lor. Le conduse pe amândouă prin piață, înapoi în clădire, apoi o sprijini pe Themis ca să poată urca scările. Nici unul dintre ei nu vorbi.

Ușa apartamentului era deschisă, iar cei doi băieți stăteau și așteptau. Două perechi de ochi căprui se uitară la Themis, așteptând un răspuns.

– Unde e Nikos? întrebă Spiros, nevinovat.

Anna clătină încet din cap.

– Nu se mai întoarce, îi răspunse ea fratelui, cu lacrimile curgându-i pe față.

Băieții se luară în brațe unul pe celălalt și începură să plângă.

Anna auzi în ușă bătaia bine cunoscută a bastonului lui Thanasis și se duse să deschidă. Unchiul ei se uitase la televizor toată dimineața și nu avu nevoie să i se spună ce se întâmplase. Plângea fără să se poată controla, cu fața lui deja încrețită, contorsionată într-o mască de durere.

Nikos fusese omul care-l readusese la viață. Se simțea nespus de neajutorat pentru că el nu-l mai putea readuce la viață pe Nikos, pe nepotul lui iubit, alături de care petrecuse atât de mult timp, cu care vorbise atât de mult și care-i arătase atâta dragoste.

Anna îl ajută să se așeze pe scaun, iar Thanasis stătu aplecat, ținându-și capul în mâini.

Camera era aproape tăcută, cu excepția suspinelor și a răsuflărilor întretăiate.

Ceva mai încolo, jelitul le fu întrerupt de un ciocănit neașteptat, care-i făcu să tresară. Zgomotul se opri pentru un moment, după care se auzi din nou, de data asta – mai nerăbdător decât prima oară.

Se uitară unii la alții cu frică, știind că puteau fi autoritățile în căutarea celor care se solidarizaseră cu protestatarii. Nesatisfăcute de numărul nevinovaților pe care-i uciseseră, voiau să-i adune și pe alții, care participaseră.

Nu avură de ales. Poliția de securitate era cunoscută pentru faptul că deschidea ușile cu lovituri de picior dacă nimeni nu răspundea. Nici unul dintre ei nu voia lucrul ăsta.

Giorgos se duse la ușă.

– Fii atent, *agápi mou*, șopti Themis stând în spatele lui.

Ușa se deschise, iar Themis recunoscu fața tânărului soldat care vorbise cu ea la Politehnică.

Soldatul o recunoscu pe loc și-i vorbi:

– *Kyría* Stavridis, v-am îndeplinit cererea. Fiul dumneavoastră este adus acasă.

– *Efcharistó*, spuse Themis aproape în șoaptă. Mulțumesc.

Se lăsă tăcerea. Soldatul se întoarse să plece.

– Când îl aduceți? întrebă Themis.

– E deja aici, veni răspunsul.

Giorgos se aplecă și se uită pe casa scărilor. Se vedea mișcare în holul de jos. Apoi se auzi zgomotul greoi al bocancilor călcând pe marmură, în timp ce soldații urcau scările. În curând ajunseră la ușa familiei Stavridis, cărând cu ei o targă improvizată, pe care se afla întinsă o formă umană acoperită cu o pătură gri.

– Unde...?

Giorgos și Themis îi conduseră în apartament. Copiii se consolau unii pe ceilalți, cu capetele plecate. Doar Thanasis îi privi cum aduseră corpul lui Nikos în casă și îl așezară pe pat.

Doi dintre soldații mai tineri voiră să ia targa cu ei, dar al treilea le spuse că nu era nevoie. Zicând asta, i se adresă lui Themis, ca și când ar fi făcut un gest generos.

Odată ce ușa se închise în urma lor, Themis dădu drumul la apă în baie. Voia să-l îmbăieze pe Nikos și să-i curețe sângele de pe față.

Copiii merseră sus cu unchiul lor. Thanasis urma să-i aducă din nou jos de îndată ce Themis termina ce avea de făcut.

Cu ajutorul lui Giorgos, îl îmbrăcă pe fiul ei cu cămașă curată și cu o pereche de pantaloni evazați pe care el și-i cumpărase de curând.

În ciuda faptului că murise, buclele i se uscaseră lucioase, strălucitoare.

În timp ce lucra, Themis se opri ca să examineze rănile. Glonțul primit în coaste făcuse o gaură circulară, netedă, și era cu neputință de spus dacă el îi provocase moartea, sau dacă Nikos murise în urma rănii de la cap, care era cu mult mai mare. Themis își imagină că se afla din nou în munți, împreună cu prietena ei, Katerina, și cu ceilalți, curățând niște tăieturi adânci sau încercând să oprească o viață să se scurgă din trup. Gândul la ceilalți morți pe care-i pregătise pentru înmormântare în urmă cu aproape treizeci de ani o făcu să uite, pentru moment, că cel de acum era fiul ei. Încă n-avea puterea să se confrunte cu faptul că acesta era el, băiatul ei iubit, Nikos al lui Aliki, întins pe pat, dormind un somn ce urma să dureze o veșnicie. Nu, nu putea să-și lase gândurile s-o ia pe un asemenea făgaș.

Nu-și dădea seama de prezența lui Giorgos, care stătea în picioare și o privea cum încheia nasturii cămășii. Themis așezase o bucată de cârpă pe rană, ca sângele să nu îmbibe cămașa. Până și în momentul acela, Themis rămânea practică.

Giorgos aduse două scaune în dormitor și le așeză de fiecare parte a patului. Themis se lăsă pe unul dintre ele și-și aplecă fruntea. Se gândea, nu se ruga. Nici Dumnezeu, nici Sfânta Fecioară nu-i apărură în minte. Erau doar ea și Nikos, reluând ultima lor discuție. Îi spuse lui Nikos că mama lui ar fi fost mândră de fiul ei cel războinic. Îi repetă la nesfârșit că îl iubise ca și când ar fi fost al ei. Îi promise că n-avea să fie uitat niciodată.

Apoi plânse încetișor, aducându-și scaunul mai aproape, ca să-i poată lua mâna rece în mâinile ei. N-avea sentimentul trecerii timpului, și poate că trecuseră o oră sau două. Privi în sus doar atunci când auzi ușa deschizându-se. Thanasis intră.

– Pot să stau cu el? întrebă.

Înainte să se așeze, o cuprinse pe sora lui cu brațul pe după umeri și-și făcu nenumărate cruci.

Stătură amândoi acolo o vreme. Apoi, Themis ieși din încăpere. Giorgos se întorsese de sus, din apartamentul lui Thanasis, unde vorbise la telefon cu Angelos.

– N-are cum să găsească un zbor la timp, spuse el. Dar o să încerce să vină la parastasul de patruzeci de zile.

Themis dădu din cap în semn de aprobare. Nu se putu aduna ca să întrebe cum reacționase Angelos, însă înțelese că discuția fusese scurtă.

Copiii se întorseseră în apartament și stăteau înșirați pe canapea, ca niște păsărele pe sârmă. Toți trei erau încă în lacrimi. Moartea mai fusese o dată aproape de ei, atunci când le murise străbunica. Fuseseră cu toții foarte triști, însă știau că asta se întâmpla cu toți oamenii atunci când îmbătrâneau și se cocârjau, când părul le devenea alb, iar pielea li se încrețea precum un fruct uitat într-un bol.

Doar Anna se duse să-l vadă pe fratele ei. O făcuse din curiozitate. Oare arăta la fel?

Adolescenta de șaisprezece ani intră în cameră și, pentru început, nu se apropie de Nikos. Se întreba dacă părinții ei nu făcuseră cumva o greșeală. Era cu neputință ca fratele ei să nu sară din pat și să nu strige. Își aminti de jocul lor, „leul care doarme", pe care Nikos îl juca adesea cu frații lui mai mici, stând întins, nemișcat, iar apoi răgând ca un leu și făcându-i pe cei mici să iasă din cameră țipând nevoie mare. Câteodată, vecinul care locuia dedesubt se plângea că îl trezeau din somnul de după-amiază.

Anna se apropie încă puțin de el și se aplecă înainte, ca să vadă dacă respira.

În ciuda faptului că Nikos era total nemișcat, fata părăsi încăperea spunându-și că fratele ei era pur și simplu adormit, moțăind ca o fiară sălbatică dintr-un tărâm îndepărtat.

Giorgos, care îl cunoștea pe preot, organiză înmormântarea pentru a doua zi. Coloneii refuzau să recunoască faptul că muriseră oameni, însă întregul oraș știa că mințeau. Înmormântarea lui Nikos nu fu singura care avu loc în acea zi.

Familia apropiată, vecinii, incluzându-i pe Hatzopoulos și Sotirious, care fuseseră eliberați, dar care nu-și mai deschiseseră magazinul, aproape că umplură

bisericuța Sfântului Andrei. Câțiva dintre prietenii lui Nikos sosiseră și stăteau în umbră, la intrare. Chiar și acum, autoritățile încă îi mai căutau pe cei care participaseră la greva de la Politehnică și pe cei care demonstraseră. Din această pricină, câtorva prieteni din *pareá* lui Nikos le fusese teamă să vină la înmormântare.

Licărul lumânărilor le lumina fețele în timp ce ascultau cântările preoților. Vocile acestora din urmă pluteau, lipsite de înțeles, peste capul lui Themis, care era pierdută în marea ei de durere. Coșciugul așezat în fața lor era o reamintire continuă a realității nemiloase a morții. Themis văzu cum preotul îl stropea cu apă sfințită. Apoi o frază răzbătu până la Themis, făcându-și loc în mintea ei:

– „Toate sunt țărână, toate sunt cenușă, toate sunt umbră".

Cu aceste cuvinte era de acord. I se părea că restul vieții ei urma să fie astfel. În acel moment se simțea la fel de vie ca o umbră. Nimic nu părea adevărat.

Când preotul cântă: „Ceea ce acum e lipsit de formă, de virtute și de toate harurile", fu nevoită să-și pună frâu gurii ca să nu strige că Nikos nu fusese niciodată lipsit de virtute. Era un erou în moarte, la fel cum fusese și în viață, la fel cum fusese și mama lui, ea, care nu avusese mormânt, ori piatră care să-i păzească oasele, ori loc în care să fie amintită, cu excepția insulei sterpe, Trikeri.

Nu putea să asculte acum preceptele Bisericii mai mult decât o făcuse înainte. Cu toții erau obligați să asculte și să privească vreme îndelungată, hipnotizați de liturghie și de ritual. În tot acest timp însă, Themis vorbi cu Nikos în mintea ei, spunându-i tot ceea ce știa despre mama lui, despre cum fusese o mare artistă, o femeie care îi sfidase pe gardieni și care le râsese în față atunci când o hărțuiseră să semneze o *dílosi*. Îi spuse despre cum toate celelalte femei o admiraseră, despre cât de generoasă fusese și despre cum îl salvase pe Angelos fără nici o ezitare.

– La fel ca tine, Nikos, a fost frumoasă, puternică și curajoasă, murmură ea, fără ca Giorgos s-o audă.

În timpul slujbei, Themis își dădu seama că lui Aliki nu i se făcuse slujba de înmormântare. În mintea ei, preotul făcea acum slujba atât pentru mamă, cât și pentru fiu. Amândoi meritau un rămas-bun demn, indiferent de credința pe care o avuseseră.

– *Kýrie eléison, Kýrie eléison, Kýrie eléison . . .*

Căzură cu toții sub vraja cuvintelor.

– „Doamne miluiește, Doamne miluiește, Doamne miluiește..."

Fiecare dintre cei care se aflau în bisericuță se simți liniștit de ritmul repetiției, ca și când acesta ar fi avut putere de vindecare. Chiar dacă nu ascultau cuvintele, sunetele cântării le domoleau durerea.

Copiii păreau ca un șir de statui de marmură. Sufereau adânc din cauza pierderii fratelui, însă și schimbarea care se produsese în mama lor îi afecta, la rândul ei, profund. Până și expresia de pe fața ei le era necunoscută. Viața nu mai avea siguranța cu care erau obișnuiți.

Prietenii lui Nikos, care fuseseră în spate, părăsiră primii biserica și dispărură pe străduțele alăturate, înainte ca familia să iasă în stradă. Doi soldați stăteau la colțul acesteia, scrutând, plini de interes, cortegiul.

Coșciugul fu dus la cel de-al doilea cimitir al orașului, unde oamenii se adunară în jurul mormântului ca să-și ia rămas-bun.

După ce se întoarseră acasă, o vecină le aduse *kóllyva* tradițională, pe care o făcuse pentru pomenire. Copiii mâncară, flămânzi, din hrana doliului: grâu, zahăr, nuci și stafide. De două zile nu mai mâncaseră nimic decât pâine, orez și portocale. Nu fusese altceva de mâncare în casă.

Vechea lor viață părea să fi dispărut peste noapte.

Capitolul 26

Suferința o secătuia pe Themis de energie atât de tare, încât cu greu se mai putea da jos din pat. Dormea aproape toată ziua și se trezea doar ca să stea la masă cu copiii, însă ei de-abia o puteau privi. Pierduse în greutate atât de iute încât acum semăna cu o cioară, cu fața slabă și trasă, îmbrăcată într-o rochie neagră, care-i atârna largă pe lângă trup. Anna făcea toate cumpărăturile și gătea. Fu nevoită să lipsească de la școală vreme de câteva săptămâni.

Themis nu arătă vreun interes nici atunci când, la opt zile după moartea lui Nikos, Giorgos îi spusese că avusese loc o schimbare în interiorul regimului.

Ca urmare a rezultatului dezastruos al demonstrațiilor de la Politehnică, brigadierul Ioannidis, care era adeptul unei politici de mână forte, îl înlătură pe mult detestatul colonel Papadopoulos, pretinzând că ordinea trebuia restabilită. Îi acuză pe actualii lideri de corupție și îi aduse la putere pe oamenii lui.

– Și ce schimbă asta? întrebă Themis, obosită.

– Se vorbește că o să ia măsuri și mai brutale împotriva opoziției decât cei de dinaintea lor, spuse Thanasis. Și știi ce reputație are Ioannidis, nu?

Noul lider al juntei era șeful faimoasei poliții militare, un om care autorizase deja folosirea terorii și care era autorul moral al înăbușirii revoltei de la Politehnică.

Atitudinea tolerantă a lui Thanasis față de juntă se evaporase după șocul săptămânii care trecuse. Acum îi vedea ca pe niște ucigași pe liderii dictaturii militare de dinainte și din prezent. Îl uciseseră pe iubitul lui nepot. Pentru asta, el n-avea să-i ierte niciodată.

În fiecare zi a săptămânii următoare, Themis luă autobuzul până la cimitir. Câteodată Giorgos o însoțea, însă durerea ei avea nevoie de solitudine, fără nimeni care s-o însoțească, măcar.

Angelos veni din America pentru parastasul de patruzeci de zile, iar Giorgos speră că starea sufletească a soției lui avea să se îmbunătățească și că ea avea să fie cât de cât consolată de vizita fiului lor absent de atâta vreme.

Cu toții băgară de seamă cât de diferit arăta Angelos. Trecuseră cinci ani de când plecase, și totul se schimbase la el. Talia i se îngroșase („Dați vina pe porțiile de mâncare...", râsese el, bătându-se peste stomac, „...și pe hamburgeri!") Faptul că luase în greutate n-o deranjă pe Themis. Asocia lucrul ăsta cu sănătatea și cu

prosperitatea. Ceea ce însă nu-i plăcu fu felul în care își tunsese părul. Era scurt peste tot, fără urmă de bucle. Dar prezența lui păru să-i înveselească pe frați.

– Ai până și accent! îl tachină Anna. Sună ciudat când vorbești grecește. Spune ceva în engleză! Vreau să aud cum vorbești ca un american!

– *Howdee*, tânără domnișoară! spuse Angelos imitând un star de la Hollywood.

Copiii râseră din toată inima. Li se părea că fratele lor mai mare fusese plecat pe Lună și că se transformase într-un extraterestru.

Angelos rămase acasă doar două zile, însă în tot acest timp vorbi numai despre noua lui viață, trăgându-și răsuflarea cu greu între descrierea orașului Chicago, a biroului în care lucra, a colegilor lui, a mașinii pe care și-o cumpărase și a echipei de baschet al cărei suporter era. Prietena lui, Corabel, apărea adesea în toate acele povestiri. Angelos le arătă o fotografie a ei, pe care o păstra în portofel. Era blondă și voluptuoasă, cu buze mari și cu un zâmbet larg.

Când Angelos n-o putu auzi, Anna comentă că prietena fratelui ei arăta ca un personaj dintr-un desen animat american pe care-l văzuse la televizorul unchiului ei. Fu pentru prima oară după moartea lui Nikos când copiii o văzură pe mama lor zâmbind.

Angelos părea de-a dreptul îndrăgostit de noua lui patrie. Tot ceea ce se găsea în America era mai mare și mai bun decât oriunde în altă parte, iar implicarea SUA în politica Greciei nu i se părea nelalocul ei.

– E o țară condusă competent, spuse el în timp ce luau masa. Nu-l plac cu toții pe Nixon, dar, cu el la putere, comuniștii n-au unde să se ascundă.

Themis se ridică și plecă din cameră fără să spună nimic. N-avea nici energia, nici voința să răspundă unui asemenea punct de vedere.

– Cred că și-a trăit doliul în SUA, îi spuse ea lui Giorgos pe când se întorceau de la aeroport, după ce-l conduseseră pe Angelos.

Cu toții băgaseră de seamă că el arătase foarte puțină tristețe și că păruse netulburat de absența fratelui său.

După încheierea slujbei de pomenire, Themis își spuse că trebuia să se ridice deasupra durerii ei, pentru binele familiei. Chiar dacă lucrul ăsta se întâmpla doar de dragul aparențelor, trebuia să facă un efort. Combinația dintre suferința sufletească pentru moartea lui Nikos și vina pentru ceea ce-i spusese acestuia pusese o greutate mare pe umerii ei. Avea să rămână întotdeauna cu ideea că aflarea adevărului despre mama lui fusese ceea ce-l împinsese pe fiul ei înspre conflictul de stradă.

Venirea noului an nu-i aduse lui Themis sentimentul reînnoirii. Singurul moment memorabil se petrecu în ianuarie, când Andreas participă la întrecerea de

Bobotează a tinerilor înotători, unde se scufundă și aduse la suprafață mult dorita cruce. Evenimentul se petrecu la piscina din apropiere, însă în cursă intraseră mulți băieți, dintre care unii erau mai mari de vârstă decât el. Familia întreagă fusese mândră că, la paisprezece ani, Andreas fusese unul dintre cei mai tineri campioni.

Spiros îi făcu o coroană de carton, pe care Andreas o ținu pe cap în timpul cinei. Se străduiră cu toții să vorbească despre subiecte plăcute, iar Themis reuși să gătească mâncarea, făcând, după rețeta bunicii, și prăjitura cu mere care le plăcea foarte mult tuturor. Cu toții voiau să creadă că reveneau la normal. Își aduseră aminte despre cum își udase preotul veșmintele atunci când aruncase crucea în apă, despre cum unul dintre participanți se luptase cu Andreas pe sub apă, ca să-i ia crucea, și îl tachinară cu toții în legătură cu atenția pe care o primise de la un grup de fete.

Către sfârșitul serii însă, discuția deveni serioasă. Până și cu ocazia sărbătorii tradiționale la care luaseră parte în acea dimineață, fuseseră conștienți de prezența soldaților înarmați. Începură să vorbească despre intensificarea represiunii sub brigadierul Ioannidis. Într-un fel, părea că sacrificiul celor care muriseră la Politehnică nu doar că fusese în van, ci și că protestele lor înrăutățiseră starea de fapt. Regimul negase faptul că muriseră oameni și continua să-i vâneze pe cei pe care îi suspecta de implicare.

– Bărbatul ăla e un monstru! spuse Anna.

– E mai bine să nu rostești cuvintele astea, nici măcar în spatele ușilor închise, o îndemnă Thanasis, care cunoștea foarte bine tacticile sinistre ale poliției. Nu știi niciodată cine e vecinul tău sau dacă are aceleași vederi ca și tine. Dacă te aud și nu sunt de partea ta, te poți trezi pe listă, așa că fii atentă.

– Dar el e cel care a trimis tancul! protestă ea. Tancul care ne-a ucis...

– Anna, te rog, o întrerupse tatăl ei.

Themis se înfioră, la rândul ei. Știa că exista primejdia ca Anna și Andreas să înceapă să aibă orientări politice ca urmare a morții fratelui lor și, în ciuda faptului că avea doar zece ani, Spiros putea fi și el influențat cu ușurință de fratele lui.

Știau cu toții că Ioannidis era un dictator, chiar dacă stilul lui era să lucreze pe ascuns. Plasase în armată numeroși informatori, ca să-i elimine pe militarii care nu-i erau loiali, și renunțase la pașii mici pe care-i făcuse către liberalizare predecesorul lui, colonelul Papadopoulos. Se instalase o nouă domnie a fricii.

În pofida sentimentelor ei, Themis nu putea pune la îndoială starea de fapt. Cu un amestec de tristețe și de disperare, acceptă ideea că acela era felul în care trăiau acum. Nu voia nimic altceva decât să-i apere de rău pe cei trei copii frumoși, care

veneau și plecau în fiecare zi pe străzile Atenei. Renunțase la luptă și se trezi oprindu-i să dea glas oricărei critici la adresa juntei. Pe parcursul iernii și al verii îi tunse scurt pe băieți și îi ceru fiicei ei să poarte fuste lungi. Băieții erau elevi foarte buni, iar Anna învăța, conștiincioasă, pentru examenele de sfârșit de an; toți trei mergeau la biserică împreună cu tatăl lor.

Chiar în momentul în care Themis ajunsese să creadă că regimul opresiv avea să continue la nesfârșit, tiranicul Ioannidis se lansă în împlinirea uneia dintre marile lui ambiții, unificarea Ciprului cu Grecia. La mijlocul lunii iulie puse în scenă o lovitură militară în Cipru, ca să-l înlăture de la putere pe președinte. Arhiepiscopul Makarios fusese ales în mod democratic, însă Ioannidis îl considera comunist. Acest gest se dovedi un pas greșit. Amestecul Greciei oferi guvernului turc un pretext ca să invadeze Ciprul. Turcia pretinsese că trebuia să-și apere cetățenii care locuiau pe insulă. Conflictul se soldă cu o pierdere uriașă de teritoriu grec-cipriot, dar și de vieți omenești. Junta fu silită să intervină militar și chemă la arme întreaga populație masculină a Greciei, cu vârste cuprinse între douăzeci și patruzeci și cinci de ani.

Conflictul se încheie după o săptămână. Fu încheiat un acord de încetare a focului, iar Ciprul se împărți în două. Zeci de mii de soldați turci rămaseră în nordul insulei. Rezultatul fu un dezastru total pentru greci, însă Themis, la fel ca mulți alții, simți un soi de satisfacție pentru gafa umilitoare pe care o făcuse Ioannidis.

Într-o zi fierbinte de iulie, toate ferestrele din piață erau deschise. Thanasis avea televizorul deschis și, ca de obicei, volumul era dat tare. Deși se făcuse ora la care, de obicei, vecinii dormeau, Thanasis își pusese în gând ca, în ziua aceea, să nu țină seama de nemulțumirea lor. Se întâmplase ceva important și trebuia să-i spună surorii lui.

Era absolut neobișnuit să bată cineva la ușă la ora aceea, însă Themis se îndreptă spre ușă, nedumerită, de îndată ce auzi zgomotele repetate. Era Thanasis, care, în mod ciudat, zâmbea. Eșecul catastrofal suferit de Ioannidis în Cipru îi adusese acestuia căderea, iar Thanasis simțise nevoia să împărtășească știrea că puterea revenise în mâinile politicienilor.

– S-a terminat, spuse el, zâmbind.

– Ce s-a terminat? întrebă sora lui, fără să înțeleagă.

– Dictatura militară, răspunse Thanasis. S-a terminat!

Thanasis intră în apartament și-i spuse lui Themis să dea drumul la radio.

Era adevărat. Junta se prăbușise de la putere și democrația urma să fie reinstaurată.

La început, lui Themis nu-i veni să creadă. Șezu, ascultând fără să aibă nici o reacție. Evenimentul era atât de neașteptat încât acum, că se întâmplase, îi era greu să se obișnuiască pe loc cu ideea.

La mijlocul după-amiezii, Giorgos intră în casă, grăbit, iar Themis își întinse brațele către el. Se îmbrățișară tăcuți. Amândoi se gândiră că moartea lui Nikos jucase un rol în căderea dictaturii. Themis simțea pentru prima oară că fiul ei nu murise în zadar.

În următoarele săptămâni, Themis privi cu speranță întoarcerea din exil a fostului prim-ministru, Constantine Karamanlis. Acesta crease un guvern interimar, până la alegerile care aveau să se desfășoare în noiembrie. Libertatea politică fu reinstaurată, iar Partidul Comunist reintră în legalitate. Viteza cu care se produsese schimbarea îi luă prin surprindere pe toți.

La primele alegeri democratice din ultimii zece ani, Themis îi votă pe comuniști, însă cei ca ea fură doar o minoritate. Karamanlis, cu noul său partid de centru-dreapta, Noua Democrație, fu ales prim-ministru.

La scurt timp după aceea, avu loc un referendum asupra monarhiei. Themis și Giorgos nu aveau aceeași opinie în legătură cu monarhia. Părinții lui Giorgos fuseseră sentimentali în legătură cu membrii familiei regale. Giorgos crescuse cu portretul bunicului regelui Constantine atârnat pe perete. Themis știa că el avea să voteze în favoarea monarhiei și se hotărî să nu vorbească despre subiect cu soțul ei. Se bucura că putea vota și că votul ei avea să-l anuleze pe al lui. În decembrie, când țara luă decizia în favoarea republicii, Themis se simți în culmea fericirii.

– Cel puțin, femeia aceea sâcâitoare nu se mai întoarce, spusese ea.

Chiar și acum, după atâția ani, se simțea ofensată de felul în care se amestecase Frederika în politica greacă.

Abolirea monarhiei reprezenta o schimbare semnificativă, însă lui Themis nu-i era de ajuns.

– Aștept să fie cineva pedepsit, să plătească cineva pentru crimele juntei, îi spuse ea lui Giorgos.

– Nu crezi că ar fi mai bine, poate, să uităm ce-a fost? Și s-o luăm de la capăt?

Themis nu-și ascunse disprețul.

– Asta n-a fost niciodată atitudinea lor, răspunse ea. Dreapta a avut grijă întotdeauna să împingă lucrurile până la capăt. Acum vreau și eu același lucru.

– Dar asta s-s-sună răzbunător, spuse el.

– Așa și este, Giorgos, răspunse Themis. Vreau răzbunare. Nu înțelegi?

În ultimii șapte ani, foarte mulți greci aleseseră ca mai bine să trăiască în exil decât să ducă o viață sub dictatură, și duseseră o campanie împotriva juntei. Cei

mai mulți dintre ei se reîntorceau acum la Atena, odată cu cei care fuseseră trimiși în mod forțat în exil. Oamenii veneau de pe insulele-închisori aducând istorii înfiorătoare despre abuzurile și tortura instituite acolo de juntă. Acum nu le mai era teamă să vorbească. La fel ca și Themis, simțeau că ceva rămăsese neterminat și că era nevoie de o recunoaștere a crimelor comise acolo.

– În sfârșit, mormăi Themis de una singură în timp ce asculta radioul, într-o zi când nu era nimeni în apartament în afară de ea.

Era ianuarie, iar liderii juntei fuseseră arestați. Cei care puseseră la cale lovitura de stat aveau să fie judecați separat de cei responsabili de reprimarea demonstrației de la Politehnică și de cei care fuseseră torționarii regimului.

Ea ardea de nerăbdare, însă trebuia să aștepte încă șase luni, până când începeau procedurile. Erau implicați zeci de acuzați, însă pe Themis o interesa cu adevărat doar unul singur.

Înainte nu-i plăcuse niciodată să se uite la televizor, însă acum se ducea zilnic în apartamentul lui Thanasis și insista să se uite la tot ce se transmitea de la audieri. Ședeau amândoi pe canapea, vrăjiți de imaginile alb-negru, granulate, proiectate în încăpere. Era electrizant să-i privească pe acuzați, să le vadă trăsăturile și expresiile în prim-plan. Din când în când, Ioannidis se uita direct în cameră, iar lui Themis i se părea că ochii lui reci priveau drept în ochii ei. Cruzimea lui o pătrundea până în oase și, din când în când, era nevoită să privească în altă parte. Atât el, cât și Papadopoulos aveau expresii de o totală indiferență. Themis spera ca aroganța lor fățișă să le distrugă șansele de achitare.

Urmări fiecare moment al primului proces, în care atât Papadopoulos, cât și Ioannidis fură găsiți vinovați și condamnați. Cel de-al doilea proces o obsedă și mai tare. Era procesul celor acuzați de comiterea crimelor de la Politehnică, inculpatul principal fiind chiar Ioannidis.

După un proces care dură două luni, bărbatul pe care Themis îl învinovățea pentru moartea fiului ei fu găsit vinovat. Themis ședea lângă Thanasis, așteptând de parcă s-ar fi aflat amândoi în sala de judecată. Amândoi îl urau pe acel om la fel de mult, și se îmbrățișară, tăcuți, atunci când el fu condamnat la închisoare pe viață. Șezură așa pentru o vreme, cu imaginile reflectate în ecranul televizorului, mult timp după terminarea transmisiunii.

La început, Themis se simți dezamăgită că individul acela psihopat, pe care îl considera responsabil de moartea iubitului ei fiu, nu primise pedeapsa cu moartea.

– Poate că moartea e o pedeapsă prea ușoară pentru unul ca el, îi spuse ea fratelui ei.

Thanasis dădu din cap în semn de aprobare. Nodul din gât nu-l lăsa să vorbească. Themis continuă:

– Sper că o să se trezească în fiecare zi din restul vieții lui într-o celulă de închisoare, știind că n-o să mai aibă niciodată parte de libertate, că n-o să se mai plimbe niciodată pe străzi, că n-o să mai vadă niciodată lumina soarelui. Poate că o asemenea viață e mai rea decât moartea.

Își aminti de timpul pe care-l petrecuse ea însăși la izolare, pe când fusese prizonieră. Satisfăcută la gândul încarcerării lui Ioannidis, plânse de durere și de mulțumire.

Încă se învinovățea, în parte, pentru acțiunile fiului ei, însă monstrul lipsit de scrupule, responsabil de moartea lui, fusese, în cele din urmă, pedepsit. O copleși o stare profundă de catharsis. În cele din urmă, fusese făcută dreptate pentru nevinovații și idealiștii care muriseră în acea noapte de noiembrie.

Capitolul 27

Parastasul de trei ani de la moartea lui Nikos urma să aibă loc peste câteva luni, iar Themis spera ca Angelos să vină acasă cu acea ocazie. Ar fi fost pentru prima oară când se reîntorcea la Atena după ce fusese la parastasul de patruzeci de zile. Scrisorile lui veneau la fel de regulat ca întotdeauna, descriind urcușul lui continuu: un birou la un etaj mai mare, un pachet salarial mai consistent, promovarea într-o funcție mai bună, un apartament nou și o mașină mai ostentativă decât cea de dinainte. Scrisoarea pe care Spiros, care avea acum doisprezece ani, o găsise în holul blocului în acea dimineață, anunța că fratele lui o ceruse în căsătorie pe Corabel. Fotografiile celor doi, făcute la petrecerea de logodnă, se rostogoliră din plic.

– Uită-te, *mána*! strigă Anna, ridicând-o pe ce mai apropiată de ea. E atât de frumoasă!

Acum Spiros era cel care avea să citească rândurile scrise pe hârtia de un albastru pal a plicului *par avion*, însă el se opri ca să se uite la una dintre fotografiile care erau date din mână în mână.

– *Theé mou*! Ce țâțe are! Andreas, uită-te!

– Spiros! Î-î-încetează! A-a-acum! se răsti Giorgos la el.

– Nu vorbi așa despre logodnica fratelui tău, adăugă Themis. E *foarte, foarte* nepoliticos.

Toți copiii chicoteau acum, iar peste fața lui Thanasis trecu un zâmbet strâmb.

Themis luă în mână o fotografie a celor doi și se uită la ea. Spiros avea dreptate. Rochia decoltată a lui Corabel arăta că fata era bine dotată.

Ceea ce ar fi fost considerat indecent în Grecia era, în mod evident, acceptabil în America, se gândi ea. Observă și că fiul ei se îngrășase și mai mult. Nu puteai să spui despre cei doi altceva decât că erau supraponderali.

– Citește, Spiros! îi ceru Themis după ce gălăgia luă sfârșit.

Acum, toată lumea zâmbea.

Spiros imită vocea unui crainic de radio și continuă să citească fragmentul care descria mâncarea pe care o avuseseră la petrecere.

– *Pretzels*[49] – ce sunt ăștia? întrebă el, însă toată lumea ridică din umeri, așa că citi mai departe: *Am fript pe grătar cele mai mari bucăți de vită pe care le-am văzut vreodată. Mama lui Corabel face cel mai bun* cheesecake.

– Tort cu brânză? se miră Andreas. Sună *dezgustător!*

Râsetele ricoșară din perete în perete.

În căldura clipei încărcate de umor, Themis simți bucuria intensă a prezentului. Sentimentul îi era necunoscut. Agonia trecutului își trimisese umbrele în viața ei, dar poate că era timpul ca acestea să dispară.

Giorgos nu renunțase s-o încurajeze să vadă lucrurile dintr-o perspectivă pozitivă, amintindu-i mereu că cei mici erau cu toții bine și că întreaga familie avea norocul să nu aibă griji financiare.

Themis prețuia standardul de viață de care se bucurau acum. Ieșeau adesea la tavernă și mergeau la cinema (Themis stăruia în continuare să vadă filmele lui Aliki Vougiouklaki de îndată ce apăreau), începuseră chiar să plănuiască renovarea unei căsuțe pe Tinos[50], pe care Giorgos o moștenise de la mătușa lui. În hol, pe o măsuță special cumpărată, avea acum loc de onoare un telefon. Cu o lună în urmă, cumpăraseră un frigider nou și un aspirator. Își puteau permite chiar să-l trimită pe Andreas să studieze la Londra, dacă își lua examenele. El le spusese că acela era visul lui.

– Avem chiar și un prim-ministru decent, îi zisese Giorgos soției lui într-o zi.

Themis zâmbise.

– Nu l-am votat, însă trebuie să recunosc că face treabă bună.

Themis încă purta haine de doliu. În ultimul an, Giorgos îi sugerase să-și schimbe hainele negre cu unele mai deschise la culoare. Într-o zi, el făcu greșeala să-i cumpere o bluză nouă, albă cu flori albastre. Ea îi mulțumise, politicoasă, sărutându-l pe obraz. Apoi pusese, discret, bluza în fundul dulapului. Când Giorgos o întrebă, o săptămână mai târziu, de ce n-o purtase încă, ea îi răspunsese tăios:

– Nu sunt pregătită încă, Giorgos. O să știu când o să vină vremea. Dar nu acum.

Ar fi însemnat să trădeze amintirea lui Nikos dacă momentul nu era potrivit. Lună de lună rupsese filele din calendar, însă gestul acela marcase trecerea timpului, nu și a durerii. Moartea fiului ei îi era încă proaspătă în minte și n-avea nici o dorință ca lucrurile să se întâmple altfel.

Era mai puțin de o lună până la parastas. Zilele de octombrie erau scurte, însă căldura mai plutea încă în aer. Themis stătea pe balcon într-una dintre după-amiezi, când se auzi soneria. Se aplecă peste balustradă, sperând să vadă cine sunase, însă nu văzu decât un cap acoperit cu păr argintiu și o jachetă albastru-închis. Apoi bărbatul se uită în sus, de parcă i-ar fi simțit privirea, iar Themis fu aproape sigură că el o observase.

De când Partidului Comunist intrase în legalitate, lui Themis nu-i mai era teamă de oaspeți neașteptați sau de nepoftiți, însă, în ciuda acestui lucru, inima începu să-i bată, plină de neliniște. Se duse la ușă și apăsă pe butonul interfonului.

– Cine e, vă rog? întrebă ea pe un ton formal și cu un tremur perceptibil în voce.

O voce hârâi din difuzor:

– Tasos, veni răspunsul, aproape nerăbdător. Tasos Makris.

Un curent rece îi trecu lui Themis prin șira spinării. Trecuseră mai bine de douăzeci și cinci de ani de când auzise numele ăsta și nu-și închipuise că avea să-l mai audă vreodată.

N-avea de ales. Știa că el era acolo. Trebuia să-l lase să intre.

Cu degete tremurătoare, apăsă butonul care deschidea ușa de jos și, câteva secunde mai târziu, văzu o umbră amenințătoare dansând pe perete. Bărbatul acela, apărut din trecutul ei, urca scările. Imobilizată de șoc și de frică, Themis aștepta în pragul ușii. Nici acum nu era târziu să dispară în apartament și să refuze să-l lase înăuntru. O scurtă ezitare o făcu să piardă prilejul și, dintr-odată, iată-l stând în fața ei: Tasos Makris, aproape neschimbat din momentul în care se văzuseră ultima oară.

– Themis Koralis?

– Ăsta a fost numele meu, răspunse ea. Acum mă cheamă Stavridis.

Pentru o clipă, amândoi rămaseră în prag, stânjeniți.

– Pot să intru?

– Da... da. Desigur.

Makris o urmă pe Themis în apartament. Se întâmpla foarte rar ca cineva care nu făcea parte din familie să intre în casă, așa că lui Themis i se păru ciudat să primească un străin înăuntru. Nici Giorgos, nici copiii nu aveau să se întoarcă acasă până mai târziu.

Themis îl invită pe Makris să se așeze în fotoliul din fața bufetului. Era locul în care ședea Thanasis atunci când venea în vizită.

În apartament era semiîntuneric, draperiile fiind trase numai pe jumătate. Themis se hotărî să le lase așa cum erau.

– Să-ți fac o cafea, spuse ea. Cu zahăr?

– Fără, răspunse el. *Sketo*.

Themis se întoarse cu spatele, întrebându-se dacă el putea să-i audă bătăile agitate ale pulsului. Tăcerea stânjenitoare fu întreruptă doar de zdrăngănitul porțelanului și al paharelor cu care ea își făcu de lucru pregătind băuturile. Neatentă, turnă zahăr în crăticioară împreună cu cafeaua, fără să se obosească să le

amestece cu linguriţa. Oare să-l servească cu biscuiţi? Nu. Voia să-i ofere cât mai puţină ospitalitate. Înainte ca apa să se ridice şi să fiarbă, turnă în două ceşti amestecul tulbure, călduţ, cu spatele întors la oaspete. Se folosi de acele momente ca să formuleze întrebările pe care avea de gând să i le pună.

Intră încet, cu spatele, ducând cafeaua şi paharele cu apă aşezate pe o tavă, şi se îndreptă spre măsuţa joasă, aflată în faţa lui Makris. Odată aşezată, îşi îngădui pentru prima dată să se uite la el cu atenţie.

Era subţire şi spilcuit. Themis îi studie costumul bine croit, pantofii de piele bine lustruiţi, manichiura îngrijită şi strălucirea ostentativă a unui ceas de aur. Părul îi era încă impresionant de creţ, chiar dacă acum era de un gri-argintiu, însă mustaţa mai avea încă fire negre. Faţa îi era ridată, însă nu mai tare decât cea a lui Giorgos, iar ochii îi erau exact aşa cum şi-i amintea. Îi veni în minte ultima dată când îi văzuse. Pe insula Makronisos.

– Cum m-ai...?

El îi anticipase întrebarea şi răspunse imediat:

– Koralis. În cartea de telefon.

– Dar e pe numele de Stavridis.

– Ei bine, e un Koralis în clădire, îi răspunse el.

Numele lui Thanasis îl condusese aici, iar ea îşi aduse aminte că-i spusese, cu mulţi ani în urmă, că familia ei locuia în Patissia.

– Am încercat vreo câteva adrese greşite, dar în cele din urmă am reuşit să ajung aici.

El îi zâmbi. Cu zeci de ani înainte, zâmbetul lui i se păruse charismatic, însă acum nu mai simţea nimic. În ceea ce o privea pe ea, bărbatul ăsta putea să fie pur şi simplu un străin din mulţime. N-avea încredere în el din atât de multe motive. La Makronisos, trecuse cu uşurinţă de la rolul de victimă la cel de torţionar. În societatea actuală, exista încă un element fascist ascuns în umbră, iar Themis nu putea fi sigură că oaspetele ei nu făcea parte din el.

Makris îi puse multe întrebări, însă, nesigură de motivul pentru care el dorise s-o vadă, ea le evită dând răspunsuri vagi şi neutre. Da, era căsătorită; ea şi soţul ei aveau trei copii. Nu, nu trebuia să lucreze, pentru că soţul ei avea o slujbă bună. Da, era funcţionar public. Da, unul dintre copii plecase în America şi o ducea bine. Nu, ei înşişi nu prea călătoreau. Toate răspunsurile erau adevărate.

În umbră, în spatele lui Makris, se aflau câteva fotografii. Erau de la nuntă, de la botezul copiilor mai mici şi o fotografie cu Thanasis tânăr şi frumos, de când absolvise academia de poliţie. La ele se adăugau două imagini înrămate, în format

mare: una cu Angelos în roba de absolvire, plin de sine și mândru, și una cu Nikos, făcută pe când era în echipa de fotbal a școlii.

Themis putea să le vadă foarte bine în timp ce vorbeau și i se părea că ele încercau să-i atragă atenția. Asemănarea dintre tată și fii era frapantă. În spatele haloului de bucle aflat în fața ei, Themis putea să le vadă pe ale lor, groase și negre, precum și ochii închiși la culoare, care se uitau în ochii ei.

Puse și ea, de formă, câteva întrebări. Unde locuia? Era căsătorit? Avea copii? Cu ce se ocupa?

Răspunsul la ultima întrebare era singurul care o interesa. N-o surprinse faptul că el rămăsese în armată, devenind, în cele din urmă, ofițer, și că se pensionase atunci când junta căzuse de la putere. Părăsind armata în acel moment, mulți membri seniori evitaseră să fie judecați și condamnați. El făcuse literal o *volte face*[51], se gândi Themis, trădând acele idealuri pentru care luptaseră în munți. Se întrebă câți dintre tovarășii ei muriseră de mâna lui și câți oameni brutalizase el de atunci și până acum.

Makris sorbi din cafeaua excesiv de dulce și o puse jos din nou, expresia lui trădând faptul că era de nebăut.

– *Loipón*. Deci, spuse ea iute, ca să umple tăcerea.

Era îndemnul de care Makris avea nevoie. Themis voia ca el să plece cât mai repede, însă, în același timp, știa că venise cu un motiv și era nerăbdătoare să-l afle.

– Vreau să știi că te-am văzut pe Makronisos, spuse el aplecându-se în față.

– O, răspunse Themis, fără intonație.

– Dar că am crezut că era mai bine pentru tine dacă nimeni nu făcea vreo legătură între noi.

– Aha, spuse Themis.

Era o minciună evidentă. Dacă cineva și-ar fi dat seama că se cunoșteau, asta ar fi fost mai degrabă în dezavantajul lui decât într-al ei.

– Și să-ți explic că am semnat o *dílosi* ca să mă pot realătura luptei, continuă el.

Themis îl ascultă, însă nu crezu nici un cuvânt. Autojustificarea lui îi făcea greață. Însă el mai avea și altceva de zis:

– În loc să mă lase să plec, m-au ținut pe Makronisos și m-au obligat să-i păzesc pe prizonierii noi. A fost cea mai mare pedeapsă pe care mi-au putut-o da.

– Dar ai rămas în armată după aceea, sublinie Themis, politicos.

– Da, răspunse el. N-aveam altă calificare, nu știam să fac altceva și era o slujbă bună.

Explicația lui era superficială, iar tonul era lipsit de părere de rău.

De-a lungul vieții, ea învățase că dacă îi dădeai cuiva spațiu acesta îl umplea în cel mai scurt timp, spunându-ți ceva ce ai fi vrut, poate, să afli. Exact asta făcu și Makris.

– Acum am început o nouă carieră. M-am hotărât să intru în politica locală. Poate că, pe termen lung, o să țintesc și mai sus. Noua Democrație... Tu ce crezi?

Decizia lui de a intra în partidul de centru-dreapta n-o surprinse deloc, însă Themis nu era pregătită să aibă o discuție jovială cu acel om. Ceea ce credea ea, deși n-avea nici o intenție să-i lămurească și lui acest lucru, era că înțelegea acum motivul pentru care venise. Voia să se împrietenească cu ea, ca să se asigure că n-avea să-i dea pe față trecutul. Faptul că era un fost comunist sau că fusese torționar pe insula Makronisos nu putea deloc să-l ajute în campania electorală.

Themis ridică din umeri și mormăi că pe ea n-o mai interesa acum politica. Nu voia ca el să-și prelungească șederea.

Makris se referi apoi, cu indiferență, la faptul că ea purta negru.

– Ești în doliu, spuse el. Unul dintre părinți?

– Nu, răspunse ea. Ei au plecat de mult.

– O rudă? întrebă el.

– Nu, spuse ea. Cel puțin, nu o rudă de sânge.

Era adevărat.

Din momentul în care Makris se așezase pe scaun, ea hotărâse ce urma să-i spună și ce nu. Nikos, Angelos și Aliki n-aveau să fie pomeniți cu numele.

Themis nu simțea nimic pentru omul acela. Nu-i stârnea nici pasiune, nici milă. Nu voia decât ca el să plece. Începu să adune ceștile, ca să-i transmită un mesaj clar.

Dintr-odată, Andreas și Spiros dădură buzna în casă și-și trântiră ghiozdanele pe jos, gata să se pregătească de fotbal.

Makris și Themis se ridicară în picioare. Asemănarea dintre domnul în vârstă și cei doi frați mai mari era frapantă, însă nici unul dintre băieți nu-i dădu atenție lui Makris.

– Copii, salutați-l, vă rog, pe musafirul nostru, domnul Makris, le spuse ea.

Băieții dădură mâna cu el în fugă și intrară în camerele ca lor să se schimbe. O clipă mai târziu, erau deja duși.

Themis nu se mai așeză. Makris trebuia să plece înainte să observe fotografiile din spatele lui. Mai important decât atât, Themis voia ca el să plece înainte ca Giorgos să se întoarcă de la serviciu.

– Trebuie să mă apuc de gătit, spuse ea. E frumos din partea ta că m-ai căutat.

– Mi-a făcut mare plăcere să te revăd, vulpițo, murmură el, sperând să obțină un zâmbet.

Ea nici măcar nu clipi la auzul acelei aluzii la trecutul lor.

Până când nu ajungeau în hol, exista încă o șansă ca portretele să-i atragă atenția, așa că îl conduse repede afară din încăpere. El o urmă și nu se uită înapoi.

Fără alte cuvinte, Themis deschise ușa.

– La revedere, îi spuse ea, cu hotărâre.

Makris îi întinse mâna, dar ea nu i-o dădu pe a ei. El păru uimit pe moment, dar apoi se întoarse cu spatele.

Themis închise de îndată ușa și așteptă cu urechea lipită de ea, ascultând zgomotul pașilor care coborau pe scările de marmură. Se repezi apoi pe balcon și așteptă, privind din umbră. Nu putuse rezista tentației. Chiar sub apartamentul ei, văzu un Mercedes Benz mare și negru, care începuse deja să se pună în mișcare, iar acum aluneca fără zgomot pe stradă, aruncând spre cer un nor de gaze de eșapament. Probabil că-i aparținea lui Makris, lucru care n-o surprindea defel. Toată lumea zicea că politica era locul în care se făceau banii.

Intră iute în casă și adună cești̦ile și farfuriile. În mintea ei se contură imaginea lui Makris conducând înapoi spre Metamorfosi, unde locuia, cu mâinile înmănușate așezate pe volan, admirându-se din când în când în oglinda retrovizoare sau aruncând o privire la ceasul de la mână, ca să vadă cât era ora. Lui Themis i se păruse că Makris purta un Rolex. Spera să nu-l mai vadă niciodată.

Încă era ocupată cu ștersul vaselor, când auzi zgomotul cheilor în ușă. Era Giorgos.

El o sărută pe obraz, iar apoi amândoi o salutară pe Anna, care intrase și ea în casă.

– Ce-ai făcut a-a-azi? o întrebă el pe Themis.

– Nimic interesant, răspunse soția lui.

– Dar tu, Anna?

– Am atâta de învățat, se plânse ea.

– Te descurci tu, o liniști Themis, zâmbind. Ești fată deșteaptă.

– Mă ajuți, *babá*[52]? întrebă ea. Am de interpretat mostre de sânge. Și totul e cu cifre.

Anna era acum la școala sanitară. Tatăl ei o ajuta întotdeauna cu plăcere.

– Sigur că da, *agápi mou*, îi zâmbi Giorgos, apoi se așeză lângă ea.

Themis puse un vas în cuptor, pentru cină, și se îndreptă spre bufet. Luă fotografiile și le șterse ramele de praf. Apoi desprinse fotografia lui Angelos de pe perete și o curăță ușor, după care făcu același lucru cu cea a lui Nikos. Înainte s-o

pună pe cea din urmă la loc în cui, se uită în ochii lui și îl sărută pe frunte. Cât de rușinat ar fi fost Nikos de un asemenea tată.

Probabil că vizita asta, care o tulburase, și slujba religioasă care urma să aibă loc în curând, o determinară pe Themis să descuie din nou sertarul îngust al noptierei. Voia să-și amintească de fața dulce a lui Nikos copil fiind și să-i atingă bucla de păr. Își trecu degetele și peste inima brodată, al cărei fir era încă atât de mătăsos, după atât de mulți ani. Tasos Makris ratase atât de multe, încât aproape că-i era milă de el. Încuie sertarul din nou și puse cheia la loc, pe raft, după care merse în bucătărie ca să servească cina. Tatăl și fiica erau încă la masă, aplecați cu atenție asupra numerelor.

La o săptămână după aceea, avu loc parastasul de trei ani. Angelos nu putuse să vină.

Cimitirul era curat, iar mormintele, bine măturate. Aleile cu monumente funerare se întindeau în toate direcțiile. Multe dintre ele aveau lămpi cu ulei, care licăreau; câteva femei așezate în genunchi curățau și lustruiau. Trecând pe lângă zona folosită cel mai recent pentru îngropare, Themis observă mormântul minuscul al unui copil, cu flori încă proaspete așezate peste grămada de pământ.

În apropiere erau îngropați un soț și o soție, care muriseră la distanță de câteva luni de zile unul de celălalt, în vârstă de nouăzeci și opt și, respectiv, nouăzeci și nouă de ani. Așa cum făcea la fiecare vizită, Themis se opri ca să reflecteze. Oricine ai fi fost, dacă trăiai în acea parte a Atenei, aici era locul în care urma să-ți petreci eternitatea. Acțiunile și credințele tale, cauza morții, durata vieții – nimic din toate astea nu-ți schimba destinația. Cimitirul Numărul Doi din Rizoupoli depozita oasele orișicărui fel de om. Așa cum se întâmpla în cazul celor vii, nici morții nu-și alegeau întotdeauna vecinii.

Strămoșii lui Giorgos fuseseră îndeajuns de avuți încât să cumpere un loc de înmormântare, iar numele lui Nikos era acum gravat pe monumentul de marmură care acoperea și rămășițele pământești ale părinților și bunicilor lui Giorgos. Fotografiile alb-negru ale generațiilor anterioare își pierduseră din culoare, însă imaginea colorată a lui Nikos era încă proaspătă. Aceeași imagine aflată pe peretele apartamentului. Tinerețea și frumusețea lui îi mișcau pe toți cei care treceau pe acolo. Fața lui Nikos urma să rămână pentru totdeauna nealterată de trecerea timpului.

În timp ce familia și prietenii se adunaseră în jurul mormântului, iar cuvintele preotului începuseră să plutească în aerul din jurul lor, oamenii se concentrară mai degrabă asupra plăcii gravate recent. Themis hotărâse, cu mult timp în urmă, să nu decoreze mormântul fiului ei cu vreun poem sau cu vreo promisiune că n-avea să

fie uitat. Nu era nevoie de așa ceva. Inscripția spunea doar atât: „Iubitul nostru fiu, care a murit pentru convingerile lui, 17 noiembrie 1973". Un fluture zbură în apropiere și se așeză pe florile așternute de Themis pe mormânt. Ea nu credea în Dumnezeu, dar acorda atenție unor asemenea semne, și părăsi cimitirul știind că Nikos dormea în pace.

În seara aceea, își scoase hainele de doliu și le puse în coșul de rufe. A doua zi avea să le spele și să le pună deoparte. Era timpul să renunțe la *penthos*[53]. Găsi în dulap bluza pe care i-o dăduse Giorgos și-și încheie nasturii în fața oglinzii. Faptul că n-avea să mai poarte haine închise la culoare nu schimba nimic. Durerea ei pentru pierderea lui Nikos avea să-i sălășluiască de-a pururi în inimă.

Covrigei
Insulă din arhipelagul Cicladelor, aparținând Greciei
Stânga-mprejur (în limba franceză în original)
Tată (în limba greacă în original)
Doliu (în limba greacă în original)

Capitolul 28

1985

În ultimii ani, scena politică înregistrase pendulări între stânga și dreapta, iar Themis fusese fericită atunci când țara alesese primul guvern socialist din istoria Greciei, în 1981. Prim-ministrul, Andreas Papandreou, începuse să se confrunte cu resentimentele care existau în societate de aproape patruzeci de ani și recunoscuse în mod oficial curajul celor care rezistaseră ocupației naziste. De asemenea, comuniștii care fugiseră din țară la sfârșitul războiului civil primiseră permisiunea de a se întoarce înapoi, scăpați de amenințarea persecuțiilor.

În ziua în care auzi vestea, Themis se gândise la Panos și la Aliki, la toți cei alături de care luptase. Nu putea să sărbătorească acest moment decât cu ei în gând. Reflectă la acea știre cu un amestec de bucurie și de tristețe. Pentru mulți dintre ei era prea târziu.

Acum era mai mult preocupată de viețile copiilor ei decât de politică. Atâtea lucruri se întâmplau și surveneau atâtea evenimente importante. Anna devenise de mult asistentă medicală și urma să se căsătorească. Andreas avea o slujbă bună, într-una dintre cele mai mari bănci din Grecia. Spiros, care era student în ultimul an la universitate, spera să calce pe urmele tatălui său și să lucreze la biroul de impozite și taxe.

La sfârșitul lui octombrie, primiră vești de la mare depărtare. În aceeași zi sosiseră două scrisori: una cu timbru german, iar cealaltă, cu timbru american.

După moartea bunicii, Margarita continuase să-i scrie, din când în când, lui Themis, care-i împărtășise doar lui Thanasis veștile venite de la sora lor; nici Giorgos și nici copiii nu erau interesați de ele, pentru că n-o întâlniseră niciodată pe expeditoarea lor. De data asta, scrisoarea Margaritei nu sosea din Berlin, orașul împărțit în două. Din rarele misive pe care Margarita le trimisese în ultimii ani, se ghiceau lipsa de satisfacție și austeritatea. De data asta însă, tonul scrisorii era diferit. Margarita se măritase pentru a doua oară, iar soțul ei era directorul unei tipografii de stat. Se mutase la Leipzig, ca să fie împreună cu el.

El are copii, dar sunt deja adulți. Vin adesea în vizită, împreună cu copiii lor, așa că suntem foarte ocupați în weekend.

La nuntă am avut doar câțiva invitați. Am pus în plic o fotografie cu mine și cu Heinrich, cu Wilhelm, cavalerul nostru de onoare, și cu două dintre nepoatele lui

Heinrich, care au dus buchetele de flori. Am avut parte de o zi minunată, iar apoi am plecat într-o scurtă vacanță, la un lac de pe lângă Dresda. Am sentimentul unui nou început și trebuie să mărturisesc că e atât de bine că am reușit să plec din Berlin. Nu pot să spun prea multe, însă Berlinul e un loc foarte deprimant.

Leipzig e orașul în care s-a născut un compozitor faimos, Felix Mendelssohn, iar clădirile sunt frumoase. Chiar și satul în care locuim acum, în afara orașului, are o piață frumoasă și toată lumea se mândrește să țină locul curat și ordonat.

Germana mea e acum îndeajuns de bună ca să pot lucra la recepția fabricii! Muncesc câteva după-amiezi pe săptămână, ceea ce o să-mi dea dreptul la pensie și la alte beneficii, cu care guvernul de aici e foarte generos. Soțul meu se pensionează peste cinci ani, iar eu intenționez să mă opresc din muncă odată cu el, ca să ne putem bucura de anii de pensie împreună.

În toți acești ani, Themis continuase să și-o imagineze pe sora ei ca pe o frumusețe de douăzeci de ani, cu părul negru. Sprâncenele i se încruntară pe când încerca s-o recunoască pe Margarita din amintirile ei în imaginea femeii de șaizeci de ani, cu părul argintiu. Trăsăturile îi puteau fi încă recunoscute, însă fața îi era mult mai subțiată. Margarita însăși părea că se înjumătățise. Arăta acum mai degrabă a femeie din estul Europei decât a grecoaică, însă era încă frumoasă, deși în alt fel.

Margarita nu se plânsese niciodată pe față de Berlin, dar Themis citise întotdeauna printre rânduri. Încă de la început, fusese limpede că prima ei căsătorie nu era una fericită. În scrisoarea anterioară, Margarita vorbise despre pronunțarea divorțului, dar și despre faptul că fostul ei soț se recăsătorise cu amanta lui, care-i dăruise imediat un copil.

Pentru prima oară în zeci de ani, Margarita părea mulțumită.

– Fericită în sfârșit, remarcase, scurt, și Thanasis.

Themis dăduse din cap în semn de aprobare, reflectând în tăcere asupra ironiei sorții, care o făcuse pe sora ei să trăiască într-un stat comunist.

Scrisoarea din Statele Unite era la fel de neașteptată. Nu venise pe hârtia obișnuită a poștei *par avion*, ci era grea, cu adresa aproape acoperită de numărul mare de timbre care fuseseră lipite pe plic.

Așa cum o cerea tradiția legată de scrisorile lui Angelos, așteptau până când se așezau cu toții la masă și le deschideau abia după aceea. Era rândul lui Spiros să scoată din plic „grenada"[54] trimisă de fratele mai mare, după cum o numi el.

– E un pachet! exclamă el. Nu e o scrisoare.

Tăie cu grijă banda adezivă care sigila pachetul și scoase o felicitare îndoită elaborat, cu falduri. Era de culoarea penelor de turturea, ornată cu un aranjament

de panglici argintii și cu rozete strălucitoare. I-o întinse, delicat, mamei lui.

– Nu cred că trebuie s-o citesc eu, spuse el.

– E o invitație, zâmbi Themis, fericită.

Cu mare greutate, pentru că engleza ei era foarte rudimentară, Themis începu să citească anunțul unei nunți care urma să aibă loc:

Domnul și doamna Charles Stanhope
sunt mândri să anunțe căsătoria fiicei lor,
Virginia Lara Autumn,
cu domnul Angelos Stavreed

Se opri din citit.

– Stavreed?

– Cred că și-a schimbat numele cu o versiune care e mai ușor de pronunțat în engleză, spuse Spiros.

– Dar ăsta nu e numele nostru! exclamă Giorgos, indignat.

– Virginia? Cine e Virginia? întrebă Anna.

Themis ridică din umeri.

– Poți să citești tu, îi spuse ea lui Spiros. Nu mă descurc să citesc scrisul ăsta ornamentat.

Fiul ei continuă, parafrazând textul:

– Se căsătoresc la Biserica Tuturor Sfinților din Bel Air, iar după aceea va avea loc o petrecere la hotelul Sunorama din Beverly Hills... Dar nu era logodit cu Corabel?

– N-a zis niciodată nimic de Virginia, spuse Anna. Ce s-a întâmplat cu Corabel?

– Și ne invită și pe noi?

– Sigur că ești invitată, *mána*, o asigură Spiros.

Toate numele lor, inclusiv cel al lui Thanasis, fuseseră înghesuite într-un rând, deasupra.

– Unde e Beverly Hills? întrebă Themis.

– În Los Angeles, răspunse Thanasis, bine informat. Pe coasta de vest a Americii. E foarte, foarte departe.

– Unchiul Thanasis știe totul despre Los Angeles, îl tachină Spiros. E orașul în care locuiesc toate vedetele de cinema!

Thanasis zâmbi, fără să se rușineze de ocupația lui favorită. Savura din plin tot ceea ce știa despre acele vedete din filmele pe care le vedea la televizor.

– Și când e nunta? întrebă Themis.

– În septembrie.

– În septembrie? Atunci am ratat-o! spuse ea, exasperată. S-a întâmplat deja!

– Nu te îngrijora, *mána*, la anul în septembrie!

– Vrei să zici că e peste un an?

Themis clătină din cap. Avea un fiu care-și schimbase numele și care urma să se căsătorească la capătul lumii, în aproape unsprezece luni de zile? Era uimită.

– Ei bine, avem o grămadă de timp să ne gândim la asta, spuse Giorgos cu un zâmbet crispat.

– Nu era și o scrisoare în plic? întrebă Themis, sperând că aveau să fie și alte explicații.

Spiros scutură pachetul, însă nimic altceva nu se ivi din plic.

– M-aș fi așteptat să ne scrie și să ne spună ce planuri are...

Themis se simțea rănită de faptul că mariajul fiului ei le fusese anunțat în felul acela, pe nepusă masă. Câteva săptămâni mai târziu, sosi o altă scrisoare de la Angelos.

Sper că o să veniți la sărbătoarea noastră! O să fie foarte diferită de o nuntă grecească, dar sunt sigur că o să vă simțiți foarte bine. Familia Virginiei e catolică, așa că a trebuit să mă convertesc. Dar, în linii mari, credem în aceleași lucruri, așa că nu cred că o să vi se pară foarte diferit.

Lui Themis nu-i păsa deloc de aspectul religios al cununiei. Îi păsa însă de faptul că Angelos se căsătorea atât de departe, cu cineva de care ea nici măcar nu auzise înainte de sosirea invitației, și de faptul că numele lui fusese americanizat. I se părea o crimă ca el să-și nege rădăcinile grecești în felul ăsta.

Anul următor, în septembrie, Themis și Giorgos se urcară pentru prima oară în viață la bordul unui avion, încurajați de copiii lor. Fusese obositor să-și facă pașapoarte și să obțină vize, dar, după aproape două zile de călătorie și câteva schimbări de avioane, ajunseră, extenuați, la Los Angeles.

Fură întâmpinați de un Angelos zâmbitor, în Cadillacul lui nou, de culoare roșie. Era entuziasmat de venirea lor și nerăbdător să le prezinte noua lui viață.

Primul lucru pe care-l băgă de seamă Themis fu acela că Angelos pusese pe el și mai multe kilograme decât se așteptase ea, însă reuși să-și ascundă dezaprobarea:

– Arăți bine, *agápi mou*, îi spuse.

– Când o s-o cunoaștem pe Virginia? întrebă Giorgos.

– Astăzi, răspunse Angelos, vesel.

Themis observă că acum vorbea grecește cu accent american. În ciuda curiozității, nu-și putu aduna curajul să-l întrebe pe fiul ei ce se întâmplase cu

Corabel.

Când ajunseră acasă la el, o clădire frumoasă, cu gazon în față, Virginia îi aștepta ca să-i salute. Părinții își dădură seama că cei doi trăiau împreună de ceva vreme. Giorgos dezaprobă ideea, însă Themis simți că nu avea nici un drept s-o facă și o salută cu căldură pe blonda perfect coafată.

Poate că era de vină oboseala drumului, însă Themis și Giorgos nu simțiră nici un pic de entuziasm față de locurile pe care le vizitau. Clima era, probabil, singura care făcea excepție.

Cu nunta care urma să aibă loc în trei zile, își petrecură timpul alături de fiul lor, făcând cunoștință cu diverși membri ai familiei Virginiei și ciugulind din porții uriașe, pe care nu le puteau termina.

– Mâncarea asta parcă n-are nici un gust! i se plânse Giorgos lui Themis. Oare de ce-or fi punând atât de multă, că se revarsă din farfurie?

Obiceiul li se păru amândurora o risipă, însă le clarifică motivul pentru care atât de mulți oameni păreau obezi.

În seara de dinaintea nunții avu loc o cină protocolară. Themis adusese cu ea câteva dintre pânzeturile pe care i le dăruise bunica ei, pentru că i se păruse că așa se cădea. Fața de masă și fețele de pernă erau brodate fin și aveau margini de dantelă delicată, însă de îndată ce Virginia deschise pachetul, Themis își dădu seama că nu erau pe gustul ei.

– Sunt așa de... *ciudate*, spusese ea.

Angelos păru ușor stânjenit. Expresia de pe fața logodnicei lui spunea mai multe despre ceea ce simțise ea decât o făcuseră cuvintele pe care el le folosise ca să traducă. Themis înțelese că darul, care fusese făcut cu bune intenții, urma să fie pus pe fundul unui sertar de îndată ce ea și Giorgos se vor fi întors acasă. Iată care era, în mod clar, semnificația lui „ciudat".

La nuntă, mama Virginiei, surorile și mătușile ei purtară culori strălucitoare, iar Themis se simțise demodată în rochia ei cu jachetă, de culoare albastră pastel, în ciuda faptului că o comandase special pentru nuntă, la un croitor din Kolonaki. Materialele sintetice pe care oamenii le purtau în America îi erau la fel de străine ca și omniprezența părului blond. Simțea același lucru și în legătură cu mâncarea, whisky-ul și muzica. Bineînțeles, și limba intra în aceeași categorie. Atât Themis, cât și Giorgos încercaseră să vorbească puțină engleză, însă accentul californian îi împiedicase să înțeleagă ce le răspundeau oamenii. În ciuda faptului că familia Stanhope se străduise să-i facă să se simtă ca acasă, Themis și Giorgos nu se simțiră în apele lor nici măcar o clipă.

Themis se întrebă cum ar fi perceput Nikos acea reuniune și-și dori ca el să fi fost acolo, cu ei. Chiar dacă băieții n-ar mai fi semănat prea mult acum (cu Angelos purtându-și părul tăiat foarte scurt și fiind aproape de două ori cât Nikos), ar fi fost evident că erau frați.

După discuțiile avute cu fiul ei, Themis înțelese că Angelos îl șterse pe Nikos din istoria vieții lui. Virginia și părinții ei nu știau decât despre cei trei frați care erau în viață. Pasămite, Nikos nu se potrivea cu imaginea pe care Angelos voia s-o cultive despre sine și, atunci când Themis află ce opinii politice aveau membrii familiei Stanhope, își dădu seama și de ce. Erau susținători fideli ai lui Ronald Reagan („Unchiul Thanasis ar fi de acord cu el...", glumise Angelos, „...un actor de la Hollywood devenit președinte republican!")

Themis și Giorgos rămaseră în Los Angelos încă trei zile după nuntă, însă se simțiră ușurați să se întoarcă înapoi în Patissia, unde copiii îi întâmpinară cu un potop de întrebări. Era America tărâmul tuturor bogățiilor, așa cum și-o imaginau ei? Oamenii erau cu toții fermecători? Aveau cumva mașini imense, pe care le conduceau pe autostrăzi cu trei benzi? Răspunsul la toate întrebările lor fu un simplu „da". Până și Thanasis fu curios să afle cum arătau Statele Unite în viața reală. Însă ceea ce-l interesase cu adevărat fusese dacă tatăl lui, Pavlos, venise la nuntă.

– Nu cred că Angelos l-a invitat, răspunsese Themis. Nu l-a văzut niciodată de când s-a dus acolo, așa că...

Următoarea scrisoare de la Angelos i-a anunțat că Virginia era însărcinată cu primul lor copil. În următorii cinci ani, fiecare scrisoare fu însoțită de anunțul unei noi sarcini sau de o fotografie a unui nou-născut ori a unui copil care făcea primii pași, vizita locuri de joacă, se dădea în leagăn sau mergea la piscină în hoteluri arătoase. Pe acestea Themis nu le mai înrămă și nu le mai expuse pe bufet. Încă era supărată de lipsa de loialitate a lui Angelos față de amintirea fratelui său. Poate că dacă, într-o bună zi, avea să le cunoască pe Nancy, Summer sau Barbara, ar fi putut să se răzgândească, însă deocamdată nepoatele îi păreau doar niște rude îndepărtate. Când, într-o zi, primiră o nouă scrisoare, care le anunța venirea pe lume a unui băiat, fură cu toții șocați de alegerea numelui: Nikos.

– De ce tocmai acum? îl întrebă Themis pe Giorgos cu glas scăzut, în timp ce ochii i se plimbau peste rândurile scrisorii. Sper că băiatul o să fie demn de numele pe care îl poartă.

Themis se simți ușor jignită de faptul că Angelos își învia fratele în felul ăsta.

– Sunt convins că are motivele lui, spuse Giorgos îmbrățișând-o. E frumos că vrea să-i păstreze amintirea.

Themis își avea propria teorie în legătură cu alegerea numelui. Bănuia că nașterea unui fiu scosese la suprafață latura tradițională a lui Angelos. Nu se putea gândi la nici un alt motiv ca el să aleagă un nume grecesc pentru fiul lui. Însă supărarea ei nu ținu mult. Se gândi la pruncul aflat la mii de kilometri distanță, în pătuțul lui. Poate că avea părul creț.

*

Anna, Andreas și Spiros se căsătoriră în anii următori, iar Themis se trezi cu cinci nepoți, care locuiau cu toții în Atena. Era o bunică-model și se bazau cu toții pe ajutorul ei. Pentru că locuiau în același cartier, la zece minute distanță de mers pe jos unii de alții, Themis putea oricând să aibă grijă de nepoți. Masa cea bătrână era din nou plină de bucate, înconjurată de copii flămânzi, care se îmbulzeau să mănânce. Doar unchiul Thanasis avea un loc „oficial". Chiar și atunci când scările deveniră pentru el aproape cu neputință de urcat și de coborât, Thanasis continuă să vină la masă. Se bucurau cu toții să-l vadă, în ciuda feței lui strâmbe, iar cei mai mici dintre copii erau încântați că i se tăia mâncarea în farfurie, exact așa cum le era tăiată și lor.

Într-una din zile, când Thanasis nu apăru la cină ca de obicei, Themis îl trimisese pe fiul mai mare al Annei ca să vadă ce se întâmplase cu el. Acesta se întorsese înapoi cu fața pământie. Themis alergă sus în câteva secunde, însă își dădu seama pe loc că Thanasis murise. Suferise un atac de cord, care îl scutise de durere. Pe fața lui, Themis întrezări ceva din băiatul frumos care fusese odată și știu în acel moment că Thanasis murise împăcat cu sine.

Afecțiunea pe care Themis o simțea pentru Thanasis crescuse infinit de mult în acei ultimi ani, ceea ce o făcu să-l jelească profund. Iubirea de netăgăduit pe care Thanasis i-o purtase lui Nikos făcuse ca toate celelalte amintiri ale conflictelor și neînțelegerilor lor să fie uitate. Fu așezat în mormânt lângă Nikos, iar Themis îi puse în buzunarul hainei de la costum batista brodată a mamei lor. Thanasis o avusese în mână în ziua în care murise. Pentru a doua oară în ultimii ani, Themis începu să ia din nou autobuzul în fiecare zi, ca să ajungă la *nekrotafeío*[55].

După patruzeci de zile însă, se opri. Apartamentul lui Thanasis trebuia eliberat, ceea ce fu o treabă ușor de făcut, căci fratele ei avusese puține obiecte. Themis lăsă televizorul vechi la locul lui, dar păstră pentru ea bastonul. Acesta jucase un rol important în viața lui Thanasis, iar acum stătea așezat în colțul camerei de zi, în amintirea lui.

Anna și soțul ei renunțară la apartamentul pe care îl închiriaseră pe o stradă alăturată și se mutară, împreună cu cei trei copii ai lor, în fostul apartament al lui

Thanasis. Locul era cam strâmt pentru tânăra familie, însă nu mai mult decât fusese în copilăria lui Themis. Nepoții alergau în sus și-n jos pe scări, ca să petreacă timp cu bunicii lor, iar Themis gătea pentru toți. Ușile rămâneau mereu deschise și vecinii erau cumsecade, fiindcă se plângeau foarte rar de zgomot. Anna lucra ca soră medicală la spitalul Evangelismos și se baza pe ajutorul mamei. Aceasta gătea acum *gemistá* și *spanakórizo* pentru întreaga familie.

Themis spera în van ca nepoții să nu mai fie tentați de mâncarea de tip fast-food, care se vindea în restaurantele apărute peste tot în Atena, dacă mâncau hrană gustoasă, gătită cu ingrediente cumpărate direct de la producători.

De când suferise un ușor atac cerebral, care îl împiedica să se deplaseze ca înainte, lui Giorgos nu-i mai plăcea să iasă din casă sau să se vadă cu prea mulți oameni. Themis își petrecea timpul având grijă de el, însă ieșea adesea la restaurant cu copiii ei și întotdeauna ședea în capul mesei. Ea era conducătoarea clanului, plină de energie ca întotdeauna.

Ocupată fiind cu creșterea nepoților și cu preluarea lor de la școală, nu mai avea timp să citească ziarele, iar dacă radioul era pornit, asculta întotdeauna muzică.

Într-o zi, în vara lui 1989, Anna veni să-și vadă părinții după ce se întorsese de la muncă. Giorgos era bolnav, iar ea adusese spanac proaspăt de la piață, știind că mama ei n-avea timp să iasă din casă. Themis îi spusese că voia să facă plăcintă cu spanac, *spanakópita*. Băură niște limonadă rece împreună, după care Anna plecă.

Era o după-amiază fierbinte. Ingredientele foitajului i se lipeau lui Themis de mâini. În cele din urmă, așeză o pânză peste bolul în care frământase și lăsă aluatul să se odihnească înainte să pregătească frunzele tari și verzi la culoare. Le scoase din ziarul în care fuseseră împachetate, le puse în chiuvetă și lăsă apa să curgă peste ele. Își stropi și fața, ca să se răcorească. De îndată ce-și uscă mâinile, ridică prima pagină a ziarului *Eleftherotypia* ca s-o pună în coș. Ceva îi atrase însă atenția. Era un cuvânt din titlu: s*ymmoritopólemos* – războiul bandiților. Se cutremură, dezgustată. Asta era o expresie dureros de familiară, pe care o ura. Se întrebă dacă avea să poată uita vreodată ceea ce i se întâmplase în lagăr. După patruzeci de ani, cuvântul îi reamintea durerea de a fi biciuită cu sadism: *sym-mor-í-ti-ssa*, 1-2-3-4-5. Pentru fiecare silabă fusese lovită sălbatic cu biciul peste spatele dezgolit: „*Symmorítissa!*“, „Cățea criminală!“

Sprijinindu-se de blatul de lucru, își plimbă ochii peste articol. Alături de cuvântul pe care îl ura atât de mult, *Symmoritopólemos,* apărea un altul, *Emfýlios*. Război civil. Era pentru prima oară când anii de conflict armat care urmaseră ocupației germane erau descriși în felul ăsta. Într-un gest de reconciliere națională, guvernul propusese o lege care ștergea sintagma „război al bandiților“ și

recunoștea drept război civil cei cinci ani de conflict feroce în care Themis își pierduse fratele și în care îi muriseră tovarășii. Themis își văzu lacrimile căzând pe pagină și pătând literele tipărite. După atât amar de vreme, statul recunoștea în cele din urmă că ea, Panos, Katerina și mulți alții ca ei fuseseră soldați și nu tâlhari. Iată un pas extrem de important pentru vindecarea vechilor răni, un lucru despre care nu-și imaginase niciodată că avea să se întâmple. Schimbarea fusese propusă de o coaliție alcătuită din Partidul Comunist și partidul de centru-dreapta, aflat la putere, și n-avea să fie contestată de către alte partide.

Themis se uită în cealaltă parte a încăperii, unde Giorgos dormea în scaunul lui, și-și dori să-i poată împărtăși bucuria care o cuprinsese. Însă el n-ar fi putut înțelege lucrurile pe deplin, cu atât mai puțin acum. Se așeză la masă și încercă să netezească încrețiturile paginii cu palmele. Voia să mai citească încă ceva. Aproape fără să-i vină să creadă, începu să înțeleagă implicațiile celor citite.

Într-un paragraf de pe aceeași pagină mototolită, jurnalistul făcea referire la dosarele comuniștilor și ale tuturor celor care făcuseră închisoare politică. Urma ca toate acele acte, care erau încă deținute de către serviciile de securitate, să fie distruse. Themis știuse de existența dosarului ei, care aduna praful undeva, pe vreun raft. În toți acești ani îi atârnase deasupra capului, asemenea sabiei lui Damocles.

Articolul nu dădea și alte amănunte în legătură cu acea decizie. În următoarea oră, Themis fu absorbită de pregătirea mesei. În curând, mirosul amețitor de plăcintă cu spanac pluti afară din balcon, prin ușile deschise, și se ridică până la etajul de sus, chemându-i în apartamentul bunicilor pe copiii flămânzi ai Annei. Themis se gândi la ceea ce citise.

Pentru prima dată în mulți ani, începu să cumpere ziarul în fiecare zi și să scruteze pe furiș paginile, ca să afle mai multe detalii. Dacă nu găsea nimic, arunca ziarul imediat la coș. În zilele următoare, articolele începură să apară, vorbind despre existența unei opoziții la adresa distrugerii arhivelor. Unii credeau că acesta era un gest mărinimos de iertare, alții – că reprezenta un gest gratuit de distrugere a istoriei, iar alții susțineau că un asemenea act i-ar proteja pe cei care colaboraseră cu autoritățile sau le informaseră. Se spunea că dosarele conțineau notițe detaliate despre viețile oamenilor, conversații auzite de către cei care trăgeau cu urechea și apoi transcrise amănunțit, liste cu toate cunoștințele fiecăruia dintre suspecți. Se părea că milioane de oameni fuseseră bucuroși să ofere fragmente de informație în schimbul câtorva bănuți. Un număr de miniștri din guvern doreau ca dosarele lor să fie găsite și salvate. Themis era obsedată de subiectul dosarelor, însă nu le spu-

sese nimic Annei, lui Andreas sau lui Spiros atunci când veneau în vizită ca să-și vadă părinții.

Era în 29 august, aniversarea ultimei zile a bătăliei de pe muntele Grammos și a ultimei zile de război civil. Pentru Themis, asta era ziua în care murise fratele ei. Așa cum făcea în fiecare an, se duse singură să aprindă o lumânare în biserica Sfântului Andrei. Înăuntru nu era nimeni și se așeză ca să mediteze la cele întâmplate atunci în munți. Se întrebă dacă Panos știuse în acel moment că războiul era pierdut. Oare murise suferind? N-avea nici o importanță câți ani trecuseră de atunci, ea își punea de fiecare dată aceleași întrebări.

Temperatura aerului crescuse brusc în acea zi. În timp ce ieșea din semiîntunericul bisericii, fu orbită de soare și n-o observă pe bătrâna *kyría* Sotiriou, care locuia în vecinătate și care se îndrepta spre ea. La început, auzi doar un glas care o striga:

– *Kyría* Stavridis, spusese ea cu vocea întretăiată. *Kyría* Stavridis! Ați auzit?

Themis se opri.

– Să aud...? spuse ea.

– Le-au distrus...

Bătrâna se străduia să răsufle, iar Themis își dădu seama că era copleșită de emoții puternice.

– Nu vreți să vă așezați un moment? o întrebă Themis, conducând-o la băncuța de lângă ușa bisericii.

– Au... au.... le-au ars. N-a mai rămas nimic.

Pentru moment, Themis se întrebă dacă femeia vorbea despre vreun foc care mistuise pădurea. Incendiile izbucnite în ultimii ani fuseseră devastatoare, unele dintre ele fiind, probabil, provocate intenționat. În căldura aceea excesivă, copacii puteau lua foc cu ușurință. După ce respiră greu de vreo câteva ori, *kyría* Sotiriou reuși, în cele din urmă, să vorbească:

– Toate dosarele au fost arse. Milioane de dosare s-au dus cu totul.

Cele două femei nu vorbiseră niciodată despre simpatiile lor politice, însă Themis știa că *kyría* Sotiriou avea propriile motive să sărbătorească. Bătrâna ședea pe bancă, clătinându-și capul încoace și încolo, ca și când nu-și putea încă crede urechilor. La rândul ei, Themis se străduia să cuprindă cu mintea cele aflate.

După câteva minute, Themis o ajută să se ridice și porniră împreună până la colțul străzii, unde se despărțiră. De îndată ce ajunse înapoi în apartament, Themis dădu drumul la radio. Mâinile îi tremurau atât de tare încât de-abia izbuti să caute canalul de știri. Știa că, la ora exactă, crainicul urma să citească știrile pe

scurt. Era două fără două minute. Îl ajută pe Giorgos să bea un pahar cu apă, iar apoi se așeză la masă și așteptă.

Crainicul confirmă cele spuse de *kyría* Sotiriou. Fuseseră incinerate numele, probele și toate cazierele. Opt milioane de dosare fuseseră distruse în Atena și încă nouă milioane în celelalte orașe din Grecia. Un reporter făcea o relatare de la fața locului, dintr-o fabrică din Elefsina, aflată la periferia Atenei, descriind felul în care tone întregi de dosare fuseseră încărcate în furnale. În tot acest timp, avuseseră loc proteste ale celor care doriseră să-și recupereze dosarele. Pentru Themis însă, arderea lor reprezenta actul suprem de uitare, eliberarea finală. Îi era, cumva, aproape cu neputință să creadă.

În noaptea aceea temperatura aproape că nu coborî deloc în Atena, iar Themis se duse la culcare aproape febrilă.

Avu un vis foarte viu. Stătea în picioare în fața unui incendiu de proporții uriașe. Limbile de foc se ridicau la sute de metri în aer și bărbați îmbrăcați în salopete alimentau rugul cu zeci de dosare de carton, aruncându-le în foc cu nepăsare. Themis îi putea simți dogoarea. Pagini după pagini cu liste întregi de nume se încovrigau și se ridicau în aer, dezintegrându-se în bucăți mici, de hârtie arsă, care erau apoi purtate de vânt. Încercă să prindă una dintre bucăți în mână, dar fragmentul se destrămă. Apoi observă o foaie întreagă care se ridica în aer. Era o fotografie cu Panos, îmbrăcat în uniformă militară, zâmbitor și puternic, cu părul deschis la culoare din pricina soarelui arzător și cu pielea întunecată de expunerea la intemperii. Încercă s-o prindă cu mâna, însă fotografia pluti mai departe. Apoi văzu portretul lui Aliki. Era de o asemănare perfectă. Aliki era luminoasă, exact așa cum fusese în realitate. Ambele imagini se ridicară tot mai sus, dansând și răsucindu-se în vânt, tot mai departe, cu neputință de atins. În cele din urmă, vâlvătaia se stinse și în urmă rămaseră doar niște tăciuni.

Themis se trezi. În dormitor era întuneric, iar ea rămase culcată încă un moment înainte de a se da jos din pat, încercând să nu-l trezească pe Giorgos. Avea nevoie disperată de aer. Ieși pe balcon. Zorii se revărsau, iar ea privi cum cerul se umplea de culoare și lumină.

În text, „*missile*" – joc de cuvinte între "*missive*" (misivă) și "*missile*" (proiectil)
Cimitir (în limba greacă în original)

Epilog

2016

Nikos și Popi rămaseră o vreme tăcuți. Tinerilor li se părea aproape cu neputință de cuprins cu mintea ceea ce aflaseră. Știuseră atât de puține lucruri despre familia lor înainte de acea dezvăluire! Însă mai important decât orice altceva se dovedea faptul că bunica lor nu era deloc așa cum și-o imaginaseră. Ea era mult mai decât o simplă gospodină.

– Iar în tot acest timp noi am crezut că nu-ți păsa deloc de politică, îi spuse Popi. Nici măcar n-am știut cu cine ai votat.

– Ce-i drept, mi-am pierdut încrederea în lucrurile astea, recunoscu Themis. Am avut sentimentul că mi-am făcut părticica mea de datorie.

– „Părticica" ta, repetă Nikos, zâmbind în fața modestiei bunicii.

– Cel puțin lupta voastră a fost recunoscută drept război civil, adăugă Popi.

– Da, a fost un moment important pentru mine, fu de acord Themis. Mi-aș fi dorit ca Panos să-l trăiască și el. Și Aliki, și toți ceilalți care s-au sacrificat pentru cauză.

Nikos căzu pe gânduri. Cele aflate îl copleșiseră.

– Înainte știam foarte puțin despre unchiul Nikos, spuse el. Sunt de-a dreptul șocat. *Yiayiá,* tu știi că avem în casă un portret al lui?

– Sigur că nu știam..., spuse ea cu un zâmbet care îi trăda surpriza.

Nu mai fusese în Statele Unite de la nunta lui Angelos.

– Există o tehnică prin care poți mări o fotografie și poți s-o faci să arate ca o pictură în ulei. Tata a plătit pentru o copie făcută după o fotografie a unchiului Nikos, care arată ca un tablou scos dintr-un muzeu de artă. E aceeași fotografie pe care o ai tu pe perete, însă transformată în ceva grandios, spuse el arătând cu mâinile mărimea portretului: aproape un metru înălțime, și băgă de seamă că bunica lui era mulțumită de idee. Se află la loc de cinste. Îi spunem „eroul din salon", continuă Nikos, zâmbind.

Atât Popi, cât și Nikos puseră zeci de întrebări în legătură cu povestea pe care o auziseră.

– Cum ai reușit să supraviețuiești nașterii în acele condiții? întrebă Popi. Mama ne-a spus că e unul dintre cele mai dureroase lucruri care i se pot întâmpla unei femei...

Themis ridică din umeri.

– N-am avut de ales, *agápi mou*. Un copil trebuie să vină cumva pe lume. Iar sprijinul pe care mi l-au dat celelalte femei m-a ajutat să rămân în viață, așa cum ți-am spus.

Nikos avu o întrebare arzătoare:

– Deci bunicul nu e bunicul meu adevărat?

– Nu, Nikos. Însă Giorgos i-a crescut pe băieți ca pe copiii lui. Și a fost cel mai bun tată pe care oricine l-ar fi putut avea.

– Dar Tasos Makris? L-ai mai văzut vreodată de atunci? o întrebă el.

– Nu..., răspunse Themis ezitând ușor, îndeajuns cât să ridice un semn de îndoială în mintea nepoților ei.

– Atunci știi ce s-a mai întâmplat cu el? întrebă Popi, detectând o posibilă pistă.

– Da, știu, răspunse Themis.

Makris era bunicul lui Nikos. Simțea că n-ar fi fost corect față de Nikos să nu-i împărtășească tot ce știa despre Makris, având în vedere că le spusese deja tot restul poveștii.

– Mama ta l-a cunoscut, Popi.

– Chiar așa? N-a vorbit niciodată despre asta, răspunse Popi, uluită.

– Asta pentru că n-a știut că era el.

1999

Într-o zi din septembrie 1999, după masa de prânz, Themis punea deoparte farfuriile în timp ce Giorgos se așezase pe scaunul lui, ca de obicei, ca să se uite la televizor. Sonorul era foarte tare și Themis aștepta ca Giorgos să ațipească, să-l dea mai încet. Dintr-odată, auzi un zgomot aproape muzical, făcut de paharele care începuseră să zăngănească pe poliță, unde erau puse la uscat. Apoi, ușa de la bufet se deschise și o fotografie înrămată, cu familia lui Andreas, începu să alunece de pe mobilă. Themis alergă s-o oprească din cădere, iar apoi îndreptă, automat, fotografiile lui Nikos și Angelos, care atârnau strâmb pe peretele din spatele bufetului. Realiză imediat că ceea ce făcea era ilogic. Doar atunci când ferestrele începură să se zguduie violent, Themis reacționă așa cum ar fi trebuit. Era cutremur.

În cei șaptezeci și ceva de ani trăiți la Atena, vibrațiile seismice care aveau loc în adâncimile de dedesubtul orașului deveniseră parte din viața ei. Știa foarte bine că un cutremur neînsemnat fusese de ajuns ca să distrugă casa în care se născuse.

Acum totul vibra în jurul ei. Se simțea de parcă s-ar fi aflat într-un tren care se rostogolea pe șine. Lampa care atârna din tavan se legăna, iar televizorul pâlpâia intermitent, fără ca Giorgos să dea semne că înțelegea ce se întâmpla.

Themis se grăbi să-l ajute și reuși cu mare greutate să-l ridice de pe scaun. Clădirea lor fusese construită cu mult timp în urmă, înainte ca inginerii să găsească o modalitate de a proiecta clădiri care să facă față mișcării plăcilor tectonice. Themis luă măsura de precauție obișnuită: ea și Giorgos se adăpostiră sub masa din camera de zi. Le fu cumplit de greu să se strecoare acolo, însă ea știa că acela era singurul loc care le putea oferi protecție.

Anna coborî în fugă până la ei, ca să se asigure că erau în siguranță. Copiii ei se jucau afară, în piață, iar ea era neliniștită din această pricină, însă știa că le era mai bine afară decât înăuntru. Atât timp cât urmau procedura standard, de a găsi un spațiu deschis și de a rămâne acolo, erau în siguranță. Se aplecă sub masă, petrecându-și brațele în jurul părinților ei, și așteptă.

Știau că mișcarea putea reveni oricând, aducând un tremur mai puternic sau, dimpotrivă, mai slab, așa că așteptară prevăzători încă vreo câteva minute, după care se gândiră că vibrațiile pământului se opriseră.

– Mă duc să văd ce fac copiii, îi spuse Anna mamei ei. Dacă mai vine un cutremur, trebuie neapărat să intrați din nou sub masă.

Îl ajutară amândouă pe Giorgos să se așeze din nou pe scaun, apoi Themis porni televizorul. Filmul care fusese difuzat înainte fusese înlocuit de știri, care prezentau imagini cu distrugerile provocate de cutremur.

Themis privi îngrozită. Filmările arătau imagini grăitoare cu clădiri prăbușite și cu victime așezate pe targă și transportate la urgențe. Epicentrul cutremurului fusese aproape de Parnitha, o regiune din nordul Atenei. Jurnalistul enumera câteva dintre locurile care fuseseră afectate cel mai tare; Kifissia și Metamorfosi se aflau printre ele.

Când Anna se întoarse în casă cu copiii, trecu pe la părinți ca să vadă ce făceau. Nici o clădire nu părea să fi fost afectată în cartierul lor, însă sirenele ambulanțelor care mergeau în susul și în josul bulevardului Patission o convinseseră că trebuia să meargă la spital, să vadă dacă putea fi de ajutor.

– Știrile spun că ar putea fi mii de răniți, zise Themis.

– Mă duc chiar acum, răspunse Anna. Poți să le dai, mai târziu, ceva de mâncare copiilor?

– Sigur că da, *agápi mou*. Nu-ți face nici o grijă.

Themis și Giorgos continuară să se uite la televizor, hipnotizați de imaginile clădirilor care se prăbușiseră aidoma unor cutii de carton, lăsând în urmă bare de

metal hidoase, care străpungeau cerul în toate direcțiile. Familii disperate așteptau cu îngrijorare ca pompierii și soldații să ridice bucățile de beton ca să-i găsească pe cei dispăruți.

Minut după minut, evenimentele se petreceau în fața ochii lor. Tragedia se întâmplase atât aproape de ei.

– E teribil, spuse Themis. Îngrozitor.

Pe fața lui Giorgos nu se citea nici o expresie. Nu părea să realizeze cât de serioasă era situația.

Vreme de câteva ore, televiziunea continuă să transmită imagini cu oameni răniți și cu morți, după care în fața camerelor de filmat începură să apară pompierii și politicienii. Cutremurul provocase prăbușirea câtorva fabrici mari. Dacă seismul ar fi avut loc noaptea, spunea un politician, muncitorii n-ar fi fost afectați. Însă la ora trei după-amiaza, impactul fusese catastrofal.

În timp ce omul rostea cuvintele, doi bărbați treceau prin fața camerei de filmat, ducând o targă. Corpul întins de-a curmezișul avea fața acoperită cu o pătură, de sub care atârna, moale, un braț.

– Haide să-l închidem, Giorgos, spuse Themis. Cred că ne-am uitat destul. Vrei să găsesc alt post?

Însă Giorgos moțăia deja. Themis închise televizorul, după care ieși pe balcon. Plantele începuseră să se usuce. Era o zi fierbinte de septembrie și ea începu să le ude. Avea nevoie să facă ceva care să-i distragă atenția de la acea tragedie.

Ca de obicei, gândurile i se duseră la Nikos. Ar fi fost el vreodată de acord cu construirea unei clădiri care s-ar fi putut prăbuși în caz de cutremur? Themis se îndoia. El își dorise case mai bune pentru toată lumea, nu mai proaste.

Între timp, Anna ajunsese la spital. Făcuse bine că se dusese; fiecare pereche de mâini care putea ajuta era bine-venită. Zeci de oameni așteptau să fie îngrijiți, unii, cu răni ușoare, însă mulți dintre ei – răniți grav. Fu repartizată în echipa de la terapie intensivă și în curând salonul se umplu de răniți.

Se ocupă mai întâi de câteva femei, curățându-le rănile cauzate de căderea unor bucăți de zidărie. Lucra împreună cu o altă soră medicală.

Anna se întrebă dacă așa stăteau lucrurile în zonele de război, cu răniți aduși pe bandă rulantă, trebuind să hotărăști care dintre muribunzi are prioritate, lucrând cu resurse puține și încercând să rămâi calm și să nu asculți strigătele celor care au dureri.

Cel de-al patrulea pacient era un om în vârstă, foarte tăcut. La început ea nu fu sigură că mai era în viață, pentru că rămăsese nemișcat. Avea un pansament pe cap, iar sângele i se infiltrase prin el. Când îi vorbi însă, ochii i se deschiseră larg.

– Pot să scot pansamentul? îl întrebă ea cu voce blândă.

El nu răspunse, așa că Anna începu să lucreze. Dădu la o parte bandajul și curăță cu grijă tăietura adâncă de pe frunte. Observă haloul argintiu de bucle împrăștiate pe pernă. În timp ce-i îngrijea rana, Anna îi studie fața, vrăjită de felul în care îi erau așezați ochii, de profunzimea culorii lor, în ciuda vârstei înaintate. Se gândi că fusese, probabil, foarte chipeș pe când era tânăr. Avea acea înfățișare uscățivă, aproape sculpturală, care nu-și pierdea frumusețea odată cu vârsta. Ceea ce o uimi însă fu sentimentul că-i era, cumva, cunoscut.

Observă că omul respira superficial și înțelese că nu-i era bine. Ochii lui insondabili o rugau parcă să-l ajute.

– Să vă dau niște apă? îl întrebă ea.

Bătrânul nu răspunse, iar ea alergă să găsească un medic. Erau cu toții ocupați cu alți pacienți, majoritatea – cu răni mult mai serioase.

– Vin și acolo imediat, răspunse unul dintre ei.

– Trebuie să te descurci singură, spuse un altul, supărat. N-avem destui oameni.

Anna se grăbi să se întoarcă la pacientul ei. Încercă să-l ridice, ca să-i dea să bea apă dintr-un pahar, iar el o privi, încercând să-i spună ceva. Anna înmuie un bandaj curat și-i stoarse câteva picături pe buze, luându-i, instinctiv, mâna în mâna ei. Aplecându-se ca să audă ce spunea, Anna avu impresia că auzi cuvântul „vulpe", însă poate că nu era decât ultima lui răsuflare, ieșindu-i de pe buze. Pulsul părea să-i slăbească.

După câteva minute, fără să-i dea drumul la mână, se aplecă peste el ca să verifice dacă inima îi mai bătea. Nu mai trăia, plecase. Cu vârfurile degetelor, îi închise, blând, ochii.

Anna se uită la pielea lipsită de culoare, albă ca ceara, la buclele dese, și se gândi cât era de ciudat că părul avea să continue să-i crească vreme de câteva zile. Văzuse multe cadavre în cariera ei de soră medicală, Dintr-odată, își aminti când anume îl văzuse pe primul. Nikos. Își dădu seama că bărbatul la care se uita îi amintea foarte tare de fratele ei. Vârsta părea că se topise în moarte. Nu-și mai putea desprinde ochii de la el. Îi luă din nou mâna, simțind că nu se putea dezlipi de el.

După o vreme, una dintre surori veni spre ea, din partea opusă a salonului. Observase că Anna ședea nemișcată, privind la fața pacientului ei.

– Ești bine? Ce s-a întâmplat? o întrebă ea, îngrijorată.

Anna nu putu să vorbească. Se străduia să-și stăpânească emoția.

În cele din urmă, apăru și un medic.

– Dacă acesta s-a dus, sunt mulți care mai sunt încă în viață, îi spuse el fără prea multe politeți. O să am eu grijă de el.

Anna nu se clinti.

– La capătul coridorului, o instrui doctorul. A doua intrare pe stânga. Pacienta are nevoie să i se coasă brațul. Dacă nu te duci, o să moară din cauza pierderii de sânge.

Anna se ridică în picioare. Uitându-se înapoi, văzu că fața bărbatului pe care nu reușise să-l salveze era acoperită de un cearșaf, iar patul lui era deja împins spre morgă.

Lucră fără oprire întreaga noapte și în ziua care urmă. Toate spitalele din Atena se străduiau să facă față afluxului de oameni cu răni grave și ușoare. Își îndeplini misiunea cu sârguință, însă mintea ei continua să se întoarcă la bărbatul în vârstă. Îi era cu neputință să și-l scoată din gând.

Când, în cele din urmă, fu lăsată să plece acasă, luă autobuzul și apoi urcă, slăbită, scările către apartamentul ei. Înainte să se ducă acasă, intră mai întâi la părinți.

Trecuseră mai bine de douăzeci și patru de ore de când plecase. Tatăl ei era așezat, ca întotdeauna, în fața televizorului. Anna șezu pentru o clipă și privi ecranul. Televiziunile continuau să difuzeze imagini din cartierele afectate de cutremur, însă informațiile erau mai concrete acum: încă încercau să-i localizeze pe cei dispăruți sub dărâmături, numărul estimativ al celor care muriseră era mai mare de o sută, iar case, magazine și birouri în număr de câteva sute trebuiau reconstruite. În spațiul public începuseră să fie lansate tot felul de acuzații. De ce muriseră atât de mulți oameni?

În mijlocul atâtor tragedii individuale, apăru și o știre pozitivă. Guvernul turc venise în ajutorul Greciei, punând la dispoziție expertiză și echipe de salvare. Acesta era un bine-venit gest de prietenie din partea unei țări vecine, care adesea fusese ostilă, un act care răsplătea răspunsul Greciei la cutremurul care avusese loc, cu doar trei săptămâni în urmă, la Izmir. De altfel, titlul știrii surprindea foarte bine situația, vorbind despre „diplomație pe timp de dezastru".

Themis își făcu apariția din dormitor Era fericită s-o vadă pe Anna.

– Ești epuizată, *agápi mou*, îi spuse ea. Ai lucrat toată noaptea?

Anna dădu din cap în semn că da.

– Haide să-ți fac ceva de mâncare, insistă Themis.

– Nu mi-e foame, răspunse Anna. Și trebuie să mă duc sus, să-mi văd copiii.

Înainte de a pleca însă, avea să-i spună ceva mamei ei.

– Știu că o să sune ciudat, spuse ea, dar am avut grijă de un bărbat în vârstă. Cu păr argintiu...

– Nu-mi pare neobișnuit, o întrerupse mama ei. Foarte mulți oameni bătrâni au fost afectați.

– Nu era doar un om oarecare, *mána*. Arăta exact ca Nikos.

Themis încercă să nu reacționeze.

– Cum adică?

– Doar atât, spuse Anna, accentuând cuvintele. Când m-am uitat la el, l-am văzut pe Nikos.

Anna nu se gândise deloc la felul în care ar fi putut reacționa mama ei și-și dădu seama că fusese lipsită de tact. Trecuseră douăzeci și cinci de ani de la moartea fratelui ei, însă câteodată rana mamei părea să fi fost la fel de proaspătă. Știa cât de sensibilă putea fi ea atunci când era vorba de amintirea lui Nikos.

– Și cum îl chema?

– Nu știu. Mulți dintre cei internați n-aveau nici un act de identitate.

– Și n-ai întrebat?

– Nu, *mána*. N-ar fi putut să-și spună numele.

Themis era agitată.

– Vrei să spui că nu întrebați cum îi cheamă pe pacienți? Nu trebuie să le apară numele în fișă?

– Câteodată nu e cazul să întrebi, răspunse Anna. Iar omul ăsta era pe moarte.

Anna văzu că mama ei se albise la față.

– A fost o interacțiune foarte ciudată, asta e tot. M-am simțit ca și când ajutam un om pe care îl cunoșteam.

Themis se așeză pe scaun.

– Destul, spuse ea cu voce ascuțită. Destul!

Anna văzu că mama ei plângea.

– Am trecut cu toții prin prea multă suferință, spuse Themis dintr-odată. Te rog, închide televizorul. Ai nevoie și tu să iei o pauză de la toate astea.

Themis luă o carte și începu s-o frunzărească. În realitate însă, îi studia reacțiile fiicei ei. Înainte să iasă din casă, Anna se opri în hol ca să se uite la fotografiile celor doi frați mai mari.

Themis își aminti că Makris îi spusese că locuia în Metamorfosi și știu cu certitudine că murise.

Anna se întoarse ca să se uite la mama ei, iar ochii li se întâlniră. Văzu câtă durere i se zugrăvise pe față lui Themis. Poate că într-o zi avea s-o întrebe mai multe, însă acum nu era momentul potrivit.

– Trebuie să plec, spuse ea. Îmi pare rău dacă te-am supărat.

– Nu m-ai supărat, *agápi mou*, îi răspunse Themis. Pe cuvânt!

Mult timp după aceea, ziarele continuară să scrie despre cutremur. Unul dintre ele publică o știre despre un primar care murise în zona Atticii[56] de nord, într-o suburbie puternic afectată de cutremur. Ziarul nu dădea alte detalii și nici nu publicase vreo fotografie. Îl cita doar pe unul dintre colegii de partid ai primarului, care îl descria pe domnul Makris ca pe un om „dedicat datoriei publice".

O săptămână mai târziu, pe prima pagină apăru un articol incriminator despre erorile de construcție care duseseră la acea tragedie umană. Atât numărul răniților, cât și cel al morților fusese mult mai mare decât ar fi trebuit să fie. Themis descoperi pe pagină și numele persoanelor suspectate că ar fi luat mită pentru aprobarea unor planuri de construcție neconforme cu standardele. În capul listei se afla un nume pe care-l cunoștea prea bine: Tasos Makris.

2016

Ambii nepoți fură șocați de poveste. Nikos vru să spună ceva, însă nu era sigur ce. Înțelegea de ce bunica lui nu pomenise nimic despre Tasos Makris până atunci, și mai știu și că el n-avea să-i spună niciodată despre el tatălui său, Angelos, ca să nu-i distrugă acestuia sentimentul identității. N-ar fi avut nici un sens.

Popi se jucă, distrată, cu o fărâmă de baclava rămasă în farfurie. Nikos sorbi, încurcat, din paharul cu apă.

Chelnerul veni și le luă cestile; Themis căută o bancnotă în poșetă. Era timpul să plece.

Nikos își luă bunica de braț, ca s-o ajute să se ridice, iar apoi ieșiră în stradă.

Themis îi luă pe amândoi de braț, bucurându-se de căldura lor tinerească în timp ce se plimbau.

Se opriră la Biserica Sfântului Andrei, unde Nikos intra pentru prima oară. Fu impresionat de frumusețea clădirii străvechi, cuibărită discret între un local care vindea *souvlaki*[57], și un magazin cu obiecte chinezești ieftine.

Themis îi conduse într-o strană dintr-un colțișor retras, unde se așezară cu toții, privind la mâna de oameni care se aflau înăuntru. Majoritatea erau femei în vârstă, îmbrăcate la fel ca Themis, cu părul, hainele și pantofii purtând pecetea ternă a generației lor. Themis era mult mai conștientă decât nepoții ei de faptul că, sub părul care-și pierduse culoarea și îndărătul feței subțiri precum hârtia, fiecare dintre ele purta gânduri și poveri unice.

Femeile își aprinseră lumânările, sărutară icoanele, își făcură cruce și îngenuncheară ca să se roage. Preotul plecase deja. Urma să se întoarcă mai târziu ca să închidă biserica.

Așezați sub una dintre icoane, cei trei membri ai familiei Stavridis alcătuiau un grup neobișnuit: bătrâna doamnă în rochia ei de poliester, cu puloverul larg, fata cu tunsoarea ei neobișnuită, asimetrică, cu rânduri de cercei înfipți în semicercurile urechilor, și tânărul american îmbrăcat în costum, la fel de spilcuit precum un predicator mormon.

Însă înfățișarea lor exterioară nu spunea, în realitate, prea multe despre fiecare. Bătrâna doamnă îmbrăcată în imprimeuri florale produse în serie purtase odinioară uniformă militară, trecuse prin viroage adânci, îndoită sub greutatea muniției, și ucisese pentru crezul ei. Până și costumul bine croit al lui Nikos nu era decât o deghizare. În mod normal purta blugi și bluze decolorate. Majoritatea timpului și-l petrecea predând economie politică, un subiect despre care credea cu pasiune că ar fi putut să schimbe lumea, transformând-o într-un loc mai bun. Poate că doar Popi era ceea ce părea: o tânără femeie plină de frustrare, care protesta constant față de starea de lucruri din țara ei.

Nikos privi cu mirare și interes tot ceea ce-l înconjura: la ochii sfinților care priveau din picturile murale, la șirurile de amulete argintii, ce reprezentau cereri de vindecare ori mulțumeau pentru o rugă împlinită, sau la panourile de lemn sculptate cu migală. Tatăl lui nu le spusese niciodată nimic copiilor despre tradițiile ortodoxe. Angelos îi botezase în biserica romano-catolică, însă ei nu mai luaseră parte la nici o liturghie de la prima lor împărtășanie.

Amândoi nepoții erau adânciți în gânduri, încercând să cuprindă cu mintea tot ceea ce le spusese Themis. În cele din urmă, rămaseră doar ei în biserică și, încurajați de semiîntuneric, se simțiră pregătiți să continue discuția.

– Nu te-am văzut niciodată ca pe o războinică, *yiayiá*, spuse Popi strângându-i brațul. Dar asta ai fost.

– E cam mult spus, *agápi mou*.

– Am trăit aproape de tine toată viața mea și n-am avut idee de toate lucrurile care ți s-au întâmplat!

– M-am priceput întotdeauna să tac, spuse Themis. Am învățat lecția tăcerii foarte devreme. Iar mai târziu am învățat despre compromisuri.

– Sunt convins că nici tata nu știe nimic despre tinerețea ta, adăugă Nikos.

– Tatăl tău nu știe nici măcar cine i-a fost tată, spuse Themis cu o undă de regret în glas.

– Nu cred că e nevoie să-i spunem acum, zise Nikos. Cel puțin asta e părerea mea. Tu ce crezi, Popi? o întrebă el, iar ea dădu din cap în semn de aprobare. Întotdeauna am avut impresia că tata a crezut că te-a dezamăgit, continuă Nikos.

– Cum așa? Doar a reușit să-și transforme viața într-un succes uriaș! exclamă Themis. Își conduce toate companiile. Și a făcut atâția bani!

– Cred că s-a simțit mai prejos decât fratele lui, răspunse Nikos. Și probabil că asta l-a împins să caute succesul material.

Themis nu-și închipuise că Angelos vedea lucrurile felul ăsta.

– Unchiul Nikos a făcut parte dintr-o mișcare care a creat o schimbare uriașă, *yiayiá*. Moartea lui a avut un impact asupra istoriei, insistă Popi, în asentiment cu vărul ei. Grecia ar fi putut să fie azi sub dictatură dacă n-ar fi existat oameni ca el.

– Ei bine, să știi că n-am realizat cu ce ochi privește tatăl tău trecutul, îi spuse Themis tânărului. Și n-am avut idee că moartea lui Nikos a avut un asemenea efect asupra lui...

– Cred că, la un moment dat, și-a schimbat atitudinea. Pentru ce alt motiv crezi ca mi-a dat numele lui?

În lumina aceea palidă, Themis simți nevoia să-și mărturisească îndoielile nepoților, dacă nu putea să i le mărturisească Domnului.

– Încă mă simt vinovată, spuse ea. Dacă nu-i spuneam lui Nikos despre mama lui...

În toți acești ani, Themis continuase să-și închipuie că moartea fiului ei iubit fusese consecința dezvăluirilor impetuoase pe care i le făcuse. Mai avea și alte poveri pe care le ducea în spate și, în ciuda faptului că trecuseră zeci de ani de când se petrecuseră evenimentele, sentimentul de vină continua s-o apese. De ce nu observase disperarea lui Fotini? Oare trădase cauza comunistă atunci când semnase acea *dílosi*? Ar fi trebuit să-i spună lui Giorgos ce-l împinsese pe Nikos să se arunce într-o situație atât de primejdioasă?

În absența lui Dumnezeu, nimic n-o putea elibera de toate acele regrete. Îi invidia pe cei care se puteau bucura de spovedanie și de iertarea păcatelor.

Themis scoase câteva monede din buzunar, le lăsă să cadă într-o cutie de lemn, după care luă o mână de lumânări subțiri, de culoare galbenă. Câteva ardeau deja în fața unei icoane, iar ea folosi flacăra celei mai apropiate ca s-o aprindă pe prima.

– Asta e pentru tovarășa mea, Katerina..., și asta e pentru Aliki.

Le dădu apoi lumânările lui Popi și Nikos, iar ei făcură cu rândul ca să le aprindă, după cum le arătă ea.

– Pentru frații mei, Panos... și Thanasis. Și una pentru bunica mea, desigur, spuse Themis în timp ce Popi apropia o lumânare de flacără.

Pe când tânărul Nikos înfigea lumânarea în nisip, ea adăugă:

– Iar asta e pentru Nikos.

Themis înfipse ultima lumânare în centrul cercului alcătuit de celelalte.

– Fotini, spuse ea, simplu.

Toți trei șezură din nou și contemplară flăcările aurii, care luminau în întuneric. Un miros plăcut de grăsime animală umplu aerul.

– Sunt frumoase, nu-i așa? spuse Themis fără să aștepte răspuns.

În schimb, Nikos avu de pus o întrebare:

– De ce aprinzi lumânările astea dacă nu ești credincioasă?

Pentru o clipă, bunica lui se gândi la ritualul ei.

Popi se întoarse și o privi.

– Chiar așa, de ce?

Themis zâmbi.

– E felul meu de a-i ține în viață pe oamenii aceștia minunați, răspunse ea.

– Și funcționează?

– Cred că da, Nikos. Există un vers la care mă gândesc mereu. E dintr-o poezie copiată de Fotini, cu mulți ani în urmă.

– Și cum sună? întrebă Popi în șoaptă.

Themis făcu o mică pauză.

– „Cei ce sunt iubiți", cită ea, „nu vor muri niciodată..."

SFÂRȘIT

Attica, una dintre cele paisprezece regiuni administrative în care e împărțită Grecia
Frigărui cu carne și legume

Notă asupra titlului

„Cei ce sunt iubiți" este un vers preluat dintr-unul dintre cele mai cunoscute poeme grecești, intitulat *Epitáfios*, scris de Yannis Ritsos, care a trăit între anii 1909 și 1990. În 1936, în timpul unei greve a muncitorilor de la fabrica de tutun din Salonic, câțiva dintre angajați au fost uciși. Când Ritsos a văzut fotografia unei mame plângând aplecată deasupra trupului fiului ei, s-a simțit inspirat să scrie un poem despre iubire, suferință și dreptate socială. La câteva luni după aceea, când s-a instalat dictatura, copiile poemului au fost arse pe Acropole, în public. Douăzeci de ani mai târziu, poemul a devenit din nou faimos, atunci când a fost pus pe muzică de Mikis Theodorakis și a fost înregistrat mai întâi de Nana Mouskouri (în 1960), iar mai apoi de Grigoris Bithikotsis, având un mare succes la public.

Ritsos a fost comunist o viață întreagă și a susținut rezistența împotriva nemților, pentru ca apoi, către finalul războiului civil, să fie internat într-o serie de lagăre de muncă pe diferite insule transformate în închisori. Între 1948 și 1952 a fost prizonier pe Lemnos, Makronisos și Ai-Strati. În aprilie 1967, junta l-a arestat și l-a trimis din nou în lagăr: mai întâi pe insula Leros, iar apoi pe insula Giaros. Din octombrie 1968 până în octombrie 1970 a fost ținut în arest la domiciliu, în Karlovasi, pe insula Samos.

Printre premiile și distincțiile primite de Ritsos se numără Premiul de Stat pentru Poezie (1956) și Premiul Lenin pentru pace (1977). S-a stins din viață în 1990 și este înmormântat în cimitirul din Monemvasia, un oraș din sud-estul Greciei, unde Ritsos s-a născut și a crescut.

Cuvânt de încheiere

Doresc să le mulțumesc:

Fenomenalei edituri Headline, în special echipei alcătuite din Mari Evans, Patrick Insole, Jo Liddiard, Caitlin Raynor, Flora Rees și Jess Whitlum-Cooper,

Lui Peter Strauss și tuturor celor de la Agenția Literară Coleridge și White pentru că au avut grijă de mine atât de bine,

Lui John Kittmer, pentru atât de multe, dar mai ales pentru că mi-a împărtășit cunoștințele lui despre Yannis Ritsos,

Lui Emily Hislop, pentru privirea ei pătrunzătoare și editarea atât de profundă și de cuprinzătoare a cărții,

Lui Alexandros Kakolyris, pentru că m-a condus în locurile care au devenit atât de importante pentru această poveste,

Lui Popi Siganou, pentru că m-a ghidat în aventuri nenumărate prin istoria și cultura greacă,

Lui Thomas Vogiatzis, pentru că m-a ajutat să înțeleg felul grecesc de a gândi,

Lui Fotini Pipi, pentru întrebările ei neprețuite, traducerile și verificarea faptelor,

Lui Ian Hislop pentru comentariile lui intransigente,

Lui Vasso Sotiriou, pentru că m-a ținut de mână la Atena,

Katerinei Balkoura, pentru că m-a ajutat să ajung, în cele din urmă, pe insula Makronisos,

Lui Will Hislop, pentru susținere și înțelegere,

Bibilotecii Londoneze, pentru că mi-a oferit spațiul liniștit în care am lucrat,

Companionilor mei în ale scrisului, Victor Sebestyen, Rebecca Fogg, Diana Souhami și Tim Bouverie, pentru camaraderia lor,

Lui Kostis Karpozilos și Vangelis Karamanolakis pentru informația oferită despre arderea dosarelor și pentru că mi-au arătat o *dílosi* în original,

Lui Roderick Beaton, Richard Clogg, Stathis Kalyvas și Mark Mazower, pentru că au scris acele cărți despre Grecia pe care le apreciez cel mai mult. De asemenea, tuturor istoricilor și experților din mediul academic, de care depinde munca mea.